BENEDICTI DE SPINOZA

OPERA

QUAE SUPERSUNT OMNIA.

EX

EDITIONIBUS PRINCIPIBUS DENUO EDIDIT
ET PRAEFATUS EST

CAROLUS HERMANNUS BRUDER
PHILOS. DOCT. AA. LL. M. SS. THEOL. LICENT.

VOL. II.

DE INTELLECTUS EMENDATIONE, TRACTATUS POLITICUS,
EPISTOLAE.

EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE
TYPIS ET SUMTIBUS BERNH. TAUCHNITZ JUN.
1844.

PRAEFATIO.

Altero hoc tomo continentur tres partes Benedicti de Spinoza operum posthumorum, et quidem

I.

Tractatus de intellectus emendatione et de via qua optime in veram rerum cognitionem dirigitur, in edit. princ. a. 1677. pag. 355 — 392., aureus libellus, qui est praeter *ethicam* fons philosophiae Benedicti gravissimus. Complectitur enim eius philosophiam fundamentalem sive cognoscendi artem; et eo magis dolendum est, quod non nisi eius fragmentum confecerat, quum diem obiret supremum. In hoc tractatu quibusdam *de vero et summo bono* expositis persequitur divini Platonis de ideis doctrinam et explicat viam ac rationem, qua perveniamus ad veram sive obiecti naturae adaequatam cognitionem i. e. qua ideas veras sive *veritates aeternas* sensim sensimque magis perscrutemur secludendo imaginationes i. e. ideas fictas, falsas, dubias.[1]) Quam viam magis etiam excoluit et perfecit summus nostri saeculi philosophus, *Frid. Hegelius*, qui hereditatem luculentissimam et effertissimam suis tradidit „veritatis absolutae obiectivae adipiscendae methodum", quam monstravit illo *processu* qui dicitur *dialectico*.[2]) Per longius tempus Spinoza huic tractatui conscribendo operam navaverat, quin ad finem perduceret. Anno enim 1663. ab Henrico Oldenburgio, ut publici iuris faceret „tractatum de

1) Conf. etiam ethic. II. prop. 40 — 47.

2) Vid. quae egregie, uti solet, exposuit S. V. *Phil. Marheinekius* in: „*Einleitung in die öffentlichen Vorlesungen über die Bedeutung der Hegelschen Philosophie in der christlichen Theologie.*" *Berl.* 1842. 8. p. 30. sqq. „*Für das Princip der Hegelschen Philosophie kann man nur die Methode ansehen, deren Entdeckung das unsterbliche Verdienst Hegels ist.*" et p. 16. „*Das Ringen nach einer wahrhaft objectiven, mit der Abstraction vom Subject verknüpften Erkenntniss ist im innersten Geiste der Hegelschen Philosophie gegründet.*"

rerum primordio earumque dependentia a prima causa, ut et de intellectus nostri emendatione", provocatus est; idemque repetiit anno 1675. Ludovicus Meyerus. Vid. epist. 8. et 63. Ceterum huc pertinent Spinozae epist. 42. et 63. De aliis legenda est editoris operum posthumorum praefatio, quam cum indice brevi adieci. Multis in locis ubi accuratius censet formandas esse sententias lectores in notis relegat ad *philosophiam*, opus grandius, quod quo minus scriberet, morte est impeditus.

Lectu dignissimi sunt praeterea:

Ioh. God. Herder, Gott. Einige Gespräche über Spinoza's System; in: *Herder's Werke zur Philosophie und Geschichte.* t. VIII. p. 123. sqq. *Tübing.* 1808. 8.

Christoph. Theoph. de Murr, Benedicti de Spinoza adnotationes ad tractatum theolog.-politicum. Hagae Com. 1802. 4. p. 18.

Car. Thomas, Spinoza als Metaphysiker. Königsb. 1840. 8. p. 13. et p. 22. sq.

Simul cum editione Latina *interpretatio Belgica* prodiit auctore *Iarrig Iellis* anno 1677.: ,,De nagelate Schriften van B. d. S. . . . Verbetering van't Verstant" p. 405 — 446.; *Germanica* saeculo praeterlapso interprete *S. Herm. Ewaldo: ,,Benedikt von Spinoza zwei Abhandlungen über die Kultur des menschlichen Verstandes und über die Aristokratie und Democratie. Leipz.* 1785." 8. et recentissima *B. Auerbachii, Spinoza's sämmtliche Werke. Stuttg.* 1841. 8.; *Gallica* hoc anno ab *Aemilio Saisset* confecta ,,Oeuvres de Spinoza traduites" 2 vol. 12. Paris. 1843.

II.

Tractatus politicus, in ed. princ. pag. 263 — 354., ad philosophiam practicam pertinet, et ostendit, quam sagaciter iam Spinoza de praestantia regni apta rerum publicarum constitutione firmati legibusque stabiliti senserit. Conf. cap. 6, 3. sqq. Quae de bello, de militibus, de imperii divisione, de tormentis in reos al. disputavit diversis in locis, lectu digna sunt.

Sed morte impeditus est auctor, quo minus hunc quoque libellum conficeret. Ex epistola ad amicum scripta, quae praefationi adiuncta est [3]), cognosci potest, quid ulterius persequi sibi proposuerat, si ei licitum fuisset. Ad tractatum politicum spectat etiam Spinozae epistola 50., ubi discrimen quoddam, quod inter suam ipsius et Thomae Hobbesii intercedat sententiam [4]), explicat. Ceterum ut omnia clarius perspicerentur, non solum plenum singularum sectionum indicem, sed permultas quoque de rebus et historicis et literariis addidi notas.

Iidem qui tractatum de intellectus emendatione interpretati sunt, verterunt et hunc: in linguam Belgicam *Iarrig Iellis*: „De nagelate Schriften van B. d. S. .. Staatkunde" p. 301—403.; in linguam vernaculam *S. H. Ewaldus* et *B. Auerbachius;* et nuper in Gallicam *Aem. Saisset.*

Conf. etiam *H. C. W. Siegwart*, *Vergleichung der Rechts- und Staatstheorie des B. Spinoza und des Th. Hobbes. Tüb.* 1842. 8.

W. T. Krug, Spinozae de iure naturae sententia denuo examinata. Lips. 1825. 4.

III.

Tertia denique pars „*Epistolae doctorum quorundam virorum ad B. d. S. et auctoris responsiones.*" Numerus earum in operum posthumorum et sequentibus editionibus hucusque fuit LXXIV (excepta quae praefationis loco tractatui politico [3]) praemitti solet), quarum XLI sunt ipso Spinoza auctore, XXXII ab viris doctis ad Spinozam scriptae, una (ep. 48.) ab alio ad Spinozae amicum et ab hoc ad Spinozam missa, ut criminationes factas refutaret. Benedictum praeter has unam et quadraginta multas scripsisse epistolas, et ex ipsis epistolis [5]) adparet et ex vitae descriptione praefationi tom. I. addita. [6])

3) Vid. huius tomi pag. 45.
4) *Thom. Hobbesius* in libris „de cive" Lond. 1642. et „Leviathan" Lond. 1651. est defensor summae absolutae principum potestatis.
5) V. c. in ep. 18. ab Oldenburgio Spinozae epistola d. 5. Iul. data memoratur, quae in epistolarum corpore desideratur.
6) Iam *Herderus* doluit tam paucas exstare Spinozae epistolas. Vid. eius lib. *Gott* p. 133. in: *Werke zur Philos. und Geschichte* t. VIII.

Itaque inter *opera deperdita* aut *certe nunquam typis expressa* retulimus etiam *epistolas*, et sperandum esse diximus, fore ut nonnullae adhuc in bibliothecis Belgicis supersint. Vid. t. I. p. XIV. praef. Neque spes nos fefellit. Dum haec ipsa verba conscribebamus, egregia V. S. V., *Nic. Christiani Kistii*, professoris theol. in universitate literarum Lugdunensi meritissimi, quem per literas adieramus, benevolentia nobis missa est *una certe epistola*, nuper a H. W. Tydemano in publica librorum auctione emta et edita, quam nostrae editioni iam addi posse ex animo laetamur. Libellus privatim editus hic est: „*Brief van Benedict de Spinoza aan Dr. Lambert van Veldhuysen*, medegedeeld door Prof. *H. W. Tydeman*. Met fac-simile.“ 12. pagg. 33., ubi pag. 1. sq. Spinozae epistola, p. 3. sqq. interpretatio Belgica; p. 6. sqq. sequuntur notae I. de Spinoza eiusque doctrina, II. de Velthusio, III. de epistola ipsa, quam, quum loci et temporis notatio desit, inter partem anni 1674. alteram et annum 1675. scriptam esse editor censet. Pertinet vero ad tractatum theologico-politicum, quem auctor notis illustrare et cum Velthusii responsione denuo edere constituerat. — Itaque certe initium factum est, epistolas Spinozae adhuc deperditas e loco obscuro in lucem depromendi.

Sed redeundum est ad ceteras, quarum plurima pars, quinquaginta una, Latine sunt scriptae; reliquae, viginti quatuor, nempe ep. 30 — 41. 43 — 47. 50. et 55 — 60. Belgice, quas operum posthumorum editor, Ludovicus Meyerus, in Latinum vertit, quo ab omnium terrarum viris doctis melius legi possent. Eandem interpretationem denuo typis describendam curavimus (raro tantum singula emendavimus), quamquam initio sermonem originalem addere nobis propositum erat. In locis dubiis editionem Belgicam contulimus: „De nagelate Schriften van B. d. S. ... Brieven en Antwoorden.“ p. 447. sqq.

Epistolae omnes secundum seriem suam in tres partes possunt dividi, quarum prima pertinet ad *Henr. Oldenburgium* ep. 1—25.;

altera ep. 26 — 54. ad homines *diversos*, qui partim non nisi literis initialibus indicantur (exceptis quatuor epist. 39. 40. 41. et 50. ad anonymos);

tertia ep. 55 — 72. ad duos viros *anonymos*, quibus accedunt ep. 73. 74. ad Alb. Burghium, et nunc ep. 75. ad Lamb. Velthusium. Omnes Spinozae, quod est honorificentissimum, *responsiones* sunt ad virorum doctorum epistolas, excepta *una* recens inventa.

Index est duplex, quem adieci epistola 75. mihi nondum cognita. *Prioris* feci sectiones sedecim (quarum decima quinta eadem est cum tertia); nam ad tot viros diversos datae sunt Spinozae epistolae. *Alter* index est *chronologicus*, ex quo intelligi potest, scriptas esse inter ann. 1662. et 1676. omnes. Epistola 75. inserenda est ann. 1674. vel 1675. signo interrogationis addito. *Argumentum* cuique est praepositum, simulque *temporis et loci indicium* aut ex editione Belgica aut ex ipsis epistolis sequentibus arcessitum, quum subscriptio saepissime deesset. *Notis* a me additis loci haud pauci illustrati sunt.

Restat ut de singulis viris, ad quos aut a quibus scriptae sunt epistolae, pauca dicamus.

A.

Ac primum quidem de eis, qui *nominibus plenis* indicantur.

1. Primus est Henricus Oldenburgius, ad quem pertinent epistolae 25 priores, quarum ipse scripsit 15, reliquas 10 Spinoza; una Oldenburgii deperdita memoratur epist. 17. Gente fuit Germanus, Bremae natus, sub Cromwellio circuli Saxonici inferioris Londini legatus, idemque sub Carolo II. rege, qui ei ita favit, ut societatis regiae ab illo a. 1662. constitutae [7]) sodalis eligeretur et a secretis esset, uti docent epist. 7. 8. (§. 16.) et 10. Etiam

7) Vid. *Dav. Hume*, history of Great-Britain under the houses of Plantagenet, Tudor et Stuart. Lond. 1754. sqq. vol. VI. p. 435. sq.

Roberto Boylio [8]) erat amicissimus. Vid. epist. 1. 3. 5. 7. 8. 10. 11. 12. 14. Inde ab anno 1664 — 1677. societatis „transactiones philosophicas" edidit. Postea Oxonium secessit et obiit mense Aug. a. 1678. Spinozam praesentem cognoverat Rhenoburgi anno 1661., vid. ep. 1., eumque amore sincero amplexus est. In epistolis de variis rebus et philosophicis et physicis simul Boylii nomine cum amico communicavit. Ab anno 1665. per longius tempus „commercium literarium" interruptum fuit, et demum a. 1675. restitutum. Vid. ep. 17. et 18. [9])

2. Simon de Vries, natus Traiecti ad Rhenum, iuvenis philosophus, tunc Amstelodamensis, Spinozae amicissimus. Quanti eum aestimaverit ex facto quodam, quod *Ioh. Colerus* vie de Spinosa p. 75. sq. nobiscum communicavit, constat: „Simon de Vries d'Amsterdam lui fit un jour présent d'une somme de deux mille florins, pour le mettre en état de vivre un peu plus à son aise. Mais Spinosa en présence de son hôte s'excusa civilement de recevoir cet argent, sous prétexte qu'il n'avait besoin de rien, et que tant d'argent, s'il le recevait, le détournerait infailliblement de ses études et de ses occupations. Le même Simon de Vries approchant de sa fin, et se voyant sans femme et sans enfans, voulait faire son testament et l'instituer héritier de tous ses biens. Mais Spinosa n'y voulut jamais consentir, et remontra à son ami, qu'il ne devait songer à laisser ses biens à d'autres qu' à son frère, qui demeurait à Schiedam, puisqu'il était le plus proche de ses parens et devait être naturellement son héritier. Ceci fut exécuté comme il l'avait proposé; cependant, ce fut à condition que le frère et héritier de Simon de Vries ferait à Spinosa une pension viagère, qui suffirait pour sa subsistance; et cette clause fut aussi fidélement exécutée. Mais ce qu'il y a de particulier, c'est qu'en consequence on offrit à Spinosa une pension de

8) Nat. a. 1627. in Hibernia, mort. a. 1691.

9) Erravit *C. Thomas, Spinoza als Metaphysiker* p. 19., epist. 17. subscriptionem veterem veram esse opinatus. Sed conf. notam meam p. 191. sq.

500 florins, qu'il n'accepta pas, parce qu'il la trouvait trop considerable, de sorte qu'il la réduisit à 300. Cette pension lui fut payée régulièrement pendant sa vie; et après sa mort le même de Vries de Schiedam eut soin de faire encore payer au sieur van der Spyck ce qui pouvait lui être dû par Spinosa, comme il parait par la lettre de Iean Rieuwertz, imprimeur de la ville d'Amsterdam, employé dans cette commission. Elle est datée du 6. Mars 1678, et adressée à van der Spÿck même." — Referendae sunt ad eum ternae literae (26—28.) de philosophia logica, quarum prima est Simonis, cui respondet altera Spinozae; Vriesii altera in ep. 28. commemorata in hac collectione non reperitur.

3. Guilielmus de Blyenbergh [10]), mercator et patricius Dordracenus, homo bonae indolis [11]), qui etiam literis operam dedit et cum Spinoza de principiis philosophiae Cartesianae anno 1663. editis egit. Mense Martio a. 1665. Spinozam Voorburgi viderat. Philosophiae quum minus gnarus esset et Spinozae sententiam non satis intelligeret, benigne, uti solebat, ut abstineret a scribendis epistolis, petiit ab eo philosophus. Spectant huc epist. 31—38. Belgice scriptae, quatuor Blyenberghii, totidem Spinozae. Serius exstitit idem Spinozae adversarius in hisce libris: „Wedderleginge van het boek genoemt: tractatus theologico-politicus. Leid. 1674." et: „Wedderleginge van de Zeedekonst van B. d. S. Leid. 1682." 4. *Abrah. Iac. Cuffeler* I. U. D. in: „Specimen artis ratiocinandi naturalis et artificialis ad pansophiae principia manuducens. Hamb. 1684." P. I. p. 119. 125. 222. 230. Blyenberghium adversarii mentem non adsecutum esse satis ostendit.

4. De Godofredo Guilielmo Leibnitio (nat. Lipsiae a. 1646., mort. Hannov. a. 1716.) non est quod dicam. Unam ad Spinozam scripsit epistolam (51.), quum a. 1671. Francofurti

10) *Jöcher*, *allgemeines Gelehrten-Lexicon*. Lips. 1750. 4. exhibuit *Blyenburg*. 11) Conf. ep. 33. inprimis §. 37. sqq. Summis laudibus eum extulit *Colerus* vie de Spinosa apud Paul. Spin. opp. t. II. p. 639. 649. Conf. *Bruckeri* histor. philos. t. IV. part. 2. pag. 691.

ad Moenum versaretur, quae agit de re optica. Anno 1676. quum e Gallia per Angliam Belgiumque reverteretur, ipse vidit Spinozam Hagae Comitum, de quo serius in scriptis suis satis acerbe iudicavit. Conf. *Leibnitii* otium Hannover. ed. II. a. 1737. 8. p. 82. 177. 221. et de conformitate fidei cum ratione § 371. sqq. Spinozae responsionem (ep. 52.), quam vir nobilissimus, *Chr. Theoph. de Murr*, in bibliotheca regia Hannoverana inventam denuo contulerat et primus omnium integram cum viris doctis communicaverat[12]), integram et ipse typis describendam curavi. Binae literae exstant etiam in *Leibnitii* operibus ed. Ludov. Dutens. Genev. 1768. 4. tom. III. p. 11. sqq.

5. Ioh. Ludovicus Fabritius, doctor et professor theol. Heidelbergensis (natus Schafhusii a. 1632., mort. a. 1697., cuius opera theologici et historici argumenti collecta cum vita auctoris referente Ioh. Henr. Heidegger prodiere Turici 1698. 4.) non sua causa, sed iussu Caroli Ludovici electoris Palatini, filii illius infelicis Friderici V. regis Bohemiae et Palatini, Spinozae a. 1673. scripsit, eumque ad munus honorificentissimum professoris philosophiae in universitate literarum Heidelbergensi suscipiendum invitavit. Princeps enim benevolus, ab a. 1648. usque ad a. 1680. regno potitus, solo literarum amore permotus et de aliorum dogmatis leniter sentiens[13]), Benedictum quoque arcessere cupiit. Modeste philosophus id renuit. Vid. epist. 53. 54.

6. Albertus Burgh, iuvenis, uti ep. 73. ab eo scripta docet, ante literarum studiosus in universitate Lugdunensi et Spinozae fuerat discipulus, Florentiae vero ecclesiae Romano-Catholicae socius factus. Luculenter misera illius argumenta philosophus refutat, simulque quanti aestimaverit Christianam religionem et inprimis ecclesiam evangelicam testatur. ,,Solo Christi, inquit, spiritu duci possumus in amorem iustitiae et caritatis". Conf.

12) Conf. *de Murr* Ben. de Spinoza adnotat. ad tract. theol.-polit. p. 26. sq. Eius partem ut chirographi specimen fine libri exhibuit.
13) Vid. *Mannert*, *die Geschichte Bayerns*, tom. II. p. 415. sqq. Lips. 1826. 8. Conf. Chevraeana tom. II. p. 99.

eiusdem professionem ep. 23. „maxime Deum se per Christum manifestasse", et Oldenburgii de eodem iudicium ep. 22.[14])

7. **Petrus Ballingius** Benedicto amicus fuit, uti ex epistola (XXX.) de ominibus a Spinoza ei scripta liquet. Ipsius Ballingii epistola non amplius restat.

8. Accedit huic nunc **Lambertus van Velthuysen** s. **Velthusius**, nat. Traiecti ad Rhenum a. 1622., mort. 1685., medicinae doctor et scabinus, qui et de theologia et de philosophia scripsit.[15]) Eius opera 2 voll. Roterod. 1680. 4. prodierunt. Procul dubio idem est, qui epist. 48. ad I. O. de tractatu theol.-politico scripsit. Quum philosophiae Cartesianae fautor esset, contra ipsum Spinozam serius disputavit in libro: „*Lamb. Velthusii* Ultraiectensis tractatus moralis de naturali pudore et de dignitate hominis. Traiect. 1676."

B.

Quinque qui non nisi literis initialibus notantur.

1. L. M. i. e. **Ludovicus Meyerus**, medicinae philosophiaeque doctor, Iudaeus Amstelodamensis et Spinozae amicissimus, quo medico usus est et qui solus philosopho moribundo adfuit.[16]) Studiorum philosophicorum erat amantissimus; neque solum praefationis „principiorum philosophiae Cartesianae a Spinoza editorum" est auctor[17]), et „operum posthumorum" editor, interpres praefationis et epistolarum primum Belgice scriptarum[18]), sed etiam scriptor libelli: „Philosophia sacrae scripturae interpres. Amstel. 1666." quem Io. Sal. Semler denuo edidit Hal. 1776. 8. Quidam ei etiam tribuebant librum hunc: „Lucii Antistii Constantis de iure ecclesiasticorum liber singularis. Alethop. 1665." Vid. tom. I. praef. p. XV. sq. Ad binas eius lite-

---

14) Utraque ep. 73. 74. versa legitur in: *W. Fels, Spinoza, der grosse Philosoph, als er römisch-katholisch werden sollte. Leipz.* 1829. 8.

15) Vid. Nouveau dictionnaire historique s. Velthuysen et *Car. Burmanni* Traiectum eruditum s. h. v. 16) *Colerus* la vie de Spinosa apud Paul. Spin. opp. t. II. p. 688. sqq. 17) Vid. t. I. p. 3. sqq. 18) Vid. tom. I. p. XXIV.

ras perditas respondet Spinoza ep. 29. Sed ad eundem referendas esse epistolas 61.—72.: *Viro doctissimo et expertissimo* ***** inde apparet, quod hic illic ad epist. 29. delegatur. Conf. ep. 69. et 70. Epistolae sex (61. 63. 65. 67. 69. 71.) sunt ipsius Meyeri, qui vulgo videtur Amstelodami, per quoddam vero tempus et Parisiis et Londini versatus esse, uti docent epist. 65. 67. 71.

2. I. B. ep. 42. quidam referunt ad Iohannem Bredenburgium, civem Roterodamensem. Idem a. 1675. prodire iussit librum „Enervatio tractatus theol. politici una cum demonstratione ordine geometrico disposita, naturam non esse Deum, cuius effati contrario praedictus tractatus unice nititur," quem initio Belgice conscriptum in Latinum vertendum curaverat. *Leibnitius* de conformitate fidei cum ratione § 372. et *Colerus* vie de Spinosa l. l. p. 648. eum vehementer collaudant. Sed *de Murr* l. l. pag. 22. Bredenburgii hic mentionem fieri prorsus negat, et forsan illum I. B. medicinae doctorem significari censet, qui editioni principiorum philosophiae Cartesianae versus quosdam praefixit a me tom. I. praef. p. XXIII. adlatos. Et profecto hunc I. B. Spinozae familiarissimum medicumque fuisse et argumentum docet et epistolae inscriptio: „doctissimo expertissimoque viro", quae haud quadraret in Bredenburgium.

3. I. v. M. *vir ornatissimus*, cui Spinoza ep. 43. explicat quaestionem arithmeticam, quis fuerit ignoratur.

4. I. I. *vir humanissimus atque prudentissimus*, ad quem quatuor missae sunt epistolae 44. 45. 46. 47., est fortasse Iarrig Iellis, mercator Amstelodamensis et Mennonita.[19]) Ex amicis fuit Spinozae, cuius opera posthuma in linguam Belgicam transtulit et edidit anno 1677. Eum praefationis quoque auctorem esse contendunt *Petr. Bayle* epist. ad Theod. I. ab Almeloveen de scriptis adespotis in Oeuvres diverses t. IV. p. 164. et *de Murr* l. l. pag. 14. Idem quum in suspicionem pra-

19) Vid. *Paulus* Spin. opp. tom. I. praef. p. XIX. *Gfroerer* opp. Spin. praef. p. XVII.

vitatis haereticae venisset, fidei confessionem scripsit et edidit Belg. a. 1684. Inscriptionem eius Gallice exhibuit *Petr. Baylius* Dictionnaire historique et critique tom. IV. s. Spinoza art. Y.: „Confession de la foi Catholique et Chrétienne contenue dans une lettre à N. N. par Iarig Iellis.“

5. I. O. *doctissimus atque ornatissimus vir* putatur fuisse Isaacus Orobio Hispanus[20]), ob quasdam opiniones in quaestionis carceribus cruciatus, tum profugus Amstelodami ad sacra Iudaica transgressus, medicinae doctor, mort. a. 1687., qui quum de V. T. libris quaedam scripsit, tum „certamen philosophicum propugnatae veritatis divinae ac naturalis adversus Ioh. Bredenburgii principia Amstelod. 1684.“ edidit. Hic non ipse Spinozae literas scripsit, sed epistolam L. v. V. i. e. Lamberti van Velthuysen de tractatu theol.-politico misit, ut auctor se defenderet, quod peregit epist. 49. *Manuscriptum*, quod Spinoza in epistola recens edita memoravit, idem esse cum epistola 48., vix credibile est. Omnino rationes, quae intercedunt inter epist. 48. 49. et 75., haud facile consentiunt.

C.

Accedunt anonymi quatuor:

1. De „*viri doctissimi atque expertissimi, nobilissimi ac doctissimi*“ epistolis 61—72. iam sermo fuit. Sunt Ludovici Meyeri, uti videtur. Conf. epp. 69. et 70. cum ep. 29.

2. Alter, auctor epistolarum 55. 57. 59., cui respondent Spinozae epp. 56. 58. 60. „*amplissimo prudentissimoque viro*“ Belgice scriptae, est gravissimus spectrorum et lemurum defensor. Quis hic et duo seqq. fuerint nescitur.

3. Tertius quum epistolas quasdam non amplius repertas ante scripsisset, responsiones a Spinoza accepit epp. 39—41. „*viro amplissimo ac prudentissimo*“.

4. Denique quarto „*viro humanissimo atque prudentissimo*“ data est epistola 50. a. 1674.

20) Conf. *de Murr* l. l. p. 23. *Gfroerer* opp. Spin. praef. p. XVII.

Omnes has epistolas esse magnae gravitatis cuivis qui eas legerit manifestum est, et, uti iam vetus inscriptio ait, „ad aliorum Spinozae operum elucidationem non parum faciunt."

Omnes fere eius libri editi epistolis illustrantur:

a) Principia philosophiae Cartesianae et cogitata metaphysica epp. 1. 9. 10. 16. 29. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 39. 40. 41. 45. 50. 58. 61. 62. 69. 70.;

b) Tractatus theologico-politicus epp. 14. 17. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 47. 48. 49. 50. 72. 73. 74. 75.;

c) Ethica epp. 2. 3. 4. 18. 26. 27. 29. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71.;

d) De intellectus emendatione tractatus epp. 8. 42. 63. 64.;

e) Tractatus politicus ep. 50. et ep. ipsi tractatui praemissa.

Quaedam non nisi ex epistolis nobis cognita sunt, e. c. philosophi sententia de servatore et religione Christiana epist. 21. 23. 25. et 74., de motu ep. 15., de ominibus ep. 30., de rebus physicis, opticis et mathematicis ep. 13. 43. 44—46. 52., de lemuribus et spectris ep. 56. 58. 60.

Praeterea Spinozae *vitae et operum historia* dilucidior redditur. Conf. ep. 1. 9. 30. 75. al.

Sed, quod gravius est, ex eis omnium optime et verissime *Benedicti mores vitaeque habitus* cognoscuntur, summa modestia, et comitas, animi candor, pectoris sinceritas, amicitiae probitas, ita ut non solum propter summum ingenii acumen, sed etiam omnibus vitae virtutibus ornatus virorum optimorum benevolentia, amicitia, laude fuerit dignissimus.

Hunc vero secundum operum tomum omni diligentia ac labore editum atque a vitiis innumeris purgatum esse, omnes qui eo usuri sunt facile perspicient. Itaque ut eodem favore, quo primum a multis iam exceptum esse comperimus, excipiatur, et ad studia praestantissimi saeculi XVII. philosophi excitandum et promovendum conferat et speramus et optamus.

Scribebam Lipsiae d. 29. m. Decembr. a. D. MDCCCXLIII.

III.

BENEDICTI DE SPINOZA

TRACTATUS

DE

INTELLECTUS

EMENDATIONE

ET DE VIA QUA OPTIME IN VERAM RERUM COGNITIONEM DIRIGITUR.

EX

PRAEFATIONE EDITORIS

B. D. S. OPERUM POSTHUMORUM.

Tractatus *de emendatione intellectus* est ex prioribus nostri philosophi operibus, testibus et stylo et conceptibus iam multos ante annos conscriptus. Rei, quam in eo tractat, dignitas et magna, quam in eo sibi scopum praefixit, utilitas, nempe intellectui viam sternere facillimam atque planissimam ad veram rerum cognitionem, calcar ipsi semper eum ad umbilicum perducendi fuere. At operis pondus profundaeque meditationes et vasta rerum scientia, quae ad eius perfectionem requirebantur, lento gradu eum promoverunt, ut et in causa fuerunt, quod non fuerit absolutus, quodque hic illic aliquid desideretur. Nam auctor in annotationibus, quas ipse addidit, saepius monet id, quod tractat, accuratius demonstrandum vel latius explicandum, sive in sua philosophia sive alibi. Quia vero res praestantissimas nec non utilissimas continet, in veritatis studioso studium excitabunt summum, nec parum adiuvabunt in ea indaganda; ideo eum simul cum aliis edere visum fuit. Tractat in eo primo de bono apparente, quod homines plerumque appetunt, nempe de divitiis, libidine et honore; et de vero bono, et quomodo id sit acquirendum. Praescribit secundo quasdam vivendi regulas; indeque ad intellectus emendationem transit. Ut autem haec emendatio melius procedat, quatuor diversos percipiendi modos enumerat, quos deinceps prolixius paulo enucleat et ex iis, qui optime scopo inserviunt, eligit. Porro ut horum usum nosceremus, agit de intellectus instrumentis, videlicet de veris ideis, et

eadem opera de recta ad ducendum intellectum via et methodo eiusque partibus. *Prima pars* tradit, quomodo verae ideae ab aliis discernantur, et prospiciatur, ne falsae, fictae et dubiae ideae cum veris confundantur: et hac occasione prolixe de veris, falsis, fictis et dubiis ideis agit, quibus denique aliquid de memoria et oblivione annectit. *Secunda pars* regulas dat, quibus ex notis ignotum recte educatur intelligaturque. Ut autem hoc rite fiat, perceptionem duobis modis fieri statuit, vel per solam essentiam vel per causam proximam. Quoniam vero utrumque non nisi ex vera rei definitione elicitur, leges definitionis rerum tum creatarum, tum increatarum proponit. Praeterea ut nostri conceptus concatenentur, media, quibus res particulares aeternae cognoscantur, praescribit. Et ut haec omnia melius perficiantur, agit de viribus intellectus eiusque enumerat proprietates. Et hic finitur tractatus de emendatione intellectus. — In animo semper habuit auctor, eum perficere. At aliis negotiis praepeditus et tandem morte abreptus ad optatum finem perducere non potuit. Quum vero, uti iam dictum est, multa praeclara atque utilia contineat, quae veritatis sincero indagatori non parum e re futura esse haudquaquam dubitamus, te iis privare noluimus, benevole lector; et ut etiam multa obscura, rudia adhuc et impolita, quae in eo hinc inde occurrunt, condonare non graveris, horum ne inscius esses, admonitum te quoque esse voluimus. Vale.

I N D E X.

I. De bonis quae homines plerumque appetunt.

Postquam me experientia docuit, omnia, quae in communi vita frequenter occurrunt, vana et futilia esse; quum viderem omnia, a quibus et quae timebam, nihil neque boni neque mali in se habere, nisi quatenus ab iis animus movebatur: constitui tandem inquirere, an aliquid daretur, quod verum bonum et sui communicabile esset, et a quo solo reiectis ceteris omnibus animus afficeretur; imo an aliquid daretur, quo invento et acquisito continua ac summa in aeternum fruerer laetitia. 2. Dico *me tandem constituisse*. Primo enim intuitu inconsultum videbatur, propter rem tunc incertam certa amittere velle. Videbam nimirum commoda, quae ex honore ac divitiis acquiruntur, et quod ab iis quaerendis cogebar abstinere, si seriam rei alii et novae operam dare vellem, et si forte summa felicitas in iis esset sita, perspiciebam me ea debere carere; si vero in iis non esset sita eisque tantum darem operam, tum etiam summa carerem felicitate. 3. Volvebam igitur animo, an forte esset possibile ad novum institutum, aut saltem ad ipsius certitudinem pervenire, licet ordo et commune vitae meae institutum non mutaretur, quod saepe frustra tentavi. Nam quae plerumque in vita occurrunt, et apud homines, ut ex eorum operibus colligere licet, tanquam summum bonum aestimantur, ad haec tria rediguntur: *divitias* scilicet, *honorem atque libidinem*. His tribus adeo distrahitur mens, ut minime possit de alio aliquo bono cogitare. 4. Nam quod ad libidinem attinet, ea adeo suspenditur animus, ac si in aliquo bono quiesceret; quo maxime impeditur, ne de alio cogitet. Sed post illius fruitionem summa sequitur tristitia, quae si non suspendit mentem, tamen perturbat et hebetat. Honores ac divitias prosequendo non parum etiam distrahitur mens,

praesertim ubi hae non nisi propter se quaeruntur*), quia tum supponuntur summum esse bonum. 5. Honore vero multo adhuc magis mens distrahitur; supponitur enim semper bonum esse per se et tanquam finis ultimus, ad quem omnia diriguntur. Deinde in his non datur, sicut in libidine, poenitentia, sed quo plus utriusque possidetur, eo magis augetur laetitia, et consequenter magis ac magis incitamur ad utrumque augendum; si autem spe in aliquo casu frustremur, tum summa oritur tristitia. Est denique honor magno impedimento eo, quod, ut ipsum assequamur, vita necessario ad captum hominum est dirigenda, fugiendo scilicet quod vulgo fugiunt, et quaerendo quod vulgo quaerunt homines.

6. Quum itaque viderem, haec omnia adeo obstare, quo minus operam novo alicui instituto darem, imo adeo esse opposita, ut ab uno aut altero necessario esset abstinendum, cogebar inquirere, quid mihi esset utilius; nempe, ut dixi, videbar bonum certum pro incerto amittere velle. Sed postquam aliquantulum huic rei incubueram, inveni primo, si hisce omissis ad novum institutum accingerer, me bonum sua natura incertum, ut clare ex dictis possumus colligere, omissurum pro incerto, non quidem sua natura (fixum enim bonum quaerebam), sed tantum quoad ipsius consecutionem. 7. Assidua autem meditatione eo perveni, ut viderem, quod tum, modo possim penitus deliberare, mala certa pro bono certo omitterem. Videbam enim me in summo versari periculo, et me cogi, remedium, quamvis incertum, summis viribus quaerere; veluti aeger letali morbo laborans, qui ubi mortem certam praevidet, ni adhibeatur remedium, illud ipsum, quamvis incertum, summis viribus cogitur quaerere; nempe in eo tota eius spes est sita. Illa autem omnia, quae vulgus sequitur, non tantum nullum conferunt remedium ad nostrum esse conservandum, sed etiam id impediunt, et frequenter sunt causa interitus

*) Potuissent haec latius et distinctius explicari, distinguendo scilicet divitias, quae quaeruntur vel propter se vel propter honorem vel propter libidinem vel propter valetudinem et augmentum scientiarum et artium. Sed hoc ad suum locum reservatur, quia huius loci non est, haec adeo accurate inquirere. *Sp.*

eorum, qui ea possident, et semper causa interitus eorum, qui ab iis possidentur. *)

8. Permulta enim exstant exempla eorum, qui persecutionem ad necem usque passi sunt propter ipsorum divitias, et etiam eorum, qui, ut opes compararent, tot periculis sese exposuerunt, ut tandem vita poenam luerent suae stultitiae. Neque eorum pauciora sunt exempla, qui, ut honorem assequerentur aut defenderent, miserrime passi sunt. Innumeranda denique exstant exempla eorum, qui prae nimia libidine mortem sibi acceleraverunt. 9. Videbantur porro ex eo haec orta esse mala, quod tota felicitas aut infelicitas in hoc solo sita est; videlicet in qualitate obiecti, cui adhaeremus amore. Nam propter illud, quod non amatur, nunquam orientur lites, nulla erit tristitia, si pereat, nulla invidia, si ab alio possideatur, nullus timor, nullum odium, et, ut verbo dicam, nullae commotiones animi; quae quidem omnia contingunt in amore eorum, quae perire possunt, uti haec omnia, de quibus modo locuti sumus. 10. Sed amor erga rem aeternam et infinitam sola laetitia pascit animum, ipsaque omnis tristitiae est expers; quod valde est desiderandum totisque viribus quaerendum. Verum non absque ratione usus sum his verbis: *modo possim serio deliberare*. Nam quamvis haec mente adeo clare perciperem, non poteram tamen ideo omnem avaritiam, libidinem atque gloriam deponere.

II. De bono vero et summo.

11. Hoc unum videbam, quod, quam diu mens circa has cogitationes versabatur, tam diu illa aversabatur et serio de novo cogitabat instituto; quod magno mihi fuit solatio. Nam videbam illa mala non esse talis conditionis, ut remediis nollent cedere. Et quamvis in initio haec intervalla essent rara et per admodum exiguum temporis spatium durarent, postquam tamen verum bonum magis ac magis mihi innotuit, intervalla ista frequentiora et longiora fuerunt; praesertim postquam vidi nummorum acquisitionem aut libidinem et gloriam tam diu obesse, quam diu propter se, et non tanquam media ad alia quaeruntur. Si vero tan-

*) Haec accuratius sunt demonstranda. *Sp.*

quam media quaeruntur, modum tunc habebunt, et minime oberunt, sed contra ad finem, propter quem quaeruntur, multum conducent, ut suo loco ostendemus.

12. Hic tantum breviter dicam, quid per verum bonum intelligam, et simul quid sit summum bonum. Quod ut recte intelligatur, notandum est, quod bonum et malum non nisi respective dicantur; adeo ut una eademque res possit dici bona et mala secundum diversos respectus, eodem modo ac perfectum et imperfectum.[1]) Nihil enim in sua natura spectatum perfectum dicetur vel imperfectum; praesertim postquam noverimus, omnia, quae fiunt, secundum aeternum ordinem et secundum certas naturae leges fieri. 13. Quum autem humana imbecillitas illum ordinem cogitatione sua non assequatur, et interim homo concipiat naturam aliquam humanam sua multo firmiorem, et simul nihil obstare videat, quo minus talem naturam acquirat, incitatur ad media quaerendum, quae ipsum ad talem ducant perfectionem; et omne illud, quod potest esse medium, ut eo perveniat, vocatur verum bonum. Summum autem bonum est eo pervenire, ut ille cum aliis individuis, si fieri potest, tali natura fruatur. Quaenam autem illa sit natura ostendemus suo loco, nimirum esse cognitionem unionis, quam mens cum tota natura habet.[2]) 14. Hic est itaque finis, ad quem tendo, talem scilicet naturam acquirere, et ut multi mecum eam acquirant conari, hoc est, de mea felicitate etiam est operam dare, ut alii multi idem atque ego intelligant, ut eorum intellectus et cupiditas prorsus cum meo intellectu et cupiditate conveniant; utque hoc fiat, necesse est tantum de natura intelligere, quantum sufficit ad talem naturam acquirendam[3]); deinde formare talem societatem, qualis est desideranda, ut quam plurimi quam facillime et secure eo perveniant. 15. Porro danda est opera *morali philosophiae*, ut et *doctrinae de puerorum educatione;* et quia valetudo non parvum est medium ad hunc finem assequendum, concinnanda est integra *medicina;* et quia arte multa, quae difficilia sunt, facilia redduntur, mul-

---

1) Conf. Spinoz. ethic. part. IV. praefat.

2) Haec fusius suo loco explicantur. *Sp.*

3) Nota, quod hic tantum curo enumerare scientias ad nostrum scopum necessarias, licet ad earum seriem non attendam. *Sp.*

tumque temporis et commoditatis in vita ea lucrari possumus, ideo *mechanica* nullo modo est contemnenda. 16. Sed ante omnia excogitandus est modus medendi intellectus, ipsumque, quantum initio licet, expurgandi, ut feliciter res absque errore et quam optime intelligat. Unde quisque iam poterit videre, me omnes scientias ad unum finem*) et scopum velle dirigere, scilicet ut ad summam humanam, quam diximus, perfectionem perveniatur; et sic omne illud, quod in scientiis nihil ad finem nostrum nos promovet, tanquam inutile erit reiiciendum, hoc est, ut uno verbo dicam, omnes nostrae operationes simul et cogitationes ad hunc sunt dirigendae finem.

III. Quaedam vivendi regulae.

17. Sed quia, dum curamus eum consequi et operam damus, ut intellectum in rectam viam redigamus, necesse est vivere, propterea ante omnia cogimur quasdam vivendi regulas tanquam bonas supponere; has scilicet:

I. Ad captum vulgi loqui, et illa omnia operari, quae nihil impedimenti adferunt, quo minus nostrum scopum attingamus. Nam non parum emolumenti ab eo possumus acquirere, modo ipsius captui, quantum fieri potest, concedamus. Adde, quod tali modo amicas praebebunt aures ad veritatem audiendam.

II. Deliciis in tantum frui, in quantum ad tuendam valetudinem sufficit.

III. Denique tantum nummorum aut cuiuscumque alterius rei quaerere, quantum sufficit ad vitam et valetudinem sustentandam et ad mores civitatis, qui nostrum scopum non oppugnant, imitandos.

IV. De quatuor percipiendi modis.

18. Hisce sic positis ad primum, quod ante omnia faciendum est, me accingam, ad emendandum scilicet intellectum, eumque aptum reddendum ad res tali modo intelligendas, quo opus est, ut nostrum finem assequamur. Quod ut fiat, exigit ordo,

*) Finis in scientiis est unicus, ad quem omnes sunt dirigendae. *Sp.*

quem naturaliter habemus, ut hic resumam omnes modos percipiendi, quos hucusque habui ad aliquid indubie affirmandum vel negandum, quo omnium optimum eligam, et simul meas vires et naturam, quam perficere cupio, noscere incipiam.

19. Si accurate attendo, possunt omnes ad quatuor potissimum reduci.

I. Est perceptio, quam *ex auditu* aut ex aliquo signo, quod vocant ad placitum, habemus.

II. Est perceptio, quam habemus *ab experientia vaga*, hoc est, ab experientia, quae non determinatur ab intellectu, sed tantum idea dicitur, quia casu sic occurrit, et nullum aliud habemus experimentum, quod hoc oppugnat, et ideo tanquam inconcussum apud nos manet.

III. Est perceptio, ubi *essentia rei ex alia re concluditur*, sed non adaequate; quod fit, quum vel ab aliquo effectu causam colligimus, vel quum concluditur ab aliquo universali, quod semper aliqua proprietas concomitatur.*)

IV. Denique perceptio est, ubi *res percipitur per solam suam essentiam* vel per cognitionem suae proximae causae.

20. Quae omnia exemplis illustrabo. *Ex auditu* tantum scio meum natalem diem, et quod tales parentes habui, et similia; de quibus nunquam dubitavi. *Per experientiam vagam* scio, me moriturum; hoc enim ideo affirmo, quia vidi alios mei similes obiisse mortem, quamvis neque omnes per idem temporis spatium vixerint, neque ex eodem morbo obierint. Deinde *per experientiam vagam* etiam scio, quod oleum sit aptum alimentum ad nutriendam flammam, quodque aqua ad eam exstinguendam apta sit; scio etiam, quod canis sit animal latrans, et homo animal rationale, et sic fere omnia novi, quae ad usum vitae faciunt.

---

*) Hoc quum fit, nihil de causa intelligimus propter id, quod in effectu consideramus. Quod satis apparet ex eo, quod tum causa non nisi generalissimis terminis explicetur, nempe his: *ergo datur aliquid; ergo datur aliqua potentia* etc.: vel etiam ex eo, quod ipsam negative exprimant: *ergo non est hoc vel illud etc.* In secundo casu aliquid causae tribuitur propter effectum, quod clare concipitur, ut in exemplo ostendemus; verum nihil praeter propria; non vero rei essentia particularis. *Sp.*

21. *Ex alia* vero *re* hoc modo concludimus: postquam clare percipimus, nos tale corpus sentire et nullum aliud, inde, inquam, clare concludimus animam unitam esse corpori, quae unio est causa talis sensationis [1]); sed quaenam sit illa sensatio et unio, non absolute inde possumus intelligere.[2]) Vel postquam novi naturam visus, et simul, eum habere talem proprietatem, ut unam eandemque rem ad magnam distantiam minorem videamus, quam si eam cominus intueamur; inde concludimus solem maiorem esse, quam apparet, et alia his similia. 22. *Per solam* denique *rei essentiam* res percipitur; quando ex eo, quod aliquid novi, scio, quid hoc sit aliquid nosse, vel ex eo, quod novi essentiam animae, scio eam corpori esse unitam. Eadem cognitione novimus duo et tria esse quinque, et si dentur duae lineae uni tertiae parallelae, eas etiam inter sese parallelas etc. Ea tamen, quae hucusque tali cognitione potui intelligere, perpauca fuerunt.

23. Ut autem haec omnia melius intelligantur, unico tantum utar exemplo, hoc scilicet. Dantur tres numeri; quaerit quis quartum, qui sit ad tertium, ut secundus ad primum. Dicunt hic passim mercatores, se scire, quid sit agendum, ut quartus inveniatur, quia nempe eam operationem nondum oblivioni tradiderunt, quam nudam sine demonstratione a suis magistris audiverunt. Alii vero ab experientia simplicium faciunt axioma universale, scilicet ubi quartus numerus per se patet, ut in his 2, 4, 3, 6, ubi experiuntur, quod ducto secundo in tertium, et producto deinde per primum diviso fiat quotiens 6; et quum vident eundem numerum produci, quem sine hac operatione noverant

---

1) Ex hoc exemplo clare videre id est, quod modo notavi. Nam per illam unionem nihil intelligimus praeter sensationem ipsam, effectus scilicet, ex quo causam, de qua nihil intelligimus, concludebamus. *Sp.*

2) Talis conclusio quamvis certa sit, non tamen satis tuta est, nisi maxime caventibus. Nam nisi optime caveant sibi, in errores statim incident. Ubi enim res ita abstracte concipiunt, non autem per veram essentiam, statim ab imaginatione confunduntur. Nam id, quod in se unum est, multiplex esse imaginantur homines. Nam iis, quae abstracte, seorsim et confuse concipiunt, nomina imponunt, quae ab ipsis ad alia magis familiaria significandum usurpantur; quo fit, ut haec imaginentur eodem modo ac eas res imaginari solent, quibus primum haec nomina imposuerunt. *Sp.*

esse proportionalem, inde concludunt operationem esse bonam ad quartum numerum proportionalem semper inveniendum. 24. Sed mathematici vi demonstrationis prop. 19. libr. 7. element. Euclidis sciunt, quales numeri inter se sint proportionales, scilicet ex natura proportionis eiusque proprietate, quod nempe numerus, qui fit ex primo et quarto, aequalis sit numero, qui fit ex secundo et tertio. Attamen adaequatam proportionalitatem datorum numerorum non vident; et si videant, non vident eam vi illius propositionis, sed intuitive, nullam operationem facientes.

V. De optimo modo percipiendi.

25. Ut autem ex his optimus eligatur modus percipiendi, requiritur, ut breviter enumeremus, quae sint necessaria media, ut nostrum finem assequamur; haec scilicet:

I. Nostram naturam, quam cupimus perficere, exacte nosse, et simul tantum de rerum natura, quantum sit necesse.

II. Ut inde rerum differentias, convenientias et oppugnantias recte colligamus.

III. Ut recte concipiatur, quid possint pati, quid non.

IV. Ut hoc conferatur cum natura et potentia hominis. Et ex istis facile apparebit summa, ad quam homo potest pervenire, perfectio.

26. His sic consideratis videamus, quis modus percipiendi nobis sit eligendus.

Quod ad primum attinet, per se patet, quod ex auditu, praeterquam quod sit res admodum incerta, nullam percipiamus essentiam rei, sicuti ex nostro exemplo apparet; et quum singularis existentia alicuius rei non noscatur nisi cognita essentia (uti postea videbitur), hinc clare concludimus omnem certitudinem, quam ex auditu habemus, a scientiis esse secludendam. Nam a simplici auditu, ubi non praecessit proprius intellectus, nunquam quis poterit affici.

27. Quoad secundum; nullus etiam dicendus est, quod habeat ideam illius proportionis, quam quaerit.*) Praeterquam quod

*) Hic aliquando prolixius agam de experientia, et empiricorum et recentium philosophorum procedendi methodum examinabo. *Sp.*

sit res admodum incerta et sine fine, nihil tamen unquam tali modo quis in rebus naturalibus percipiet praeter accidentia, quae nunquam clare intelliguntur, nisi praecognitis essentiis. Unde etiam et ille secludendus est.

28. De tertio autem aliquo modo dicendum, quod habeamus ideam rei, deinde quod etiam absque periculo erroris concludamus; sed tamen per se non erit medium, ut nostram perfectionem acquiramus.

29. Solus quartus modus comprehendit essentiam rei adaequatam, et absque erroris periculo; ideoque maxime erit usurpandus. Quomodo ergo sit adhibendus, ut res incognitae tali cognitione a nobis intelligantur, simulque ut hoc quam compendiose fiat, curabimus explicare.

VI. De intellectus instrumentis, ideis veris.

30. Postquam novimus, quaenam cognitio nobis sit necessaria, tradenda est via et methodus, qua res, quae sunt cognoscendae, tali cognitione cognoscamus. Quod ut fiat, venit prius considerandum, quod hic non dabitur inquisitio in infinitum: scilicet ut inveniatur optima methodus verum investigandi, non opus est alia methodo, ut methodus veri investigandi investigetur; et ut secunda methodus investigetur, non opus est alia tertia, et sic in infinitum. Tali enim modo nunquam ad veri cognitionem, imo ad nullam cognitionem perveniretur. Hoc vero eodem modo se habet, ac se habent instrumenta corporea, ubi eodem modo liceret argumentari. Nam ut ferrum cudatur, malleo opus est, et ut malleus habeatur, eum fieri necessum est; ad quod alio malleo, aliisque instrumentis opus est, quae etiam ut habeantur, aliis opus erit instrumentis, et sic in infinitum: et hoc modo frustra aliquis probare conaretur, homines nullam habere potestatem ferrum cudendi. 31. Sed quemadmodum homines initio innatis instrumentis quaedam facillima, quamvis laboriose et imperfecte, facere quiverunt, iisque confectis alia difficiliora minori labore et perfectius confecerunt, et sic gradatim ab operibus simplicissimis ad instrumenta, et ab instrumentis ad alia opera et instrumenta pergendo eo pervenerunt, ut tot et tam diffi-

cilia parvo labore perficiant: sic etiam intellectus vi sua nativa [1]) facit sibi **instrumenta intellectualia**, quibus alias vires acquirit ad alia opera [2]) intellectualia, et ex iis operibus alia instrumenta seu potestatem ulterius investigandi; et sic gradatim pergit, donec sapientiae culmen attingat. 32. Quod autem intellectus ita sese habeat, facile erit videre, modo intelligatur, quid sit methodus verum investigandi, et quaenam sint illa innata instrumenta, quibus tantum eget ad alia ex iis instrumenta conficienda, ut ulterius procedat. Ad quod ostendendum sic procedo. [3])

33. **Idea vera** (habemus enim ideam veram) est diversum quid a suo ideato. Nam aliud est circulus, aliud idea circuli; idea enim circuli non est aliquid habens peripheriam et centrum, uti circulus, nec idea corporis est ipsum corpus. Et quum sit quid diversum a suo ideato, erit etiam per se aliquid intelligibile, hoc est, idea quoad suam essentiam formalem potest esse obiectum alterius essentiae obiectivae, et rursus haec altera essentia obiectiva erit etiam in se spectata quid reale et intelligibile, et sic indefinite. 34. Petrus ex. gr. est quid reale; vera autem idea Petri est essentia Petri obiectiva, et in se quid reale, et omnino diversum ab ipso Petro. Quum itaque idea Petri sit quid reale habens suam essentiam peculiarem, erit etiam quid intelligibile, id est, obiectum alterius ideae, quae idea habebit in se obiective omne id, quod idea Petri habet formaliter, et rursus idea, quae est ideae Petri, habet iterum suam essentiam, quae etiam potest esse obiectum alterius ideae, et sic indefinite. Quod quisque potest experiri, dum videt se scire, quid sit Petrus, et etiam scire se scire, et rursus scit se scire, quod scit etc. Unde constat, quod, ut intelligatur essentia Petri, non sit necesse, ipsam ideam Petri intelligere, et multo minus ideam ideae Petri; quod idem est, ac si dicerem, non esse opus, ut sciam, quod sciam me scire, et

---

1) Per *vim nativam* intelligo illud, quod in nobis a causis externis non causatur, quodque postea in mea philosophia explicabimus. *Sp.*

2) Hic vocantur *opera;* in mea philosophia quid sint explicabitur. *Sp.*

3) Nota, quod hic non tantum curabimus ostendere id, quod modo dixi, sed etiam nos hucusque recte processisse, et simul alia scitu valde necessaria. *Sp.*

multo minus esse opus scire, quod sciam me scire; non magis, quam ad intelligendam essentiam trianguli opus sit essentiam circuli intelligere. [1]) Sed contrarium datur in his ideis. Nam ut sciam me scire, necessario debeo prius scire. 35. Hinc patet, quod certitudo nihil sit praeter ipsam essentiam obiectivam; id est, modus, quo sentimus essentiam formalem, est ipsa certitudo. Unde iterum patet, quod ad certitudinem veritatis nullo alio signo sit opus, quam veram habere ideam; nam, uti ostendimus, non opus est, ut sciam, quod sciam me scire. Ex quibus rursum patet, neminem posse scire, quid sit summa certitudo, nisi qui habet adaequatam ideam aut essentiam obiectivam alicuius rei; nimirum quia idem est certitudo et essentia obiectiva.

VII. De recta methodo cognoscendi.

36. Quum itaque veritas nullo egeat signo, sed sufficiat habere essentias rerum obiectivas, aut, quod idem est, ideas, ut omne tollatur dubium; hinc sequitur, quod vera non est methodus signum veritatis quaerere post acquisitionem idearum, sed quod vera methodus est via, ut ipsa veritas aut essentiae obiectivae rerum aut ideae (omnia illa idem significant) debito ordine quaerantur. [2]) 37. Rursus methodus necessario debet loqui de ratiocinatione aut de intellectione; id est, methodus non est ipsum ratiocinari ad intelligendum causas rerum, et multo minus est τὸ intelligere causas rerum, sed est intelligere, quid sit vera idea, eam a ceteris perceptionibus distinguendo eiusque naturam investigando, ut inde nostram intelligendi potentiam noscamus, et mentem ita cohibeamus, ut ad illam normam omnia intelligat, quae sunt intelligenda, tradendo tanquam auxilia certas regulas, et etiam faciendo, ne mens inutilibus defatigetur. 38. Unde colligitur, methodum nihil aliud esse, nisi cognitionem reflexivam aut ideam ideae; et quia non datur idea ideae, nisi prius detur idea, ergo

1) Nota, quod hic non inquirimus, quomodo prima essentia obiectiva nobis innata sit. Nam id pertinet ad investigationem naturae, ubi haec fusius explicantur, et simul ostenditur, quod praeter ideam nulla datur affirmatio, neque negatio, neque ulla voluntas. *Sp.*

2) Quid *quaerere* in anima sit, explicatur in mea philosophia. *Sp.*

methodus non dabitur, nisi prius detur idea. Unde illa bona erit methodus, quae ostendit, quomodo mens dirigenda sit ad datae verae ideae normam. Porro quum ratio, quae est inter duas ideas, sit eadem cum ratione, quae est inter essentias formales idearum illarum, inde sequitur, quod cognitio reflexiva, quae est ideae entis perfectissimi, praestantior erit cognitione reflexiva ceterarum idearum; hoc est, perfectissima ea erit methodus, quae ad datae ideae entis perfectissimi normam ostendit, quomodo mens sit dirigenda. 39. Ex his facile intelligitur, quomodo mens plura intelligendo alia simul acquirat instrumenta, quibus facilius pergat intelligere. Nam, ut ex dictis licet colligere, debet ante omnia in nobis existere vera idea tanquam innatum instrumentum, qua intellecta intelligatur simul differentia, quae est inter talem perceptionem et ceteras omnes. Qua in re consistit una methodi pars. Et quum per se clarum sit, mentem eo melius se intelligere, quo plura de natura intelligit, inde constat, hanc methodi partem eo perfectiorem fore, quo mens plura intelligit, et tum fore perfectissimam, quum mens ad cognitionem entis perfectissimi attendit sive reflectit. 40. Deinde, quo plura mens novit, eo melius et suas vires et ordinem naturae intelligit; quo autem melius suas vires intelligit, eo facilius potest se ipsam dirigere et regulas sibi proponere; et quo melius ordinem naturae intelligit, eo facilius potest se ab inutilibus cohibere: in quibus tota consistit methodus, uti diximus. 41. Adde quod idea eodem modo se habet obiective, ac ipsius ideatum se habet realiter. Si ergo daretur aliquid in natura nihil commercii habens cum aliis rebus, eius etiam si datur essentia obiectiva, quae convenire omnino deberet cum formali, nihil etiam commercii haberet cum aliis ideis*), id est, nihil de ipsa poterimus concludere; et contra, quae habent commercium cum aliis rebus, uti sunt omnia quae in natura existunt, intelligentur et ipsorum etiam essentiae obiectivae idem habebunt commercium, id est, aliae ideae ex eis deducentur, quae iterum habebunt commercium cum aliis, et sic instrumenta ad procedendum ulterius crescent. Quod conabamur demonstrare.

*) *Commercium habere cum aliis rebus* est produci ab aliis aut alia producere. *Sp.*

42. Porro ex hoc ultimo, quod diximus, scilicet quod idea omnino cum sua essentia formali debeat convenire, patet iterum, ex eo quod, ut mens nostra omnino referat naturae exemplar, debeat omnes suas ideas producere ab ea, quae refert originem et fóntem totius naturae, ut ipsa etiam sit fons ceterarum idearum.

43. Hic forte aliquis mirabitur, quod nos, ubi diximus, bonam methodum eam esse, quae ostendit, quomodo mens sit dirigenda ad datae verae ideae normam, hoc ratiocinando probemus; id quod ostendere videtur, hoc per se non esse notum: atque adeo quaeri potest, utrum nos bene ratiocinemur. Si bene ratiocinamur, debemus incipere a data idea, et quum incipere a data idea egeat demonstratione, deberemus iterum nostrum ratiocinium probare, et tum iterum illud alterum, et sic in infinitum. 44. Sed ad hoc respondeo: quod si quis fato quodam sic processisset naturam investigando, scilicet ad datae verae ideae normam alias acquirendo ideas debito ordine, nunquam de sua veritate dubitasset*), eo quod veritas, uti ostendimus, se ipsam patefacit, et etiam sponte omnia ipsi affluxissent. Sed quia hoc nunquam aut raro contingit, ideo coactus fui illa sic ponere, ut illud, quod non possumus fato, praemeditato tamen consilio acquiramus, et simul ut appareret, ad probandam veritatem et bonum ratiocinium nullis nos egere instrumentis, nisi ipsa veritate et bono ratiocinio. Nam bonum ratiocinium bene ratiocinando comprobavi, et adhuc probare conor. 45. Adde, quod etiam hoc modo homines assuefiant meditationibus suis internis. Ratio autem, cur in naturae inquisitione raro contingat, ut debito ordine ea investigetur, est propter praeiudicia, quorum causas postea in nostra philosophia explicabimus; deinde quia opus est magna et accurata distinctione, sicut postea ostendemus (id quod valde est laboriosum); denique propter statum rerum humanarum, qui, ut iam ostensum est, prorsus est mutabilis. Sunt adhuc aliae rationes, quas non inquirimus.

46. Si quis forte quaerat, cur non ipse statim ante omnia veritates naturae isto ordine ostenderim (nam veritas se ipsam patefacit): ei respondeo simulque moneo, ne propter paradoxa, quae forte passim occurrent, ea velit tanquam falsa reiicere, sed prius

*) Sicut etiam hic non dubitamus de nostra veritate. *Sp.*

dignetur ordinem considerare, quo ea probemus, et tum certus evadet, nos verum assequutos fuisse. Et haec fuit causa, cur haec praemiserim.

47. Si postea forte quis scepticus et de ipsa prima veritate et de omnibus, quas ad normam primae deducemus, dubius adhuc maneret, ille profecto aut contra conscientiam loquetur, aut nos fatebimur, dari homines penitus etiam animo obcaecatos a nativitate aut a praeiudiciorum causa, id est, aliquo externo casu. Nam neque se ipsos sentiunt. Si aliquid affirmant vel dubitant, nesciunt se dubitare aut affirmare; dicunt se nihil scire, et hoc ipsum, quod nihil sciunt, dicunt se ignorare; neque hoc absolute dicunt; nam metuunt fateri, se existere, quam diu nihil sciunt, adeo ut tandem debeant obmutescere, ne forte aliquid supponant, quod veritatem redoleat. 48. Denique cum ipsis non est loquendum de scientiis; nam quod ad vitae et societatis usum attinet, necessitas eos coëgit, ut supponerent se esse, et ut suum utile quaererent, et iureiurando multa affirmarent et negarent. Nam si aliquid ipsis probetur, nesciunt, an probet aut deficiat argumentatio. Si negant, concedunt aut opponunt, nesciunt se negare, concedere aut opponere; adeoque habendi sunt tanquam automata, quae mente omnino carent.

49. Resumamus iam nostrum propositum. Habuimus hucusque *primo* finem, ad quem omnes nostras cogitationes dirigere studemus. Cognovimus *secundo*, quaenam sit optima perceptio, cuius ope ad nostram perfectionem pervenire possimus. Cognovimus *tertio*, quaenam sit prima via, cui mens insistere debeat, ut bene incipiat; quae est, ut ad normam datae cuiuscumque verae ideae pergat certis legibus inquirere. Quod ut recte fiat, haec debet methodus praestare: *primo* veram ideam a ceteris omnibus perceptionibus distinguere, et mentem a ceteris perceptionibus cohibere; *secundo* tradere regulas, ut res incognitae ad talem normam percipiantur; *tertio* ordinem constituere, ne inutilibus defatigemur. Postquam hanc methodum novimus, vidimus *quarto* hanc methodum perfectissimam futuram, ubi habuerimus ideam entis perfectissimi. Unde initio illud erit maxime observandum, ut quanto ocius ad cognitionem talis entis perveniamus.

VIII. Methodi pars prima. De idea ficta.

50. Incipiamus itaque a prima parte methodi, quae est, uti diximus, distinguere et separare ideam veram a ceteris perceptionibus, et cohibere mentem, ne falsas, fictas et dubias cum veris confundat. Quod utcumque fuse hic explicare animus est, ut lectores detineam in cogitatione rei adeo necessariae, et etiam quia multi sunt, qui vel de veris dubitant ex eo, quod non attenderunt ad distinctionem, quae est inter veram perceptionem et alias omnes; adeo ut sint veluti homines, qui quum vigilarent, non dubitabant se vigilare, sed postquam semel in somniis, ut saepe fit, putarunt se certo vigilare, quod postea falsum esse reperiebant, etiam de suis vigiliis dubitarunt: quod contingit, quia nunquam distinxerunt inter somnum et vigiliam. 51. Interim moneo, me hic essentiam uniuscuiusque perceptionis, eamque per proximam suam causam non explicaturum, quia hoc ad philosophiam pertinet; sed tantum traditurum id, quod methodus postulat, id est, circa quae perceptio ficta, falsa et dubia versetur, et quomodo ab unaquaque liberabimur. Sit itaque prima inquisitio circa ideam fictam.

52. Quum omnis perceptio sit vel rei tanquam existentis consideratae, vel solius essentiae, et frequentiores fictiones contingant circa res tanquam existentes consideratas, ideo prius de hac loquar; scilicet ubi sola existentia fingitur, et res, quae in tali actu fingitur, intelligitur sive supponitur intelligi. Ex. gr. fingo Petrum, quem novi ire domum, eum me invisere, et similia.*) Hic quaero, circa quae talis idea versetur? Video eam tantum versari circa possibilia, non vero circa necessaria, neque circa impossibilia. 53. *Rem impossibilem* voco, cuius natura implicat contradictionem, ut ea existat; *necessariam*, cuius natura implicat contradictionem, ut ea non existat; *possibilem*, cuius quidem existentia ipsa sua natura non implicat contradictionem, ut existat aut non existat, sed cuius existentiae necessitas aut impossibilitas pendet a causis nobis ignotis, quam diu ipsius existen-

*) Vide ulterius id, quod de hypothesibus notabimus, quae a nobis clare intelliguntur; sed in eo est fictio, quod dicamus, eas tales in corporibus coelestibus existere. *Sp.*

tiam fingimus; ideoque si ipsius necessitas aut impossibilitas, quae a causis externis pendet, nobis esset nota, nihil etiam de ea potuissemus fingere. 54. Unde sequitur, si detur aliquis Deus aut omniscium quid, nihil prorsus nos posse fingere. Nam quod ad nos attinet, postquam novi me existere, non possum fingere me existere aut non existere [1]); nec etiam possum fingere elephantem, qui transeat per acus foramen; nec possum, postquam naturam Dei novi, fingere eum existentem aut non existentem.[2]) Idem intelligendum est de chimaera, cuius natura existere implicat. Ex quibus patet id, quod dixi, scilicet quod fictio, de qua hic loquimur, non contingit circa aeternas veritates.[3]) 55. Sed antequam ulterius pergam, hic obiter notandum est, quod illa differentia, quae est inter essentiam unius rei et essentiam alterius, ea ipsa sit inter actualitatem aut existentiam eiusdem rei, et inter actualitatem aut existentiam alterius rei; adeo ut si existentiam ex. gr. Adami tantum per generalem existentiam concipere velimus, idem futurum sit, ac si ad concipiendam ipsius essentiam ad naturam entis attendamus, ut tandem definiamus, Adamum esse ens. Itaque quo existentia generalius concipitur, eo etiam confusius concipitur faciliusque unicuique rei potest affingi: e contra, ubi particularius concipitur, clarius tum intelligitur, et difficilius alicui nisi rei ipsi, ubi non attendimus ad naturae ordinem, affingitur. Quod notatu dignum est.

56. Veniunt iam hic ea consideranda, quae vulgo dicuntur fingi, quamvis clare intelligamus, rem ita sese non habere, uti

---

1) Quia res, modo ea intelligatur, se ipsam manifestat, ideo tantum egemus exemplo sine alia demonstratione. Idemque erit huius contradictoria, quae ut appareat esse falsa, tantum opus est recenseri, uti statim apparebit, quum de fictione circa essentiam loquemur. *Sp.*

2) Nota, quamvis multi dicant se dubitare, an Deus existat, illos tamen nihil praeter nomen habere, vel aliquid fingere, quod Deum vocant: id quod cum Dei natura non convenit, ut postea suo loco ostendam. *Sp.*

3) Statim etiam ostendam, quod nulla fictio versetur circa aeternas veritates. Per *aeternam veritatem* talem intelligo, quae, si est affirmativa, nunquam poterit esse negativa. Sic prima et aeterna veritas est, *Deum esse*, non autem est aeterna veritas, *Adamum cogitare*. *Chimaeram non esse* est aeterna veritas, non autem *Adamum non cogitare*. *Sp.*

eam fingimus. Ex. gr. quamvis sciam terram esse rotundam, nihil tamen vetat, quo minus alicui dicam terram medium globum esse et tanquam medium pomum auriacum in scutella, aut solem circum terram moveri, et similia. Ad haec si attendamus, nihil videbimus, quod non cohaereat cum iam dictis, modo prius advertamus, nos aliquando potuisse errare, et iam errorum nostrorum esse conscios; deinde quod possumus fingere, aut ad minimum putare, alios homines in eodem esse errore, aut in eum, ut nos antehac, posse incidere. Hoc, inquam, fingere possumus, quam diu nullam videmus impossibilitatem. Quando itaque alicui dico, terram non esse rotundam etc., nihil aliud ago, quam in memoriam revoco errorem, quem forte habui aut in quem labi potui, et postea fingo aut puto eum, cui hoc dico, adhuc esse, aut posse labi in eundem errorem. Quod, ut dixi, fingo, quam diu nullam video impossibilitatem nullamque necessitatem; hanc vero si intellexissem, nihil prorsus fingere potuissem, et tantum dicendum fuisset, me aliquid operatum esse.

57. Superest iam, ut ea etiam notemus, quae in quaestionibus supponuntur; id quod passim etiam contingit circa impossibilia. Ex. gr. quum dicimus: supponamus hanc candelam ardentem iam non ardere, aut supponamus eam ardere in aliquo spatio imaginario, sive ubi nulla dantur corpora. Quorum similia passim supponuntur, quamvis hoc ultimum clare intelligatur impossibile esse. Sed quando hoc fit, nil prorsus fingitur. Nam primo nihil aliud egi, quam quod in memoriam revocavi*) aliam candelam non ardentem (aut hanc eandem concepi sine flamma), et quod cogito de ea candela, id ipsum de hac intelligo, quam diu ad flammam non attendo. In secundo nihil aliud fit, quam abstrahere cogitationes a corporibus circumiacentibus, ut mens se convertat

*) Postea cum de fictione, quae versatur circa essentias, loquemur, clare apparebit, quod fictio nunquam aliquid novi facit aut menti praebet; sed quod tantum ea, quae sunt in cerebro aut in imaginatione, revocantur ad memoriam, et quod confuse ad omnia simul mens attendit. Revocantur ex. gr. in memoriam loquela et arbor; et quum mens confuse attendit sine distinctione, putat arborem loqui. Idem de existentia intelligitur, praesertim, uti diximus, quum adeo generaliter, ac ens concipitur; quia tum facile applicatur omnibus, quae simul in memoria occurrunt. Quod notatu valde dignum est. *Sp.*

ad solam candelae in se sola spectatae contemplationem; ut postea concludat, candelam nullam habere causam ad sui ipsius destructionem, adeo ut si nulla essent corpora circumiacentia, candela haec ac etiam flamma manerent immutabiles, aut similia. Nulla igitur datur hic fictio, sed verae ac merae assertiones.[1])

58. Transeamus iam ad fictiones, quae versantur circa essentias solas, vel cum aliqua actualitate sive existentia simul. Circa quas hoc maxime venit considerandum, quod, quo mens minus intelligit, et tamen plura percipit, eo maiorem habeat potentiam fingendi, et quo plura intelligit, eo magis illa potentia diminuatur. Eodem ex. gr. modo, quo supra vidimus, nos non posse fingere, quam diu cogitamus, nos cogitare et non cogitare, sic etiam, postquam novimus naturam corporis, non possumus fingere muscam infinitam; sive postquam novimus naturam animae[2]), non possumus fingere eam esse quadratam, quamvis omnia verbis possimus effari. Sed, uti diximus, quo minus homines norunt naturam, eo facilius multa possunt fingere; veluti, arbores loqui, homines in momento mutari in lapides, in fontes, apparere in speculis spectra, nihil fieri aliquid, etiam deos in bestias et homines mutari, ac infinita eius generis alia.

59. Aliquis forte putabit, quod fictio fictionem terminat, sed non intellectio; hoc est, postquam finxi aliquid, et quadam libertate volui assentiri, id sic in rerum natura existere, hoc efficit, ut postea non possimus id alio modo cogitare. Ex. gr. postquam finxi (ut cum iis loquar) naturam corporis talem, mihique ex mea libertate persuadere volui, eam sic realiter existere, non amplius

1) Idem etiam de hypothesibus intelligendum, quae fiunt ad certos motus explicandum, qui conveniunt cum coelorum phaenomenis, nisi quod ex iis, si motibus coelestibus applicentur, naturam coelorum concludant, quae tamen alia potest esse, praesertim quum ad explicandum tales motus multae aliae causae possint concipi. *Sp.*

2) Saepe contingit, hominem hunc vocem anima ad suam memoriam revocare, et simul aliquam corpoream imaginem formare. Quum vero haec duo simul repraesentantur, facile putat se imaginari et fingere animam corpoream; quia nomen a re ipsa non distinguit. Hic postulo, ut lectores non sint praecipites ad hoc refutandum, quod, ut spero, non facient, modo ad exempla quam accurate attendant, et simul ad ea quae sequuntur. *Sp.*

licet muscam v. g. infinitam fingere; et postquam finxi essentiam animae, eam quadrare non possum etc. 60. Sed hoc examinandum. Primo vel negant vel concedunt nos aliquid posse intelligere. Si concedunt, necessario id ipsum, quod de fictione dicunt, etiam de intellectione dicendum erit. Si vero hoc negant, videamus nos, qui scimus, nos aliquid scire, quid dicant. Hoc scilicet dicunt, animam posse sentire et multis modis percipere non se ipsam, neque res quae existunt, sed tantum ea, quae nec in se, nec ullibi sunt, hoc est, animam posse sola sua vi creare sensationes aut ideas, quae non sunt rerum; adeo ut ex parte eam tanquam Deum considerent. Porro dicunt, nos aut animam nostram talem habere libertatem, ut nosmet, aut se, imo suam ipsam libertatem cogat. Nam postquam ea aliquid finxit et assensum ei praebuit, non potest id alio modo cogitare aut fingere, et etiam ea fictione cogitur, ut etiam tali modo cogitentur, ut prima fictio non oppugnetur; sicut hic etiam coguntur absurda, quae hic recenseo, admittere propter suam fictionem; ad quae explodenda non defatigabimur ullis demonstrationibus.*) 61. Sed eos in suis deliriis linquendo curabimus, ut ex verbis, quae cum ipsis fecimus, aliquid veri ad nostram rem hauriamus, nempe hoc: Mens quum ad rem fictam et sua natura falsam attendit, ut eam pensitet et intelligat, bonoque ordine ex ea deducat quae sunt deducenda, facile falsitatem patefaciet; et si res ficta sua natura sit vera, quum mens ad eam attendit, ut eam intelligat, et ex ea bono ordine incipit deducere, quae inde sequuntur, feliciter perget sine ulla interruptione, sicut vidimus, quod ex falsa fictione modo allata statim ad ostendendam eius absurditatem et alias inde deductas praebuit se intellectus.

62. Nullo ergo modo timendum erit, nos aliquid fingere, si modo clare et distincte rem percipiamus. Nam si forte dicamus,

*) Quamvis hoc experientia videar concludere (et quis dicat id nil esse), quia deficit demonstratio, eam, si quis desiderat, sic habeat. Quum in natura nihil possit dari, quod eius leges oppugnet, sed quum omnia secundum certas eius leges fiant, ut certos certis legibus suos producant effectus irrefragabili concatenatione, hinc sequitur, quod anima, ubi rem vere concipit, perget obiective eosdem effectus formare. Vide infra, ubi de idea falsa loquor. *Sp.*

homines in momento mutari in bestias, id valde generaliter dicitur, adeo ut nullus detur conceptus, id est, idea sive cohaerentia subiecti et praedicati in mente; si enim daretur, simul videret medium et causas, quo et cur tale quid factum sit. Deinde nec ad naturam subiecti et praedicati attenditur. 63. Porro, modo prima idea non sit ficta et ex ea ceterae omnes ideae deducantur, paulatim praecipitantia fingendi evanescet. Deinde quum idea ficta non possit esse clara et distincta, sed solummodo confusa, et omnis confusio inde procedat, quod mens rem integram aut ex multis compositam tantum ex parte noscat, et notum ab ignoto non distinguat; praeterea quod ad multa, quae continentur in unaquaque re, simul attendat sine ulla distinctione; inde sequitur primo, quod, si idea sit alicuius rei simplicissimae, ea non nisi clara et distincta poterit esse. Nam res illa non ex parte, sed tota aut nihil eius innotescere debebit. 64. Sequitur secundo, quod si res, quae componitur ex multis, in partes omnes simplicissimas cogitatione dividatur, et ad unamquamque seorsim attendatur, omnis tum confusio evanescet. Sequitur tertio, quod fictio non possit esse simplex, sed quod fiat ex compositione diversarum idearam confusarum, quae sunt diversarum rerum atque actionum in natura existentium, vel melius ex attentione simul sine assensu ad tales diversas ideas.*) Nam si esset simplex, esset clara et distincta, et per consequens vera. Si ex compositione idearum distinctarum, esset etiam earum compositio clara et distincta, ac proinde vera. Ex. gr. postquam novimus naturam circuli ac etiam naturam quadrati, iam non possum ea duo componere, et circulum facere quadratum, aut animam quadratam, et similia. 65. Concludamus iterum breviter, et videamus, quomodo fictio nullo modo sit timenda, ut ea cum veris ideis confundatur. Nam quoad primam, de qua prius locuti sumus, ubi scilicet res clare concipitur, vidimus, quod si ea res, quae clare concipitur, et etiam

---

*) NB. Quod fictio in se spectata non multum differat a somnio, nisi quod in somniis non offerantur causae, quae vigilantibus ope sensuum offeruntur: ex quibus colligunt illa repraesentamina illo tempore non repraesentari a rebus extra se constitutis. Error autem, ut statim apparebit, est vigilando somniare, et si sit admodum manifestus, delirium vocatur. *Sp.*

ipsius existentia sit per se aeterna veritas, nihil circa talem rem poterimus fingere; sed si existentia rei conceptae non sit aeterna veritas, tantum est curandum, ut existentia rei cum eius essentia conferatur, et simul ad ordinem naturae attendatur. Quoad secundam fictionem, quam diximus esse simul attentionem sine assensu ad diversas ideas confusas, quae sunt diversarum rerum atque actionum in natura existentium, vidimus etiam rem simplicissimam non posse fingi, sed intelligi, et sic etiam rem compositam, modo ad partes simplicissimas, ex quibus componitur, attendamus; imo nec ex ipsis ullas actiones, quae verae non sunt, nos posse fingere. Nam simul cogemur contemplari, quomodo et cur tale quid fiat.

IX. De idea falsa.

66. His sic intellectis transeamus iam ad inquisitionem ideae falsae, ut videamus, circa quae versetur, et quomodo nobis possimus cavere, ne in falsas perceptiones incidamus. Quod utrumque non erit nobis iam difficile post inquisitionem ideae fictae. Nam inter ipsas nulla alia datur differentia, nisi quod haec supponat assensum, hoc est (uti iam notavimus) quod nullae offeruntur causae, dum repraesentamina ipsi offeruntur, quibus, sicut fingens, possit colligere, ea non oriri a rebus extra se, et quod fere nihil aliud sit, quam oculis apertis, sive dum vigilamus, somniare. Versatur itaque idea falsa, vel (ut melius loquar) refertur ad existentiam rei, cuius essentia cognoscitur, sive circa essentiam eodem modo ac idea ficta. 67. Quae ad existentiam refertur, emendatur eodem modo ac idea ficta. Quae ad essentiam refertur, emendatur eodem modo ac fictio. Nam si natura rei notae supponat existentiam necessariam, impossibile est, ut circa existentiam illius rei fallamur; sed si existentia rei non sit aeterna veritas, uti est eius essentia, sed quod necessitas aut impossibilitas existendi pendeat a causis externis, tum cape omnia eodem modo, quo diximus, quum de fictione sermo esset; nam eodem modo emendatur. 68. Quod attinet ad alteram, quae ad essentias refertur, vel etiam ad actiones, tales perceptiones necessario semper sunt confusae, compositae ex diversis confusis perceptionibus rerum in natura existentium, ut quum hominibus per-

suadetur, in silvis, in imaginibus, in brutis et ceteris adesse numina; dari corpora, ex quorum sola compositione fiat intellectus; cadavera ratiocinari, ambulare, loqui; Deum decipi, et similia. Sed ideae, quae sunt clarae et distinctae, nunquam possunt esse falsae. Nam ideae rerum, quae clare et distincte concipiuntur, sunt vel simplicissimae, vel compositae ex ideis simplicissimis, id est, a simplicissimis ideis deductae. Quod vero idea simplicissima non queat esse falsa, poterit unusquisque videre, modo sciat, quid sit verum sive intellectus, et simul quid falsum.

69. Nam quod id spectat, quod formam veri constituit, certum est, cogitationem veram a falsa non tantum per denominationem extrinsecam, sed maxime per intrinsecam distingui. Nam si quis faber ordine concepit fabricam aliquam, quamvis talis fabrica nunquam exstiterit, nec etiam unquam exstitura sit, eius nihilo minus cogitatio vera est, et cogitatio eadem est, sive fabrica existat, sive minus; et contra si aliquis dicit, Petrum ex. gr. existere, nec tamen scit, Petrum existere, illa cogitatio respectu illius falsa est, vel si mavis, non est vera; quamvis Petrus revera existat. Nec haec enunciatio: Petrus existit, vera est, nisi respectu illius, qui certo scit, Petrum existere. 70. Unde sequitur in ideis dari aliquid reale, per quod verae a falsis distinguuntur; quod quidem iam investigandum erit, ut optimam veritatis normam habeamus (ex data enim verae ideae norma nos nostras cogitationes debere determinare diximus, methodumque cognitionem esse reflexivam), et proprietates intellectus noscamus: nec dicendum hanc differentiam ex eo oriri, quod cogitatio vera est res cognoscere per primas suas causas, in quo quidem a falsa valde differret, prout eandem supra explicui. Cogitatio enim *vera* etiam dicitur, quae essentiam alicuius principii obiective involvit, quod causam non habet, et per se et in se cognoscitur. 71. Quare forma verae cogitationis in eadem ipsa cogitatione sine relatione ad alias debet esse sita; nec obiectum tanquam causam agnoscit, sed ab ipsa intellectus potentia et natura pendere debet. Nam si supponamus, intellectum ens aliquod novum percepisse, quod nunquam exstitit, sicut aliqui Dei intellectum concipiunt, antequam res crearet (quae sane perceptio a nullo obiecto oriri potuit), et ex tali perceptione alias

legitime deduceret, omnes illae cogitationes verae essent, et a nullo obiecto externo determinatae, sed a sola intellectus potentia et natura dependerent. Quare id, quod formam verae cogitationis constituit, in ipsa eadem cogitatione est quaerendum, et ab intellectus natura deducendum. 72. Hoc igitur ut investigetur, ideam aliquam *veram* ob oculos ponamus, cuius obiectum maxime certo scimus a vi nostra cogitandi pendere, nec obiectum aliquod in natura habere: in tali enim idea, ut ex iam dictis patet, facilius id, quod volumus, investigare poterimus. Ex. gr. ad formandum conceptum globi fingo ad libitum causam, nempe semicirculum circa centrum rotari, et ex rotatione globum quasi oriri. Haec sane idea vera est, et quamvis sciamus nullum in natura globum sic unquam ortum fuisse, est haec tamen vera perceptio et facillimus modus formandi globi conceptum. Iam notandum, hanc perceptionem affirmare semicirculum rotari, quae affirmatio falsa esset, si non esset iuncta conceptui globi vel causae talem motum determinantis, sive absolute, si haec affirmatio nuda esset. Nam tum mens tantum tenderet ad affirmandum solum semicirculi motum, qui nec in semicirculi conceptu continetur, nec ex conceptu causae motum determinantis oritur. Quare *falsitas* in hoc solo consistit, quod aliquid de aliqua re affirmetur, quod in ipsius quem formavimus conceptu non continetur; ut motus vel quies de semicirculo. Unde sequitur simplices cogitationes non posse non esse *veras;* ut simplex semicirculi, motus, quantitatis etc. idea. Quicquid hae affirmationis continent, earum adaequat conceptum, nec ultra se extendit. Quare nobis licet ad libitum sine ullo erroris scrupulo ideas simplices formare. 73. Superest igitur tantum quaerere, qua potentia mens nostra eas formare possit, et quousque ea potentia se extendat: hoc enim invento facile videbimus summam, ad quam possumus pervenire, cognitionem. Certum enim est, hanc eius potentiam se non extendere in infinitum. Nam quum aliquid de aliqua re affirmamus, quod in conceptu, quem de ea formamus, non continetur, id defectum nostrae perceptionis indicat, sive quod mutilatas quasi et truncatas habemus cogitationes sive ideas. Motum enim semicirculi falsum esse vidimus, ubi nudus in mente est, eum ipsum autem verum, si conceptui globi iungatur,

vel conceptui alicuius causae talem motum determinantis. Quod si de natura entis cogitantis sit, uti prima fronte videtur, cogitationes veras sive adaequatas formare, certum est, ideas inadaequatas ex eo tantum in nobis oriri, quod pars sumus alicuius entis cogitantis, cuius quaedam cogitationes ex toto, quaedam ex parte tantum nostram mentem constituunt.

74. Sed quod adhuc venit considerandum, et quod circa fictionem non fuit operae pretium notare, et ubi maxima datur deceptio, est, quando contingit, ut quaedam, quae in imaginatione offeruntur, sint etiam in intellectu, hoc est, quod clare et distincte concipiantur, quod tum, quam diu distinctum a confuso non distinguitur, certitudo, hoc est, idea vera cum non distinctis commiscetur. Ex. gr. quidam Stoicorum forte audiverunt nomen animae, et etiam quod sit immortalis, quae tantum confuse imaginabantur; imaginabantur etiam, et simul intelligebant corpora subtilissima cetera omnia penetrare, et a nullis penetrari. Quum haec omnia simul imaginabantur, concomitante certitudine huius axiomatis, statim certi reddebantur, mentem esse subtilissima illa corpora, et subtilissima illa corpora non dividi etc. 75. Sed ab hoc etiam liberamur, dum conamur ad normam datae verae ideae omnes nostras perceptiones examinare. Cavendum, uti initio diximus, ab iis, quas ex auditu aut ab experientia vaga habemus. Adde quod talis deceptio ex eo oritur, quod res nimis abstracte concipiunt; nam per se satis clarum est, me illud, quod in suo vero obiecto concipio, alteri non posse applicare. Oritur denique etiam ex eo, quod prima elementa totius naturae non intelligunt; unde sine ordine procedendo, et naturam cum abstractis, quamvis sint vera axiomata, confundendo, se ipsos confundunt ordinemque naturae pervertunt. Nobis autem, si quam minime abstracte procedamus, et a primis elementis, hoc est, a fonte et origine naturae, quam primum fieri potest, incipiamus, nullo modo talis deceptio erit metuenda. 76. Quod autem attinet ad cognitionem originis naturae, minime est timendum, ne eam cum abstractis confundamus. Nam quum aliquid abstracte concipitur, uti sunt omnia universalia, semper latius comprehenduntur in intellectu, quam revera in natura existere possunt eorum particularia. Deinde quum in natura dentur multa,

quorum differentia adeo est exigua, ut fere intellectum effugiat, tum facile (si abstracte concipiantur) potest contingere, ut confundantur. At quum origo naturae, ut postea videbimus, nec abstracte sive universaliter concipi possit, nec latius possit extendi in intellectu, quam revera est, nec ullam habeat similitudinem cum mutabilibus, nulla circa eius ideam metuenda est confusio, modo normam veritatis (quam iam ostendimus) habeamus. Est nimirum hoc ens unicum, infinitum [1]), hoc est, est omne esse, et praeter quod nullum datur esse. [2])

X. De idea dubia.

77. Hucusque de idea falsa. Superest, ut de idea dubia inquiramus, hoc est, ut inquiramus, quaenam sint ea, quae nos possunt in dubium pertrahere, et simul quomodo dubitatio tollatur. Loquor de vera dubitatione in mente, et non de ea, quam passim videmus contingere, ubi scilicet verbis, quamvis animus non dubitet, dicit quis se dubitare. Non est enim methodi hoc emendare, sed potius pertinet ad inquisitionem pertinaciae et eius emendationem. 78. Dubitatio itaque in anima nulla datur per rem ipsam, de qua dubitatur; hoc est, si tantum unica sit idea in anima, sive ea sit vera sive falsa, nulla dabitur dubitatio, neque etiam certitudo, sed tantum talis sensatio. Est enim in se nihil aliud nisi talis sensatio; sed dabitur per aliam ideam, quae non adeo clara ac distincta est, ut possimus ex ea aliquid certi circa rem, de qua dubitatur, concludere, hoc est, idea, quae nos in dubium coniicit, non est clara et distincta. Ex. gr. si quis nunquam cogitaverit de sensuum fallacia, sive experientia sive quomodocumque sit, nunquam dubitabit, an sol maior aut minor sit, quam apparet. Inde rustici passim mirantur, quum audiunt solem multo maiorem esse, quam globum terrae. Sed cogitando de fallacia sensuum oritur dubitatio [3]), et

---

1) Haec non sunt attributa Dei, quae ostendunt ipsius essentiam, ut in philosophia ostendam. *Sp.*

2) Hoc supra iam demonstratum est. Si enim tale ens non existeret, nunquam posset produci; adeoque mens plus posset intelligere, quam natura praestare, quod supra falsum esse constitit. *Sp.*

3) Id est, scit sensus aliquando se decepisse. Sed hoc tantum confuse scit; nam nescit quomodo sensus fallant. *Sp.*

si quis post dubitationem acquisiverit veram cognitionem sensuum, et quomodo per eorum instrumenta res ad distantiam repraesententur, tum dubitatio iterum tollitur. 79. Unde sequitur, nos non posse veras ideas in dubium vocare ex eo, quod forte aliquis Deus deceptor existat, qui vel in maxime certis nos fallit, nisi quam diu nullam habemus claram et distinctam ideam, hoc est, si attendamus ad cognitionem, quam de origine omnium rerum habemus, et nihil inveniamus, quod nos doceat, eum non esse deceptorem eadem illa cognitione, qua, quum attendimus ad naturam trianguli, invenimus eius tres angulos aequales esse duobus rectis. Sed si talem cognitionem Dei habemus, qualem habemus trianguli, tum omnis dubitatio tollitur. Et eodem modo, quo possumus pervenire ad talem cognitionem trianguli, quamvis non certo sciamus, an aliquis summus deceptor nos fallat, eodem etiam modo possumus pervenire ad talem Dei cognitionem, quamvis non certo sciamus, an detur quis summus deceptor, et, modo eam habeamus, sufficiet ad tollendam, uti dixi, omnem dubitationem, quam de ideis claris et distinctis habere possumus. 80. Porro si quis recte procedat investigando quae prius sunt investiganda, nulla interrupta concatenatione rerum, et sciat, quomodo quaestiones sint determinandae, antequam ad earum cognitionem accingamur, nunquam nisi certissimas ideas, id est, claras et distinctas habebit. Nam *dubitatio* nihil aliud est, quam suspensio animi circa aliquam affirmationem aut negationem, quam affirmaret aut negaret, nisi occurreret aliquid, quo ignoto cognitio eius rei debet esse imperfecta. Unde colligitur, quod dubitatio semper oritur ex eo, quod res absque ordine investigentur.

XI. De memoria et oblivione. Conclusio.

81. Haec sunt, quae promisi tradere in hac prima parte methodi. Sed ut nihil omittam eorum, quae ad cognitionem intellectus et eius vires possunt conducere, tradam etiam pauca de memoria et oblivione; ubi hoc maxime venit considerandum, quod memoria corroboretur ope intellectus, et etiam absque ope intellectus. Nam quoad primum, quo res magis est intelligibilis, eo facilius retinetur, et contra, quo minus, eo facilius eam obli-

viscimur. Ex. gr. si tradam alicui copiam verborum solutorum, ea multo difficilius retinebit, quam si eadem verba in forma narrationis tradam. 82. Corroboratur etiam absque ope intellectus, scilicet a vi, qua imaginatio aut sensus, quem vocant communem, afficitur ab aliqua re singulari corporea. Dico *singularem;* imaginatio enim tantum a singularibus afficitur. Nam si quis legerit ex. gr. unam tantum fabulam amatoriam, eam optime retinebit, quam diu non legerit plures alias eius generis, quia tum sola viget in imaginatione. Sed si plures sint eiusdem generis, simul omnes imaginamur, et facile confundimur. Dico etiam *corpoream;* nam a solis corporibus afficitur imaginatio. Quum itaque memoria ab intellectu corroboretur, et etiam sine intellectu, inde concluditur, eam quid diversum esse ab intellectu, et circa intellectum in se spectatum nullam dari memoriam, neque oblivionem. 83. Quid ergo erit *memoria?* Nihil aliud, quam sensatio impressionum cerebri simul cum cogitatione ad determinatam durationem *) sensationis; quod etiam ostendit reminiscentia. Nam ibi anima cogitat de illa sensatione; sed non sub continua duratione; et sic idea istius sensationis non est ipsa duratio sensationis, id est, ipsa memoria. An vero ideae ipsae aliquam patiantur corruptionem, videbimus in philosophia. Et si hoc alicui valde absurdum videatur, sufficiet ad nostrum propositum, ut cogitet, quod, quo res est singularior, eo facilius retineatur, sicut ex exemplo comoediae modo allato patet. Porro quo res intelligibilior, eo etiam facilius retinetur. Unde maxime singularem et tantummodo intelligibilem non poterimus non retinere.

84. Sic itaque distinximus inter ideam veram et ceteras perceptiones, ostendimusque, quod ideae fictae, falsae et ceterae habeant suam originem ab *imaginatione,* hoc est, a quibusdam sensationibus fortuitis (ut sic loquar) atque solutis, quae non

*) Si vero duratio sit indeterminata, memoria eius rei est imperfecta, quod quisque etiam videtur a natura didicisse. Saepe enim, ut alicui melius credamus in eo, quod dicit, rogamus, quando et ubi id contigerit. Quamvis etiam ideae ipsae suam habeant durationem in mente, tamen quum assueti simus durationem determinare ope alicuius mensurae motus, quod etiam ope imaginationis fit, ideo nullam adhuc memoriam observamus, quae sit purae mentis. *Sp.*

oriuntur ab ipsa mentis potentia, sed a causis externis, prout corpus sive somniando sive vigilando varios accipit motus. Vel si placet, hic per imaginationem quicquid velis cape, modo sit quid diversum ab intellectu, et unde anima habeat rationem patientis. Perinde enim est quicquid capias, postquam novimus eandem quid vagum esse, et a quo anima patitur, et simul etiam novimus, quomodo ope intellectus ab eadem liberamur. Quare etiam nemo miretur, me hic nondum probare, dari corpus et alia necessaria, et tamen loqui de imaginatione, de corpore et eius constitutione. Nempe, ut dixi, est perinde quid capiam, postquam novi, esse quid vagum etc.

85. At ideam veram simplicem esse ostendimus aut ex simplicibus compositam, et quae ostendit, quomodo et cur aliquid sit aut factum sit, et quod ipsius effectus obiectivi in anima procedunt ad rationem formalitatis ipsius obiecti; id quod idem est, ac veteres dixerunt, nempe veram scientiam procedere a causa ad effectus; nisi quod nunquam, quod sciam, conceperunt, uti nos hic, animam secundum certas leges agentem et quasi aliquod automatum spirituale. 86. Unde, quantum in initio licuit, acquisivimus notitiam nostri intellectus, et talem normam verae ideae, ut iam non vereamur, ne vera cum falsis aut fictis confundamus; nec etiam mirabimur, cur quaedam intelligamus, quae nullo modo sub imaginationem cadunt, et alia sint in imaginatione, quae prorsus oppugnant intellectum; alia denique cum intellectu conveniant. Quandoquidem novimus operationes illas, a quibus imaginationes producuntur, fieri secundum alias leges prorsus diversas a legibus intellectus, et animam circa imaginationem tantum habere rationem patientis. 87. Ex quo etiam constat, quam facile ii in magnos errores possunt delabi, qui non accurate distinxerunt inter imaginationem et intellectionem. In hos ex. gr. quod extensio debeat esse in loco, debeat esse finita, cuius partes ab invicem distinguuntur realiter, quod sit primum et unicum fundamentum omnium rerum, et uno tempore maius spatium occupet, quam alio, multaque eiusmodi alia, quae omnia prorsus oppugnant veritatem, ut suo loco ostendemus.

88. Deinde quum verba sint pars imaginationis, hoc est, quod, prout vage ex aliqua dispositione corporis componuntur in me-

moria, multos conceptus fingamus, ideo non dubitandum, quin etiam verba, aeque ac imaginatio, possint esse causa multorum magnorumque errorum, nisi magnopere ab ipsis caveamus. 89. Adde quod sint constituta ad libitum et ad captum vulgi, adeo ut non sint nisi signa rerum, prout sunt in imaginatione, non autem prout sunt in intellectu; quod clare patet ex eo, quod omnibus iis, quae tantum sunt in intellectu, et non in imaginatione, nomina imposuerunt saepe negativa, uti sunt, incorporeum, infinitum etc.; et etiam multa, quae sunt revera affirmativa, negative exprimunt, et contra, uti sunt increatum, independens, infinitum, immortale etc., quia nimirum horum contraria multo facilius imaginamur: ideoque prius primis hominibus occurrerunt, et nomina positiva usurparunt. Multa affirmamus et negamus, quia natura verborum id affirmare et negare patitur, non vero rerum natura; adeoque hac ignorata facile aliquid falsum pro vero sumeremus.

90. Vitamus praeterea aliam magnam causam confusionis, et quae facit, quo minus intellectus ad se reflectat. Nempe quum non distinguimus inter imaginationem et intellectionem, putamus ea, quae facilius imaginamur, nobis esse clariora, et id, quod imaginamur, putamus intelligere. Unde quae sunt postponenda, anteponimus, et sic verus ordo progrediendi pervertitur, nec aliquid legitime concluditur.

XII. Methodi pars secunda. De duplici perceptione.

91. Porro, ut tandem ad secundam partem huius methodi*) perveniamus, proponam primo nostrum scopum in hac methodo, ac deinde media, ut eum attingamus. Scopus itaque est claras et distinctas habere ideas, tales videlicet, quae ex pura mente, et non ex fortuitis motibus corporis factae sint. Deinde omnes ideae ad unam ut redigantur, conabimur eas tali modo concatenare et ordinare, ut mens nostra, quoad eius fieri potest, referat obiective formalitatem naturae, quoad totam et quoad eius partes.

*) Praecipua huius partis regula est, ut ex prima parte sequitur, recensere omnes ideas, quas ex puro intellectu in nobis invenimus, ut eae ab iis, quas imaginamur, distinguantur; quod ex proprietatibus uniuscuiusque, nempe imaginationis et intellectionis, erit eliciendum. *Sp.*

92. Quoad primum, ut iam tradidimus, requiritur ad nostrum ultimum finem, ut res concipiatur vel *per solam suam essentiam* vel *per proximam suam causam*. Scilicet si res sit in se, sive ut vulgo dicitur, causa sui, tum per solam suam essentiam debebit intelligi; si vero res non sit in se, sed requirat causam, ut existat, tum per proximam suam causam debet intelligi. Nam revera cognitio effectus nihil aliud est, quam perfectiorem causae cognitionem acquirere.*) 93. Unde nunquam nobis licebit, quam diu de inquisitione rerum agimus, ex abstractis aliquid concludere, et magnopere cavebimus, ne misceamus ea, quae tantum sunt in intellectu, cum iis, quae sunt in re. Sed optima conclusio erit depromenda ab essentia aliqua particulari affirmativa, sive a vera et legitima definitione. Nam ab axiomatis solis universalibus non potest intellectus ad singularia descendere, quandoquidem axiomata ad infinita se extendunt, nec intellectum magis ad unum, quam ad aliud singulare contemplandum determinant. 94. Quare recta inveniendi via est ex data aliqua definitione cogitationes formare: quod eo felicius et facilius procedet, quo rem aliquam melius definiverimus. Quare cardo totius huius secundae methodi partis in hoc solo versatur, nempe in conditionibus bonae definitionis cognoscendis, et deinde in modo eas inveniendi. Primo itaque de conditionibus definitionis agam.

XIII. De conditionibus definitionis.

95. *Definitio* ut dicatur *perfecta*, debebit intimam essentiam rei explicare, et cavere, ne eius loco propria quaedam usurpemus. Ad quod explicandum, ut alia exempla omittam, ne videar aliorum errores velle detegere, adferam tantum exemplum alicuius rei abstractae, quae perinde est, quomodocumque definiatur, circuli scilicet: quod si definiatur, esse figuram aliquam, cuius lineae a centro ad circumferentiam ductae sunt aequales, nemo non videt talem definitionem minime explicare essentiam circuli, sed tantum eius aliquam proprietatem. Et quamvis, ut dixi, circa figuras et cetera entia rationis hoc parum referat, multum tamen refert

*) Nota, quod hinc appareat, nihil nos de natura posse intelligere, quin simul cognitionem primae causae sive Dei ampliorem reddamus. *Sp.*

circa entia physica et realia: nimirum, quia proprietates rerum non intelliguntur, quam diu earum essentiae ignorantur; si autem has praetermittimus, necessario concatenationem intellectus, quae naturae concatenationem referre debet, pervertemus, et a nostro scopo prorsus aberrabimus. 96. Ut itaque hoc vitio liberemur, erunt haec *observanda* in definitione.

I. Si res sit creata, definitio debebit, uti diximus, comprehendere causam proximam. Ex. gr. circulus secundum hanc legem sic esset definiendus: eum esse figuram, quae describitur a linea quacumque, cuius alia extremitas est fixa, alia mobilis, quae definitio clare comprehendit causam proximam.

II. Talis requiritur conceptus rei sive definitio, ut omnes proprietates rei, dum sola, non autem cum aliis coniuncta spectatur, ex ea concludi possint, uti in hac definitione circuli videre est. Nam ex ea clare concluditur omnes lineas a centro ad circumferentiam ductas aequales esse; quodque hoc sit necessarium requisitum definitionis, adeo per se est attendenti manifestum, ut non videatur operae pretium in ipsius demonstratione morari, nec etiam ostendere ex hoc secundo requisito omnem definitionem debere esse affirmativam. Loquor de affirmatione intellectiva, parum curando verbalem, quae propter verborum penuriam poterit fortasse aliquando negative exprimi, quamvis affirmative intelligatur.

97. Definitionis vero rei increatae haec sunt requisita.

I. Ut omnem causam secludat, hoc est, obiectum nullo alio praeter suum esse egeat ad sui explicationem.

II. Ut data eius rei definitione nullus maneat locus quaestioni, an sit.

III. Ut nulla quoad mentem habeat substantiva, quae possint adiectivari, hoc est, ne per aliqua abstracta explicetur.

IV. Et ultimo (quamvis hoc notare non sit valde necessarium) requiritur, ut ab eius definitione omnes eius proprietates concludantur. Quae etiam omnia attendenti accurate fiunt manifesta.

98. Dixi etiam, quod optima conclusio erit depromenda ab essentia aliqua particulari affirmativa. Quo enim specialior est idea, eo distinctior, ac proinde clarior est. Unde cognitio particularium quam maxime nobis quaerenda est.

XIV. De mediis quibus res aeternae cognoscuntur.

99. Quoad ordinem vero, et ut omnes nostrae perceptiones ordinentur et uniantur, requiritur, uti, quam primum fieri potest et ratio postulat, inquiramus, an detur quoddam ens, et simul quale, quod sit omnium rerum causa, ut eius essentia obiectiva sit etiam causa omnium nostrarum idearum, et tum mens nostra, uti diximus, quam maxime referet naturam. Nam et ipsius essentiam et ordinem et unionem habebit obiective. Unde possumus videre, apprime nobis esse necessarium, ut semper a rebus physicis sive ab entibus realibus omnes nostras ideas deducamus, progrediendo, quoad eius fieri potest, secundum seriem causarum ab uno ente reali ad aliud ens reale, et ita quidem, ut ad abstracta et universalia non transeamus, sive ut ab iis aliquid reale non concludamus, sive ut ea ab aliquo reali non concludantur. Utrumque enim verum progressum intellectus interrumpit. 100. Sed notandum, me hic per seriem causarum et realium entium non intelligere seriem rerum singularium mutabilium, sed tantummodo seriem rerum fixarum aeternarumque. Seriem enim rerum singularium mutabilium impossibile foret humanae imbecillitati assequi, quum propter earum omnem numerum superantem multitudinem, tum propter infinitas circumstantias in una et eadem re, quarum unaquaeque potest esse causa, ut res existat aut non existat. Quandoquidem earum existentia nullam habet connexionem cum earundem essentia, sive (ut iam diximus) non est aeterna veritas. 101. Verumenimvero neque etiam opus est, ut earum seriem intelligamus: siquidem rerum singularium mutabilium essentiae non sunt depromendae ab earum serie sive ordine existendi, quum hic nihil aliud nobis praebeat praeter denominationes extrinsecas, relationes, aut ad summum circumstantias; quae omnia longe absunt ab intima essentia rerum. Haec vero tantum est petenda a fixis atque aeternis rebus, et simul a legibus in iis rebus, tanquam in suis veris codicibus inscriptis, secundum quas omnia singularia et fiunt et ordinantur; imo haec mutabilia singularia adeo intime atque essentialiter (ut sic dicam) ab iis fixis pendent, ut sine iis nec esse nec concipi possint. Unde haec fixa et aeterna, quamvis sint singularia, tamen ob eorum ubique praesentiam ac latissimam

potentiam erunt nobis tanquam universalia sive genera definitionum rerum singularium mutabilium, et causae proximae omnium rerum.

102. Sed quum hoc ita sit, non parum difficultatis videtur subesse, ut ad horum singularium cognitionem pervenire possimus; nam omnia simul concipere res est longe supra humani intellectus vires. Ordo autem, ut unum ante aliud intelligatur, uti diximus, non est petendus ab eorum existendi serie, neque etiam a rebus aeternis. Ibi enim omnia haec sunt simul natura. Unde alia auxilia necessario sunt quaerenda praeter illa, quibus utimur ad res aeternas earumque leges intelligendum; attamen non est huius loci ea tradere, neque etiam opus est, nisi postquam rerum aeternarum earumque infallibilium legum sufficientem acquisiverimus cognitionem, sensuumque nostrorum natura nobis innotuerit.

103. Antequam ad rerum singularium cognitionem accingamur, tempus erit, ut ea auxilia tradamus, quae omnia eo tendent, ut nostris sensibus sciamus uti, et experimenta certis legibus et ordine facere, quae sufficient ad rem, quae inquiritur, determinandam, ut tandem ex iis concludamus, secundum quasnam rerum aeternarum leges facta sit, et intima eius natura nobis innotescat, ut suo loco ostendam. Hic, ut ad propositum revertar, tantum enitar, tradere, quae videntur necessaria, ut ad cognitionem rerum aeternarum pervenire possimus, earumque definitiones formemus conditionibus supra traditis.

104. Quod ut fiat, revocandum in memoriam id, quod supra diximus, nempe quod, ubi mens ad aliquam cogitationem attendit, ut ipsam perpendat, bonoque ordine ex ea deducat quae legitime sunt deducenda, si ea falsa fuerit, falsitatem deteget; sin autem vera, tum feliciter perget sine ulla interruptione res veras inde deducere: hoc, inquam, ad nostram rem requiritur. Nam ex nullo fundamento cogitationes nostrae terminari queunt. 105. Si igitur rem omnium primam investigare velimus, necesse est dari aliquod fundamentum, quod nostras cogitationes eo dirigat. Deinde quia methodus est ipsa cognitio reflexiva, hoc fundamentum, quod nostras cogitationes dirigere debet, nullum aliud potest esse, quam cognitio eius, quod formam veritatis constituit, et cognitio intel-

lectus eiusque proprietatum et virium. Hac enim acquisita fundamentum habebimus, a quo nostras cogitationes deducemus, et viam, qua intellectus, prout eius fert capacitas, pervenire poterit ad rerum aeternarum cognitionem, habita nimirum ratione virium intellectus.

XV. De viribus intellectus eiusque proprietatibus.

106. Quod si vero ad naturam cogitationis pertineat veras formare ideas, ut in prima parte ostensum, hic iam inquirendum, quid per vires et potentiam intellectus intelligamus. Quoniam vero praecipua nostrae methodi pars est, vires intellectus eiusque naturam optime intelligere, cogimur necessario (per ea quae in hac secunda parte methodi tradidi), haec deducere ex ipsa cogitationis et intellectus definitione. 107. Sed hucusque nullas regulas inveniendi definitiones habuimus, et quia eas tradere non possumus, nisi cognita natura sive definitione intellectus eiusque potentia, hinc sequitur, quod vel definitio intellectus per se debet esse clara, vel nihil intelligere possumus. Illa tamen per se absolute clara non est. Attamen quia eius proprietates, ut omnia, quae ex intellectu habemus, clare et distincte percipi nequeunt nisi cognita earum natura: ergo definitio intellectus per se innotescet, si ad eius proprietates, quas clare et distincte intelligimus, attendamus. Intellectus igitur proprietates hic enumeremus easque perpendamus, deque nostris innatis instrumentis*) agere incipiamus.

108. *Intellectus proprietates*, quas praecipue notavi et clare intelligo, hae sunt.

I. Quod certitudinem involvat, hoc est, quod sciat res ita esse formaliter, ut in ipso obiective continentur.

II. Quod quaedam percipiat, sive quasdam formet ideas absolute, quasdam ex aliis. Nempe quantitatis ideam format absolute, nec ad alias attendit cogitationes; motus vero ideas non nisi attendendo ad ideam quantitatis.

III. Quas absolute format, infinitatem exprimunt; at determinatas ex aliis format. Ideam enim quantitatis, si eam per cau-

*) Vide supra §. 29. sqq.

sam percipit, tam quantitatem determinat, ut quum ex motu alicuius plani corpus, ex motu lineae vero planum, ex motu denique puncti lineam oriri percipit; quae quidem perceptiones non inserviunt ad intelligendam, sed tantum ad determinandam quantitatem. Quod inde apparet, quia eas quasi ex motu oriri concipimus, quum tamen motus non percipiatur nisi percepta quantitate, et motum etiam ad formandam lineam in infinitum continuare possumus, quod minime possemus facere, si non haberemus ideam infinitae quantitatis.

IV. Ideas positivas prius format, quam negativas.

V. Res non tam sub duratione, quam sub quadam specie aeternitatis percipit et numero infinito; vel potius ad res percipiendas nec ad numerum, nec ad durationem attendit. Quum autem res imaginatur, eas sub certo numero determinata duratione et quantitate percipit.

VI. Ideae, quas claras et distinctas formamus, ita ex sola necessitate nostrae naturae sequi videntur, ut absolute a sola nostra potentia pendere videantur; confusae autem contra. Nobis enim invitis saepe formantur.

VII. Ideas rerum, quas intellectus ex aliis format, multis modis mens determinare potest: ut ad determinandum ex. gr. planum ellipseos, fingit stylum chordae adhaerentem circa duo centra moveri, vel concipit infinita puncta eandem semper et certam rationem ad datam aliquam rectam lineam habentia, vel conum plano aliquo obliquo sectum, ita ut angulus inclinationis maior sit angulo verticis coni, vel aliis infinitis modis.

VIII. Ideae quo plus perfectionis alicuius obiecti exprimunt, eo perfectiores sunt. Nam fabrum, qui fanum aliquod excogitavit, non ita admiramur, ac illum, qui templum aliquod insigne excogitavit.

109. Reliqua, quae ad cogitationem referuntur, ut amor, laetitia etc. nihil moror; nam nec ad nostrum institutum praesens faciunt, nec etiam possunt concipi nisi percepto intellectu. Nam perceptione omnino sublata ea omnia tolluntur.

110. Ideae falsae et fictae nihil positivum habent (ut abunde ostendimus), per quod falsae aut fictae dicuntur; sed ex solo de-

fectu cognitionis ut tales considerantur. Ideae ergo falsae et fictae, quatenus tales, nihil nos de essentia cogitationis docere possunt; sed haec petenda ex modo recensitis proprietatibus positivis, hoc est, iam aliquid commune statuendum est, ex quo hae proprietates necessario sequantur, sive quo dato hae necessario dentur, et quo sublato haec omnia tollantur.

Reliqua desiderantur.

IV.

BENEDICTI DE SPINOZA

TRACTATUS POLITICUS

IN QUO DEMONSTRATUR, QUOMODO SOCIETAS UBI IMPERIUM MONARCHICUM LOCUM HABET, SICUT ET EA UBI OPTIMI IMPERANT, DEBET INSTITUI, NE IN TYRANNIDEM LABATUR ET UT PAX LIBERTASQUE CIVIUM INVIOLATA MANEAT.

EX

PRAEFATIONE EDITORIS

B. D. S. OPERUM POSTHUMORUM.

— Tractatum politicum auctor noster paulo ante obitum composuit. Sunt in eo et accuratae cogitationes et stylus clarus. Suam sententiam, relictis multorum politicorum opinionibus, solidissime in eo proponit et consequentia ex antecedentibus passim elicit. Agit in quinque prioribus capitibus de *politica* in genere, in sexto et septimo de *monarchia*, in octavo, nono et decimo de *aristocratia*, undecimum denique initium est *imperii democratici*. Mors autem intempestiva fuit in causa, quod hunc tractatum non absolverit et quod nec de *legibus*, nec de *variis quaestionibus*, quae politicam spectant, tractaverit, uti videre est ex epistola auctoris ad amicum subsequenti, quae praefationis loco huic tractatui politico apte praefigi et inservire poterit.

Amice dilecte, grata tua mihi heri tradita est. Gratias pro cura tam diligenti, quam pro me geris, ex animo ago. Hanc occasionem non praetermitterem, nisi in quadam re essem occupatus, quam utiliorem iudico, quaeque tibi, ut credo, magis arridebit, nempe in tractatu politico concinnando, quem ante aliquod tempus te auctore inchoavi. Huius tractatus capita sex iam sunt absoluta. Primum ad ipsum opus introductionem quasi continet. Secundum tractat de iure naturali; tertium de iure summarum potestatum; quartum quaenam negotia politica a summarum potestatum gubernatione pendeant; quintum quidnam sit illud extremum et summum, quod societas

potest considerare; et s e x t u m *qua ratione imperium monarchicum debeat institui, ne in tyrannidem labatur. Impraesentiarum caput* s e p t i m u m *tracto, in quo omnia praecedentis sexti capitis membra ordinem bene ordinatae monarchiae concernentia methodice demonstro.* P o s t e a *ad aristocraticum et populare imperium,* d e n i q u e *ad leges aliasque particulares quaestiones politicam spectantes transibo. Hisce vale.*

Patet hinc auctoris scopus; sed morbo impeditus et morte abreptus hoc opus non ulterius, quam ad finem aristocratiae perducere valuit, quemadmodum lector ipse experietur.

INDEX.

Cap. IV. *De negotiis publicis.*

Cap. V. *De optimo imperii statu.*

Cap. VI. *De monarchia.*

De fundamentis imperii monarchici.

Cap. VII. *De monarchia.*

Imperii monarchici fundamentorum demonstratio.

Cap. VIII. *De aristocratia.*

CAP. I. Introductio.

1. Affectus, quibus conflictamur, concipiunt philosophi veluti vitia, in quae homines sua culpa labuntur; quos propterea ridere, flere, carpere vel (qui sanctiores videri volunt) detestari solent. Sic ergo se rem divinam facere et sapientiae culmen attingere credunt, quando humanam naturam, quae nullibi est, multis modis laudare et eam, quae revera est, dictis lacessere norunt. Homines namque non ut sunt, sed ut eosdem esse vellent, concipiunt. Unde factum est, ut plerumque pro ethica satyram scripserint, et ut nunquam politicam conceperint, quae possit ad usum revocari; sed quae pro chimaera haberetur, vel quae in Utopia vel in illo poëtarum aureo saeculo, ubi scilicet minime necesse erat, institui potuisset. Quum igitur omnium scientiarum, quae usum habent, tum maxime politices theoria ab ipsius praxi discrepare creditur, et regendae reipublicae nulli minus idonei aestimantur, quam theoretici seu philosophi.

2. At politici contra hominibus magis insidiari, quam consulere creduntur, et potius callidi, quam sapientes aestimantur. Docuit nimirum eosdem experientia, vitia fore, donec homines. Humanam igitur malitiam praevenire dum student, idque iis artibus, quas experientia longo usu docuit, et quas homines magis metu, quam ratione ducti exercere solent, religioni adversari videntur, theologis praecipue, qui credunt summas potestates debere negotia publica tractare secundum easdem pietatis regulas, quibus vir privatus tenetur. Ipsos tamen politicos multo felicius de rebus politicis scripsisse, quam philosophos, dubitari non potest. Nam quoniam experientiam magistram habuerunt, nihil docuerunt, quod ab usu remotum esset.

3. Et sane mihi plane persuadeo, experientiam omnia civitatum genera, quae concipi possunt, ut homines concorditer vivant, et simul media, quibus multitudo dirigi seu quibus intra certos

limites contineri debeat, ostendisse; ita ut non credam, nos posse aliquid, quod ab experientia sive praxi non abhorreat, cogitatione de hac re assequi, quod nondum expertum compertumque sit. Nam homines ita comparati sunt, ut extra commune aliquod ius vivere nequeant; iura autem communia et negotia publica a viris acutissimis, sive astutis sive callidis, instituta et tractata sunt; adeoque vix credibile est, nos aliquid, quod communi societati ex usu esse queat, posse concipere, quod occasio seu casus non obtulerit, quodque homines communibus negotiis intenti suaeque securitati consulentes non viderint.

4. Quum igitur animum ad politicam applicuerim, nihil quod novum vel inauditum est, sed tantum ea, quae cum praxi optime conveniunt, certa et indubitata ratione demonstrare, aut ex ipsa humunae naturae conditione deducere intendi; et ut ea, quae ad hanc scientiam spectant, eadem animi libertate, qua res mathematicas solemus, inquirerem, sedulo curavi, humanas actiones non ridere, non lugere, neque detestari, sed intelligere: atque adeo humanos affectus, ut sunt amor, odium, ira, invidia, gloria, misericordia et reliquae animi commotiones non ut humanae naturae vitia, sed ut proprietates contemplatus sum, quae ad ipsam ita pertinent, ut ad naturam aëris aestus, frigus, tempestas, tonitru et alia huiusmodi, quae, tametsi incommoda sunt, necessaria tamen sunt, certasque habent causas, per quas eorum naturam intelligere conamur, et mens eorum vera contemplatione aeque gaudet, ac earum rerum cognitione, quae sensibus gratae sunt.

5. Est enim hoc certum et in nostra ethica verum esse demonstravimus*), homines necessario affectibus esse obnoxios et ita constitutos esse, ut eorum, quibus male est, misereantur, et quibus bene est, invideant, et ut ad vindictam magis, quam ad misericordiam sint proni, et praeterea unumquemque appetere, ut reliqui ex ipsius ingenio vivant, et ut probent, quod ipse probat, et quod ipse repudiat, repudient. Unde fit, ut quum omnes pariter appetant primi esse, in contentiones veniant et, quantum possunt, nitantur se invicem opprimere, et qui victor evadit ma-

*) Vid. Spinozae ethic. p. III. et IV, inprimis IV, 4. coroll. III, 31. schol. et 32. schol. IV. append. 13.

gis glorietur, quod alteri obfuit, quam quod sibi profuit. Et quamvis omnes persuasi sint, religionem contra docere, ut unusquisque proximum tanquam se ipsum amet, hoc est, ut ius alterius perinde ac suum defendat, hanc tamen persuasionem in affectus parum posse ostendimus. Valet quidem in articulo mortis, quando scilicet morbus ipsos affectus vicit et homo segnis iacet, vel in templis, ubi homines nullum exercent commercium; at minime in foro vel in aula, ubi maxime necesse esset. Ostendimus praeterea, rationem multum quidem posse affectus coërcere et moderari; sed simul vidimus viam, quam ipsa ratio docet, perarduam esse[1]), ita ut, qui sibi persuadent posse multitudinem vel qui publicis negotiis distrahuntur, induci, ut ex solo rationis praescripto vivant, saeculum poëtarum aureum seu fabulam somnient.

6. Imperium igitur, cuius salus ab alicuius fide pendet et cuius negotia non possunt recte curari, nisi ii, qui eadem tractant, fide velint agere, minime stabile erit, sed, ut permanere possit, res eius publicae ita ordinandae sunt, ut qui easdem administrant, sive ratione ducantur sive affectu, induci nequeant, ut male fidi sint seu prave agant. Nec ad imperii securitatem refert, quo animo homines inducantur ad res recte administrandum, modo res recte administrentur. Animi enim libertas seu fortitudo privata virtus est; at imperii virtus securitas.

7. Denique quia omnes homines sive barbari sive culti sint, consuetudines ubique iungunt et statum aliquem civilem formant, ideo *imperii causas et fundamenta naturalia* non ex rationis documentis petenda, sed *ex hominum communi natura seu conditione deducenda sunt*, quod in sequenti capite facere constitui.

CAP. II. De iure naturali.

1. In nostro tractatu theologico-politico de iure naturali et civili egimus[2]) et in nostra ethica explicuimus, quid peccatum, quid meritum, quid iustitia, quid iniustitia[3]) et quid de-

---

1) Vid. eth. V, 42. schol.
2) Vid. tract. theol.-pol. cap. 16.
3) Vid. ethic. IV, 37. schol. 2.

nique humana libertas sit.*) Sed ne ii, qui hunc tractatum legunt, opus habeant ea, quae ad hunc ipsum tractatum maxime spectant, in aliis quaerere, ea hic iterum explicare et apodictice demonstrare constitui.

2. Res quaecumque naturalis potest adaequate concipi, sive existat sive non existat. Ut igitur rerum naturalium existendi principium, sic earum in existendo perseverantia ex earum definitione non potest concludi. Nam earum essentia idealis eadem est, postquam existere inceperunt, quam antequam existerent. Ut ergo earum existendi principium ex earum essentia sequi nequit, sic nec earum in existendo perseverantia: sed eadem potentia, qua indigent, ut existere incipiant, indigent, ut existere pergant. Ex quo sequitur, rerum naturalium potentiam, qua existunt, et consequenter qua operantur, nullam aliam esse posse, quam ipsam Dei aeternam potentiam. Nam si quae alia creata esset, non posset se ipsam, et consequenter neque res naturales conservare; sed ipsa etiam eadem potentia, qua indigeret ut crearetur, indigeret ut in existendo perseveraret.

3. Hinc igitur, quod scilicet rerum naturalium potentia, qua existunt et operantur, ipsissima Dei sit potentia, facile intelligimus, quid *ius naturae* sit. Nam quoniam Deus ius ad omnia habet et ius Dei nihil aliud est, quam ipsa Dei potentia, quatenus haec absolute libera consideratur, hinc sequitur, unamquamque rem naturalem tantum iuris ex natura habere, quantum potentiae habet ad existendum et operandum; quandoquidem uniuscuiusque rei naturalis potentia, qua existit et operatur, nulla alia est, quam ipsa Dei potentia, quae absolute libera est.

4. Per *ius* itaque *naturae* intelligo ipsas naturae leges seu regulas, secundum quas omnia fiunt, hoc est, ipsam naturae potentiam. Atque adeo totius naturae, et consequenter uniuscuiusque individui naturale ius eo usque se extendit, quo eius potentia; et consequenter quicquid unusquisque homo ex legibus suae naturae agit, id summo naturae iure agit, tantumque in naturam habet iuris, quantum potentia valet.

---

*) Vid. ethic. II, 48. et 49. schol.

5. Si igitur cum humana natura ita comparatum esset, ut homines ex solo rationis praescripto viverent, nec aliud conarentur; tum naturae ius, quatenus humani generis proprium esse consideratur, sola rationis potentia determinaretur. Sed homines magis caeca cupiditate, quam ratione ducuntur; ac proinde *hominum naturalis potentia* sive *ius* non ratione, sed quocumque appetitu, quo ad agendum determinantur, quoque se conservare conantur, definiri debet. Equidem fateor, cupiditates illas, quae ex ratione non oriuntur, non tam actiones, quam passiones esse humanas. Verum quia hic de naturae universali potentia seu iure agimus, nullam hic agnoscere possumus differentiam inter cupiditates, quae ex ratione, et inter illas, quae ex aliis causis in nobis ingenerantur; quandoquidem tam hae, quam illae effectus naturae sunt; vimque naturalem explicant, qua homo in suo esse perseverare conatur. Est enim homo, sive sapiens sive ignarus sit, naturae pars et id omne, ex quo unusquisque ad agendum determinatur, ad naturae potentiam referri debet, nempe quatenus haec per naturam huius aut illius hominis definiri potest. Nihil namque homo, seu ratione seu sola cupiditate ductus, agit nisi secundum leges et regulas naturae, hoc est (per art. 4. huius cap.) ex naturae iure.

6. At plerique, ignaros naturae ordinem magis perturbare, quam sequi credunt, et homines in natura veluti imperium in imperio concipiunt. Nam mentem humanam a nullis causis naturalibus statuunt produci, sed a Deo immediate creari, a reliquis rebus adeo independentem, ut absolutam habeat potestatem sese determinandi et ratione recte utendi. Sed experientia satis superque docet, quod in nostra potestate non magis sit, mentem sanam, quam corpus sanum habere. Deinde quandoquidem unaquaeque res, quantum in se est, suum esse conservare conatur, dubitare nequaquam possumus, quin, si aeque in nostra potestate esset, tam ex rationis praescripto vivere, quam caeca cupiditate duci, omnes ratione ducerentur et vitam sapienter instituerent; quod minime fit. Nam trahit sua quemque voluptas.*) Nec theologi hanc difficultatem tollunt, qui scilicet statuunt huius impotentiae

*) Virgil. ecl. 2, 65.

causam humanae naturae vitium seu peccatum esse, quod originem a primi parentis lapsu traxerit. Nam si etiam in primi hominis potestate fuit tam stare, quam labi, et mentis compos erat et natura integra, qui fieri potuit, ut sciens prudensque lapsus fuerit? At dicunt, eum a diabolo deceptum fuisse. Verum quis ille fuit, qui ipsum diabolum decepit? Quis, inquam, ipsum omnium creaturarum intelligentium praestantissimum adeo amentem reddidit, ut Deo maior esse voluerit? Nonne enim se ipsum, qui mentem sanam habebat, suumque esse, quantum in se erat, conservare conabatur? Deinde qui fieri potuit, ut ipse primus homo, qui mentis compos erat et suae voluntatis dominus, seduceretur et mente pateretur capi? Nam si potestatem habuit, ratione recte utendi, decipi non potuit; nam quantum in se fuit, conatus est necessario suum esse mentemque suam sanam conservare. Atqui supponitur, eum hoc in potestate habuisse: ergo mentem suam sanam necessario conservavit, nec decipi potuit. Quod ex ipsius historia falsum esse constat. Ac proinde fatendum est, quod in primi hominis potestate non fuerit, ratione recte uti, sed quod, sicuti nos, affectibus fuerit obnoxius.

7. Quod autem homo, ut reliqua individua, suum esse, quantum in se est, conservare conetur, negare nemo potest. Nam si hic aliqua concipi posset differentia, inde oriri deberet, quod homo voluntatem haberet liberam. Sed quo homo a nobis magis liber conciperetur, eo magis cogeremur statuere, ipsum sese necessario debere conservare et mentis compotem esse, quod facile unusquisque, qui libertatem cum contingentia non confundit, mihi concedet. Est namque *libertas* virtus seu perfectio. Quicquid igitur hominem impotentiae arguit, id ad ipsius libertatem referri nequit. Quare homo minime potest dici *liber*, propterea quod potest non existere vel quod potest non uti ratione; sed tantum quatenus potestatem habet existendi et operandi secundum humanae naturae leges. Quo igitur hominem magis liberum esse consideramus, eo minus dicere possumus, quod possit ratione non uti et mala prae bonis eligere; et ideo Deus, qui absolute liber existit, intelligit et operatur necessario etiam, nempe ex suae naturae necessitate existit, intelligit et operatur. Nam non dubium est, quin Deus eadem, qua existit, libertate operetur. Ut igitur

ex ipsius naturae necessitate existit, ex ipsius etiam naturae necessitate agit, hoc est, libere absolute agit.

8. Concludimus itaque, in potestate uniuscuiusque hominis non esse ratione semper uti et in summo humanae libertatis fastigio esse; et tamen unumquemque semper, quantum in se est, conari suum esse conservare, et (quia unusquisque tantum iuris habet, quantum potentia valet) quicquid unusquisque, sive sapiens sive ignarus, conatur et agit, id summo naturae iure conari et agere. Ex quibus sequitur ius et institutum naturae, sub quo omnes nascuntur homines et maxima ex parte vivunt, nihil, nisi quod nemo cupit et quod nemo potest, prohibere, non contentiones, non odia, non iram, non dolos, nec absolute aliquid, quod appetitus suadet, aversari. Nec mirum. Nam natura non legibus humanae rationis, quae non nisi hominum verum utile et conservationem intendunt, continetur; sed infinitis aliis, quae totius naturae, cuius homo particula est, aeternum ordinem respiciunt, ex cuius sola necessitate omnia individua certo modo determinantur ad existendum et operandum. Quicquid ergo nobis in natura ridiculum, absurdum aut malum videtur, id inde est, quod res tantum ex parte novimus, totiusque naturae ordinem et cohaerentiam maxima ex parte ignoramus, et quod omnia ex praescripto nostrae rationis ut dirigerentur volumus; quum tamen id, quod ratio malum esse dictat, non malum sit respectu ordinis et legum universae naturae, sed tantum solius nostrae naturae legum respectu.

9. Praeterea sequitur, unumquemque tam diu alterius esse iuris, quam diu sub alterius potestate est, et eatenus sui iuris, quatenus vim omnem repellere damnumque sibi illatum ex sui animi sententia vindicare, et absolute quatenus ex suo ingenio vivere potest.

10. Is alterum sub potestate habet, quem ligatum tenet, vel cui arma et media sese defendendi aut evadendi ademit, vel cui metum iniecit, vel quem sibi beneficio ita devinxit, ut ei potius, quam sibi morem gerere et potius ex ipsius, quam ex sui animi sententia vivere velit. Qui primo vel secundo modo alterum in potestate habet, eius tantum corpus, non mentem tenet; tertio autem vel quarto tam ipsius mentem, quam corpus sui iuris fecit; sed non nisi durante metu vel spe; hac vero aut illo adempto manet alter sui iuris.

11. Iudicandi facultas eatenus etiam alterius iuris esse potest, quatenus mens potest ab altero decipi. Ex quo sequitur, mentem eatenus sui iuris omnino esse, quatenus recte uti potest ratione. Imo quia humana potentia non tam ex corporis robore, quam ex mentis fortitudine aestimanda est; hinc sequitur, illos maxime sui iuris esse, qui maxime ratione pollent, quique maxime eadem ducuntur. Atque adeo hominem eatenus *liberum* omnino voco, quatenus ratione ducitur, quia eatenus ex causis, quae per solam eius naturam possunt adaequate intelligi, ad agendum determinatur, tametsi ex iis necessario ad agendum determinetur. Nam libertas (ut art. 7. huius cap. ostendimus) agendi necessitatem non tollit, sed ponit.

12. Fides alicui data, qua aliquis solis verbis pollicitus est, se hoc aut illud facturum, quod pro suo iure omittere poterat, vel contra, tam diu rata manet, quam diu eius, qui fidem dedit, non mutatur voluntas. Nam qui potestatem habet solvendi fidem, is revera suo iure non cessit; sed verba tantum dedit. Si igitur ipse, qui naturae iure sui iudex est, iudicaverit, seu recte seu prave (nam errare humanum est), ex fide data plus damni, quam utilitatis sequi, ex suae mentis sententia fidem solvendam esse censet, et naturae iure (per art. 9. huius cap.) eandem solvet.

13. Si duo simul conveniant et vires iungant, plus simul possunt, et consequenter plus iuris in naturam simul habent, quam uterque solus; et quo plures necessitudines sic iunxerint suas, eo omnes simul plus iuris habebunt.

14. Quatenus homines ira, invidia aut aliquo odii affectu conflictantur, eatenus diverse trahuntur et invicem contrarii sunt, et propterea eo plus timendi, quo plus possunt, magisque callidi et astuti sunt, quam reliqua animalia; et quia homines ut plurimum (ut in art. 5. praec. cap. diximus) his affectibus natura sunt obnoxii, sunt ergo homines ex natura hostes. Nam is mihi maximus hostis, qui mihi maxime timendus et a quo mihi maxime cavendum est.

15. Quum autem (per art. 9. huius cap.) in statu naturali tam diu unusquisque sui iuris sit, quam diu sibi cavere potest, ne ab alio opprimatur et unus solus frustra ab omnibus sibi cavere conetur, hinc sequitur, quam diu ius humanum naturale uniuscuius-

que potentia determinatur et uniuscuiusque est, tam diu nullum esse; sed magis opinione, quam re constare, quandoquidem nulla eius obtinendi est securitas. Et certum est, unumquemque tanto minus posse, et consequenter tanto minus iuris habere, quanto maiorem timendi causam habet. His accedit, quod homines vix absque mutuo auxilio vitam sustentare et mentem colere possint. Atque adeo concludimus ius naturae, quod humani generis proprium est, vix posse concipi, nisi ubi homines iura habent communia, qui simul terras, quas habitare et colere possunt, sibi vindicare, seseque munire, vimque omnem repellere et ex communi omnium sententia vivere possunt. Nam (per art. 13. huius cap.) quo plures in unum sic conveniunt, eo omnes simul plus iuris habent; et si scholastici hac de causa, quod scilicet homines in statu naturali vix sui iuris esse possunt, velint hominem *animal sociale* dicere, nihil habeo, quod ipsis contradicam.

16. Ubi homines iura communia habent omnesque una veluti mente ducuntur, certum est (per art. 13. huius cap.) eorum unumquemque tanto minus habere iuris, quanto reliqui simul ipso potentiores sunt, hoc est, illum revera ius nullum in naturam habere praeter id, quod ipsi commune concedit ius. Ceterum quicquid ex communi consensu ipsi imperatur, teneri exsequi vel (per art. 4. huius cap.) iure ad id cogi.

17. Hoc ius, quod multitudinis potentia definitur, *imperium* appellari solet. Atque hoc is absolute tenet, qui curam reipublicae ex communi consensu habet, nempe iura statuendi, interpretandi et abolendi, urbes muniendi, de bello et pace decernendi etc. Quod si haec cura ad concilium pertineat, quod ex communi multitudine componitur, tum imperium *democratia* appellatur; si autem ex quibusdam tantum selectis, *aristocratia*, et si denique reipublicae cura et consequenter imperium penes unum sit, tum *monarchia* appellatur.

18. Ex his, quae in hoc capite ostendimus, perspicuum nobis fit, in statu naturali non dari peccatum, vel si quis peccat, is sibi, non alteri peccat: quandoquidem nemo iure naturae alteri, nisi velit, morem gerere tenetur, nec aliquid bonum aut malum habere, nisi quod ipse ex suo ingenio bonum aut malum esse decernit; et nihil absolute naturae iure prohibetur, nisi quod nemo

potest. Vide art. 5. et 8. huius cap. At *peccatum* actio est, quae iure fieri nequit. Quod si homines ex naturae instituto tenerentur ratione duci, tum omnes necessario ratione ducerentur. Nam naturae instituta Dei instituta sunt (per art. 2. et 3. huius cap.), quae Deus eadem, qua existit, libertate instituit, quaeque adeo ex naturae divinae necessitate consequuntur (vide art. 7. huius cap.), et consequenter aeterna sunt, nec violari possunt. Sed homines maxime appetitu sine ratione ducuntur, nec tamen naturae ordinem perturbant, sed necessario sequuntur; ac proinde ignarus et animo impotens non magis ex naturae iure tenetur, vitam sapienter instituere, quam aeger tenetur sano corpore esse.

19. Peccatum itaque non nisi in imperio concipi potest, ubi scilicet quid bonum et quid malum sit ex communi totius imperii iure decernitur et ubi nemo (per art. 16. huius cap.) iure quicquam agit, nisi quod ex communi decreto vel consensu agit. Id enim (ut in praec. art. diximus) *peccatum* est, quod iure fieri nequit, sive quod iure prohibetur; *obsequium* autem est constans voluntas, id exsequendi, quod iure bonum est et ex communi decreto fieri debet.

20. Solemus tamen id etiam *peccatum* appellare, quod contra sanae rationis dictamen fit, et *obsequium* constantem voluntatem moderandi appetitus ex rationis praescripto; quod omnino probarem, si humana libertas in appetitus licentia et servitus in rationis imperio consisteret. Sed quia humana libertas eo maior est, quo homo magis ratione duci et appetitus moderari potest, non possumus, nisi admodum improprie, vitam rationalem vocare obsequium, et peccatum id, quod revera mentis impotentia, non autem contra se ipsam licentia est, et per quod homo servus potius, quam liber potest dici. Vide art. 7. et 11. huius cap.

21. Verumenimvero, quia ratio pietatem exercere et animo tranquillo et bono esse docet, quod non nisi in imperio fieri potest, et praeterea quia fieri nequit, ut multitudo una veluti mente ducatur, sicut in imperio requiritur, nisi iura habeat, quae ex rationis praescripto instituta sint; non ergo adeo improprie homines, qui in imperio vivere consueverunt, id peccatum vocant, quod contra rationis dictamen fit, quandoquidem optimi imperii iura (vide art. 18. huius cap.) ex rationis dictamine institui debent. Cur autem

dixerim (art. 18. huius cap.) hominem in statu naturali sibi peccare, si quid peccat, de hoc vide cap. 4. art. 4. et 5., ubi ostenditur, quo sensu dicere possimus, eum, qui imperium tenet et iure naturae potitur, legibus adstrictum esse et peccare posse.

22. Ad religionem quod attinet, certum etiam est, *hominem eo magis esse liberum et sibi maxime obsequentem,* quo Deum magis amat et animo magis integro colit. Verum quatenus non ad naturae ordinem, quem ignoramus, sed ad sola rationis dictamina, quae religionem concernunt, attendimus et simul consideramus, eadem nobis a Deo, quasi in nobis ipsis loquente, revelari, vel etiam haec eadem prophetis veluti iura fuisse revelata, eatenus, more humano loquendo, dicimus hominem Deo obsequi, qui ipsum integro animo amat, et contra peccare, qui caeca cupiditate ducitur. Sed interim memores esse debemus, quod in Dei potestate sumus, sicut lutum in potestate figuli, qui ex eadem massa alia vasa ad decus, alia ad dedecus facit [1]): atque adeo homo contra haec Dei decreta quidem, quatenus in nostra vel in prophetarum mente tanquam iura inscripta fuerunt; at non contra aeternum Dei decretum, quod in universa natura inscriptum est, quodque totius naturae ordinem respicit, quidquam agere potest.

23. Ut itaque peccatum et obsequium stricte sumptum, sic etiam iustitia et iniustitia non nisi in imperio possunt concipi. Nam nihil in natura datur, quod iure posset dici huius esse et non alterius; sed omnia omnium sunt, qui scilicet potestatem habent sibi eadem vendicandi. At in imperio ubi communi iure decernitur, quid huius, quidque illius sit, ille *iustus* vocatur, cui constans est voluntas tribuendi unicuique suum; *iniustus* autem, qui contra conatur id, quod alterius est, suum facere.

24. Ceterum laudem et vituperium affectus esse laetitiae et tristitiae, quos comitatur idea virtutis aut impotentiae humanae tanquam causa, explicuimus in nostra ethica. [2])

---

1) Conf. Pauli epist. ad Rom. 9, 21. 22.

2) Vid. Spin. ethic. III, 29. schol.

CAP. III. De iure summarum potestatum.

1. Imperii cuiuscumque status dicitur *civilis;* imperii autem integrum corpus *civitas* appellatur, et communia imperii negotia, quae ab eius, qui imperium tenet, directione pendent, *respublica.* Deinde homines, quatenus ex iure civili omnibus civitatis commodis gaudent, *cives* appellamus, et *subditos*, quatenus civitatis institutis seu legibus parere tenentur. Denique status civilis tria dari genera, nempe *democraticum*, *aristocraticum* et *monarchicum*, in art. 17. cap. praeced. diximus. Iam antequam de unoquoque seorsim agere incipiam, illa prius demonstrabo, quae ad statum civilem in genere pertinent; quorum ante omnia considerandum venit summum civitatis seu summarum potestatum ius.

2. Ex art. 15. praeced. cap. patet, imperii seu summarum potestatum ius nihil esse praeter ipsum naturae ius, quod potentia non quidem uniuscuiusque, sed multitudinis, quae una veluti mente ducitur, determinatur, hoc est, quod unusquisque in statu naturali, sic etiam totius imperii corpus et mens tantum iuris habet, quantum potentia valet. Atque adeo unusquisque civis seu subditus tanto minus iuris habet, quanto ipsa civitas ipso potentior est (vid. art. 16. praeced. cap.), et consequenter unusquisque civis nihil iure agit, nec habet praeter id, quod communi civitatis decreto defendere potest.

3. Si civitas alicui concedat ius, et consequenter potestatem (nam alias per art. 12. praeced. cap. verba tantum dedit) vivendi ex suo ingenio, eo ipso suo iure cedit et in eum transfert, cui talem potestatem dedit. Si autem duobus aut pluribus hanc potestatem dedit, ut scilicet unusquisque ex suo ingenio vivat, eo ipso imperium divisit, et si denique unicuique civium hanc eandem potestatem dedit, eo ipso sese destruxit, nec manet amplius civitas, sed redeunt omnia ad statum naturalem, quae omnia ex praecedentibus manifestissima fiunt. Atque adeo sequitur, nulla ratione posse concipi, quod unicuique civi ex civitatis instituto liceat ex suo ingenio vivere, et consequenter hoc ius naturale, quod scilicet unusquisque sui iudex est, in statu civili necessario cessat.

Dico expresse *ex civitatis instituto;* nam ius naturae uniuscuiusque (si recte rem perpendamus) in statu civili non cessat. Homo namque tam in statu naturali, quam civili ex legibus suae naturae agit, suaeque utilitati consulit. Homo, inquam, in utroque statu spe aut metu ducitur ad hoc aut illud agendum vel omittendum; sed praecipua inter utrumque statum differentia est, quod in statu civili omnes eadem metuant et omnibus una eademque securitatis sit causa et vivendi ratio, quod sane iudicandi facultatem uniuscuiusque non tollit. Qui enim omnibus civitatis mandatis obtemperare constituit sive eius potentiam metuit, vel quia tranquillitatem amat, is profecto suae securitati suaeque utilitati ex suo ingenio consulit.

4. Praeterea concipere etiam non possumus, quod unicuique civi liceat civitatis decreta seu iura interpretari. Nam si hoc unicuique liceret, eo ipso sui iudex esset; quandoquidem unusquisque facta sua specie iuris nullo negotio excusare seu adornare posset, et consequenter ex suo ingenio vitam institueret, quod (per art. praeced.) est absurdum.

5. Videmus itaque, *unumquemque civem non sui, sed civitatis iuris esse*, cuius omnia mandata tenetur exsequi, nec ullum habere ius decernendi, quid aequum, quid iniquum, quid pium, quidve impium sit; sed contra, quia imperii corpus una veluti mente duci debet, et consequenter civitatis voluntas pro omnium voluntate habenda est, id quod civitas iustum et bonum esse decernit, tanquam ab unoquoque decretum esse censendum est. Atque adeo, quamvis subditus civitatis decreta iniqua esse censeat, tenetur nihilo minus eadem exsequi.

6. At obiici potest: an non contra rationis dictamen est, se alterius iudicio omnino subiicere? et consequenter: an status civilis rationi non repugnat? Ex quo sequeretur statum civilem irrationalem esse, nec posse creari nisi ab hominibus ratione destitutis; at minime ab iis, qui ratione ducuntur. Sed quoniam ratio nihil contra naturam docet, non potest ergo sana ratio dictare, ut unusquisque sui iuris maneat, quam diu homines affectibus sunt obnoxii (per art. 15. praeced. cap.), hoc est (per art. 5. cap. 1.) ratio hoc posse fieri negat. Adde, quod ratio omnino docet pacem quaerere, quae quidem obtineri nequit, nisi communia civitatis

iura inviolata serventur; atque adeo quo homo ratione magis ducitur, hoc est (per art. 11. praeced. cap.) quo magis liber est, eo constantius civitatis iura servabit et summae potestatis, cuius subditus est, mandata exsequetur. Ad quod accedit, quod status civilis naturaliter instituitur ad metum communem adimendum et communes miserias propellendum; ac proinde id maxime intendit, quod unusquisque, qui ratione ducitur, in statu naturali conaretur; sed frustra (per art. 15. praeced. cap.). Quapropter si homini, qui ratione ducitur, id aliquando ex civitatis mandato faciendum est, quod rationi repugnare novit, id damnum longe compensatur bono, quod ex ipso statu civili haurit. Nam rationis etiam lex est, ut ex duobus malis minus eligatur; ac proinde concludere possumus, neminem quicquam contra suae rationis praescriptum agere, quatenus id agit, quod iure civitatis faciendum est: quod nobis facilius unusquisque concedet, postquam explicuerimus, quo usque civitatis potentia, et consequenter ius se extendit.

7. Nam considerandum primum venit, quod sicuti in statu naturali (per art. 11. praeced. cap.) ille homo maxime potens maximeque sui iuris est, qui ratione ducitur; sic etiam illa civitas maxime erit potens et maxime sui iuris, quae ratione fundatur et dirigitur. Nam civitatis ius potentia multitudinis, quae una veluti mente ducitur, determinatur. At haec animorum unio concipi nulla ratione posset, nisi civitas id ipsum maxime intendat, quod sana ratio omnibus hominibus utile esse docet.

8. Secundo venit etiam considerandum, quod subditi eatenus non sui, sed civitatis iuris sint, quatenus eius potentiam seu minas metuunt, vel quatenus statum civilem amant (per art. 10. praeced. cap.). Ex quo sequitur, quod ea omnia, ad quae agenda nemo praemiis aut minis induci potest, ad iura civitatis non pertineant. Ex. gr. iudicandi facultate nemo credere potest. Quibus enim praemiis aut minis induci potest homo, ut credat, totum non esse sua parte maius, aut quod Deus non existat, aut quod corpus, quod videt finitum, ens infinitum esse credat, et absolute ut aliquid contra id, quod sentit vel cogitat, credat? Sic etiam quibus praemiis aut minis induci potest homo, ut amet quem odit, vel ut odio habeat quem amat? Atque huc etiam illa referenda

sunt, a quibus humana natura ita abhorret, ut ipsa omni malo peiora habeat, ut quod homo testem contra se agat, ut se cruciet, ut parentes interficiat suos, ut mortem vitare non conetur et similia, ad quae nemo praemiis nec minis induci potest. Quod si tamen dicere velimus, civitatem ius sive potestatem habere talia imperandi, id nullo alio sensu poterimus concipere, nisi quo quis diceret, hominem iure posse insanire et delirare. Quid enim aliud nisi delirium ius illud esset, cui nemo adstrictus esse potest? Atque hic de iis expresse loquor, quae iuris civitatis esse nequeunt, et a quibus natura humana plerumque abhorret. Nam quod stultus aut vesanus nullis praemiis, neque minis induci possit ad exsequenda mandata, et quod unus aut alter ex eo, quod huic aut illi religioni addictus sit, imperii iura omni malo peiora iudicat; iura tamen civitatis irrita non sunt, quandoquidem iisdem plerique cives continentur. Ac proinde, quia ii, qui nihil timent neque sperant, eatenus sui iuris sunt (per art. 10. praeced. cap.); sunt ergo (per art. 14. praeced. cap.) imperii hostes, quos iure cohibere licet.

9. Tertio denique considerandum venit, ad civitatis ius ea minus pertinere, quae plurimi indignantur. Nam certum est, homines naturae ductu in unum conspirare, vel propter communem metum, vel desiderio damnum aliquod commune ulciscendi; et quia ius civitatis communi multitudinis potentia definitur, certum est, potentiam civitatis et ius eatenus minui, quatenus ipsa causas praebet, ut plures in unum conspirent. Habet certe civitas quaedam sibi metuenda, et sicut unusquisque civis sive homo in statu naturali, sic civitas eo minus sui iuris est, quo maiorem timendi causam habet. Atque haec de iure summarum potestatum in subditos. Iam antequam de earundem in alios iure agam, solvenda videtur quaestio, quae de *religione* moveri solet.

10. Nam obiici nobis potest, an status civilis et subditorum obedientia, qualem in statu civili requiri ostendimus, non tollat religionem, qua Deum colere tenemur. Sed si rem ipsam perpendamus, nihil reperiemus, quod possit scrupulum iniicere. Mens enim quatenus ratione utitur, non summarum potestatum, sed sui iuris est (per art. 11. cap. praeced.). Atque adeo vera Dei cognitio et amor nullius imperio subiici potest, ut nec erga pro-

ximum caritas (per art. 8. huius cap.); et si praeterea consideremus summum caritatis exercitium esse illud, quod ad pacem tuendam et concordiam conciliandam fit, non dubitabimus, illum revera suo officio functum esse, qui unicuique tantum auxilii fert, quantum iura civitatis, hoc est, concordia et tranquillitas concedunt. Ad externos cultus quod attinet, certum est, illos ad veram Dei cognitionem et amorem, qui ex ea necessario sequitur, nihil prorsus iuvare nec nocere posse; atque adeo non tanti faciendi sunt, ut propter ipsos pax et tranquillitas publica perturbari mereatur. Ceterum certum est, me iure naturae, hoc est (per art. 3. praec. cap.) ex divino decreto, non esse religionis vindicem; nam nulla mihi est, ut olim Christi discipulis potestas fuit, eiiciendi spiritus immundos et faciendi miracula, quae sane potestas adeo necessaria est ad propagandam religionem in locis, ubi interdicta est, ut sine ipsa non tantum oleum et opera, ut aiunt, perdatur, sed plurimae insuper creentur molestiae; cuius rei funestissima exempla omnia viderunt saecula. Unusquisque igitur ubicumque sit, Deum potest vera religione colere, sibique prospicere, quod viri privati officium est. Ceterum cura religionis propagandae Deo vel summis potestatibus, quibus solis incumbit reipublicae habere curam, committenda est. Sed ad propositum revertor.

11. Iure summarum potestatum in cives et subditorum officio explicato superest, ut *earum ius in reliqua* consideremus, quod iam ex dictis facile cognoscitur. Nam quandoquidem (per art. 2. huius cap.) ius summae potestatis nihil est praeter ipsum naturae ius, sequitur duo imperia ad invicem sese habere, ut duo homines in statu naturali, excepto hoc, quod civitas sibi cavere potest, ne ab alia opprimatur, quod homo in statu naturali non potest, nimirum qui quotidie somno, saepe morbo aut animi aegritudine, et tandem senectute gravatur, et praeter haec aliis incommodis est obnoxius, a quibus civitas securam se reddere potest.

12. Civitas igitur eatenus sui iuris est, quatenus sibi consulere et cavere potest, ne ab alia opprimatur (per art. 9. et 15. praec. cap.), et (per art. 10. et 15. praec. cap.) eatenus alterius iuris, quatenus alterius civitatis potentiam timet, vel quatenus ab ea impeditur, quo minus id quod vult exsequatur, vel denique quatenus

ipsius auxilio ad sui conservationem vel incrementum indiget. Nam dubitare nequaquam possumus, quin, si duae civitates invicem mutuum auxilium praestare volunt, ambae simul plus possint, et consequenter plus iuris simul habeant, quam alterutra sola. Vid. art. 13. cap. praeced.

13. Haec autem clarius intelligi possunt, si consideremus, quod duae civitates natura hostes sunt. Homines enim (per art. 14. praec. cap.) in statu naturali hostes sunt. Qui igitur ius naturae extra civitatem retinent, hostes manent. Si itaque altera civitas alteri bellum inferre et extrema adhibere media velit, quo eam sui iuris faciat, id ei iure tentare licet, quandoquidem, ut bellum geratur, ei sufficit eius rei habere voluntatem. At de pace nihil statuere potest nisi connivente alterius civitatis voluntate. Ex quo sequitur iura belli uniuscuiusque civitatis esse; pacis autem non unius, sed duarum ad minimum civitatum esse iura, quae propterea confoederatae dicuntur.

14. Hoc foedus tam diu fixum manet, quam diu causa foederis pangendi, nempe metus damni seu lucri spes in medio est. Hac autem aut illo civitatum alterutri adempto, manet ipsa sui iuris (per art. 10. praec. cap.), et vinculum, quo civitates invicem adstrictae erant, sponte solvitur, ac proinde unicuique civitati ius integrum est solvendi foedus, quandocumque vult, nec dici potest, quod dolo vel perfidia agat, propterea quod fidem solvit, simulatque metus vel spei causa sublata est, quia haec conditio unicuique contrahentium aequalis fuit, ut scilicet quae prima extra metum esse posset, sui iuris esset, eoque ex sui animi sententia uteretur, et praeterea quia nemo in futurum contrahit nisi positis praecedentibus circumstantiis. His autem mutatis totius status etiam mutatur ratio, et hac de causa unaquaeque confoederatarum civitatum ius retinet sibi consulendi, et unaquaeque propterea, quantum potest, conatur extra metum et consequenter sui iuris esse, et impedire, quo minus altera potentior evadat. Si quae ergo civitas se deceptam esse queritur, ea sane non confoederatae civitatis fidem, sed suam tantummodo stultitiam damnare potest, quod scilicet salutem suam alteri, qui sui iuris et cui sui imperii salus summa lex est, crediderit.

15. Civitatibus, quae una pacem contraxerunt, ius competit dirimendi quaestiones, quae moveri possunt de pacis conditionibus seu legibus, quibus sibi invicem fidem adstrinxerunt, quandoquidem pacis iura non unius civitatis, sed contrahentium simul sunt (per art. 13. huius cap.). Quod si de iis convenire inter ipsas non potest, eo ipso ad belli statum redeunt.

16. Quo plures civitates simul pacem contrahunt, eo unaquaeque reliquis minus timenda, sive unicuique minor est potestas bellum inferendi; sed eo magis pacis tenetur conditiones servare, hoc est (per art. 13. huius cap.) eo minus sui iuris est, sed eo magis communi foederatorum voluntati sese accommodare tenetur.

17. Ceterum fides, quam sana ratio et religio servandam docet, hic minime tollitur: nam nec ratio, nec Scriptura omnem datam fidem servare docet. Cui enim pollicitus sum, argentum ex. gr. quod mihi secreto servandum dedit, custodire, fidem praestare non teneor, simulac noverim aut scire crediderim, furtum esse, quod mihi servandum dedit; sed rectius agam, si dem operam, ut suis restituatur. Sic etiam si summa potestas aliquid alteri se facturam promisit, quod postea tempus seu ratio docuit aut docere videbatur, communi subditorum saluti obesse, fidem sane solvere tenetur. Quum itaque Scriptura non nisi in genere doceat fidem servare et casus singulares, qui excipiendi sunt, uniuscuiusque iudicio relinquat, nihil ergo docet, quod iis, quae modo ostendimus, repugnat.

18. Sed ne toties opus sit sermonis filum interrumpere et similes posthac obiectiones solvere, monere volo, me haec omnia ex naturae humanae quomodocumque consideratae necessitate demonstrasse, nempe ex universali omnium hominum conatu sese conservandi, qui conatus omnibus hominibus inest, sive ignari sive sapientes sint. Ac proinde quomodocumque homines sive affectu sive ratione duci considerentur, res eadem erit, quia demonstratio, ut diximus, universalis est.

CAP. IV. De summis negotiis politicis.

1. Ius summarum potestatum, quod earum potentia determinatur, in praeced. cap. ostendimus, idque in hoc potissimum consistere vidimus, nempe quod imperii veluti mens sit, qua omnes duci debent; adeoque solas ius habere decernendi, quid bonum, quid malum, quid aequum, quid iniquum, hoc est, quid singulis vel omnibus simul agendum vel omittendum sit. Ac proinde vidimus iis solis ius competere leges condendi, easque, quando de iis quaestio est, in quocumque singulari casu interpretandi et decernendi, an datus casus contra vel secundum ius factus sit (vide art. 3. 4. 5. praec. cap.); deinde bellum inferendi, vel pacis conditiones statuendi et offerendi, vel oblatas acceptandi. Vide art. 12. et 13. praec. cap.

2. Quum haec omnia ac etiam media, quae ad eadem exsequenda requiruntur, omnia negotia sint, quae ad integrum imperii corpus, hoc est, quae ad rempublicam spectant, hinc sequitur, rempublicam ab eius solummodo directione pendere, qui summum habet imperium. Ac proinde sequitur solius summae potestatis ius esse de factis uniuscuiusque iudicandi, de factis cuiuscumque rationem exigendi, delinquentes poena mulctandi et quaestiones inter cives de iure dirimendi, vel legum latarum peritos statuendi, qui haec eius loco administrent; deinde omnia ad bellum et pacem media adhibendi et ordinandi, nempe urbes condendi et muniendi, milites conducendi, officia militaria distribuendi, et quid factum velit imperandi, et pacis causa legatos mittendi et audiendi, et denique sumptus ad haec omnia exigendi.

3. Quoniam itaque solius summae potestatis ius sit negotia publica tractandi, vel ministros ad eadem eligendi, sequitur, subditum imperium affectare, qui suo solo arbitrio, supremo concilio inscio, negotium aliquod publicum adgressus est, tametsi id, quod intenderat agere, civitati optimum fore crediderit.

4. Sed quaeri solet, an summa potestas legibus adstricta sit, et consequenter an peccare possit? Verum quoniam legis et peccati nomina non tantum civitatis iura, sed etiam omnium rerum na-

turalium et apprime rationis communes regulas respicere solent, non possumus absolute dicere, civitatem nullis adstrictam esse legibus seu peccare non posse. Nam si civitas nullis legibus seu regulis, sine quibus civitas non esset civitas, adstricta esset, tum civitas non ut res naturalis, sed ut chimaera esset contemplanda. Peccat ergo civitas, quando ea agit vel fieri patitur, quae causa esse possunt ipsius ruinae, atque tum eandem eo sensu peccare dicimus, quo philosophi vel medici naturam peccare dicunt, et hoc sensu dicere possumus, civitatem peccare, quando contra rationis dictamen aliquid agit. Est enim civitas tum maxime sui iuris, quando ex dictamine rationis agit (per art. 7. praeced. cap.); quatenus igitur contra rationem agit, eatenus sibi deficit seu peccat. Atque haec clarius intelligi poterunt, si consideremus, quod, quum dicimus unumquemque posse de re, quae sui iuris est, statuere, quicquid velit, haec potestas non sola agentis potentia, sed etiam ipsius patientis aptitudine definiri debet. Si enim ex. gr. dico, me iure posse de hac mensa, quicquid velim, facere, non hercle intelligo, quod ius habeam efficiendi, ut haec mensa herbam comedat. Sic etiam, tametsi dicimus homines non sui, sed civitatis iuris esse, non intelligimus, quod homines naturam humanam amittant et aliam induant; atque adeo quod civitas ius habeat efficiendi, ut homines volent, vel quod aeque impossibile est, ut homines cum honore adspiciant ea, quae risum movent vel nauseam; sed quod quaedam circumstantiae occurrant, quibus positis ponitur subditorum erga civitatem reverentia et metus, et quibus sublatis metus et reverentia et cum his civitas una tollitur. Civitas itaque ut sui iuris sit, metus et reverentiae causas servare tenetur; alias civitas esse desinit. Nam iis, vel ei, qui imperium tenet, aeque impossibile est, ebrium aut nudum cum scortis per plateas currere, histrionem agere, leges ab ipso latas aperte violare seu contemnere, et cum his maiestatem servare, ac impossibile est, simul esse et non esse. Subditos deinde trucidare, spoliare, virgines rapere et similia metum in indignationem, et consequenter statum civilem in statum hostilitatis vertunt.

5. Videmus itaque, quo sensu dicere possumus, civitatem legibus teneri et peccare posse. Verum si per legem intelligamus

ius civile, quod ipso iure civili vindicari potest, et peccatum id, quod iure civili fieri prohibetur, hoc est, si haec nomina genuino sensu sumantur, nulla ratione dicere possumus, civitatem legibus adstrictam esse aut posse peccare. Nam regulae et causae metus et reverentiae, quas civitas sui causa servare tenetur, non ad iura civilia, sed ad ius naturale spectant; quandoquidem (per art. praeced.) non iure civili, sed iure belli vindicari possunt, et civitas nulla alia ratione iisdem tenetur, quam homo in statu naturali, ut sui iuris esse possit, sive ne sibi hostis sit, cavere tenetur, ne se ipsum interficiat, quae sane cautio non obsequium, sed humanae naturae libertas est. At iura civilia pendent a solo civitatis decreto; atque haec nemini, nisi sibi, ut scilicet libera maneat, morem gerere tenetur, nec aliud bonum aut malum habere, nisi quod ipsa sibi bonum aut malum esse decernit. Ac proinde non tantum ius habet sese vindicandi, leges condendi et interpretandi, sed etiam easdem abrogandi et reo cuicumque ex plenitudine potentiae condonandi.

6. Contractus seu leges, quibus multitudo ius suum in unum concilium vel hominem transferunt, non dubium est, quin violari debeant, quando communis salutis interest easdem violare. At iudicium de hac re, an scilicet communis salutis intersit, easdem violare, an secus, nemo privatus, sed is tantum, qui imperium tenet, iure ferre potest (per art. 3. huius cap.); ergo iure civili is solus, qui imperium tenet, earum legum interpres manet. Ad quod accedit, quod nullus privatus easdem iure vindicare possit; atque adeo eum, qui imperium tenet, revera non obligant. Quod si tamen eius naturae sint, ut violari nequeant, nisi simul civitatis robur debilitetur, hoc est, nisi simul plerorumque civium communis metus in indignationem vertatur, eo ipso civitas dissolvitur et contractus cessat, qui propterea non iure civili, sed iure belli vindicatur. Atque adeo is, qui imperium tenet, nulla etiam alia de causa huius contractus conditiones servare tenetur, quam homo in statu naturali, ne sibi hostis sit, tenetur cavere, ne se ipsum interficiat, ut in praeced. art. diximus.

CAP. V. De optimo imperii statu.

1. In art. 11. cap. 2. ostendimus, hominem tum maxime sui iuris esse, quando maxime ratione ducitur, et consequenter (vid. art. 7. cap. 3.) civitatem illam maxime potentem maximeque sui iuris esse, quae ratione fundatur et dirigitur. Quum autem optima vivendi ratio ad sese, quantum fieri potest, conservandum ea sit, quae ex praescripto rationis instituitur; sequitur ergo id omne optimum esse, quod homo vel civitas agit, quatenus maxime sui iuris est. Nam non id omne, quod iure fieri dicimus, optime fieri affirmamus. Aliud namque est agrum iure colere, aliud agrum optime colere; aliud, inquam, est sese iure defendere, conservare, iudicium ferre etc., aliud sese optime defendere, conservare, atque optimum iudicium ferre; et consequenter aliud est iure imperare et reipublicae curam habere, aliud optime imperare et rempublicam optime gubernare. Postquam itaque de iure cuiuscumque civitatis in genere egimus, tempus est, ut de optimo cuiuscumque imperii statu agamus.

2. Qualis autem cuiuscumque imperii sit status, facile *ex fine status civilis* cognoscitur: qui scilicet nullus alius est, quam pax vitaeque securitas. Ac proinde illud imperium optimum est, ubi homines concorditer vitam transigunt et cuius iura inviolata servantur. Nam certum est, quod seditiones, bella, legumque contemptio sive violatio non tam subditorum malitiae, quam pravo imperii statui imputanda sunt. Homines enim civiles non nascuntur, sed fiunt. Hominum praeterea naturales affectus ubique iidem sunt. Si itaque in una civitate malitia magis regnat, pluraque peccata committuntur, quam in alia, certum est, id ex eo oriri, quod talis civitas non satis concordiae providerit, nec iura satis prudenter instituerit, et consequenter neque ius civitatis absolutum obtinuerit. Status enim civilis, qui seditionum causas non abstulit, et ubi bellum continuo timendum, et ubi denique leges frequenter violantur, non multum ab ipso naturali statu differt, ubi unusquisque ex suo ingenio magno vitae periculo vivit.

3. At sicut subditorum vitia nimiaque licentia et contumacia civitati imputanda sunt, ita contra eorum virtus et constans legum observantia maxime civitatis virtuti et iuri absoluto tribuenda est, ut patet ex art. 15. cap. 2. Unde Hannibali merito eximiae virtuti ducitur, quod in ipsius exercitu nulla unquam seditio orta fuerit.*)

4. Civitas, cuius subditi metu territi arma non capiunt, potius dicenda est, quod sine bello sit, quam quod pacem habeat. *Pax* enim non belli privatio, sed virtus est, quae ex animi fortitudine oritur; est namque obsequium (per art. 19. cap. 2.) constans voluntas id exsequendi, quod ex communi civitatis decreto fieri debet. Illa praeterea civitas, cuius pax a subditorum inertia pendet, qui scilicet veluti pecora ducuntur, ut tantum servire discant, rectius solitudo, quam civitas dici potest.

5. Quum ergo dicimus, illud imperium optimum esse, ubi homines concorditer vitam transigunt, vitam humanam intelligo, quae non sola sanguinis circulatione et aliis, quae omnibus animalibus sunt communia, sed quae maxime ratione, vera mentis virtute et vita definitur.

6. Sed notandum, imperium, quod in hunc finem institui dixi, a me intelligi id, quod multitudo libera instituit, non autem id, quod in multitudinem iure belli acquiritur. Libera enim multitudo maiori spe, quam metu, subacta autem maiori metu, quam spe ducitur: quippe illa vitam colere, haec autem mortem tantummodo vitare studet; illa, inquam, sibi vivere studet, haec victoris esse cogitur, unde hanc servire, illam liberam esse dicimus. Finis itaque imperii, quod aliquis iure belli adipiscitur, est dominari et servos potius, quam subditos habere. Et quamvis inter imperium, quod a libera multitudine creatur, et illud, quod iure belli acquiritur, si ad utriusque ius in genere attendamus, nulla essentialis detur differentia, finem tamen, ut iam ostendimus, et praeterea media, quibus unumquodque conservari debeat, admodum diversa habent.

7. Quibus autem mediis princeps, qui sola dominandi libidine fertur, uti debet, ut imperium stabilire et conservare possit,

---

*) Vid. Iustini histor. 32, 4, 12.

acutissimus Machiavellus prolixe ostendit*); quem autem in finem, non satis constare videtur. Si quem tamen bonum habuit, ut de viro sapiente credendum est, fuisse videtur, ut ostenderet, quam imprudenter multi tyrannum e medio tollere conantur, quum tamen causae, cur princeps sit tyrannus, tolli nequeant, sed contra eo magis ponantur, quo principi maior timendi causa praebetur: quod fit, quando multitudo exempla in principem edidit et parricidio quasi re bene gesta gloriatur. Praeterea ostendere forsan voluit, quantum libera multitudo cavere debet, ne salutem suam uni absolute credat, qui nisi vanus sit et omnibus se posse placere existimet, quotidie insidias timere debet, atque adeo sibi potius cavere et multitudini contra insidiari magis, quam consulere cogitur. Et ad hoc de prudentissimo isto viro credendum magis adducor, quia pro libertate fuisse constat, ad quam etiam tuendam saluberrima consilia dedit.

CAP. VI. De monarchia.

1. Quia homines, uti diximus, magis affectu, quam ratione ducuntur, sequitur multitudinem non ex rationis ductu, sed ex communi aliquo affectu naturaliter convenire et una veluti mente duci velle, nempe (ut art. 9. cap. 3. diximus) vel ex communi spe, vel metu, vel desiderio commune aliquod damnum ulciscendi. Quum autem solitudinis metus omnibus hominibus insit, quia nemo in solitudine vires habet, ut sese defendere, et quae ad vitam necessaria sunt, comparare possit, sequitur statum civilem homines natura appetere, nec fieri posse, ut homines eundem unquam penitus dissolvant.

2. Ex discordiis igitur et seditionibus, quae in civitate saepe concitantur, nunquam fit, ut cives civitatem dissolvant (ut in reliquis societatibus saepe evenit), sed ut eiusdem formam in aliam

*) *Niccolo di Bernardo dei Macchiavelli* Florentinus natus a. 1469. mortuus a. 1527. scripsit librum nobilissimum „il principe" Venet. 1515. 4., in quem *Fridericus M.* Borussorum rex: „Anti-Macchiavel ou examen du prince de Macchiavel avec des notes historiques et critiques." Hag. Comit. 1740. Idem quod Spinoza de Macchiavello iudicat *W. T. Krugius* in: encyclopäd.-philosoph. Lexicon vol. II. p. 764.

mutent; si nimirum contentiones sedari nequeunt servata civitatis facie. Quare media, quae ad imperium conservandum requiri dixi, ea intelligo, quae ad imperii formam absque ulla eius notabili mutatione conservandam necessaria sunt.

3. Quod si cum humana natura ita comparatum esset, ut homines id, quod maxime utile est, maxime cuperent, nulla esset opus arte ad concordiam et fidem. Sed quia longe aliter cum natura humana constitutum esse constat, imperium necessario ita instituendum est, ut omnes, tam qui regunt, quam qui reguntur, velint nolint, id tamen agant, quod communis salutis interest, hoc est, ut omnes sponte vel vi vel necessitate coacti sint ex rationis praescripto vivere; quod fit, si imperii res ita ordinentur, ut nihil, quod ad communem salutem spectat, ullius fidei absolute committatur. Nemo enim tam vigilans est, qui aliquando non dormitet, et nemo tam potenti tamque integro animo fuit, qui aliquando, et praesertim quando maxime animi fortitudine opus est, non frangeretur ac pateretur vinci. Et sane stultitia est ab alio id exigere, quod nemo a se ipso impetrare potest, nempe, ut alteri potius, quam sibi vigilet, ut avarus non sit, neque invidus, neque ambitiosus etc., praesertim is, qui omnium affectuum incitamenta maxima quotidie habet.

4. At experientia contra docere videtur, pacis et concordiae interesse, ut omnis potestas ad unum conferatur. Nam nullum imperium tam diu absque ulla notabili mutatione stetit, quam Turcarum, et contra nulla minus diuturna, quam popularia seu democratica fuerunt, nec ulla, ubi tot seditiones moverentur. Sed si servitium, barbaries et solitudo pax appellanda sit, nihil hominibus pace miserius. Plures sane et acerbiores contentiones inter parentes et liberos, quam inter dominos et servos moveri solent, nec tamen oeconomiae interest, ius paternum in dominium mutare, et liberos perinde ac servos habere. Servitutis igitur, non pacis, interest, omnem potestatem ad unum transferre. Nam pax, ut iam diximus, non in belli privatione, sed in animorum unione sive concordia consistit.

5. Et sane, qui credunt posse fieri, ut unus solus summum civitatis ius obtineat, longe errant. Ius enim sola potentia determinatur, ut capite 2. ostendimus. At unius hominis potentia

longe impar est tantae moli sustinendae. Unde fit, ut, quem multitudo regem elegit, is sibi imperatores quaerat seu consiliarios seu amicos, quibus suam et omnium salutem committit, ita ut imperium, quod absolute monarchicum esse creditur, sit revera in praxi aristocraticum; non quidem manifestum, sed latens, et propterea pessimum. Ad quod accedit, quod rex puer, aeger aut senectute gravatus, precario rex sit; sed ii revera summam potestatem habeant, qui summa imperii negotia administrant, vel qui regi sunt proximi: ut iam taceam, quod rex libidini obnoxius omnia saepe moderetur ex libidine unius aut alterius pellicis aut cinaedi. „Audieram, inquit Orsines, in Asia olim regnasse feminas; hoc vero novum est, regnare castratum!" *)

6. Est praeterea hoc certum, quod civitas semper magis propter cives, quam propter hostes periclitetur: rari quippe boni. Ex quo sequitur, quod is, in quem totum imperii ius delatum est, magis cives, quam hostes semper timebit, et consequenter sibi cavere et subditis non consulere, sed insidiari conabitur, iis praecipue, qui sapientia clari vel divitiis potentiores sunt.

7. Accedit praeterea, quod reges filios etiam plus timent, quam amant, et eo magis, quo pacis bellique artes magis callent et subditis ob virtutes dilectiores sunt. Unde fit, ut eos ita educare studeant, ut causa timendi absit. Qua in re officiarii promptissime regi obsequuntur et studium adhibebunt summum, ut regem successorem rudem habeant, quem arte tractare possint.

8. Ex quibus omnibus sequitur, regem eo minus sui iuris, et subditorum conditionem eo miseriorem esse, quo magis absolute civitatis ius in eundem transfertur. Atque adeo necesse est, ad imperium monarchicum rite stabiliendum fundamenta iacere firma, quibus superstruatur; ex quibus monarchae securitas et multitudini pax sequatur, ac proinde, ut monarcha tum maxime sui iuris sit, quum maxime multitudinis saluti consulit. Quaenam autem haec imperii monarchici fundamenta sint, primum breviter proponam, et deinde ordine ea ostendam.

---

*) Haec referuntur apud Curtium l. 10. cap. 1.

9. *Urbs* una aut plures condendae et muniendae sunt, quarum omnes cives, sive ii intra moenia sive extra propter agriculturam habitent, eodem civitatis iure gaudeant; ea tamen conditione, ut unaquaeque certum civium numerum ad sui et communem defensionem habeat; quae autem id praestare nequit, aliis conditionibus in ditione habenda.

10. *Militia* ex solis civibus, nullo excepto, formanda est et ex nullis aliis; atque adeo omnes arma habere teneantur et nullus in civium numerum recipiatur, nisi postquam exercitium militare didicerit, illudque signatis anni temporibus exercere pollicitus fuerit. Deinde uniuscuiusque familiae militia in cohortes et legiones divisa nullius cohortis dux eligendus, nisi qui architecturam militarem noverit. Porro cohortium et legionum *duces* ad vitam quidem, sed qui familiae unius integrae militiae imperet in bello tantummodo eligendus, qui annum ad summum imperium habeat, nec continuari in imperio, nec postea eligi possit. Atque hi eligendi sunt ex regis consiliariis (de quibus art. 15. et seqq. dicendum) vel qui officio consiliarii functi sunt.

11. Omnium urbium incolae et agricolae, hoc est, *omnes cives in familias dividendi sunt*, quae nomine et insigni aliquo distinguantur, et omnes ex aliqua harum familiarum geniti in civium numerum recipiantur, eorumque nomina in catalogum eorum familiae redigantur, simulac eo aetatis pervenerint, ut arma ferre et officium suum noscere possint; iis tamen exceptis, qui ob scelus aliquod infames, vel qui muti, vesani et famuli sunt, qui servili aliquo officio vitam sustentant.

12. *Agri et omne solum et,* si fieri potest, *domus* etiam publici iuris sint, nempe eius, qui ius civitatis habet, a quo annuo pretio civibus sive urbanis et agricolis locentur; et praeterea omnes ab omni exactione tempore pacis liberi sive immunes sint. Atque huius pretii alia pars ad civitatis munimenta, alia ad usum domesticum regis referenda est. Nam tempore pacis urbes tanquam ad bellum munire, et praeterea naves et reliqua instrumenta bellica parata necesse est habere.

13. *Electo rege* ex aliqua familia, nulli *nobiles* censendi nisi a rege oriundi, qui propterea insignibus regiis a sua et a reliquis familiis distinguantur.

14. Regis consanguinei nobiles masculi, qui ei, qui regnat, gradu consanguinitatis tertio aut quarto propinqui sunt, uxorem ducere prohibeantur, et si quos liberos procreaverint, illegitimi habeantur et omni dignitate indigni, nec parentum heredes agnoscantur; sed eorum bona ad regem redeant.

15. *Regis* praeterea *consiliarii*, qui ei proximi vel dignitate secundi sunt, plures esse debent, et non nisi ex civibus eligendi; nempe ex unaquaque familia tres aut quatuor aut quinque (si familiae non plures quam sexcentae fuerint), qui simul unum huius concilii membrum constituent, non ad vitam, sed in tres aut quatuor aut quinque annos, ita ut singulis annis eorum tertia, quarta aut quinta pars nova eligatur; in qua electione tamen apprime observandum, ut ex unaquaque familia unus ad minimum iuris peritus consiliarius eligatur.

16. Haec electio ab ipso rege fieri debet, cui constituto anni tempore, quo scilicet novi consiliarii eligendi sunt, unaquaeque familia omnium suorum civium nomina, qui ad annum quinquagesimum aetatis pervenerunt et qui huius officii candidati rite promoti fuerunt, regi tradere debet, ex quibus, quem velit, rex eliget. At eo anno, quo alicuius familiae iuris peritus alteri succedere debet, iuris peritorum tantum nomina sunt regi tradenda. Qui statuto tempore officio hoc consiliarii functi sunt, in eodem continuari nequeant, nec ad catologum eligendorum quinquennio aut amplius referri. Causa autem, cur necesse sit singulis annis ex unaquaque familia unum eligere, est, ne concilium iam ex inexpertis novitiis, iam ex veteranis et rerum expertis componeretur, quod necessario fiet, si omnes simul recederent et novi succederent. Sed si singulis annis ex unaquaque familia unus eligatur, tum non nisi quinta, quarta aut ad summum tertia concilii pars ex novitiis erit. Praeterea si rex aliis negotiis impeditus aut alia de causa huic electioni vacare aliquamdiu non possit, tum ipsi consiliarii alios pro tempore eligant, donec ipse rex vel alios eligat, vel quos concilium elegit probet.

17. *Huius concilii primarium officium* sit, imperii fundamentalia iura defendere, consilia de rebus agendis dare, ut rex quid in bonum publicum decernendum sit sciat, atque adeo, ut regi nihil de aliqua re statuere liceat nisi intellecta prius huius concilii

sententia. Sed si concilio ut plerumque fiet, non una mens fuerit, sed diversas habuerit sententias, etiam postquam bis aut ter quaestionem de eadem re habuerint, res in longius trahenda non est, sed discrepantes sententiae ad regem deferendae, ut art. 25. huius capitis docebimus.

18. Huius praeterea concilii officium etiam sit, regis instituta seu decreta promulgare, et quid in rempublicam decretum est, curare, totiusque administrationis imperii curam habere, tanquam regis vicarii.

19. Civibus nulli ad regem aditus pateant nisi per hoc concilium, cui omnes postulationes seu libelli supplices tradendi sunt, ut regi offerantur. Legatis etiam aliarum civitatum non nisi intercedente hoc concilio veniam regem alloquendi impetrare liceat. Epistolae praeterea, quae ex aliis locis regi mittuntur, ei ab hoc concilio tradi debent; et absolute rex censendus est veluti civitatis mens, hoc autem concilium mentis sensus externi, seu civitatis corpus, per quod mens civitatis statum concipit et per quod mens id agit, quod sibi optimum esse decernit.

20. Cura filios regis educandi huic etiam concilio incumbat, et etiam tutela, si rex successore infante seu puero relicto obiit. Sed ne tamen concilium interea temporis sine rege sit, ex nobilibus civitatis senior eligendus, qui regis locum suppleat, donec legitimus successor eo aetatis pervenerit, quo imperii onus sustinere possit.

21. Huius concilii candidati ii sint, qui regimen, fundamenta et statum seu conditionem civitatis, cuius subditi sunt, norint. At qui iurisperiti locum occupare vult, is praeter regimen et conditionem civitatis, cuius subditus est, aliarum etiam, cum quibus commercium aliquod intercedit, scire debet. Sed nulli nisi qui ad quinquagesimum aetatis annum, nullo convicti crimine, pervenerint, in catalogum eligendorum referendi sunt.

22. In hoc concilio nihil de rebus imperii concludendum nisi praesentibus omnibus membris: quod si aliquis morbi aut alia de causa adesse nequeat, aliquem ex eadem familia, qui eodem officio functus, vel qui in catalogum eligendorum relatus est, in ipsius locum mittere debet. Quod si nec hoc fecerit, sed quod concilium propter eius absentiam rem aliquam consulendam in

diem differre coactus fuerit, summa aliqua pecuniae sensibili mulctetur. Sed hoc intelligendum, quando quaestio est de re, quae integrum imperium spectat, videlicet de bello et pace, de iure aliquo abrogando vel instituendo, de commercio etc. Sed si quaestio sit de re, quae unam aut alteram urbem spectet, de libellis supplicibus etc., satis erit, si maior concilii pars adsit.

23. Ut inter familias aequalitas in omnibus et ordo sedendi, proponendi et dicendi habeatur, vices servandae sunt, ut singulae singulis sessionibus praesideant, et quae hac sessione prima, sequenti ultima sit. Sed eorum, qui eiusdem familiae sunt, is primus sit, qui prior electus fuerit.

24. Hoc concilium quater ad minimum in anno convocetur, ut rationem administrationis imperii a ministris exigant, ut rerum statum noscant, et si quid praeterea statuendum sit videant. Nam adeo magnum civium numerum negotiis publicis continuo vacare impossibile videtur; sed quia negotia publica interim exerceri nihilo minus debent, ideo ex hoc concilio quinquaginta aut plures eligendi sunt, qui soluto concilio eius vicem suppleant, quique quotidie congregari debeant in cubiculo, quod regio sit proximum, atque adeo quotidie curam habeant aerarii, urbium, munimentorum, educationis filii regis, et absolute eorum omnium magni concilii officiorum, quae modo enumeravimus, praeterquam illud, quod de rebus novis, de quibus nihil decretum est, consulere non possint.

25. Congregato concilio, antequam aliquid in eo proponatur, quinque aut sex aut plures iurisperiti ex familiis, quae illa sessione ordine loci priores sunt, regem adeant, ut libellos supplices vel epistolas, si quas habent, tradant, ut rerum statum indicent, et denique ut ex ipso intelligant, quid in suo concilio proponere iubeat; quo accepto concilium repetant, et qui ordine loci prior est, rem consulendam aperiat. Nec de re suffragia statim colligenda, quae aliquibus videtur alicuius esse momenti, sed in id tempus differenda, quod rei necessitas concedit. Concilio igitur ad id statutum tempus soluto, poterunt interea uniuscuiusque familiae consiliarii de ipsa seorsum quaestionem habere, et si res iis magni momenti videbitur, alios, qui eodem officio functi vel qui eiusdem concilii candidati sunt, consulere, et si intra constitutum tempus

inter ipsos convenire non poterit, illa familia extra suffragium erit; nam unaquaeque familia unum tantum ferre suffragium poterit. Alias eius familiae iurisperitus instructus sententiam, quam optimam iudicaverint esse, in ipso concilio ferat, et sic reliqui; et si maiori parti visum fuerit post auditas cuiusque sententiae rationes, rem iterum perpendere, concilium iterum in tempus solvatur, ad quod unaquaeque familia, quaenam ultima eius sit sententia, pronuntiabit, et tum demum praesente integro concilio suffragiis collectis ea irrita habeatur, quae centum ad minimum suffragia non habuerit. Reliquae autem ad regem deferantur a iurisperitis omnibus, qui concilio interfuerunt, ut ex iis, postquam uniuscuiusque partis rationes intellexerit, quam velit, eligat, atque inde digressi ad concilium revertantur, ubi omnes regem ad constitutum ab ipso tempus exspectent, ut, quam sententiam ex latis eligendam censet, omnes audiant, et quid faciendum ipse decernat.

26. Ad iustitiam administrandam *concilium aliud* ex solis iurisperitis est formandum, quorum officium sit lites dirimere et poenas ex delinquentibus sumere; sed ita ut omnes sententiae, quas tulerint, ab iis, qui concilii magni vicem supplent, probari debeant, num scilicet servato rite in iudicando ordine prolatae fuerint et absque partium studio. Quod si quae pars, quae causa cecidit, ostendere poterit, aliquem ex iudicibus munere aliquo corruptum fuisse ab adversario, vel aliam communem causam amicitiae erga eundem, vel odii erga ipsum habere, vel denique quod communis iudicandi ordo non fuerit servatus, ea in integrum restituatur. Sed haec forsan observari non possent ab iis, qui, quando quaestio de crimine est, non tam argumentis, quam tormentis reum convincere solent. Verum nec ego hic alium in iudicando ordinem concipio praeter eum, qui cum optimo civitatis regimine convenit.

27. Hi iudices magno etiam et impari numero esse debent; nempe sexaginta et unus aut quinquaginta et unus ad minimum, et ex una familia non nisi unus eligendus, nec tamen ad vitam, sed ut quotannis etiam aliqua eius pars cedat et alii totidem eligantur, qui ex aliis sint familiis, quique ad quadragesimum aetatis annum pervenerint.

28. In hoc concilio nulla sententia pronuntianda nisi praesentibus omnibus iudicibus. Quod si aliquis morbi aut alterius rei causa diu concilio interesse non poterit, alius ad id tempus eligendus, qui ipsius locum suppleat. In suffragiis autem ferendis debebit unusquisque sententiam suam non palam dicere, sed calculis indicare.

29. Huius et praecedentis concilii vicariorum emolumenta sint primo eorum, qui mortis damnati sunt ab ipsis, et etiam eorum, qui summa quadam argenti plectuntur. Deinde ex unaquaque sententia, quam de rebus civilibus tulerint, ab eo, qui causa cecidit, pro ratione totius summae partem aliquotam accipiant, qua utrumque concilium gaudeat.

30. His conciliis alia subordinentur in unaquaque urbe, quorum etiam membra ad vitam eligi non debent, sed etiam quotannis pars aliqua eligenda ex solis familiis, quae in eadem habitant. Sed opus non est haec latius persequi.

31. *Militiae stipendia* nulla solvenda tempore pacis, tempore autem belli iis tantummodo quotidiana stipendia danda, qui quotidiano opere vitam sustentant. At duces et reliqui officiarii cohortium nulla alia emolumenta ex bello exspectanda habeant praeter hostium praedam.

32. Si quis *peregrinus* alicuius civis filiam in uxorem duxerit, eius liberi sunt cives censendi et in catalogo familiae matris inscribendi. Qui autem ex peregrinis parentibus in ipso imperio nati et educati sunt, iis constituto aliquo pretio ius civis ex chiliarchis alicuius familiae emere liceat, et in catalogum eiusdem familiae referantur. Nec imperio, tametsi chiliarchae lucri causa aliquem peregrinum infra constitutum pretium in numerum suorum civium receperint, aliquod inde detrimentum oriri potest; sed contra media excogitanda, quibus facilius civium augeri possit numerus et magna hominum detur confluentia. At qui in catalogum civium non referuntur, aequum est, ut tempore saltem belli otium suum labore aut exactione aliqua compensent.

33. *Legati*, qui tempore pacis ad alias civitates pacis contrahendae vel conservandae causa mitti debent, ex solis nobilibus eligendi sunt et ex civitatis aerario sumptus iisdem suppeditandi, non autem ex regis domestico aerario.

34. Qui aulam frequentant et regis domestici sunt, quibusque ex suo aerario domestico stipendia solvit, ab omni civitatis ministerio seu officio secludendi sunt. Dico expresse, *quibus rex ex aerario suo domestico stipendia solvit*, ut corporis custodes ab iisdem secludam. Nam corporis custodes nulli praeter cives eiusdem urbis in aula, servatis vicibus, vigilare pro rege ante fores debent.

35. *Bellum* non nisi pacis causa inferendum, ut eo finito arma cessent. Urbibus igitur iure belli captis et hoste subacto pacis conditiones instituendae sunt, ut captae urbes nullo praesidio servari debeant; sed vel ut hosti, pacis foedere accepto, potestas concedatur easdem pretio redimendi, vel (si ea ratione timor semper a tergo maneat formidine loci) prorsus delendae sunt et incolae alio locorum ducendi.

36. *Regi nullam extraneam matrimonio sibi iungere*, sed tantum ex consanguineis vel civibus aliquam in uxorem ducere liceat, ea tamen conditione, si scilicet civem aliquam duxerit, ut qui uxori sanguine sint proximi, nullum civitatis officium administrare possint.

37. *Imperium indivisibile esse debet.* Si igitur rex plures liberos procreaverit, illorum maior natu iure succedat, minime autem concedendum, ut imperium inter ipsos dividatur, nec ut indivisum omnibus vel aliquibus tradatur, et multo minus, ut partem imperii dotem filiae dare liceat. Nam filias in hereditatem imperii venire, nulla ratione concedendum.

38. Si rex liberis masculis orbus obierit, ille, qui ipsi sanguine proximus, *heres imperii* habendus, nisi forte uxorem extraneam duxerit, quam repudiare nolit.

39. Ad cives quod attinet, patet ex art. 5. cap. 3. eorum unumquemque ad omnia regis mandata sive edicta a concilio magno promulgata (vide de hac conditione art. 18. et 19. huius capitis) obtemperare debere, tametsi eadem absurdissima credat, vel iure ad id cogi. Atque haec imperii monarchici fundamenta sunt, quibus superstrui debet, ut stabile sit, quemadmodum in seq. cap. demonstrabimus.

40. Ad *religionem* quod attinet, nulla plane templa urbium sumptibus aedificanda, nec iura de opinionibus statuenda, nisi seditiosae sint et civitatis fundamenta evertant. Ii igitur, quibus

religionem publice exercere conceditur, templum si velint suis sumptibus aedificent. At rex ad religionem, cui addictus est, exercendam templum in aula sibi proprium habeat.

CAP. VII. De monarchia. Continuatio.

1. Imperii monarchici fundamentis explicatis eadem hic ordine demonstrare suscepi; ad quod apprime notandum est, praxi nullo modo repugnare, quod iura adeo firma constituantur, quae nec ab ipso rege aboleri queant. Persae enim reges suos inter deos colere solebant, et tamen ipsi reges potestatem non habebant iura semel instituta revocandi, ut ex Daniele [1]) patet; et nullibi, quod sciam, monarcha absolute eligitur, nullis expressis conditionibus. Imo nec rationi, nec obedientiae absolutae, quae regi debetur, repugnat. Nam fundamenta imperii veluti regis aeterna decreta habenda sunt, adeo ut eius ministri ei omnino obediant, si, quando aliquid imperat, quod imperii fundamentis repugnat, mandata exsequi velle negent. Quod exemplo Ulissis clare explicare possumus. [2]) Socii enim Ulissis ipsius mandatum exsequebantur, quando navis malo alligatum et cantu Syrenum mente captum religare noluerunt; tametsi id modis multis minitando imperabat, et prudentiae eiusdem imputatur, quod postea sociis gratias egerit, quod ex prima ipsius mente ipsi obtemperaverint. Et ad hoc Ulissis exemplum solent etiam reges iudices instruere, ut scilicet iustitiam exerceant, nec quenquam respiciant, nec ipsum regem, si quid singulari aliquo casu imperaverit, quod contra institutum ius esse noverint. Reges enim non dii, sed homines sunt, qui Syrenum capiuntur saepe cantu. Si igitur omnia ab inconstanti unius voluntate penderent, nihil fixum esset. Atque adeo imperium monarchicum, ut stabile sit, instituendum est, ut omnia quidem ex solo regis decreto fiant, hoc est, ut omne ius sit regis explicata voluntas; at non ut omnis regis voluntas ius sit, de quo vide art. 3. 5. et 6. praeced. cap.

2. Deinde notandum, quod in iaciendis fundamentis maxime humanos affectus observare necesse est, nec ostendisse sufficit,

1) Vid. Daniel. cap. 6. v. 15.

2) Conf. Hom. Odyss. 12, 156. sqq.

quid oporteat fieri: sed apprime, qui fieri possit, ut homines, sive affectu sive ratione ducantur, iura tamen rata fixaque habeant. Nam si imperii iura, sive libertas publica solo invalido legum auxilio nitatur, non tantum nulla eius obtinendae erit civibus securitas, ut art. 3. cap. praeced. ostendimus, sed etiam exitio erit. Nam hoc certum est, nullam civitatis conditionem miseriorem esse, quam optimae, quae labascere incipit, nisi uno actu et ictu cadat et in servitutem ruat (quod sane impossibile videtur esse); ac proinde subditis multo satius esset suum ius absolute in unum transferre, quam incertas et vanas sive irritas libertatis conditiones stipulari, atque ita posteris iter ad servitutem crudelissimam parare. At si imperii monarchici fundamenta, quae in praeced. cap. retuli, firma esse ostendero, nec divelli posse nisi cum indignatione maximae partis armatae multitudinis, et ex iis regi et multitudini pacem et securitatem sequi, atque haec ex communi natura deduxero, dubitare nemo poterit eadem optima esse et vera, ut patet ex art. 9. cap. 3. et art. 3. et 8. praeced. cap. Quod autem huius illa naturae sint, quam paucis potero, ostendam.

3. Quod officium eius, qui imperium tenet, sit imperii statum et conditionem semper noscere et communi omnium saluti vigilare, et id omne, quod maiori subditorum parti utile est, efficere, apud omnes in confesso est. Quum autem unus solus omnia perlustrare nequeat, nec semper animum praesentem habere et ad cogitandum instituere, et saepe morbo aut senectute aut aliis de causis rebus vacare publicis prohibeatur; necesse ergo est, ut monarcha consiliarios habeat, qui rerum statum noscant et regem consilio iuvent et ipsius locum saepe suppleant; atque adeo fiat, ut imperium seu civitas una semper eademque mente constet.

4. Sed quia cum humana natura ita comparatum est, ut unusquisque suum privatum utile summo cum affectu quaerat, et illa iura aequissima esse iudicet, quae rei suae conservandae et augendae necessaria esse, et alterius causam eatenus defendat, quatenus rem suam eo ipso stabilire credit, hinc sequitur consiliarios necessario debere eligi, quorum privatae res et utilitas a communi omnium salute et pace pendeant. Atque adeo patet, quod, si ex unoquoque civium genere sive classe aliquot eligan-

tur, id maiori subditorum parti utile erit, quod in hoc concilio plurima habuerit suffragia. Et quamvis hoc concilium, quod ex adeo magno civium numero componitur, frequentari necessario debeat a multis rudi admodum ingenio; hoc tamen certum est, unumquemque in negotiis, quae diu magno cum affectu exercuit, satis callidum atque astutum esse. Quapropter si nulli alii eligantur, nisi ii, qui ad quinquagesimum aetatis annum usque negotia sua sine ignominia exercuerunt, satis apti erunt, ut consilia res suas concernentia dare possint, praesertim si in rebus maioris ponderis tempus ad meditandum concedatur. Adde quod longe abest, ut concilium, quod paucis constat, a similibus non frequentetur. Nam contra maxima eius pars ex hominibus eiusmodi constat, quandoquidem unusquisque ibi maxime conatur socios habere bardos, qui ab ipsius ore pendeant, quod in magnis conciliis locum non habet.

5. Praeterea certum est, unumquemque malle regere, quam regi. „Nemo enim volens imperium alteri concedit", ut habet Sallustius in prima ad Caesarem oratione.*) Ac proinde patet, quod multitudo integra nunquam ius suum in paucos aut unum transferet, si inter ipsam convenire possit, nec ex controversiis, quae plerumque in magnis conciliis excitantur, in seditiones ire. Atque adeo multitudo id libere tantummodo in regem transfert, quod absolute in potestate ipsa habere nequit, hoc est, controversiarum diremptionem et in decernendo expeditionem. Nam quod saepe etiam fit, ut rex belli causa eligatur, quia scilicet bellum regibus multo felicius geritur, inscitia sane est, nimirum quod, ut bellum felicius gerant, in pace servire velint; si quidem pax eo in imperio potest concipi, cuius summa potestas sola belli causa in unum translata est, qui propterea virtutem suam et quid omnes in ipso uno habeant maxime in bello ostendere potest; quum contra imperium democraticum hoc praecipuum habeat, quod eius virtus multo magis in pace, quam in bello valet. Sed quacumque de causa rex eligatur, ipse solus, ut iam diximus,

---

*) Vid. *incerti auctoris epist. duae ad C. Caesarem de republica ordinanda* Sallustio falso adscriptae I. c. 1. §. 4. in: „C. Crispi Sallustii quae extant . . . recensuit Gottl. Cortius." Lips. 1724. 4.

quid imperio utile sit, scire nequit; sed ad hoc, ut in praeced. artic. ostendimus, necesse est, ut plures cives consiliarios habeat, et quia concipere nequaquam possumus, quod aliquid de re consulenda potest concipi, quod tam magnum hominum numerum effugerit, sequitur, quod praeter omnes huius concilii sententias, quae ad regem deferuntur, nulla poterit concipi ad populi salutem idonea. Atque adeo, quia populi salus suprema lex seu regis summum ius est, sequitur, ius regis esse, unam ex latis concilii sententiis eligere, non autem contra totius concilii mentem quicquam decernere vel sententiam ferre. Vide art. 25. praeced. cap. Sed si omnes sententiae in concilio latae ad regem deferendae essent, fieri posset, ut rex parvis urbibus, quae pauciora habent suffragia, semper faveret. Nam quamvis ex lege concilii statutum sit, ut sententiae non indicatis earum auctoribus deferantur, nunquam tamen tam bene cavere poterunt, ut non aliqua effluat. Ac proinde necessario statuendum est, ut illa sententia, quae centum ad minimum suffragia non habuerit, irrita habeatur, quod quidem ius maiores urbes summa vi defendere debebunt.

6. Atque hic, nisi brevitati studerem, magnas huius concilii utilitates alias ostenderem; unam tamen, quae maximi videtur esse momenti, adducam. Nempe quod nullum maius ad virtutem incitamentum dari potest, hac communi spe summum hunc honorem adipiscendi. Nam gloria maxime ducimur omnes, ut in nostra ethica fuse ostendimus. *)

7. Quin maiori huius concilii parti nunquam animus gerendi bellum, sed magnum pacis studium et amor semper futurus sit, dubitari non potest. Nam, praeterquam quod ex bello ipsis timor semper erit bona sua cum libertate amittendi, accedit, quod ad bellum novi sumptus requirantur, quos suppeditare debent, ac etiam quod ipsorum liberi et affines curis domesticis intenti studium ad arma in bello applicare et militatum ire cogentur; unde domum nihil praeter gratuitas cicatrices referre poterunt. Nam, uti art. 31. praeced. cap. diximus, militiae stipendia nulla solvenda, et art. 10. eiusdem cap. ipsa ex solis civibus et ex nullis aliis formanda.

*) Conf. ethic. III, 29. sqq.

8. Ad pacem et concordiam aliud praeterea, quod etiam magni est momenti, accedit; nempe quod nullus civis bona fixa habeat. Vide art. 12. praeced. cap. Unde omnibus ex bello par propemodum periculum est. Nam omnes lucri causa mercaturam exercere, vel argentum suum invicem credere, si, ut olim ab Atheniensibus, lex lata sit, qua prohibeatur unicuique argentum suum foenore aliis, quam incolis dare; atque adeo negotia tractare debebunt, quae vel invicem intricata sunt, vel quae eadem media, ut promoveantur, requirunt. Atque adeo huius concilii maximae parti circa res communes et pacis artes una plerumque eademque erit mens. Nam, ut art. 4. huius cap. diximus, unusquisque alterius causam eatenus defendit, quatenus eo ipso rem suam stabilire credit.

9. Quod nemo unquam in animum inducet hoc concilium muneribus corrumpere, dubitari non potest. Si enim aliquis ex tam magno hominum numero unum aut alterum ad se trahat, sane nihil promovebit. Nam, uti diximus, sententia, quae ad summum centum ad minimum suffragia non habuerit, irrita est.

10. Quod praeterea huius concilii semel stabiliti membra ad minorem numerum redigi non poterunt, facile videbimus; si hominum communes affectus consideremus. Omnes enim gloria maxime ducuntur et nullus est, qui sano corpore vivit, qui non speret in longam senectutem vitam trahere. Si itaque calculum ineamus eorum, qui revera annum quinquagesimum aut sexagesimum aetatis attigerunt, et rationem praeterea habeamus magni istius concilii numeri, qui quotannis eligitur, videbimus vix aliquem eorum, qui arma ferunt, dari posse, qui non magna spe teneatur, huc dignitatis abscendere; atque adeo omnes hoc concilii ius, quantum poterunt, defendent. Nam notandum, quod corruptio, nisi paulatim irrepat, facile praevenitur. At quia facilius concipi potest et minori invidia fieri, ut ex unaquaque familia, quam ut ex paucis minor numerus eligatur, aut ut una aut alia secludatur; ergo (per art. 15. praeced. cap.) consiliariorum numerus non potest ad alium minorem redigi, nisi simul ab eo una tertia, quarta aut quinta pars auferatur, quae sane mutatio admodum magna est, et consequenter a communi praxi omnino abhorrens. Nec mora praeterea

sive in eligendo negligentia timenda est, quia haec ab ipso concilio suppletur. Vid. art. 16. praeced. cap.

11. Rex igitur sive multitudinis metu ductus, vel ut sibi armatae multitudinis maiorem partem devinciat, sive animi generositate ductus, ut scilicet utilitati publicae consulat, illam semper sententiam, quae plurima suffragia habuerit, hoc est (per art. 5. huius cap.) quae imperii maiori parti est utilior, firmabit, et discrepantes sententias, quae ad ipsum delatae sunt, si fieri potest, conciliare studebit, ut omnes ad se trahat, qua in re nervos intendet suos, et ut tam in pace, quam in bello experiantur, quid in ipso uno habeant. Atque adeo tum maxime sui iuris erit et imperium maxime habebit, quando maxime communi multitudinis saluti consulit.

12. Nam rex solus omnes metu continere nequit. Sed ipsius potentia, ut diximus, nititur militum numero, et praecipue eorundem virtute et fide, quae semper inter homines tam diu constans erit, quam diu indigentia, sive haec honesta sive turpis sit, copulantur. Unde fit, ut reges incitare saepius milites, quam coërcere, et magis eorum vitia, quam virtutes dissimulare soleant, et plerumque, ut optimos premant, inertes et luxu perditos inquirere, agnoscere, pecunia aut gratia iuvare, prehensare manus, iacere oscula et omnia servilia pro dominatione agere. Ut itaque cives a rege prae omnibus agnoscantur, et quantum status civilis sive aequitas concedit, sui iuris maneant, necesse est, ut militia ex solis civibus componatur, et ut ipsi a consiliis sint; et contra eos omnino subactos esse et aeterni belli fundamenta iacere, simulatque milites auxiliares duci patiuntur, quorum mercatura bellum est, et quibus in discordiis et seditionibus plurima vis.

13. Quod regis consiliarii ad vitam eligi non debeant, sed in tres, quatuor vel quinque ad summum annos, patet tam ex art. 10. huius capitis, quam ex iis, quae in art. 9. huius etiam capitis diximus. Nam si ad vitam eligerentur, praeterquam quod maxima civium pars vix ullam spem posset concipere eum honorem adipiscendi, utque adeo magna inde inter cives inaequalitas, unde invidia et continui rumores et tandem seditiones orirentur, quae sane regibus dominandi avidis non ingratae essent; magnam praeterea ad omnia licentiam (sublato scilicet succedentium metu)

sument rege minime adversante. Nam quo civibus magis invisi, eo magis regi adhaerebunt, eique ad adulandum magis proni erunt. Imo quinque annorum intervallum nimium adhuc videtur, quia eo temporis spatio non adeo impossibile factu videtur, ut magna admodum concilii (quam etiam magnum sit) pars muneribus aut gratia corrumpatur. Atque adeo longe securius res sese habebit, si quotannis ex unaquaque familia duo cedant et totidem iisdem succedant (si nimirum ex unaquaque familia quinque consiliarii habendi sunt), praeterquam eo anno, quo iuris prudens alicuius familiae cedit et novus eius loco eligitur.

14. Rex praeterea nullus maiorem sibi securitatem polliceri potest, quam qui in huiusmodi civitate regnat. Nam, praeterquam quod cito perit, quem sui milites salvum esse nolunt, certum est regibus summum semper periculum esse ab iis, qui eis proximi sunt. Quo igitur consiliarii numero pauciores, et consequenter potentiores sunt, eo regi maius ab ipsis periculum est, ne imperium in alium transferant. Nihil sane Davidem magis terruit, quam quod ipsius consiliarius Achitophel partes Absolomi elegerat. [1]) Huc accedit, si omnis potestas in unum absolute translata fuerit, quae tum longe facilius ex uno in alium transferri potest. Suscepere enim duo manipulares imperium Romanum transferre, et transtulerunt. [2]) Omitto artes et astus callidos consiliariorum, quibus sibi cavere debent, ne invidiae immolentur, quia nimis noti sunt; et nemo, qui historias legit, ignorare potest, consiliariis fidem plerumque exitio fuisse; atque adeo, ut sibi caveant, eosdem callidos, non fidos esse oportet. Sed si consiliarii plures numero, quam ut in eodem scelere convenire possint, et omnes inter se aequales sint, nec ultra quadriennium eo officio fungantur, regi nequaquam formidolosi esse queunt, nisi libertatem iis adimere tentet, quo omnes cives pariter offendet. Nam (ut Ant. Perezius [3]) optime notat) imperio ab-

---

1) Conf. 2 Sam. 15, 12. 31. 16, 23. 17, 1. sqq.

2) Vid. Tacit. Histor. l. 1.

3) *Anton. Perezius* natu Hispanus, inde ab a. 1614. professor iuris universitatis literarum Lovaniensis, scripsit institutiones imperiales erotematibus distinctas et explicatas, ius publicum al.; mortuus circa a. 1653.

soluto uti principi admodum periculosum, subditis admodum odiosum et institutis tam divinis, quam humanis adversum, ut innumera ostendunt exempla.

15. Praeter haec alia fundamenta in praeced. cap. iecimus, ex quibus regi magna imperii et civibus libertatis ac pacis obtinendae securitas oritur, quae suis locis ostendemus. Nam quae ad *supremum concilium* spectant, quaeque maximi ponderis sunt, ante omnia demonstrare volui. Iam reliqua eo, quo ipsa proposui, ordine persequar.

16. Quod cives eo potentiores, et consequenter magis sui iuris sint, quo maiores urbes et magis munitas habent, dubio caret. Quo enim locus, in quo sunt, tutior est, eo libertatem suam melius tueri, sive hostem externum vel internum minus timere possunt, et certum est, homines naturaliter securitati suae eo magis consulere, quo divitiis potentiores sunt. Quae autem urbes alterius potentia, ut conserventur, indigent, aequale ius cum eo non habent; sed eatenus alterius sunt iuris, quatenus alterius potentia indigent. Ius enim sola potentia definiri in cap. 2. ostendimus.

17. Hac eadem etiam de causa, ut cives scilicet sui iuris maneant et libertatem tueantur, militia ex solis civibus nullo excepto constare debet. Etenim homo armatus magis, quam inermis sui iuris (vide art. 12. huius cap.); et ii cives suum ius in alterum absolute transferunt, eiusdemque fidei omnino committunt, cui arma dederunt et urbium munimenta crediderunt. Huc accedit humana avaritia, qua plerique maxime ducuntur. Fieri enim non potest, ut auxiliarius miles sine magnis sumptibus conducatur, et cives vix pati possunt exactiones, quae sustentandae otiosae militiae requiruntur. Quod autem nullus, qui integrae militiae vel magnae eius parti imperet, nisi cogente necessitate in annum ad summum eligendus sit, norunt omnes, qui historias tam sacras quam profanas legerunt. Ratio autem nihil hoc clarius docet. Nam sane imperii robur ei omnino creditur, cui satis temporis conceditur, ut militarem gloriam occupet, ipsiusque nomen supra regis attollatur, vel fidum sibi exercitum faciat obsequio, liberalitate et reliquis artibus, ducibus assuetis, quibus alienum servitium, et sibi dominationem quaerunt. Denique ad maiorem totius imperii securitatem addidi, quod hi militiae imperatores eli-

gendi sint ex regis consiliariis, vel qui eodem officio functi sunt, hoc est, viris, qui eo aetatis pervenerunt, qua homines plerumque vetera et tuta, quam nova et periculosa malint. [1])

18. *Cives inter se familiis distinguendos esse* dixi [2]), et ex unaquaque aequalem consiliariorum numerum eligendum, ut maiores urbes plures haberent pro numero civium consiliarios, et plura, ut aequum est, adferre possent suffragia. Nam imperii potentia et consequenter ius ex civium numero aestimanda est; nec credo, quod ad hanc inter cives aequalitatem servandam aliud medium aptius excogitari potest, qui omnes natura ita comparati sunt, ut unusquisque generi suo adscribi velit, et stirpe a reliquis internosci.

19. Praeterea in statu naturali unusquisque nihil minus sibi vendicare, et sui iuris facere potest, quam solum, et quicquid solo ita adhaeret, ut id nusquam abscondere nec portare, quo velit, possit. *Solum* igitur et quicquid ei ea, qua diximus, conditione adhaeret, apprime communis civitatis iuris est, nempe eorum omnium, qui iunctis viribus, vel eius, cui omnes potestatem dederunt, qua id sibi vendicare possit; et consequenter solum et quicquid ei adhaeret, tanti valere apud cives debet, quantum necesse est, ut pedem eo in loco figere, et commune ius seu libertatem tueri possint. Ceterum utilitates, quas civitas hinc necesse est ut capiat, ostendimus art. 8. huius capitis.

20. Ut cives, quantum fieri potest, aequales sint, quod in civitate apprime necessarium est, nulli nisi a rege oriundi *nobiles* censendi sunt. At si omnibus ex rege oriundis uxorem ducere seu liberos procreare liceret, successu temporis in magnum admodum numerum crescerent, et regi et omnibus non tantum oneri, sed formidolosissimi insuper essent. Homines enim, qui otio abundant, scelera plerumque meditantur. Unde fit, ut reges maxime nobilium causa inducantur, bellum gerere, quia regibus nobilibus stipatis maior ex bello, quam ex pace securitas et quies. Sed haec utpote satis nota relinquo, ut et quae ex art. 15. usque ad 27. in praeced. capite dixi. Nam praecipua in hoc cap. demonstrata, et reliqua per se manifesta sunt.

---

1) Vid. cap. 6, 10.

2) Vid. cap. 6, 11. et 15. sq.

21. Quod *iudices* plures numero esse debeant, quam ut a viro privato magna eius pars possit muneribus corrumpi, ut et quod suffragia non palam, sed clam ferre debeant, et quod vacationis praemium mereantur, omnibus etiam notum.[1]) Sed solent ubique annuum habere stipendium; unde fit, ut non admodum festinent lites dirimere, et saepe, ut quaestionibus nullus sit finis. Deinde ubi bonorum publicatio regum emolumenta sunt, ibi saepe, *non ius aut verum in cognitionibus, sed magnitudo opum spectatur; passim delationes, et locupletissimus quisque in praedam correpti, quae gravia et intoleranda, sed necessitate armorum excusata etiam in pace manent.* At iudicum avaritia, qui scilicet in duos aut tres annos ad summum constituuntur, metu succedentium temperatur; ut iam taceam, quod iudices bona fixa nulla habere possunt, sed quod argentum suum lucri causa concivibus credere debeant. Atque adeo iis magis consulere, quam insidiari coguntur, praesertim si ipsi iudices magno, uti diximus, numero sunt.

22. At *militiae nullum decernendum esse stipendium* diximus.[2]) Nam summum militiae praemium libertas est. In statu enim naturali nititur unusquisque, sola libertatis causa sese, quantum potest, defendere, nec aliud bellicae virtutis praemium exspectat, quam ut suus sit; in statu autem civili omnes simul cives considerandi perinde ac homo in statu naturali, qui propterea, dum omnes pro eo statu militant, sibi cavent sibique vacant. At consiliarii, iudices, praetores etc. plus aliis, quam sibi vacant; quare iis vacationis praemium decerni aequum est. Accedit, quod in bello nullum honestius, nec maius victoriae incitamentum esse potest, quam libertatis imago. Sed si contra civium aliqua pars militiae designetur, qua de causa necesse etiam erit iisdem certum stipendium decernere, rex necessario eosdem prae reliquis agnoscet (ut art. 12. huius cap. ostendimus), homines scilicet, qui belli artes tantummodo norunt, et in pace propter nimium otium luxu corrumpuntur, et tandem propter inopiam rei familiaris nihil praeter rapinas, discordias civiles et bella meditantur. Atque adeo affirmare possumus, imperium monarchicum huiusmodi re-

1) Vid. cap. 6, 27. 28.
2) Vid. cap. 6, 31.

vera statum belli esse, et solam militiam libertate gaudere, reliquos autem servire.

23. Quae de *peregrinis* in civium numerum recipiendis art. 32. praeced. cap. diximus, per se nota esse credo. Praeterea neminem dubitare existimo, quod ii, qui regi sanguine propinqui sunt, procul ab eo esse debeant, et non belli, sed pacis negotiis distrahi, ex quibus ipsis decus et imperio quies sequatur. Quamvis nec hoc quidem Turcarum tyrannis satis tutum visum fuerit; quibus propterea religio est, fratres omnes necare. Nec mirum; nam quo magis absolute imperii ius in unum translatum est, eo facilius ipsum (ut art. 14. huius cap. exemplo ostendimus) ex uno in alium transferri potest. At imperium monarchicum, quale hic concipimus, in quo scilicet mercenarius miles nullus est, satis hoc, quo diximus, modo regis saluti cautum fore, extra dubium est.

24. De iis etiam, quae art. 34. et 35. praeced. cap. diximus, ambigere nemo potest. Quod autem rex extraneam in uxorem ducere non debet [1]), facile demonstratur. Nam praeterquam quod duae civitates, quanquam foedere inter se sociatae, in statu tamen hostilitatis sunt (per art. 14. cap. 3.); apprime cavendum est, ne bellum propter regis res domesticas concitetur, et quia controversiae et dissensiones ex societate praecipue, quae ex matrimonio fit, oriuntur, et quae inter duas civitates quaestiones sunt, iure belli plerumque dirimuntur. Hinc sequitur, imperio exitiale esse arctam societatem cum alio inire. Huius rei fatale exemplum in Scriptura legimus. Mortuo enim Salomone, qui filiam regis Aegypti sibi matrimonio iunxerat, filius eius Rehabeam bellum cum Susaco Aegyptiorum rege infelicissime gessit, a quo omnino subactus est. [2]) Matrimonium praeterea Ludovici XIV. regis Galliarum cum filia Philippi quarti novi belli semen fuit. [3]) Et praeter haec plurima exempla in historiis leguntur.

1) Vid. cap. 6, 36.

2) Conf. 1 Reg. 14, 25. sqq. 2 Chron. 12. Rex Aegyptiorum Hebr. vocatur שִׁישַׁק (שושק), LXX. *Σουσακίμ*, Ioseph. Ant. 8, 10, 2. *Σούσακος*. Itaque Spinoza procul dubio non *cum Susano* (uti in edit. princ. et sequ. legitur), sed *cum Susaco* scripserat.

3) Conf. *Car. de Rotteck* allgem. Geschichte tom. VIII. cap. II, 10.

25. Imperii facies una eademque servari, et consequenter rex unus et eiusdem sexus, et imperium indivisibile esse debet.*) Quod autem dixerim, ut filius regis natu maior patri iure succedat, vel (si nulli sint liberi) qui regi sanguine proximus est, patet tam ex artic. 13. praeced. cap., quam quia regis electio, quae a multitudine fit, aeterna, si fieri potest, esse debet. Alias necessario fiet, ut summa imperii potestas saepe ad multitudinem transeat, quae mutatio summa est, et consequenter periculosissima. Qui autem statuunt, regem ex eo, quod imperii dominus est, idque iure absoluto tenet, posse, cui vellet, idem tradere, et successorem, quam velit, eligere, atque adeo regis filium imperii heredem iure esse, falluntur sane. Nam regis voluntas tam diu vim iuris habet, quam diu civitatis gladium tenet; imperii namque ius sola potentia definitur. Rex igitur regno cedere quidem potest, sed non imperium alteri tradere, nisi connivente multitudine vel parte eius validiore. Quod ut clarius intelligatur, venit notandum, quod liberi non iure naturali, sed civili parentum heredes sunt. Nam sola civitatis potentia fit, ut unusquisque quorumdam bonorum sit dominus. Quare eadem potentia sive iure, quo fit, ut voluntas alicuius, qua de suis bonis statuit, rata sit, eodem fit, ut eadem voluntas etiam post ipsius mortem rata maneat, quam diu civitas permanet; et hac ratione unusquisque in statu civili idem ius, quod dum in vivis est, etiam post mortem obtinet, quia, uti diximus, non tam sua, quam civitatis potentia, quae aeterna est, de suis bonis quicquam statuere potest. At regis alia prorsus est ratio. Nam regis voluntas ipsum ius civile est, et rex ipsa civitas. Mortuo igitur rege obiit quodammodo civitas, et status civilis ad naturalem, et consequenter summa potestas ad multitudinem naturaliter redit, quae propterea iure potest leges novas condere et veteres abrogare. Atque adeo apparet, neminem regi iure succedere; nisi quem multitudo successorem vult, vel in theocratia, qualis Hebraeorum civitas olim fuit, quem Deus per prophetam elegerit. Possemus praeterea haec inde deducere, quod regis gladius sive ius sit revera ipsius multitudinis sive validioris eius partis voluntas, vel etiam ex eo,

*) Vid. cap. 6, 37.

quod homines ratione praediti nunquam suo iure ita cedunt, ut homines esse desinant, et perinde ac pecudes habeantur. Sed haec ulterius persequi non est opus.

26. Ceterum religionis sive Deum colendi ius nemo in alium transferre potest. Sed de hoc in duobus ultimis capitibus tractatus theologico-politici prolixe egimus, quae hic repetere superfluum est. Atque his me optimi imperii monarchici fundamenta satis clare, quamvis breviter, demonstrasse autumo. Eorum autem cohaerentiam sive imperii analogiam facile unusquisque observabit, qui eadem simul aliqua cum attentione contemplari velit. Superest tantum monere, me hic imperium monarchicum concipere, quod a libera multitudine instituitur, cui solummodo haec ex usu esse possunt. Nam multitudo, quae alii imperii formae assuevit, non poterit sine magno eversionis periculo totius imperii recepta fundamenta evellere et totius imperii fabricam mutare.

27. Atque haec, quae scripsimus, risu forsan excipientur ab iis, qui vitia, quae omnibus mortalibus insunt, ad solam plebem restringunt; nempe quod in vulgo nihil modicum terrere, ni paveant, et quod plebs aut humiliter servit aut superbe dominatur, nec ei veritas aut iudicium etc. At *natura una et communis omnium est.* Sed potentia et cultu decipimur. Unde est, ut duo quum idem faciunt, saepe dicamus: hoc licet impune facere huic, illi non licet; non quod dissimilis res sit, sed qui facit. Dominantibus propria est superbia. Superbiunt homines annua designatione: quid nobiles, qui honores in aeternum agitant! Sed eorum arrogantia fastu, luxu, prodigalitate certoque vitiorum concentu et docta quadam insipientia et turpitudinis elegantia adornatur, ita ut vitia, quorum singula seorsim spectata, quia tum maxime eminent, foeda et turpia sunt, honesta et decora imperitis et ignaris videantur. Nihil praeterea in vulgo modicum terrere, nisi paveant; nam libertas et servitium haud facile miscentur. Denique quod plebi nulla veritas neque iudicium sit, mirum non est, quando praecipua imperii negotia clam ipsa agitantur, et non nisi ex paucis, quae celari nequeunt, coniecturam facit. Iudicium enim suspendere rara est virtus. Velle igitur

clam civibus omnia agere, et ne de iisdem prava iudicia ferant, neque ut res omnes sinistre interpretentur, summa est inscitia. Nam si plebs sese temperare et de rebus parum cognitis iudicium suspendere, vel ex paucis praecognitis recte de rebus iudicare posset, dignior sane esset, ut regeret, quam ut regeretur. Sed, uti diximus, natura omnibus eadem est. Superbiunt omnes dominatione, terrent, nisi paveant, et ubique veritas plerumque infringitur ab infensis vel obnoxiis; praesertim ubi unus vel pauci dominantur, qui non ius aut verum in cognitionibus, sed magnitudinem opum spectant.

28. *Milites* deinde *stipendiarii*, militari scilicet disciplinae assueti, algoris et inediae patientes, civium turbam contemnere solent, utpote ad expugnationes vel aperto Marte dimicandum longe inferiorem. Sed quod imperium ea de causa infelicius sit aut minus constans, nullus cui mens sana est affirmabit. Sed contra unusquisque aequus rerum aestimator illud *imperium omnium constantius* esse non negabit, quod parta tantum tueri, nec aliena appetere potest, quodque propterea bellum omnibus modis declinare, et pacem tueri summo studio conatur.

29. Ceterum fateor huius imperii consilia celari vix posse. Sed unusquisque mecum etiam fatebitur multo satius esse, ut recta imperii consilia hostibus pateant, quam ut prava tyrannorum arcana clam civibus habeantur. Qui imperii negotia secreto agitare possunt, idem absolute in potestate habent, et ut hosti in bello, ita civibus in pace insidiantur. Quod silentium imperio saepe ex usu sit, negare nemo potest; sed quod absque eodem idem imperium subsistere nequeat, nemo unquam probabit. At contra rempublicam alicui absolute credere, et simul libertatem obtinere, fieri nequaquam potest; atque adeo inscitia est, parvum damnum summo malo vitare velle. Verum eorum, qui sibi imperium absolutum concupiscunt, haec unica fuit cantilena, civitatis omnino interesse, ut ipsius negotia secreto agitentur, et alia huiusmodi, quae quanto magis utilitatis imagine teguntur, tanto ad infensius servitium erumpunt.

30. Denique quamvis nullum, quod sciam, imperium his omnibus, quas diximus, conditionibus institutum fuerit, poterimus tamen ipsa etiam experientia ostendere, hanc monarchici im-

perii formam optimam esse, si causas conservationis cuiuscumque imperii non barbari et eiusdem eversionis considerare velimus. Sed hoc non sine magno lectoris taedio hic facere possem. Attamen unum exemplum, quod memoria dignum videtur, silentio praeterire nolo; nempe *Arragonensium imperium*, qui singulari erga suos reges fide affecti et pari constantia regni instituta inviolata servaverunt. Nam hi simulatque servile Maurorum iugum a cervicibus deiecerant, regem sibi eligere statuerunt; quibus autem conditionibus non satis inter eosdem conveniebat, et hac de causa summum pontificem Romanum de ea re consulere constituerunt. Hic Christi profecto vicarium hac in re se gerens eos castigavit, quod non satis Hebraeorum exemplo moniti regem adeo obfirmato animo petere voluerint; sed si sententiam mutare nollent, suasit, ne regem eligerent, nisi institutis prius ritibus satis aequis et ingenio gentis consentaneis, et apprime ut supremum aliquod concilium crearent, quod regibus, ut Lacedaemoniorum ephori, opponeretur, et ius absolutum haberet lites dirimendi, quae inter regem et cives orirentur. Hoc igitur consilium sequuti iura, quae ipsis omnium aequissima visa sunt, instituerunt, quorum summus interpres, et consequenter supremus iudex non rex, sed concilium esset, quod septendecim vocant, et cuius praeses *Iustitia* appellatur. [1]) Hic igitur Iustitia et hi septendecim nullis suffragiis, sed sorte ad vitam electi, ius absolutum habent omnes sententias in civem quemcumque ab aliis conciliis tam politicis, quam ecclesiasticis, vel ab ipso rege latas revocandi et damnandi, ita ut quilibet civis ius haberet ipsum etiam regem coram hoc iudicio vocandi. Praeterea olim ius etiam habuerunt regem eligendi et potestate privandi. Sed multis post elapsis annis rex Don Pedro [2]), qui dicitur Pugio, ambiendo, largiendo, pollicitando omniumque officiorum genere tandem effecit, ut hoc ius rescinderetur (quod simulac obtinuit, manum pugione coram

---

1) „El Iustiza“ Hispanis vocatur. Conf. *Car. de Rotteck* allgemeine Geschichte tom. V. sect. III. cap. 1, 22. tom. VI. sect. III. cap. 1, 12.

2) Petrus IV. anno 1384. legem regni fundamentalem mutavit, quam rem accuratius exposuit *E. A. Schmidt*, Geschichte Aragoniens im Mittelalter. Lips. 1828. 8. p. 276. sqq.

omnibus amputavit, vel, quod facilius crediderim, laesit, addens, non sine sanguinis regii impendio licere subditis regem eligere), ea tamen conditione: *ut potuerint et possint arma capere contra vim quamcumque, qua aliquis imperium ingredi in ipsorum damnum velit, imo contra ipsum regem et principem futurum heredem, si hoc modo (imperium) ingrediatur.* Qua sane conditione praecedens illud ius non tam aboleverunt, quam correxerunt.*) Nam, ut art. 5. et 6. cap. 4. ostendimus, rex non iure civili, sed iure belli dominandi potentia privari potest, vel ipsius vim vi solummodo repellere subditis licet. Praeter hanc alias stipulati sunt conditiones, quae ad nostrum scopum non faciunt. His ritibus ex omnium sententia instructi incredibili temporis spatio inviolati manserunt, pari semper fide regum erga subditos ac subditorum erga regem. Sed postquam regnum Castellae Ferdinando, qui omnium primus Catholicus nuncupatus fuit, hereditate cessit, incepit haec Arragonensium libertas Castellanis esse invisa, qui propterea ipsum Ferdinandum suadere non cessabant, ut iura illa rescinderet. At ille nondum imperio absoluto assuetus, nihil tentare ausus, consiliariis haec respondit: *praeterquam quod Arragonensium regnum iis, quas noverant, conditionibus acceperit, quodque easdem servare sanctissime iuraverit, et praeterquam quod inhumanum sit fidem datam solvere, se in animum induxisse, suum regnum stabile fore, quam diu securitatis ratio non maior regi, quam subditis esset, ita ut nec rex subditis, nec contra subditi regi praeponderarent; nam si alterutra pars potentior evadat, pars debilior non tantum pristinam aequalitatem recuperare, sed dolore accepti damni in alteram contra referre conabitur, unde vel alterutrius, vel utriusque ruina sequeretur.* Quae sane sapientia verba non satis mirari possem, si prolata fuissent a rege, qui servis, non liberis hominibus imperare consuevisset. Retinuerunt igitur Arragonenses post Ferdinandum libertatem, non iam iure, sed regum potentiorum gratia usque ad Philippum secundum, qui eosdem feliciori quidem fato, sed non minori saevitia, quam Confoedera-

*) Vid. *E. A. Schmidt*, l. l. sect. VII. Verfassung.

torum Provincias oppressit.*) Et quamvis Philippus tertius omnia in integrum restituisse videatur, Arragonenses tamen, quorum plerique cupidine potentioribus assentandi (nam inscitia est contra stimulos calces mittere), et reliqui metu territi, nihil praeter libertatis speciosa vocabula et inanes ritus retinuerunt.

31. Concludimus itaque multitudinem satis amplam libertatem sub rege servare posse, modo efficiat, ut regis potentia sola ipsius multitudinis potentia determinetur et ipsius multitudinis praesidio servetur. Atque haec unica fuit regula, quam in iaciendis imperii monarchici fundamentis sequutus sum.

CAP. VIII. De aristocratia.

1. Huc usque de imperio monarchico. Qua autem ratione aristocraticum instituendum sit, ut permanere possit, hic iam dicemus. Aristocraticum imperium illud esse diximus, quod non unus, sed quidam ex multitudine selecti tenent, quos in posterum *patricios* appellabimus. Dico expresse: *quod quidam selecti tenent.* Nam haec praecipua est differentia inter hoc et democraticum imperium, quod scilicet in imperio aristocratico gubernandi ius a sola electione pendeat, in democratico autem maxime a iure quodam innato, vel fortuna adepto (ut suo loco dicemus); atque adeo, tametsi imperii alicuius integra multitudo in numerum patriciorum recipiatur, modo illud ius hereditarium non sit, nec lege aliqua communi ad alios descendat, imperium tamen aristocraticum omnino erit, quandoquidem nulli nisi expresse electi in numerum patriciorum recipiuntur. At si hi duo tantummodo fuerint, alter altero potior esse conabitur, et imperium facile ob nimiam uniuscuiusque potentiam in duas partes dividetur, et in tres aut quatuor aut quinque, si tres aut quatuor aut quinque id tenuerint. Sed partes eo debiliores erunt, quo in plures ipsum imperium delatum fuerit. Ex quo sequitur, in imperio aristocratico, ut stabile sit, ad minimum patriciorum numerum determinandum necessario habendam esse rationem magnitudinis ipsius imperii.

---

*) Conf. *Car. de Rotteck* allgem. Geschichte tom. VI. cap. V, 18.

2. Ponatur itaque pro mediocris imperii magnitudine satis esse, ut centum optimi viri dentur, in quos summa imperii potestas delata sit, et quibus consequenter ius competat, collegas patricios eligendi, quando eorum aliquis vita excessit. Hi sane omni modo conabuntur, ut eorum liberi, vel qui iis sanguine proximi sunt, sibi succedant. Unde summa imperii potestas semper penes eos erit, quos fortuna patriciis liberos aut consanguineos dedit. Et quia ex centum hominibus, qui fortunae causa ad honores ascendunt, vix tres reperiuntur, qui arte et consilio pollent vigentque, fiet ergo, ut imperii potestas non penes centum, sed penes duos tantummodo aut tres sit, qui animi virtute pollent, quique facile omnia ad se trahent, et unusquisque more humanae cupidinis viam ad monarchiam sternere poterit. Atque adeo, si recte calculum ineamus, necesse est, ut summa potestas imperii, cuius magnitudinis ratio centum optimatum ad minimum exigit, in quinquies mille ad minimum patricios deferatur. Hac enim ratione nunquam deerit, quin centum reperiantur animi virtute excellentes, posito scilicet quod ex quinquaginta, qui honores ambiunt eosque adipiscuntur, unus semper reperiatur optimis non inferior, praeter alios, qui optimorum virtutes aemulantur, quique propterea digni etiam sunt, qui regant.

3. Solent frequentius patricii cives esse unius urbis, quae caput totius imperii est, ita ut civitas sive respublica ex eadem habeat vocabulum, ut olim Romana, hodie Veneta, Genuensis etc. At Hollandorum respublica nomen ex integra provincia habet; ex quo oritur, ut huius imperii subditi maiori libertate gaudeant. Iam antequam fundamenta, quibus hoc imperium aristocraticum niti debet, determinare possimus, notanda est differentia inter imperium, quod in unum, et inter id, quod in satis magnum concilium transfertur, quae sane permagna est. Nam primo unius hominis potentia integro imperio sustinendo (ut art. 5. cap. 6. diximus) longe impar est, quod sine manifesto aliquo absurdo de concilio satis magno enuntiare nemo potest. Qui enim concilium satis magnum esse affirmat, simul negat idem imperio sustinendo esse impar. Rex igitur consiliariis omnino indiget, concilium autem huiusmodi minime. Deinde reges mortales

sunt, concilia contra aeterna. Atque adeo imperii potentia, quae semel in concilium satis magnum translata est, nunquam ad multitudinem redit, quod in imperio monarchico locum non habet, ut art. 25. cap. praeced. ostendimus. Tertio regis imperium vel ob eius pueritiam, aegritudinem, senectutem vel aliis de causis saepe precarium est; huiusmodi autem concilii potentia e contra una eademque semper manet. Quarto unius hominis voluntas varia admodum et inconstans est; et hac de causa imperii monarchici omne quidem ius est regis explicata voluntas (ut in art. 1. cap. praeced. diximus): at non omnis regis voluntas ius esse debet, quod de voluntate concilii satis magni dici nequit. Nam quandoquidem ipsum concilium (ut modo ostendimus) nullis consiliariis indiget, debet necessario omnis eius explicata voluntas ius esse. Ac proinde concludimus, imperium, quod in concilium satis magnum transfertur, absolutum esse vel ad absolutum maxime accedere. Nam si quod *imperium absolutum* datur, illud revera est, quod integra multitudo tenet.

4. Attamen quatenus hoc imperium aristocraticum nunquam (ut modo ostensum) ad multitudinem redit, nec ulla in eo multitudini consultatio, sed absolute omnis eiusdem concilii voluntas ius est; debet omnino ut absolutum considerari, et consequenter eius fundamenta sola eiusdem concilii voluntate et iudicio niti debent, non autem multitudinis vigilantia, quandoquidem ipsa tam a consiliis, quam suffragiis ferendis arcetur. Causa igitur, cur in praxi imperium absolutum non sit, nulla alia esse potest, quam quia multitudo imperantibus formidolosa est, quae propterea aliquam sibi libertatem obtinet, quam, si non expressa lege, tacite tamen sibi vendicat obtinetque.

5. Apparet itaque huius imperii conditionem optimam fore, si ita institutum fuerit, ut ad absolutum maxime accedat, hoc est, ut multitudo, quantum fieri potest, minus timenda sit, nullamque libertatem obtineat, nisi quae ex ipsius imperii constitutione ipsi necessario tribui debet, quaeque adeo non tam multitudinis, quam totius imperii ius sit, quod soli optimates ut suum vendicant conservantque. Hoc enim modo praxis cum theoria maxime conveniet, ut ex art. praeced. patet, et per se etiam manifestum est. Nam dubitare non possumus, imperium

eo minus penes patricios esse, quo plura sibi plebs iura vindicat, qualia solent in inferiori Germania opificum collegia, *Gilden* vulgo dicta, habere.

6. Neque hinc, quod scilicet imperium in concilium absolute delatum est, ullum ab eodem infensi servitii periculum plebi metuendum. Nam concilii adeo magni voluntas non tam a libidine, quam a ratione determinari potest; quippe homines ex malo affectu diversi trahuntur, nec una veluti mente duci possunt, nisi quatenus honesta appetunt, vel saltem quae speciem honesti habent.

7. In determinandis igitur *imperii aristocratici fundamentis* apprime observandum est, ut eadem sola voluntate et potentia supremi eiusdem concilii nitantur, ita ut ipsum concilium, quantum fieri potest, sui iuris sit, nullumque a multitudine periculum habeat. Ad haec fundamenta, quae scilicet sola supremi concilii voluntate et potentia nitantur, determinandum, fundamenta pacis, quae imperii monarchici propria et ab hoc imperio aliena sunt, videamus. Nam si his alia aequipollentia fundamenta imperio aristocratico idonea substituerimus, et reliqua, ut iam iacta sunt, reliquerimus, omnes absque dubio seditionum causae sublatae erunt, vel saltem hoc imperium non minus securum, quam monarchicum; sed contra eo magis securum, et ipsius conditio eo melior erit, quo magis quam monarchicum absque pacis et libertatis detrimento (vid. art. 3. et 6. huius cap.) ad absolutum accedit. Nam quo ius summae potestatis maius est, eo imperii forma cum rationis dictamine magis convenit (per art. 5. cap. 3.), et consequenter paci et libertati conservandae aptior est. Percurramus igitur, quae cap. 6. art. 9. diximus, ut illa, quae ab hoc aliena sunt, reiiciamus, et quae ei congrua sunt, videamus.

8. Quod primo necesse sit, *urbem unam aut plures* condere et munire, nemo dubitare potest. Sed illa praecipue munienda est, quae totius imperii est caput, et praeterea illae, quae in limitibus imperii sunt. Illa enim, quae totius *imperii caput* est iusque summum habet, omnibus potentior esse debet. Ceterum in hoc imperio superfluum omnino est, ut incolae omnes in familias dividantur.

9. Ad *militiam* quod attinet, quoniam in hoc imperio non inter omnes, sed tantum inter patricios aequalitas quaerenda est, et praecipue patriciorum potentia maior est, quam plebis; certum est, ad leges seu iura fundamentalia huius imperii non pertinere, ut militia ex ullis aliis quam ex subditis formetur.*) Sed hoc apprime necesse est, ut nullus in patriciorum numerum recipiatur, nisi qui artem militarem recte noverit. Subditos autem extra militiam esse, ut quidam volunt, inscitia sane est. Nam praeterquam quod militiae stipendium, quod subditis solvitur, in ipso regno manet, quum contra id, quod militi extraneo solvitur, omne pereat; accedit, quod maximum imperii robur debilitaretur. Nam certum est, illos singulari animi virtute certare, qui pro aris et focis certant. Unde etiam apparet, illos etiam non minus errare, qui belli duces, tribunos, centuriones etc. ex solis patriciis eligendos statuunt. Nam qua virtute ii milites certabunt, quibus omnis gloriam et honores adipiscendi spes adimitur? Verum contra legem stabilire, ne patriciis militem extraneum liceat conducere, quando res postulat, vel ad sui defensionem et seditiones coërcendas, vel ob alias quascumque causas, praeterquam quod inconsultum est, repugnaret etiam summo patriciorum iuri, de quo vide art. 3. 4. 5. huius cap. Ceterum unius exercitus vel totius militiae dux in bello tantummodo et ex solis patriciis eligendus, qui annum ad summum imperium habeat, nec continuari in imperio nec postea eligi possit; quod ius quum in monarchico, tum maxime in hoc imperio necessarium est. Nam quamvis multo facilius, ut supra iam diximus, imperium ex uno in alium, quam ex libero concilio in unum hominem transferri possit, fit tamen saepe, ut patricii a suis ducibus opprimantur, idque multo maiori reipublicae damno; quippe quando monarcha e medio tollitur, non imperii, sed tantummodo tyranni mutatio fit. At in imperio aristocratico fieri id nequit absque eversione imperii et maximorum virorum clade. Cuius rei funestissima exempla Roma dedit. Ceterum ratio, cur in imperio monarchico diximus, quod militia sine stipendio servire debeat, locum in huiusmodi imperio non habet. Nam quandoquidem subditi tam a consiliis, quam suffragiis

*) Conf. cap. 6, 9.

ferendis arceantur, perinde ac peregrini censendi sunt, qui propterea non iniquiore conditione, ac peregrini, ad militandum conducendi sunt. Neque hic periculum est, ut a concilio prae reliquis agnoscantur. Quin imo ne unusquisque suorum factorum iniquus, ut fit, aestimator sit, consultius est, ut patricii certum praemium militibus pro servitio decernant.

10. Praeterea hac etiam de causa, quod omnes praeter patricios peregrini sunt, fieri non potest absque totius imperii periculo, ut agri et domus et omne solum publici iuris maneant, et ut incolis annuo pretio locentur. Nam subditi, qui nullam in imperio partem habent, facile omnes in adversis urbes desererent, si bona, quae possident, portare quo vellent liceret. Quare agri et fundi huius imperii subditis non locandi, sed vendendi sunt, ea tamen conditione, ut etiam ex annuo proventu partem aliquotam singulis annis numerent etc., ut in Hollandia fit.

11. His consideratis ad *fundamenta*, *quibus supremum concilium niti et firmari debet*, pergo. Huius concilii membra in mediocri imperio quinque circiter millia esse debere ostendimus art. 2. huius cap. Atque adeo ratio quaerenda est, qua fiat, ne paulatim ad pauciores deveniat imperium, sed contra, ut pro ratione incrementi ipsius imperii eorum augeatur numerus; deinde ut inter patricios aequalitas, quantum fieri potest, servetur; ut praeterea in conciliis celeris detur expeditio; ut communi bono consulatur; et denique ut patriciorum seu concilii maior sit, quam multitudinis potentia; sed ita, ut nihil inde multitudo detrimenti patiatur.

12. Ad primum autem obtinendum maxima oritur difficultas ex invidia. Sunt enim homines, ut diximus, natura hostes, ita ut, quamvis legibus copulentur adstringanturque, retineant tamen naturam. Atque hinc fieri existimo, ut imperia democratica in aristocratica, et haec tandem in monarchica mutentur. Nam plane mihi persuadeo, pleraque aristocratica imperia democratica prius fuisse, quod scilicet quaedam multitudo novas sedes quaerens, iis inventis et cultis, imperandi aequale ius integra retinuit, quia nemo imperium alteri dat volens. Sed quamvis eorum unusquisque aequum esse censeat, ut idem ius, quod alteri in ipsum est, ipsi etiam in alterum sit, iniquum tamen esse putat,

ut peregrinis, qui ad ipsos confluunt, aequale cum ipsis ius sit in imperio, quod sibi labore quaesierant, et sui sanguinis impendio occupaverant. Quod nec ipsi peregrini renuunt, qui nimirum non ad imperandum, sed ad res suas privatas curandum eo migrant, et satis sibi concedi putant, si modo ipsis libertas concedatur res suas cum securitate agendi. Sed interim multitudo ex peregrinorum confluentia augetur, qui paulatim illius gentis mores induunt, donec demum nulla alia diversitate dignoscuntur, quam hoc solo, quod adipiscendorum honorum iure careant; et dum horum numerus quotidie crescit, civium contra multis de causis minuitur. Quippe saepe familiae exstinguuntur, alii ob scelera exclusi, et plerique ob rei domesticae angustiam rempublicam negligunt, dum interea potentiores nihil studeant, quam soli regnare; et sic paulatim imperium ad paucos, et tandem ob factionem ad unum redigitur. Atque his alias causas, quae huiusmodi imperia destruunt, adiungere possemus; sed quia satis nota sunt, iisdem supersedeo, et *leges*, quibus hoc imperium, de quo agimus, conservari debet, ordine iam ostendam.

13. *Primaria huius imperii lex* esse debet, qua determinatur ratio numeri patriciorum ad multitudinem. Ratio enim (per art. 1. huius cap.) inter hanc et illos habenda est, ita ut pro incremento multitudinis patriciorum numerus augeatur. Atque haec (per illa quae art. 2. huius cap. diximus) debet esse circiter ut 1 ad 50, hoc est, ut inaequalitas numeri patriciorum ad multitudinem nunquam maior sit. Nam (per art. 1. huius cap.) servata imperii forma numerus patriciorum multo maior esse potest numero multitudinis. Sed in sola eorum paucitate periculum est. Qua autem ratione cavendum sit, ut haec lex inviolata servetur, suo loco mox ostendam.

14. Patricii ex quibusdam tantummodo familiis aliquibus in locis eliguntur. Sed hoc expresse iure statuere perniciosum est. Nam praeterquam quod familiae saepe exstinguuntur, et quod nunquam reliquae absque ignominia excluduntur, accedit, quod huius imperii formae repugnat, ut patricia dignitas hereditaria sit (per art. 1. huius cap.). Sed imperium hac ratione democraticum potius videtur, quale in art. 12. huius cap. descripsimus, quod scilicet paucissimi tenent cives. Attamen contra cavere, ne pa-

tricii filios suos et consanguineos eligant, et consequenter ne imperandi ius in quibusdam familiis maneat, impossibile est, imo absurdum, ut art. 39. huius cap. ostendam. Verum modo id nullo expresso iure obtineant, nec reliqui (qui scilicet in imperio nati sunt, et patrio sermone utuntur, nec uxorem peregrinam habent, nec infames sunt, nec serviunt, nec denique servili aliquo officio vitam sustentant, inter quos etiam oenopolae et cerevisiarii numerandi sunt) excludantur, retinebitur nihilo minus imperii forma, et ratio inter patricios et multitudinem servari semper poterit.

15. Quod si praeterea lege statuatur, ut nulli iuniores eligantur, nunquam fiet, ut paucae familiae ius imperandi retineant. Atque adeo lege statuendum, ut nullus nisi qui ad annum aetatis trigesimum pervenit, in catalogum eligendorum referri possit.

16. Tertio deinde statuendum est, ut patricii omnes in quodam urbis loco statutis certis temporibus congregari debeant, et qui, nisi morbo aut publico aliquo negotio impeditus, concilio non interfuerit, sensibili aliqua pecuniae poena mulctetur. Nam ni hoc fieret, plurimi ob rei domesticae curam publicam negligerent.

17. Huius concilii officium sit leges condere et abrogare, collegas patricios et omnes imperii ministros eligere. Non enim fieri potest, ut is, qui supremum ius habet, ut hoc concilium habere statuimus, alicui potestatem det leges condendi et abrogandi, quin simul iure suo cedat, et in illum id transferat, cui illam potestatem dedit; quippe qui vel uno solo die potestatem habet leges condendi et abrogandi, ille totam imperii formam mutare potest. At quotidiana imperii negotia aliis ad tempus secundum constituta iura administranda tradere, retento supremo suo iure, potest. Praeterea si imperii ministri ab alio, quam ab hoc concilio eligerentur, tum huius concilii membra pupilli potius, quam patricii appellandi essent.

18. Hinc concilio solent quidam *rectorem* seu *principem* creare, vel ad vitam, ut Veneti, vel ad tempus, ut Genuenses; sed tanta cum cautione, ut satis appareat, id non sine magno imperii periculo fieri. Et sane dubitare non possumus, quin imperium hac ratione ad monarchicum accedat, et quantum ex eorum

historiis coniicere possumus, nulla alia de causa id factum est, quam quia ante constituta haec concilia sub rectore vel duce, veluti sub rege, fuerant. Atque adeo rectoris creatio gentis quidem, sed non imperii aristocratici absolute considerati requisitum necessarium est.

19. Attamen, quia summa huius imperii potestas penes universum hoc concilium, non autem penes unumquodque eiusdem membrum est (nam alias coetus esset inordinatae multitudinis), necesse ergo est, ut patricii omnes legibus ita adstringantur, ut unum veluti corpus, quod una regitur mente, componant. At leges per se solae invalidae sunt et facile franguntur, ubi earum vindices ii ipsi sunt, qui peccare possunt, quique soli exemplum ex supplicio capere debent et collegas ea de causa punire, ut suum appetitum eiusdem supplicii metu frenent; quod magnum est absurdum. Atque adeo medium quaerendum est, quo supremi huius concilii ordo et imperii iura inviolata serventur, ita tamen, ut inter patricios aequalitas, quanta dari potest, sit.

20. Quum autem ex uno rectore vel principe, qui etiam in conciliis suffragium ferre potest, magna necessario oriri debeat inaequalitas, praesertim ob potentiam, quae ipsi necessario concedi debet, ut suo officio securius fungi possit; nihil ergo, si omnia recte perpendamus, communi saluti utilius institui potest, quam quod huic supremo concilio aliud subordinetur ex quibusdam patriciis, quorum officium solummodo sit observare, ut imperii iura, quae concilia et imperii ministros concernunt, inviolata serventur, qui propterea potestatem habeant, delinquentem quemcumque imperii ministrum, qui scilicet contra iura, quae ipsius ministerium concernunt, peccavit, coram suo iudicio vocandi et secundum constituta iura damnandi. Atque hos in posterum *syndicos* appellabimus.

21. Atque hi ad vitam eligendi sunt. Nam si ad tempus eligerentur, ita ut postea ad alia imperii officia vocari possint, in absurdum, quod art. 19. huius cap. modo ostendimus, incideremus. Sed ne longa admodum dominatione nimirum superbiant, nulli ad hoc ministerium eligendi sunt, nisi qui ad annum aetatis sexagesimum aut ultra pervenerunt, et senatorio officio (de quo infra) functi sunt.

22. Horum praeterea numerum facile determinabimus, si consideremus hos syndicos ad patricios sese habere, ut omnes simul patricii ad multitudinem, quam regere nequeunt, si iusto numero pauciores sunt. Ac proinde syndicorum numerus ad patriciorum numerum debet esse, ut horum numerus ad numerum multitudinis, hoc est (per art. 13. huius cap.) ut 1 ad 50.

23. Praeterea ut hoc concilium secure suo officio fungi possit, militiae pars aliqua eidem decernenda est, cui imperare, quid velit possit.

24. Syndicis vel cuicumque status ministro stipendium nullum, sed emolumenta decernenda sunt talia, ut non possint sine magno suo damno rempublicam prave administrare. Nam quod huius imperii ministris aequum sit, vocationis praemium decerni, dubitare non possumus, quia maior huius imperii pars plebs est, cuius securitati patricii invigilant, dum ipsa nullum rei publicae, sed tantum privatae curam habet. Verum quia contra nemo (ut art. 4. cap. 7. diximus) alterius causam defendit, nisi quatenus rem suam eo ipso stabilire credit, res necessario ita ordinandae sunt, ut ministri, qui reipublicae curam habent, tum maxime sibi consulant, quum maxime communi bono invigilant.

25. Syndicis igitur, quorum officium, uti diximus, est observare, ut imperii iura inviolata serventur, haec emolumenta decernenda sunt, videlicet ut unusquisque paterfamilias, qui in aliquo imperii loco habitat, quotannis nummum parvi valoris, nempe argenti unciae quartam partem, solvere teneatur syndicis, ut inde numerum inhabitantium cognoscere possint, atque adeo observare, quotam eius partem patricii efficiant: deinde ut unusquisque patricius tyro, ut electus est, syndicis numerare debeat summam aliquam magnam, ex. gr. viginti aut viginti quinque argenti libras. Praeterea pecunia illa, qua absentes patricii (qui scilicet convocato concilio non interfuerunt) condemnantur, syndicis etiam decernenda est, et insuper ut pars bonorum delinquentium ministrorum, qui eorum iudicio stare tenentur, et qui certa pecuniae summa mulctantur, vel quorum bona proscribuntur, iisdem dedicetur, non quidem omnibus, sed iis tantummodo, qui quotidie sedent, et quorum officium est syndicorum concilium convocare, de quibus vide art. 28. huius cap. Ut autem

syndicorum concilium suo semper numero constet, ante omnia in supremo concilio, solito tempore convocato, de eo quaestio habenda est. Quod si a syndicis neglectum fuerit, ut tum ei, qui senatui (de quo mox erit nobis dicendi locus) praeest, supremum concilium ea de re monere incumbat, et a syndicorum praeside silentii habiti causam exigère, et quid de ea supremi concilii sententia sit, inquirere. Quod si is etiam tacuerit, ut causa ab eo, qui supremo iudicio praeest, vel eo etiam tacente ab alio quocumque patricio suscipiatur, qui tam a syndicorum, quam senatus et iudicum praeside silentii rationem exigat. Denique ut lex illa, qua iuniores secluduntur, stricte etiam observetur, statuendum est, ut omnes, qui ad annum aetatis trigesimum pervenerunt, quique expresso iure a regimine non secluduntur, suum nomen in catalogo coram syndicis inscribi curent, et accepti honoris signum quoddam, statuto aliquo pretio, ab iisdem accipere, ut ipsis liceat certum ornatum, iis tantummodo concessum, induere, quo dignoscantur et in honore a reliquis habeantur; et interim iure constitutum sit, ut in electionibus nulli patricio quenquam nominare liceat, nisi cuius nomen in communi catalogo inscriptum est, idque sub gravi poena. Et praeterea ne cuiquam liceat officium sive munus, ad quod subeundum eligitur, recusare. Denique ut omnia absolute fundamentalia imperii iura aeterna sint, statuendum est, si quis in supremo concilio quaestionem de iure aliquo fundamentali moverit, utpote de prolonganda alicuius ducis exercitus dominatione, vel de numero patriciorum minuendo, et similibus, ut reus maiestatis sit et non tantum mortis damnetur, eiusque bona proscribantur, sed ut supplicii aliquod signum in aeternam rei memoriam in publico emineat. Ad reliqua vero communia imperii iura stabiliendum sufficit, si modo statuatur, ut lex nulla abrogari nec nova condi possit, nisi prius syndicorum concilium, et deinde supremi concilii tres quartae aut quatuor quintae partes in eo convenerint.

26. Ius praeterea supremum concilium convocandi resque decernendas in eodem proponendi penes syndicos sit, quibus etiam primus locus in concilio concedatur; sed sine iure suffragii. Verum antequam sedeant, iurare debent per salutem supremi illius concilii perque libertatem publicam, se summo studio co-

naturos, ut iura patria inviolata serventur et communi bono consulatur. Quo facto res proponendas ordine aperiant per ministrum, qui ipsis a secretis est.

27. Ut autem in decernendo et in eligendis imperii ministris omnibus patriciis aequa sit potestas, et celeris expeditio in omnibus detur, omnino probandus est ordo, quem Veneti observant, qui scilicet ad nominandos imperii ministros aliquot e concilio sorte eligunt, et ab his ordine ministris eligendis nominatis unusquisque patricius sententiam suam, qua propositum ministrum eligendum probat vel reprobat, indicat calculis, ita ut postea ignoretur, quisnam huius aut illius sententiae fuerit auctor. Quo fit non tantum, ut omnium patriciorum in decernendo auctoritas aequalis sit, et ut negotia cito expediantur; sed etiam ut unusquisque absolutam libertatem, quod in conciliis apprime necessarium est, habeat, suam sententiam absque ullo invidiae periculo proferendi.

28. In syndicorum etiam et reliquis conciliis idem ordo observandus est, ut scilicet suffragia calculis ferantur. Ius autem syndicorum concilium convocandi resque in eodem decernendas proponendi penes eorundem praesidem esse oportet, qui cum aliis decem aut pluribus syndicis quotidie sedeat, ad plebis de ministris querelas et secretas accusationes audiendum, et accusatores, si res postulat, asservandos, et concilium convocandum etiam ante constitutum tempus, quo congregari solet, si in mora periculum esse eorum aliquis iudicaverit. At hic praeses et qui cum ipso quotidie congregantur, a supremo concilio eligi, et quidem ex syndicorum numero debent, non quidem ad vitam, sed in sex menses, nec continuari, nisi post tres aut quatuor annos. Atque his, ut supra diximus, proscripta bona et pecuniarum mulctae, vel eorum pars aliqua decernenda est. Reliqua quae syndicos spectant suis in locis dicemus.

29. Secundum concilium, quod supremo subordinandum est, *senatum* appellabimus, cuius officium sit publica negotia agere, ex. gr. imperii iura promulgare, urbium munimenta secundum iura ordinare, diplomata militiae dare, tributa subditis imponere eaque collocare, externis legatis respondere, et quo legati mittendi sunt, decernere. Sed ipsos legatos eligere supremi

concilii officium sit. Nam id apprime observandum est, ne patricius ad aliquod imperii ministerium vocari possit, nisi ab ipso supremo concilio, ne ipsi patricii senatus gratiam aucupari studeant. Deinde illa omnia ad supremum concilium deferenda sunt, quae praesentem rerum statum aliqua ratione mutant, uti sunt belli et pacis decreta. Quare senatus decreta de bello et pace ut rata sint, supremi concilii auctoritate firmanda sunt. Et hac de causa iudicarem, ad solum supremum concilium, non ad senatum pertinere, nova tributa imponere.

30. Ad senatorum numerum determinandum haec consideranda veniunt: primo ut omnibus patriciis spes aeque magna sit, ordinem senatorium recipiendi; deinde ut nihilo minus iidem senatores, quorum tempus, in quod electi fuerant, elapsum est, non magno post intervallo continuari possint, ut sic imperium a viris peritis et expertis semper regatur, et denique ut inter senatores plures reperiantur sapientia et virtute clari. Ad has autem omnes conditiones obtinendas nihil aliud excogitari potest, quam quod lege institutum sit, ut nullus nisi qui ad annum aetatis quinquagesimum pervenit, in ordinem senatorium recipiatur, et ut quadringenti, hoc est, ut patriciorum una circiter duodecima pars in annum eligatur, quo elapso post biennium iidem continuari iterum possint. Hoc namque modo semper patriciorum una circiter duodecima pars, brevibus tantummodo interpositis intervallis, munus senatorium subibit; qui sane numerus una cum illo, quem syndici conficiunt, non multum superabitur a numero patriciorum, qui annum aetatis quinquagesimum attigerunt. Atque adeo omnibus patriciis magna semper erit spes, senatorum aut syndicorum ordinem adipiscendi; et nihilo minus iidem patricii, interpositis tantummodo, uti diximus, brevibus intervallis, senatorium ordinem semper tenebunt, et (per illa quae art. 2. huius cap. diximus) nunquam in senatu deerunt viri praestantissimi, qui consilio et arte pollent. Et quia haec lex frangi non potest absque magna multorum patriciorum invidia, nulla alia cautione, ut valida semper sit, opus est, quam ut unusquisque patricius, qui eo, quo diximus, aetatis pervenit, syndicis eius rei testimonium ostendat, qui ipsius nomen in catalogum eorum, qui senatoriis muneribus adipiscendis destinantur, reponent et

in supremo concilio legent, ut locum in hoc supremo concilio similibus dicatum, et qui senatorum loco proximus sit cum reliquis eiusdem ordinis occupet.

31. Senatorum emolumenta talia esse debent, ut iis maior utilitas ex pace, quam ex bello sit; atque adeo ex mercibus, quae ex imperio in alias regiones, vel quae ex aliis regionibus in imperium portantur, una centesima aut quinquagesima pars ipsis decernatur. Nam dubitare non possumus, quin hac ratione pacem, quantum poterunt, tuebuntur, et bellum nunquam protrahere studebunt. Nec ab hoc vectigali solvendo ipsi senatores, si eorum aliqui mercatores fuerint, immunes esse debent; nam talis immunitas non sine magna commercii iactura concedi potest, quod neminem ignorare credo. Porro contra statuendum lege est, ut senator vel qui senatoris officio functus est, nullo militiae munere fungi possit; et praeterea ut nullum ducem vel praetorem, quos tempore belli tantummodo exercitui praebendos diximus art. 9. huius capitis, renuntiare liceat ex iis, quorum pater vel avus senator est vel senatoriam dignitatem intra biennium habuit. Nec dubitare possumus, quin patricii, qui extra senatum sunt, haec iura summa vi defendant; atque adeo fiet, ut senatoribus maius semper emolumentum ex pace, quam ex bello sit, qui propterea bellum nunquam nisi summa imperii necessitate cogente suadebunt. At obiici nobis potest, quod hac ratione, si scilicet syndicis et senatoribus adeo magna emolumenta decernenda sunt, imperium aristocraticum non minus onerosum subditis erit, quam quodcumque monarchicum. Sed praeterquam quod regiae aulae maiores sumptus requirunt, quae tamen ad pacem tutandam non praebentur, et quod pax nunquam nimis caro pretio emi possit; accedit primo, quod id omne, quod in monarchico imperio in unum aut paucos, in hoc in plurimos confertur. Deinde reges eorumque ministri onera imperii cum subditis non ferunt, quod in hoc contra accidit; nam patricii, qui semper ex ditioribus eliguntur, maximam partem reipublicae conferunt. Denique imperii monarchici onera non tam ex regiis sumptibus, quam ex eiusdem arcanis oriuntur. Onera enim imperii, quae pacis et libertatis tutandae causa civibus imponuntur, quamvis magna sint, sustinentur tamen et pacis utilitate feruntur.

Quae gens unquam tot tamque gravia vectigalia pendere debuit, ut Hollandica? Atque haec non tantum non exhausta, quin contra opibus adeo potens fuit, ut eius fortunam omnes inviderent. Si itaque imperii monarchici onera pacis causa imponerentur, cives non premerent; sed, uti dixi, ex huiusmodi imperii arcanis fit, ut subditi oneri succumbant: nempe quia regum virtus magis in bello, quam in pace valet, et quod ii, qui soli regnare volunt, summopere conari debent, ut subditos inopes habeant; ut iam alia taceam, quae prudentissimus Belga V. H. olim notavit, quia ad meum institutum, quod solummodo est *imperii cuiuscumque optimum statum describere*, non spectant.

32. In senatu aliqui ex syndicis, a supremo concilio electis, sedere debent; sed sine suffragii iure: nempe ut observent, num iura, quae illud concilium spectant, recte serventur, et ut supremum concilium convocari curent, quando ex senatu ad ipsum supremum concilium aliquid deferendum est. Nam ius supremum hoc concilium convocandi resque in eo decernendas proponendi penes syndicos, ut iam diximus, est. Sed antequam de similibus suffragia colligantur, qui senatui tum praesidet, rerum statum, et quaenam de re proposita ipsius senatus sit sententia, et quibus de causis, docebit; quo facto, suffragia solito ordine colligenda erunt.

33. Integer senatus non quotidie, sed, ut omnia magna concilia, statuto quodam tempore congregari debet. Sed quia interim imperii negotia exercenda sunt, opus est ergo, ut senatorum aliqua pars eligatur, quae dimisso senatu eius vicem suppleat, cuius officium sit, ipsum senatum, quando eo opus est, convocare, eiusque decreta de republica exsequi, epistolas senatui supremoque concilio scriptas legere, et denique de rebus in senatu proponendis consulere. Sed ut haec omnia et universi huius concilii ordo facilius concipiatur, rem totam accuratius describam.

34. Senatores in annum, ut iam diximus, eligendi in quatuor aut sex ordines dividendi sunt, quorum primus primis tribus vel duobus mensibus in senatu sedeat, quibus elapsis secundus ordo locum primi occupet; et sic porro, servatis vicibus, unusquisque ordo eodem temporis intervallo primum locum in senatu teneat, ita ut, qui primis mensibus primus, is secundis ultimus

sit. Praeterea quot ordines, totidem praesides totidemque eorundem vicarii, qui ipsorum vicem, quando opus est, suppleant, eligendi sunt, hoc est, ex quocumque ordine duo eligendi sunt, quorum alter praeses, alter vicarius eiusdem ordinis sit, et qui primi ordinis praeses est, primis etiam mensibus senatui praesideat, vel si absit, eius vicarius ipsius vicem gerat, et sic porro reliqui, servato ut supra ordine. Deinde ex primo ordine aliqui sorte vel suffragio eligendi sunt, qui cum praeside et vicario eiusdem ordinis senatus vicem, postquam dimissus est, suppleant; idque eodem temporis intervallo, quo idem eorum ordo primum locum in senatu tenet: quippe eo elapso ex secundo ordine totidem iterum sorte vel suffragio eligendi sunt, qui cum suo praeside et vicario primi ordinis locum occupent, vicemque senatus suppleant; et sic porro reliqui, nec opus est, ut horum electio, quos scilicet sorte vel suffragio singulis tribus vel duobus mensibus eligendos dixi, et quos in posterum *consules* appellabimus, a supremo concilio fiat. Nam ratio, quam in art. 29. huius cap. dedimus, locum hic non habet, et multo minus illa art. 17. Sufficiet igitur, si a senatu et syndicis, qui praesentes adsunt, eligantur.

35. Horum autem numerum determinare non ita accurate possum. At tamen hoc certum est, plures esse debere, quam ut facile corrumpi possint. Nam tametsi de republica nihil soli decernant, possunt tamen senatum protrahere, vel quod pessimum esset, ipsum deludere proponendo illa, quae nullius, et illa reticendo, quae maioris momenti essent; ut iam taceam, quod si nimis pauci essent, sola unius aut alterius absentia moram publicis negotiis adferre posset. Sed quoniam contra hi consules ideo creantur, quia magna concilia publicis negotiis quotidie vacare nequeunt, medium necessario hic quaerendum est; et defectus numeri temporis brevitate supplendus. Atque adeo si modo triginta aut circiter in duos aut tres menses eligantur, plures erunt, quam ut hoc brevi tempore corrumpi possint; et hac de causa etiam monui, ut ii, qui in eorum locum succedunt, nullo modo eligendi sint, nisi eo tempore, quo ipsi succedunt et alii discedunt.

36. Horum praeterea officium esse diximus, senatum, quando eorum aliqui, licet pauci sint, opus esse iudicaverint, convocare, resque in eodem decernendas proponere, senatum dimittere eius-

que de negotiis publicis decreta exsequi. Quo autem id fieri ordine debeat, ne res inutilibus quaestionibus diu protrahantur, paucis iam dicam. Nempe consules de re in senatu proponenda, et quid factu opus sit consulant, et si de eo omnibus una fuerit mens, tum convocato senatu, et quaestione ordine exposita quaenam eorum sit sententia doceant, nec alterius sententia exspectata suffragia ordine colligant. Sed si consules plures, quam unam sententiam foverint, tum in senatu illa de quaestione proposita sententia prior dicenda erit, quae a maiori consulum numero defendebatur; et si eadem a maiori senatus et consulum parte non fuerit probata, sed quod numerus dubitantium et negantium simul maior fuerit, quod ex calculis, ut iam monuimus, constare debet, tum alteram sententiam, quae pauciora, quam prior, habuerit inter consules suffragia, doceant, et sic porro reliquas. Quod si nulla a maiori totius senatus parte probata fuerit, senatus in sequentem diem aut in tempus breve dimittendus, ut consules interim videant, num alia media, quae magis possint placere, queant invenire. Quod si nulla alia invenerint, vel si, quae invenerint, senatus maior pars non probaverit, tum senatoris cuiusque sententia audienda est, in quam si etiam maior senatus pars non iverit, tum de unaquaque sententia iterum suffragia ferenda, et non tantum affirmantium, ut huc usque factum, sed dubitantium etiam et negantium calculi numerandi sunt, et si plures reperientur affirmantes, quam dubitantes aut negantes, ut tum sententia rata maneat, et contra irrita, si plures invenientur negantes, quam dubitantes aut affirmantes: sed si de omnibus sententiis maior dubitantium, quam negantium aut affirmantium fuerit numerus, ut tum syndicorum concilium senatui adiungatur, qui simul cum senatoribus suffragia ferant, calculis solummodo affirmantibus aut negantibus, omissis iis, qui animum ambiguum indicant. Circa res, quae ad supremum concilium a senatu deferuntur, idem ordo tenendus est. Haec de senatu.

37. Ad *forum* quod attinet sive *tribunal*, non potest iisdem fundamentis niti, quibus illud, quod sub monarcha est, ut illud in cap. 6. art. 26. et seq. descripsimus. Nam (per art. 14. huius cap.) cum fundamentis huius imperii non convenit, ut ulla ratio stirpium sive familiarum habeatur. Deinde quia iudices ex solis

patriciis electi metu quidem succedentium patriciorum contineri possent, ne in eorum aliquem iniquam aliquam sententiam pronuntient, et forte ut neque eos secundum merita punire sustineant; sed contra in plebeios omnia auderent, et locupletes quotidie in praedam raperent. Scio hac de causa Genuensium consilium a multis probari, quod scilicet non ex patriciis, sed ex peregrinis iudices eligant. Sed hoc mihi rem abstracte consideranti absurde institutum videtur, ut peregrini, et non patricii ad leges interpretandas vocentur. Nam quid aliud iudices sunt nisi legum interpretes? Quare mihi persuadeo, Genuenses in hoc etiam negotio magis suae gentis ingenium, quam ipsam huius imperii naturam respexisse. Nobis igitur rem abstracte considerantibus media excogitanda sunt, quae cum huius regiminis forma optime conveniunt.

38. Sed ad iudicum numerum quod attinet, nullum singularem huius status ratio exigit; sed ut in imperio monarchico, ita etiam in hoc apprime observari debet, ut plures sint, quam ut a viro privato corrumpi possint. Nam eorum officium solummodo est providere, ne quisquam privatus alteri iniuriam faciat; atque adeo quaestiones inter privatos, tam patricios quam plebeios, dirimere, et poenas delinquentibus, etiam ex patriciis, syndicis et senatoribus, quatenus contra iura, quibus omnes tenentur, deliquerunt, sumere. Ceterum quaestiones, quae inter urbes, quae sub imperio sunt, moveri possunt, in supremo concilio dirimendae sunt.

39. Temporis praeterea, in quod eligendi sunt, ratio est eadem in quocumque imperio, et etiam ut quotannis aliqua eorum pars cedat, et denique, quamvis non opus sit, ut unusquisque ex diversa sit familia, necesse tamen est, ne duo sanguine propinqui simul in subselliis locum occupent; quod in reliquis conciliis observandum est, praeterquam in supremo, in quo sufficit, si modo in electionibus lege cautum sit, ne cuiquam propinquum nominare, nec de eo, si ab alio nominatus sit, suffragium ferre liceat, et praeterea ne ad imperii ministrum quemcumque nominandum duo propinqui sortem ex urna tollant. Hoc, inquam, sufficit in concilio, quod ex tam magno hominum numero componitur, et cui nulla singularia emolumenta decernuntur. Atque adeo imperio inde nihil erit detrimenti, ut absurdum sit, legem ferre,

qua omnium patriciorum propinqui a supremo concilio secludantur, ut art. 14. huius cap. diximus. Quod autem id absurdum sit, patet. Nam ius illud ab ipsis patriciis institui non posset, quin eo ipso omnes absolute suo iure eatenus cederent, ac proinde eiusdem iuris vindices non ipsi patricii, sed plebs esset; quod iis directe repugnat, quae in art. 5. et 6. huius cap. ostendimus. Lex autem illa imperii, qua statuitur, ut una eademque ratio inter numerum patriciorum et multitudinis servetur, id maxime respicit, ut patriciorum ius et potentia conservetur, ne scilicet pauciores sint, quam ut multitudinem possint regere.

40. Ceterum iudices a supremo concilio ex ipsis patriciis, hoc est (per art. 17. huius cap.) ex ipsis legum conditoribus eligendi sunt, et sententiae, quas tulerunt tam de rebus civilibus, quam criminalibus, ratae erunt, si servato ordine et absque partium studio prolatae fuerint, de qua re syndicis lege permissum erit cognoscere, iudicare et statuere.

41. Iudicum emolumenta eadem esse debent, quae art. 29. cap. 6. diximus; nempe ut ex unaquaque sententia, quam de rebus civilibus tulerint, ab eo, qui causa cecidit, pro ratione totius summae partem aliquotam accipiant. At circa sententias de rebus criminalibus haec sola hic differentia sit, ut bona ab ipsis proscripta, et quaecumque summa, qua minora crimina mulctantur, ipsis solis designetur, ea tamen conditione, ut nunquam iis liceat quenquam tormentis cogere quidpiam confiteri, et hoc modo satis cautum erit, ne iniqui in plebeios sint, et ne metus causa nimium patriciis faveant. Nam praeterquam quod hic metus sola avaritia, eaque specioso iustitiae nomine adumbrata temperetur, accedit, quod plures sint numero, et quod suffragia non palam, sed calculis ferantur, ita ut si quis ob damnatam suam causam stomachetur, nihil tamen habeat, quod uni imputare possit. Porro ne iniquam aut saltem ne absurdam aliquam sententiam pronuntient, et ne eorum quispiam dolo quicquam faciat, syndicorum reverentia prohibebit, praeterquam quod in tam magno iudicum numero unus semper aut alter reperietur, quem iniqui formident. Ad plebeios denique quod attinet, satis iis etiam cavebitur, si ad syndicos iisdem appellare liceat, quibus, uti dixi, iure permissum sit de iudicum rebus cognoscere, iudicare et statuere. Nam

certum est, quod syndici multorum patriciorum odium vitare non poterunt, et plebi contra gratissimi semper erunt, cuius applausum, quantum ipsi etiam poterunt, captare studebunt. Quem in finem data occasione non omittent sententias contra leges fori prolatas revocare, et quemcumque iudicem examinare, et poenas ex iniquis sumere; nihil enim hoc magis multitudinis animos movet. Nec obstat, quod similia exempla raro contingere possint; sed contra maxime prodest. Nam praeterquam quod illa civitas prave constituta sit, ubi quotidie exempla in delinquentes eduntur (ut cap. 5. art. 2. ostendimus), illa profecto rarissima esse debent, fama quae maxime celebrantur.

42. Qui in urbes vel provincias *proconsules* mittuntur, ex ordine senatorio eligendi essent, quia senatorum officium est de urbium munimentis, aerario, militia etc. curam habere. Sed qui in regiones aliquantulum remotas mitterentur, senatum frequentare non possent, et hac de causa ii tantummodo ex ipso senatu vocandi sunt, qui urbibus in patrio solo conditis destinantur; at quos ad magis remota loca mittere volunt, ex iis eligendi sunt, quorum aetas a senatorio gradu non abest. Sed neque hac ratione paci totius imperii satis cautum fore existimo, si nimirum urbes circumvicinae iure suffragii omnino prohibeantur, nisi adeo impotentes omnes sint, ut palam contemni possint, quod sane concipi nequit. Atque adeo necesse est, ut urbes circumvicinae iure civitatis donentur, et ex unaquaque viginti, triginta aut quadraginta (nam numerus pro magnitudine urbis maior aut minor esse debet) cives electi in numerum patriciorum adscribantur, ex quibus tres, quatuor aut quinque quotannis eligi debent, qui ex senatu sint, et unus ad vitam syndicus. Atque hi, qui ex senatu sunt, proconsules in urbem, ex qua electi sunt, mittantur una cum syndico.

43. Ceterum *iudices in unaquaque urbe constituendi* ex patriciis eiusdem urbis eligendi sunt. Sed de his non necesse iudico prolixius agere, quia ad singularis huius imperii fundamenta non pertinent.

44. *Qui in quocumque concilio a secretis sunt*, et alii eiusmodi *ministri*, quia suffragii ius non habent, eligendi sunt ex plebe. Sed quia hi diuturna negotiorum tractatione maximam re-

rum agendarum notitiam habent, fit saepe, ut eorum consilio plus, quam par est, deferatur, et ut status totius imperii ab eorum directione maxime pendeat; quae res Hollandis exitio fuit. Nam id sine magna multorum optimorum invidia fieri nequit. Et sane dubitare non possumus, quin senatus, cuius prudentia non a senatorum, sed ab administrorum consilio derivatur, maxime ab inertibus frequentetur, et huius imperii conditio non multo melior erit, quam imperii monarchici, quod pauci regis consiliarii regunt, de quo vide cap. 6. art. 5. 6. et 7. Verumenimvero imperium, prout recte vel prave institutum fuerit, eo minus aut magis erit huic malo obnoxium. Nam imperii libertas, quae non satis firma habet fundamenta, nunquam sine periculo defenditur; quod patricii ne subeant, ministros gloriae cupidos ex plebe eligunt, qui postea vertentibus rebus veluti hostiae caeduntur ad placandam eorum iram, qui libertati insidiantur. At ubi libertatis fundamenta satis firma sunt, ibi patricii ipsi eiusdem tutandae gloriam sibi expetunt studentque, ut rerum agendarum prudentia ab eorum tantummodo consilio derivetur: quae duo in iaciendis huius imperii fundamentis apprime observavimus, nempe ut plebs tam a consiliis, quam a suffragiis ferendis arceretur (vid. art. 3. et 4. huius cap.); atque adeo ut suprema imperii potestas penes omnes patricios, auctoritas autem penes syndicos et senatum, et ius denique senatum convocandi resque ad communem salutem pertinentes penes consules ex ipso senatu electos esset. Quod si praeterea statuatur, ut qui a secretis in senatu vel in aliis conciliis est, in quatuor aut quinque ad summum annos eligatur, atque ei secundus, qui a secretis in idem tempus designatus sit, adiungatur, qui interim laboris partem ferat, vel si in senatu non unus, sed plures a secretis sint, quorum alius his, alius aliis negotiis detinetur, nunquam fiet, ut administrorum potentia alicuius sit momenti.

45. *Aerarii tribuni* ex plebe etiam eligendi sunt, qui eius rationem non tantum senatui, sed etiam syndicis reddere teneantur.

46. Ad *religionem* quae spectant, satis prolixe ostendimus in tractatu theologico-politico. Quaedam tamen tum omisimus, de quibus ibi non erat agendi locus: nempe quod omnes patricii eiusdem religionis, simplicissimae scilicet et maxime catholicae,

qualem in eodem tractatu descripsimus, esse debeant. Nam apprime cavendum est, ne ipsi patricii in sectas dividantur, et ne alii his, alii aliis plus faveant, et deinde, ne superstitione capti libertatem subditis dicendi ea, quae sentiunt, adimere studeant. Deinde quamvis unicuique libertas dicendi ea, quae sentit, danda est, magni tamen conventus prohibendi sunt. Atque adeo iis, qui alii religioni addicti sunt, concedendum quidem est, tot, quot velint, templa aedificare; sed parva et certae cuiusdam mensurae, et in locis aliquantulum ab invicem dissitis. At templa, quae patriae religioni dicantur, multum refert, ut magna et sumptuosa sint, et ut praecipuo ipsius cultui solis patriciis vel senatoribus manus admovere liceat, atque adeo ut solis patriciis liceat baptizare, matrimonium consecrare, manus imponere, et absolute ut templorum veluti sacerdotes patriaeque religionis vindices et interpretes agnoscantur. Ad concionandum autem et ecclesiae aerario eiusque quotidianis negotiis administrandis aliqui ex plebe ab ipso senatu eligendi sunt, qui senatus quasi vicarii sint, cui propterea rationem omnium reddere teneantur.

47. Atque haec illa sunt, quae huius imperii fundamenta spectant; quibus pauca alia minus quidem principalia, sed magni tamen momenti addam: nempe ut patricii veste quadam seu habitu singulari, quo dignoscantur, incedant, et ut singulari quodam titulo salutentur, et unusquisque ex plebe iis loco cedat, et si aliquis patricius bona sua aliquo infortunio, quod vitari nequit, amiserit, idque liquido docere poterit, ut in integrum ex publicis bonis restituatur; sed si contra constet, eundem largitate, fastu, ludo, scortis etc. eadem consumpsisse, vel quod absolute plus debet, quam est solvendo, ut dignitate cedat, et omni honore officioque indignus habeatur. Qui enim se ipsum resque suas privatas regere nequit, multo minus publicis consulere poterit.

48. Quos lex iurare cogit, a periurio multo magis cavebunt, si per salutem patriae et libertatem perque supremum concilium, quam si per Deum iurare iubeantur. Nam qui per Deum iurat, privatum bonum interponit, cuius ille aestimator est; at qui iureiurando libertatem patriaeque salutem interponit, is per commune

omnium bonum, cuius ille aestimator non est, iurat, et si peierat, eo ipse se patriae hostem declarat.

49. *Academiae*, quae sumptibus reipublicae fundantur, non tam ad ingenia colenda, quam ad eadem coërcenda instituuntur. Sed in libera republica tum scientiae et artes optime excolentur, si unicuique veniam petenti concedatur publice docere, idque suis sumptibus suaeque famae periculo. Sed haec et similia ad alium locum reservo. Nam hic de iis solummodo agere constitueram, quae ad solum imperium aristocraticum pertinent.

CAP. IX. De aristocratia. Continuatio.

1. Huc usque imperium consideravimus, quatenus ab una sola urbe, quae totius imperii caput est, nomen habet. Tempus iam est, ut de eo agamus, quod plures urbes tenent, quodque ego praecedenti praeferendum existimo. Sed ut utriusque differentiam et praestantiam noscamus, singula praecedentis imperii fundamenta perlustrabimus, et, quae ab hoc aliena sunt, reiiciemus, et alia, quibus niti debeat, eorum loco iaciemus.

2. *Urbes* itaque, quae civitatis iure gaudent, ita conditae et munitae esse debent, ut unaquaeque sola sine reliquis subsistere quidem non possit; sed contra etiam, ut a reliquis deficere nequeat absque magno totius imperii detrimento. Hoc enim modo semper unitae manebunt. At quae ita constitutae sunt, ut nec se conservare, nec reliquis formidini esse queant, eae sane non sui, sed reliquarum iuris absolute sunt.

3. Quae autem art. 9. et 10. praeced. cap. ostendimus, ex communi imperii aristocratici natura deducuntur, ut et ratio numeri patriciorum ad numerum multitudinis, et qualis eorum aetas et conditio esse debeat, qui patricii sunt creandi, ita ut nulla circa haec oriri possit differentia, sive imperium una sive plures urbes teneant. At *supremi concilii* alia hic debet esse ratio. Nam si quae imperii urbs supremo huic concilio congregando destinaretur, illa revera ipsius imperii caput esset; atque adeo vel vices servandae essent, vel talis locus huic concilio esset designandus, qui civitatis ius non habeat, quique ad omnes aeque pertineat. Sed tam hoc quam illud, ut dictu facile, ita

factu difficile est, ut scilicet tot hominum millia extra urbes saepe ire, vel ut iam hoc, iam alio in loco convenire debeant.

4. Verum ut recte, quid in hac re fieri oporteat, et qua ratione huius imperii concilia instituenda sint, ex ipsius natura et conditione concludere possimus, haec consideranda sunt, nempe quod unaquaeque urbs tanto plus iuris, quam vir privatus habeat, quanto viro privato potentior est (per art. 4. cap. 2.); et consequenter unaquaeque huius imperii urbs (vide art. 2. huius cap.) tantum iuris intra moenia seu suae iurisdictionis limites habeat, quantum potest: deinde quod omnes urbes non ut confoederatae, sed ut unum imperium constituentes invicem sociatae et unitae sint; sed ita, ut unaquaeque urbs tanto plus iuris in imperium, quam reliquae obtineat, quanto reliquis est potentior. Nam qui inter inaequales aequalitatem quaerit, absurdum quid quaerit. Cives quidem aequales merito aestimantur, quia uniuscuiusque potentia cum potentia totius imperii comparata nullius est considerationis: at urbis cuiuscumque potentia magnam partem potentiae ipsius imperii constituit, et eo maiorem quo ipsa urbs maior est. Ac proinde omnes urbes aequales haberi nequeunt. Sed ut uniuscuiusque potentia, ita etiam eiusdem ius ex ipsius magnitudine aestimari debet. Vincula vero, quibus adstringi debent, ut unum imperium componant, apprime sunt (per art. 1. cap. 4.) *senatus* et *forum*. Quomodo autem eae omnes his vinculis ita copulandae sint, ut earum tamen unaquaeque sui iuris, quantum fieri potest, maneat, breviter hic ostendam.

5. Nempe uniuscuiusque urbis patricios, qui pro magnitudine urbis (per art. 3. huius cap.) plures aut pauciores esse debent, summum in suam urbem ius habere concipio, eosque in *concilio*, quod *illius urbis supremum* est, summam habere potestatem urbem muniendi eiusque moenia dilatandi, vectigalia imponendi, leges condendi et abrogandi, et omnia absolute agendi, quae ad suae urbis conservationem et incrementum necessaria esse iudicant. Ad communia autem imperii negotia tractanda *senatus* creandus est, iis omnino conditionibus, quas in praeced. cap. diximus; ita ut inter hunc senatum et illum nulla alia sit differentia, quam quod hic auctoritatem etiam habeat dirimendi quaestiones, quae inter urbes oriri possunt. Nam hoc in hoc imperio,

cuius nulla urbs caput est, non potest, ut in illo a supremo concilio fieri. Vide art. 38. praeced cap.

6. Ceterum in hoc imperio supremum concilium convocandum non est, nisi opus sit ipsum imperium reformare, vel in arduo aliquo negotio, ad quod peragendum senatores se impares esse credent; atque adeo raro admodum fiet, ut omnes patricii in concilium vocentur. Nam praecipuum supremi concilii officium esse diximus (art. 17. praeced. cap.) leges condere et abrogare, et deinde imperii ministros eligere. At leges sive communia totius imperii iura simulatque instituta sunt, immutari non debent. Quod si tamen tempus et occasio ferat, ut novum aliquod ius instituendum sit aut iam statutum mutandum, potest prius de eodem quaestio in senatu haberi, et postquam senatus in eo convenerit, tum deinde legati ad urbes ab ipso senatu mittantur, qui uniuscuiusque urbis patricios senatus sententiam doceant; et si denique maior urbium pars in sententiam senatus iverit, ut tum ipsa rata maneat, alias irrita. Atque hic idem ordo in eligendis *ducibus exercitus et legatis* in alia regna mittendis, ut circa decreta de bello inferendo et pacis conditionibus acceptandis teneri potest. Sed in reliquis imperii ministris eligendis, quia (ut in art. 4. huius cap. ostendimus) unaquaeque urbs, quantum fieri potest, sui iuris manere debet, et in imperio tanto plus iuris obtinere, quanto reliquis est potentior, hic ordo necessario servandus est. Nempe senatores a patriciis uniuscuiusque urbis eligendi sunt; videlicet unius urbis patricii in suo concilio certum senatorum numerum ex suis civibus collegis eligent, qui ad numerum patriciorum eiusdem urbis se habeat (vide art. 30. praeced. cap.), ut 1 ad 12; et quos primi, secundi, tertii etc. ordinis esse volunt, designabunt; et sic reliquarum urbium patricii pro magnitudine sui numeri plures paucioresve senatores eligent, et in ordines distribuent, in quot senatum dividendum esse diximus. Vide art. 34. praeced. cap. Quo fiet, ut in unoquoque senatorum ordine pro magnitudine cuiuscumque urbis plures paucioresve eiusdem senatores reperiantur. At *ordinum praesides eorumque vicarii*, quorum numerus minor est urbium numero, a senatu ex consulibus electis sorte eligendi sunt. In *iudicibus* praeterea supremis imperii eligendis idem ordo retinen-

dus est, scilicet ut uniuscuiusque urbis patricii ex suis collegis pro magnitudine sui numeri plures aut pauciores iudices eligant. Atque adeo fiet, ut unaquaeque urbs in eligendis ministris sui iuris, quantum fieri potest, sit, et ut unaquaeque quo potentior est, eo etiam plus iuris tam in senatu, quam in foro obtineat; posito scilicet, quod senatus et fori ordo in decernendis imperii rebus et quaestionibus dirimendis talis omnino sit, qualem art. 33. et 34. praeced. cap. descripsimus.

7. *Cohortium* deinde *duces* et *militiae tribuni* e patriciis etiam eligendi sunt. Nam quia aequum est, ut unaquaeque urbs pro ratione suae magnitudinis certum militum numerum ad communem totius imperii securitatem conducere teneatur, aequum etiam est, ut e patriciis uniuscuiusque urbis pro numero legionum, quas alere tenentur, tot tribunos, duces, signiferos etc. eligere liceat, quot ad illam militiae partem, quam imperio suppeditant, ordinandam requiruntur.

8. *Vectigalia* nulla etiam a senatu subditis imponenda, sed ad sumptus, qui ad negotia publica peragenda ex senatus decreto requiruntur, non subditi, sed urbes ipsae ab ipso senatu ad censum vocandae sunt, ita ut unaquaeque urbs pro ratione suae magnitudinis sumptuum partem maiorem vel minorem ferre debeat; quam quidem partem eiusdem urbis patricii a suis urbanis ea, qua velint, via exigent, eos scilicet vel ad censum trahendo, vel, quod multo aequius est, iisdem vectigalia imponendo.

9. Porro quamvis omnes huius imperii urbes maritimae non sint, nec senatores ex solis urbibus maritimis vocentur, possunt tamen iisdem eadem emolumenta decerni, quae art. 31. praeced. cap. diximus. Quem in finem pro imperii constitutione media excogitari poterunt, quibus urbes invicem arctius copulentur. Ceterum reliqua ad senatum et forum, et absolute ad universum imperium spectantia, quae in praeced. cap. tradidi, huic etiam imperio applicanda sunt. Atque adeo videmus, quod in imperio, quod plures urbes tenent, non necesse sit, supremo concilio convocando certum tempus aut locum designare. At senatui et foro locus dicandus est in pago vel in urbe, quae suffragii ius non habet. Sed ad illa, quae ad singulas urbes spectant, revertor.

10. Ordo *supremi concilii unius urbis* in eligendis urbis et im-

perii ministris et in rebus decernendis idem ille, quem art. 27. et 36. praeced. cap. tradidi, esse debet. Nam eadem hic, quam illic, est ratio. Deinde *syndicorum concilium* huic subordinandum est, quod ad urbis concilium se habeat, ut illud syndicorum praeced. cap. ad concilium totius imperii, et cuius officium intra limites iurisdictionis urbis idem etiam sit, iisdemque emolumentis gaudeat. Quod si urbs, et consequenter patriciorum numerus adeo exiguus fuerit, ut non nisi unum aut duos syndicos creare possit, qui duo concilium facere nequeunt, tum syndicis in cognitionibus pro re nata iudices a supremo urbis concilio designandi sunt, vel quaestio ad supremum syndicorum concilium deferenda. Nam ex unaquaque urbe aliqui etiam ex syndicis in locum, ubi senatus residet, mittendi sunt, qui prospiciant, ut iura universi imperii inviolata serventur, quique in senatu absque iure suffragii sedeant.

11. *Urbium consules* a patriciis etiam eiusdem urbis eligendi sunt, qui veluti senatum illius urbis constituant. Horum autem numerum determinare non possum, nec etiam necesse esse existimo, quandoquidem eiusdem urbis negotia, quae magni ponderis sunt, a supremo eiusdem concilio, et quae ad universum imperium spectant, a magno senatu peraguntur. Ceterum si pauci fuerint, necesse erit, ut in suo concilio palam suffragia ferant, non autem calculis, ut in magnis conciliis. In parvis ènim conciliis, ubi suffragia clam indicantur, qui aliquanto callidior est, facile cuiusque suffragii auctorem noscere, et minus attentiores multis modis eludere potest.

12. In unaquaque praeterea urbe *iudices* a supremo eiusdem concilio constituendi sunt, a quorum tamen sententia supremum imperii iudicium appellare liceat, praeterquam reo palam convicto et confitenti debitori. Sed haec ulterius persequi non est opus.

13. Superest igitur, ut de *urbibus*, *quae sui iuris non sunt,* loquamur. Hae si in ipsa imperii provincia vel regione conditae et earum incolae eiusdem nationis et linguae sint, debent necessario, sicuti pagi, veluti urbium vicinarum partes censeri, ita ut earum unaquaeque sub regimine huius aut illius urbis, quae sui iuris est, esse debeat. Cuius rei ratio est, quod patricii non a supremo huius imperii, sed a supremo uniuscuiusque urbis con-

cilio eligantur, qui in unaquaque urbe pro numero incolarum intra limites iurisdictionis eiusdem urbis plures paucioresve sunt (per art. 5. huius cap.). Atque adeo necesse est, ut multitudo urbis, quae sui iuris non est, ad censum multitudinis alterius, quae sui iuris sit, referatur, et ab eius directione pendeat. At urbes iure belli captae, et quae imperio accesserunt, veluti imperii sociae habendae et beneficio victae obligandae, vel coloniae, quae iure civitatis gaudeant, eo mittendae, et gens alio ducenda vel omnino delenda est.

14. Atque haec sunt, quae ad huius imperii fundamenta spectant. Quod autem eius conditio melior sit, quam illius, quod nomen ab una urbe sola habet, hinc concludo, quod scilicet uniuscuiusque urbis patricii more humanae cupidinis suum ius tam in urbe, quam in senatu retinere, et, si fieri potest, augere studebunt; atque adeo, quantum poterunt, conabuntur multitudinem ad se trahere, et consequenter imperium beneficiis magis, quam metu agitare, suumque numerum augere: quippe quo plures numero fuerint, eo plures (per art. 6. huius cap.) ex suo concilio senatores eligent, et consequenter (per art. eundem) plus iuris in imperio obtinebunt. Nec obstat, quod, dum unaquaeque urbs sibi consulit reliquisque invidet, saepius inter se discordent, et tempus disputando consumant. Nam si, dum Romani deliberant, perit Saguntbus*); contra dum pauci ex solo suo affectu omnia decernunt, perit libertas communeque bonum. Sunt namque humana ingenia hebetiora, quam ut omnia statim penetrare possint; sed consulendo, audiendo et disputando acuuntur, et dum omnia tentant media, ea, quae volunt, tandem inveniunt, quae omnes probant, et de quibus nemo antea cogitasset. Quod si quis regerat, Hollandorum imperium non diu absque comite vel vicario, qui vicem comitis suppleret, stetisse, hoc sibi responsum habeat, quod Hollandi ad obtinendam libertatem satis sibi putaverunt comitem deserere, et imperii corpus capite obtruncare, nec de eodem reformando cogitarunt; sed omnia eius membra, uti antea constituta fuerant, reliquerunt, ita ut Hollandiae comitatus sine comite, veluti corpus sine capite,

*) Vid. Livii histor. l. 21. cap. 6. sqq.

ipsumque imperium sine nomine manserit. Atque adeo minime mirum, quod subditi plerique ignoraverint, penes quos summa esset imperii potestas. Et quamvis hoc non esset, ii tamen, qui imperium revera tenebant, longe pauciores erant, quam ut multitudinem regere, et potentes adversarios opprimere possent. Unde factum, ut hi saepe impune iis insidiari, et tandem evertere potuerint. Subita itaque eiusdem reipublicae eversio non ex eo orta est, quod tempus in deliberationibus inutiliter consumeretur, sed ex deformi eiusdem imperii statu et paucitate regentium.

15. Est praeterea hoc aristocraticum imperium, quod plures urbes tenent, alteri praeferendum, quia non opus est, ut in praecedenti, cavere, ne universum supremum eius concilium subito impetu opprimatur, quandoquidem (per art. 9. huius cap.) eidem convocando nullum tempus nec locus designatur. Sunt praeterea potentes cives in hoc imperio minus timendi. Nam ubi plures urbes libertate gaudent, non sufficit ei, qui viam ad imperium affectat, urbem unam occupare, ut imperium in reliquas obtineat. Et denique in hoc imperio libertas pluribus communis. Nam ubi una sola urbs regnat, eatenus reliquarum bono consulitur, quatenus regnanti huic urbi expedit.

CAP. X. De aristocratia. Finis.

1. Imperii utriusque aristocratici fundamentis explicatis et ostensis superest, ut inquiramus, an aliqua causa culpabili possint dissolvi aut in aliam formam mutari. Primaria causa, unde huiusmodi imperia dissolvuntur, illa est, quam acutissimus Florentinus*) Disc. 1. lib. 3. in Tit. Livium observat, videlicet quod „*imperio*, sicuti humano corpori, *quotidie aggregatur aliquid*, *quod quandoque indiget curatione.*" Atque adeo necesse esse, ait, ut aliquando aliquid accidat, quo imperium ad suum principium, quo stabiliri incepit, redigatur. Quod si intra debitum tempus non acciderit, vitia eo usque crescent, ut tolli nequeant nisi cum ipso imperio. Atque hoc, in-

*) Laudavit Spinoza his verbis „*Nic. Machiavelli*, discorsi sopra la prima deca di Tito Livio l. III. cap. 1." Opere ed. 1813. vol. III. p. 301. Cf. tract. pol. 5, 7.*

quit, vel casu contingere potest, vel consilio et prudentia legum aut viri eximiae virtutis. Nec dubitare possumus, quin haec res maximi sit ponderis, et quod, ubi huic incommodo provisum non sit, non poterit imperium sua virtute, sed sola fortuna permanere; et contra, ubi huic malo remedium idoneum adhibitum fuerit, non poterit ipsum suo vitio, sed solummodo inevitabili aliquo fato cadere, ut mox clarius docebimus. Primum quod huic malo remedium occurrebat, hoc fuit, ut scilicet singulis lustris *supremus* aliquis *dictator* in mensem unum aut duos creetur, cui ius esset de senatorum et cuiuscumque ministri factis cognoscendi, iudicandi et statuendi, et consequenter imperium ad suum principium restituendi. Sed qui imperii incommoda vitare studet, remedia adhibere debet, quae cum imperii natura conveniant, et quae ex ipsius fundamentis deduci queant, alias in Scyllam incidet cupiens vitare Charybdin. Est quidem hoc verum, quod omnes tam qui regunt, quam qui reguntur, metu supplicii aut damni contineri debeant, ne impune vel cum lucro peccare liceat; sed contra certum etiam est, quod si hic metus bonis et malis hominibus communis fuerit, versetur necessario imperium in summo periculo. Quum igitur dictatoria potestas absoluta sit, non potest non esse omnibus formidabilis, praesertim si statuto tempore, ut requiritur, dictator crearetur, quia tum unusquisque gloriae cupidus eum honorem summo studio ambiret; et certum est, quod in pace non tam virtus quam opulentia spectatur, ita ut quo quisque superbior, eo facilius honores adipiscatur. Et forte hac de causa Romani nullo constituto tempore, sed fortuita quadam necessitate coacti dictatorem facere consueverant. At nihilo minus „tumor dictatoris, ut Ciceronis verba referam*), bonis iniucundus" fuit. Et sane, quandoquidem haec dictatoria potestas regia absolute est, potest non absque magno reipublicae periculo imperium aliquando in monarchicum mutari, tametsi in tempus, quantumvis breve, id fiat. Adde quod, si ad creandum dictatorem nullum certum tempus designatum sit, ratio tum nulla temporis intercedentis ab uno ad alium, quam maxime servandam esse diximus, haberetur, et quod res

*) Cic. ad Quint. fratr. III, 8, 4. In edd. leg. *rumor*, non tumor.

etiam vaga admodum esset, ut facile negligeretur. Nisi itaque haec dictatoria potestas aeterna sit et stabilis, quae servata imperii forma in unum deferri nequit, erit ea ipsa, et consequenter reipublicae salus et conservatio admodum incerta.

2. At contra dubitare nequaquam possumus (per art. 3. cap. 6.), quod si possit servata imperii forma dictatoris gladius perpetuus et malis tantummodo formidini esse, nunquam eo usque vitia invalescere poterunt, ut tolli aut emendari nequeant. Ut igitur has omnes conditiones obtineamus, syndicorum concilium concilio supremo subordinandum diximus, ut scilicet dictatorius ille gladius perpetuus esset, non penes personam aliquam naturalem, sed civilem, cuius membra plura sint, quam ut imperium inter se possint dividere (per art. 1. et 2. praeced. cap.) vel in scelere aliquo convenire. Ad quod accedit, quod a reliquis imperii muneribus subeundis prohibeantur, quod militiae stipendia non solvant, et quod denique eius aetatis sint, ut praesentia ac tuta, quam nova et periculosa malint. Quare imperio nullum ab iis periculum, et consequenter non bonis, sed malis tantummodo formidini esse queunt, et revera erunt. Nam ut ad scelera peragenda debiliores, ita ad malitiam coërcendam potentiores sunt. Nam praeterquam quod principiis obstare possunt (quia concilium aeternum est), sunt praeterea numero satis magno, ut sine invidiae timore potentem unum aut alterum accusare et damnare audeant; praesertim quia suffragia calculis feruntur, et sententia nomine totius concilii pronuntiatur.

3. At Romae *plebis tribuni* perpetui etiam erant; verum impares, ut Scipionis alicuius potentiam premerent; et praeterea id, quod salutare esse iudicabant, ad ipsum senatum deferre debebant, a quo etiam saepe eludebantur, efficiendo scilicet, ut plebs ei magis faveret, quem ipsi senatores minus timebant. Ad quod accedit, quod tribunorum contra patricios auctoritas plebis favore defenderetur, et quotiescumque ipsi plebem vocabant, seditionem potius movere, quam concilium convocare viderentur. Quae sane incommoda in imperio, quod in praecedd. duobus capp. descripsimus, locum non habent.

4. Verumenimvero haec syndicorum auctoritas hoc solummodo praestare poterit, ut imperii forma servetur, atque adeo prohibere,

ne leges infringantur, et ne cuiquam cum lucro peccare liceat; sed nequaquam efficere poterit, ne vitia, quae lege prohiberi nequeunt, gliscant, ut sunt illa, in quae homines otio abundantes incidunt, et ex quibus imperii ruina non raro sequitur. Homines enim in pace deposito metu paulatim ex ferocibus barbaris civiles seu humani, et ex humanis molles et inertes fiunt, nec alius alium virtute, sed fastu et luxu excellere studet. Unde patrios mores fastidire, alienos induere, hoc est, servire incipiunt.

5. Ad haec mala vitandum multi conati sunt *leges sumptuarias* condere; sed frustra. Nam omnia iura, quae absque ulla alterius iniuria violari possunt, ludibrio habentur, et tantum abest, ut hominum cupiditates et libidinem frenent, quin contra easdem intendant. Nam nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.*) Nec unquam hominibus otiosis ingenium deest ad eludenda iura, quae instituuntur de rebus, quae absolute prohiberi nequeunt, ut sunt convivia, ludi, ornatus et alia huiusmodi, quorum tantummodo excessus malus et ex uniuscuiusque fortuna aestimandus est, ita ut lege nulla universali determinari queat.

6. Concludo itaque, communia illa pacis vitia, de quibus hic loquimur, nunquam directe, sed indirecte prohibenda esse, talia scilicet imperii fundamenta iaciendo, quibus fiat, ut plerique non quidem sapienter vivere studeant (nam hoc impossibile est), sed ut iis ducantur affectibus, ex quibus reipublicae maior sit utilitas. Atque adeo huic rei maxime studendum, ut divites si non parci, avari tamen sint. Nam non dubium est, quin, si hic avaritiae affectus, qui universalis est et constans, gloriae cupidine foveatur, plerique rei suae sine ignominia augendae summum ponant studium, quo honores adipiscantur et summum dedecus vitent. Si itaque ad fundamenta utriusque imperii aristocratici, quae praecedd. duobus capp. explicui, attendamus, hoc ipsum ex iisdem sequi videbimus. Numerus enim regentium in utroque adeo magnus est, ut divitum maximae parti aditus ad regimen pateat et ad imperii honores adipiscendos.

7. Quod si praeterea (uti diximus art. 47. cap. 8.) statuatur, ut patricii, qui plus debent, quam sunt solvendo, ordine patricio

*) Ovid. amor. III, 4, 17.

deturbentur, et qui bona sua infortunio perdiderunt, ut in integrum restituantur, non dubium est, quin omnes, quantum poterunt, conabuntur bona sua conservare. Peregrinos praeterea habitus nunquam concupiscent, nec patrios fastidient, si lege constituatur, ut patricii et qui honores ambiunt, singulari veste dignoscantur: de quo vide art. 25. et 47. cap. 8. Et praeter haec alia in quocumque imperio cum natura loci et gentis ingenio consentanea excogitari possunt, et in eo apprime vigilari, ut subditi magis sponte, quam lege coacti suum officium faciant.

8. Nam imperium, quod nihil aliud prospicit, quam ut homines metu ducantur, magis sine vitiis erit, quam cum virtute. Sed homines ita ducendi sunt, ut non duci, sed ex suo ingenio et libero suo decreto vivere sibi videantur; atque adeo ut solo libertatis amore, rei augendae studio, speque imperii honores adipiscendi retineantur. Ceterum imagines, triumphi et alia virtutis incitamenta magis servitutis, quam libertatis sunt signa. Servis enim, non liberis virtutis praemia decernuntur. Fateor quidem homines his stimulis maxime incitari; sed ut haec in initio viris magnis, ita postea crescente invidia ignavis et opum magnitudine tumidis decernuntur, magna omnium bonorum indignatione. Deinde qui parentum triumphos et imagines ostentant, iniuriam sibi fieri credunt, ni reliquis praeferantur. Denique, ut alia taceam, hoc certum est, quod aequalitas, qua semel exuta communis libertas necessario perit, conservari nullo modo possit, simulatque alicui viro virtute claro singulares honores iure publico decernuntur.

9. His positis videamus iam, an huiusmodi imperia culpabili aliqua causa possint destrui. Verum si quod imperium aeternum esse potest, illud necessario erit, cuius semel recte instituta iura inviolata manent. Anima enim imperii iura sunt. His igitur servatis servatur necessario imperium. At iura invicta esse nequeunt, nisi et ratione et communi hominum affectu defendantur; alias si scilicet solo rationis auxilio nituntur, invalidae sane sunt facileque vincuntur. Quum itaque utriusque imperii aristocratici iura fundamentalia cum ratione et communi hominum affectu convenire ostenderimus; possumus ergo affirmare, si quae ulla im-

peria, haec necessario aeterna fore, vel nulla culpabili causa, sed fato tantummodo aliquo inevitabili posse destrui.

10. At obiici nobis adhuc potest, quod, quamvis imperii iura in praecedd. ostensa ratione et communi hominum affectu defendantur, possint nihilo minus aliquando vinci. Nam nullus affectus est, qui aliquando a fortiori et contrario affectu non vincatur; timorem namque mortis a cupidine rei alienae saepe vinci videmus. Qui hostem metu territi fugiunt, nullo alterius rei metu detineri possunt; sed sese in flumina praecipitant vel in ignem ruunt, ut hostium ferrum fugiant. Quantumvis igitur civitas recte ordinata et iura optime instituta sint, in maximis tamen imperii angustiis, quando omnes, ut fit, terrore quodam panico capiuntur, tum omnes id solum, quod praesens metus suadet, nulla futuri neque legum habita ratione, probant, omnium ora in virum victoriis clarum vertuntur, eundemque legibus solvunt, atque ipsi imperium (pessimo exemplo) continuant totamque rempublican ipsius fidei committunt: quae res sane Romani imperii exitii fuit causa. Sed ut huic obiectioni respondeam, dico primo, quod in recte constituta republica similis terror non oritur, nisi ex iusta causa. Atque adeo is terror et confusio ex eo orta nulli causae, quae prudentia humana vitari poterat, adscribi potest. Deinde notandum, quod in republica, qualem in praecedd. descripsimus, fieri non potest (per art. 9. et 25. cap. 8.), ut unus aut alter virtutis fama ita excellat, ut omnium ora in se vertat; sed necesse est, ut plures habeat aemulos, quibus plures alii faveant. Quamvis itaque ex terrore confusio aliqua in republica oriatur, leges tamen fraudare atque aliquem contra ius ad imperium militare renuntiare nemo poterit, quin statim contentio aliorum petentium oriatur, quae ut dirimatur, necesse tandem erit ad semel statuta et ab omnibus probata iura recurrere, atque res imperii secundum leges latas ordinare. Possum igitur absolute affirmare, quum imperium, quod una sola urbs, tum praecipue illud, quod plures urbes tenent, aeternum esse, sive nulla interna causa posse dissolvi aut in aliam formam mutari.

CAP. XI. De democratia.

1. Transeo tandem ad tertium et omnino absolutum imperium, quod democraticum appellamus. Huius ab aristocratico differentiam in hoc potissimum consistere diximus, quod in eo a sola supremi concilii voluntate et libera electione pendeat, ut hic aut ille patricius creetur, ita ut nemo ius suffragii et munera imperii subeundi hereditarium habeat, nemoque id ius sibi poscere iure possit, ut in hoc, de quo iam agimus, imperio fit. Nam omnes, qui ex parentibus civibus vel qui in patrio illo solo nati, vel qui de republica bene meriti sunt, vel ob alias causas, ob quas lex alicui ius civis dare iubet, ii, inquam, omnes ius suffragii in supremo concilio muneraque imperii subeunda iure sibi poscunt; nec denegare iis licet, nisi ob crimen aut infamiam.

2. Si igitur iure institutum sit, ut seniores tantummodo, qui ad certum aetatis annum pervenerunt, vel ut soli primogeniti, simulatque per aetatem licet, vel qui certam pecuniae summam reipublicae contribuunt, ius suffragii in supremo concilio et imperii negotia tractandi habeant, quamvis hac ratione fieri posset, ut supremum concilium ex paucioribus civibus componeretur, quam illud imperii aristocratici, de quo supra egimus, erunt nihilo minus huiusmodi imperia democratica appellanda, quoniam eorum cives, qui ad regendam rempublicam destinantur, non a supremo concilio ut optimi eliguntur, sed lege ad id destinantur. Et quamvis hac ratione huiusmodi imperia, ubi scilicet non qui optimi, sed qui forte fortuna divites, vel qui primi nati sunt, ad regimen destinantur, imperio aristocratico cedere videantur, tamen si praxin seu communem hominum conditionem spectemus, res eodem redibit. Nam patriciis ii semper optimi videbuntur, qui divites vel ipsis sanguine proximi vel amicitia coniuncti sunt. Et sane si cum patriciis ita comparatum esset, ut liberi ab omni affectu, et solo studio publicae salutis ducti collegas patricios eligerent, nullum esset imperium cum aristocratico comparandum. Sed rem contra omnino sese habere satis superque ipsa experientia docuit, praesertim in oligarchiis, ubi patriciorum voluntas ob defectum aemulantium

maxime lege soluta est. Ibi enim studio optimos a concilio arcent patricii, et eos sibi socios in concilio quaerunt, qui ab eorum ore pendent, ita ut in simili imperio multo infelicius res eius sese habeant, propterea quod patriciorum electio ab absoluta quorundam libera sive omni lege soluta voluntate pendeat. Sed ad inceptum redeo.

3. Ex dictis in praeced. art. patet, nos posse imperii democratici diversa genera concipere. Sed meum institutum non est de unoquoque, sed de eo solummodo agere, „in quo omnes absolute, qui solis legibus patriis tenentur, et praeterea sui iuris sunt honesteque vivunt, ius suffragii in supremo concilio habent muneraque imperii subeundi.“ Dico expresse: *qui solis legibus patriis tenentur*, ut peregrinos secludam, qui sub alterius imperio esse censentur. Addidi praeterea: *quod*, praeterquam quod legibus imperii teneantur, *in reliquis sui iuris sint*, ut mulieres et servos secluderem, qui in potestate virorum et dominorum, ac etiam liberos et pupillos quam diu sub potestate parentum et tutorum sunt. Dixi denique: *honesteque vivunt*, ut ii apprime secluderentur, qui ob crimen aut aliquod turpe vitae genus infames sunt.

4. Sed forsan rogabit aliquis, num feminae ex natura an ex instituto sub potestate virorum sint? Nam, si ex solo instituto id factum est, nulla ergo ratio nos coëgit feminas a regimine secludere. Sed si ipsam experientiam consulamus, id ex earum imbecillitate oriri videbimus. Nam nullibi factum est, ut viri et feminae simul regnarent, sed ubicunque terrarum viri et feminae reperiuntur, ibi viros regnare et feminas regi videmus, et hac ratione utrumque sexum concorditer vivere. Sed contra Amazonae, quas olim regnasse fama proditum est, viros in patrio solo morari non patiebantur, sed feminas tantummodo alebant, mares autem, quos pepererant, necabant.*) Quod si ex natura feminae viris aequales essent, et animi fortitudine et ingenio, in quo maxime humana potentia, et consequenter ius consistit, aeque pollerent, sane inter tot tamque diversas nationes quaedam reperirentur, ubi uterque sexus pariter regeret, et aliae, ubi a femi-

*) Conf. Justini histor. 2, 4.

nis viri regerentur atque ita educarentur, ut ingenio minus possent. Quod quum nullibi factum sit, affirmare omnino licet, feminas ex natura non aequale cum viris habere ius; sed eas viris necessario cedere, atque adeo fieri non posse, ut uterque sexus pariter regat, et multo minus, ut viri a feminis regantur. Quod si praeterea humanos affectus consideremus, quod scilicet viri plerumque ex solo libidinis affectu feminas ament, et earum ingenium et sapientiam tanti aestiment, quantum ipsae pulchritudine pollent, et praeterea quod viri aegerrime ferant, ut feminae, quas amant, aliis aliquo modo faveant, et id genus alia, levi negotio videbimus, non posse absque magno pacis detrimento fieri, ut viri et feminae pariter regant. Sed de his satis.

Reliqua desiderantur.

V.

EPISTOLAE

DOCTORUM QUORUNDAM VIRORUM

AD

BENEDICTUM DE SPINOZA

EIUSDEMQUE

RESPONSIONES

AD ALIORUM EIUS OPERUM ELUCIDATIONEM NON PARUM FACIENTES.

EX

PRAEFATIONE EDITORIS

B. D. S. OPERUM POSTHUMORUM.

— Epistolae nec secundum materiam, nec secundum eorum auctoritatem, a quibus vel ad quos scriptae sunt, in ordinem sunt redactae, sed iuxta tempora, in quibus exaratae sunt. Ea tamen ratione ordinatae sunt, ut omnes unius eiusdemque viri epistolae et ad eas responsiones se invicem sequantur. Quia vero non quis scribat, sed quid scribatur attendendum est, quaedam scribentium nomina omnibus literis, quaedam tantum initialibus, quaedam nullis plane expressa sunt. Notet quoque lector benevolus, ei non mirum esse debere, si deprehendat in his epistolis ethicam, tum temporis ineditam, tam ab eo, qui literas scribit, quam ab eo, qui eis respondet, allegari; ea namque ante multos annos a diversis fuit descripta et iis communicata. Haec hic loci monere visum fuit, ne quis suspicetur ethicam antehac editam fuisse. Notandum insuper est, omnes, paucis exemptis epistolis, Latine conscriptas esse.

INDEX EPISTOLARUM.

INDEX EPISTOLARUM CHRONOLOGICUS.

Sp. indicat epistolam esse ab ipso *Spinoza* scriptam; ceterae sunt ab aliis ad Spinozam missae.

Signum interrogationis (?) quibusdam epistolis additum est, ubi non nisi ex earum ordine annum licet coniicere.

EPISTOLA I.

Arg. **Spinozae scientia et humanitate laudata Oldenburgius mentionem facit colloquii Rhenoburgi de Deo, de extensione al. habiti, super quibus rebus ut fusius exponat philosophum enixe rogat.**

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Clarissime domine, amice colende,

Tam aegre nuper, quum tibi in secessu tuo Rhenoburgi adessem*), a latere tuo divellebar, ut quam primum in Angliam factus sum redux, tecum rursus unire, quantum fieri potest, commercio saltem epistolico annitar. Rerum solidarum scientia, coniuncta cum humanitate et morum elegantia (quibus omnibus natura et industria amplissime te locupletarunt) eas habent in semet ipsis illecebras, ut viros quosvis ingenuos et liberaliter educatos in sui amorem rapiant. Age itaque, vir praestantissime, amicitiae non fucatae dextras iungamus, eamque omni studiorum et officiorum genere sedulo colamus. Quod quidem a tenuitate mea proficisci potest, tuum iudica. Quas tu possides ingenii dotes, earum partem, quum sine tuo id fieri detrimento possit, me mihi vindicare sinas. 2. Habebamus Rhenoburgi sermonem de Deo, de extensione et cogitatione infinita, de horum attributorum discrimine et convenientia, de ratione unionis animae humanae cum corpore; porro de principiis philosophiae Cartesianae et Baconianae. 3. Verum quum quasi per transennam et in transcursu duntaxat de tanti momenti argumentis tunc loqueremur, atque interim ista omnia menti meae crucem figant, ex amicitiae inter nos initae iure tecum agere nunc aggrediar, ac peramanter rogare, ut circa subiecta praememorata tuos conceptus nonnihil fusius mihi

*) Rhenoburgi (Rhynsburg), in vico prope Lugdunum, Spinoza versatus est ab a. 1661 — 1664.

exponere, imprimis vero in hisce duobus me edocere non graveris, videlicet, primo, qua in re extensionis et cogitationis verum discrimen ponas; secundo, quos in Cartesii et Baconis philosophia defectus observes, quaque ratione eos e medio tolli ac solidiora substitui posse iudices. Quo liberalius de hisce et similibus ad me scripseris, eo arctius me tibi devincies et ad paria, si modo possim, praestanda vehementer obstringes. 4. Sub prelo hic iam sudant exercitationes quaedam physiologicae a nobili quodam Anglo, egregiae eruditionis viro, perscriptae.*) Tractant illae de aëris indole et proprietate elastica, quadraginta tribus experimentis comprobata, de fluiditate item et firmitudine et similibus. Quam primum excusae fuerint, curabo, ut per amicum, mare fortassis traiicientem, tibi exhibeantur. Tu interim longum vale et amici tui memor vive, qui est

Londini d. $\frac{16}{26}$ August. 1661.

tuus omni affectu et studio

HENRICUS OLDENBURG.

EPISTOLA II.

Arg. Spinoza respondet definiendo Deum et attributum, mittitque ut melius intelligatur ethices part. 1. definitiones, axiomata et quatuor primas propositiones. Fine epistolae de quibusdam Cartesii et Baconis erroribus disputat. (Rhenoburgi mense Sept. 1661.)

Viro nobilissimo ac doctissimo Henr. Oldenburgio

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

VIR CLARISSIME,

Quam grata sit mihi tua amicitia, ipse iudicare poteris, modo simul a tua humanitate impetrare possis, ut tibi ad virtutes, quibus abundas, reflectere liceat, et quamvis, quam diu ipsas contemplor, non parum mihi videar superbire, nempe quod eam tecum inire audeam, praesertim dum cogito amicorum omnia, prae-

---

*) Sunt *Roberti Boylii* „tentamina physiologica ... cum historia fluiditatis et firmitatis. Ex Angl. translata." Amstel. 1667. 12. Conf. epp. seqq.

cipue spiritualia, debere esse communia; tamen hoc tuae humanitati potius, simul et benevolentiae, quam mihi, erit tribuendum. Summitate enim illius te deprimere et copia huius adeo me locupletare voluisti, ut arctam amicitiam, quam mihi constanter polliceris et a me reciprocam dignatus es petere, inire non verear, eaque ut sedulo colatur, enixe sim curaturus. 2. Ingenii mei dotes quod attinet, si quas possiderem, eas te tibi vindicare libentissime sinerem, quamquam scirem, id non sine meo magno detrimento futurum. Sed ne videar hoc modo tibi, quod a me iure amicitiae petis, velle denegare, quid circa illa, de quibus loquebamur, sentiam, conabor explicare; quamquam non putem, nisi tua benignitas intersit, hoc medium futurum, ut mihi arctius devinciaris. 3. De Deo itaque incipiam breviter dicere; quem definio esse ens constans infinitis attributis, quorum unumquodque est infinitum sive summe perfectum in suo genere. Ubi notandum, me per attributum intelligere omne id, quod concipitur per se et in se; adeo ut ipsius conceptus non involvat conceptum alterius rei. Ut ex. gr. extensio per se et in se concipitur; at motus non item. Nam concipitur in alio, et ipsius conceptus involvit extensionem. 4. Verum, quod haec sit vera Dei definitio, constat ex hoc, quod per Deum intelligamus ens summe perfectum et absolute infinitum. Quod autem tale ens existat, facile est ex hac definitione demonstrare; sed, quia non est huius loci, demonstratione supersedebo. 5. Sed quod hic demonstrare debeo, ut primae quaestioni viri clar. satisfaciam, sunt haec sequentia: primo, quod in rerum natura non possunt existere duae substantiae, quin tota essentia differant; secundo, substantiam non posse produci; sed quod sit de ipsius essentia existere; tertio, quod omnis substantia debeat esse infinita sive summe perfecta in suo genere. 6. Quibus demonstratis facile poterit videre vir clar. quo tendam, modo simul attendat ad definitionem Dei, adeo ut non sit opus apertius de his loqui. Ut autem haec clare et breviter demonstrarem, nihil melius potui excogitare, nisi ut ea more geometrico probata examini tui ingenii subiicerem; ea itaque hic separatim mitto, tuumque circa ipsa iudicium exspectabo.*) 7. Petis

*) Vide ethices partem 1. ab initio usque ad prop. 4.

a me secundo, quosnam *errores in Cartesii et Baconis philosophia* observem. Qua in re, quamvis meus mos non sit aliorum errores detegere, volo etiam tibi morem gerere. Primus itaque et maximus est, quod tam longe a cognitione primae causae et originis omnium rerum aberrarint; secundus, quod veram naturam humanae mentis non cognoverint; tertius, quod veram causam erroris nunquam assecuti sint: quorum trium quam maxime necessaria sit vera cognitio, tantum ab iis ignoratur, qui omni studio et disciplina prorsus destituti sunt. Quod autem a cognitione primae causae et humanae mentis aberraverint, facile colligitur ex veritate trium propositionum supra memoratarum: quare ad solum tertium errorem ostendendum me converto. 8. De Bacone parum dicam, qui de hac re admodum confuse loquitur et fere nihil probat; sed tantum narrat. Nam primo supponit, quod intellectus humanus praeter fallaciam sensuum sua sola natura fallitur, omniaque fingit ex analogia suae naturae et non ex analogia universi, adeo ut sit instar speculi inaequalis ad radios rerum, qui suam naturam naturae rerum immiscet etc. Secundo, quod intellectus humanus fertur ad abstracta propter naturam propriam, atque ea, quae fluxa sunt, fingit esse constantia etc. Tertio, quod intellectus humanus gliscat, neque consistere aut acquiescere possit: et quas adhuc alias causas adsignat, facile omnes ad unicam Cartesii reduci possunt; scilicet quia voluntas humana est libera et latior intellectu, sive ut ipse Verulamius magis confuse loquitur, quia „intellectus luminis sicci non est, sed recipit infusionem a voluntate." *) (Notandum hic, quod Verulamius saepe capiat intellectum pro mente, in quo a Cartesio differt.) 9. Hanc ergo causam, ceteras ut nullius momenti parum curando, ostendam esse falsam; quod et ipsi facile vidissent, modo attendissent ad hoc, quod scilicet voluntas differt ab hac et illa volitione, eodem modo ac albedo ab hoc et illo albo, sive humanitas ab hoc et illo homine; adeo ut aeque impossibile sit concipere, voluntatem causam esse huius ac illius volitionis, atque humanitatem esse causam Petri et Pauli. 10. Quum igitur voluntas non sit nisi ens rationis, et nequaquam dicenda causa huius et illius volitionis; et particulares volitiones, quia, ut existant,

*) Vide *Baconi Verulamii* novum organum scient. libr. 1. aphorism. 49.

egent causa, non possint dici liberae, sed necessario sint tales, quales a suis causis determinantur; et denique secundùm Cartesium ipsissimi errores sint particulares volitiones: inde necessario sequitur, errores, id est, particulares volitiones, non esse liberas, sed determinari a causis externis et nullo modo a voluntate; quod demonstrare promisi etc.

EPISTOLA III.

Arg. Oldenburgius diversas movet quaestiones de Deo eiusque existentia, de cogitatione et de eth. part. 1. axiomatis, simulque amicum de collegio quodam philosophico certiorem facit et Boylii librum de exercitationibus physiologicis mittere denuo promittit.

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Vir praestantissime et amicissime,

Redditae mihi sunt perdoctae tuae literae et magna cum voluptate perlectae. Geometricum tuum probandi morem valde probo; sed meam simul hebetudinem incuso, quod, quae tam accurate doces, ego haud ita prompte assequar. Patiaris igitur, oro, ut documenta istius meae tarditatis tibi prodam, dum sequentes quaestiones moveo, earumque solutiones a te peto. 2. *Prima* est, an clare et indubitanter intelligas, ex sola illa definitione, quam de Deo tradis, demonstrari, tale ens existere. Ego sane quum mecum perpendo, definitiones non nisi conceptus mentis nostrae continere, mentem autem nostram multa concipere, quae non existunt, et fecundissimam esse in rerum semel conceptarum multiplicatione et augmentatione, necdum video, quomodo ex eo conceptu, quem de Deo habeo, inferre possim Dei existentiam. Possum quippe ex mentali congerie omnium perfectionum, quas in hominibus, animalibus, vegetabilibus, mineralibus etc. deprehendo, concipere et formare substantiam aliquam unam, quae omnes illas virtutes solide possideat, quin imo mens mea valet easdem in infinitum multiplicare et augere; adeoque ens quoddam perfectissimum et excellentissimum apud sese effigiare, quum tamen nullatenus inde concludi possit huiusmodi entis existentia.

3. *Secunda quaestio* est, an tibi sit indubitatum, corpus non terminari cogitatione, nec cogitationem corpore; quum adhuc sub iudice lis sit, quid sit cogitatio; sitne motus corporeus, an actus quidam spiritualis, corporeo plane contradistinctus? 4. *Tertia* est, an axiomata illa, quae mihi communicasti, habeas pro principiis indemonstrabilibus et naturae luce cognitis nullaque probatione egentibus. Fortasse primum axioma tale est. Sed non video, quomodo tria reliqua in talium numerum referri queant. Secundum quippe supponit, nihil existere in rerum natura praeter substantias et accidentia, quum tamen multi statuant, tempus et locum rationem habere neutrius. Tertium tuum axioma, *res* nempe, *quae diversa habent attributa, nihil habere inter se commune*, tantum abest, ut clare a me concipiatur, ut potius contrarium eius tota rerum universitas videatur evincere. Res enim omnes nobis cognitae, tum in nonnullis inter se differunt, tum in quibusdam conveniunt. 5. Quartum denique, *res scilicet, quae nihil commune habent inter se, unam alterius causam esse non posse*, non ita perspicuum est intellectui meo caliginoso, quin luce aliqua perfundi egeat. Deus quippe nihil formaliter commune habet cum rebus creatis, earum tamen causa a nobis fere omnibus habetur. 6. Haec igitur axiomata, quum apud me non videantur extra omnem dubitationis aleam posita, facile coniicis, propositiones tuas iis superstructas non posse non vacillare. Et quo magis eas considero, eo pluribus super eas dubitationibus obruor. 7. Ad primam quippe expendo, duos homines esse duas substantias et eiusdem attributi, quum et unus et alter ratione valeant; inde concludo, dari duas substantias eiusdem attributi. Circa secundam considero, quum nihil possit esse causa sui ipsius, vix cadere sub captum nostrum, quomodo verum esse possit, *substantiam non posse produci, neque ab alia quacumque substantia*. 8. Haec enim propositio omnes substantias causas sui statuit, easdemque omnes et singulas a se invicem independentes, totidemque deos facit et hac ratione primam omnium rerum causam negat: quod ipsum lubens fateor me non capere, nisi hanc mihi gratiam facias, ut sententiam tuam de sublimi hoc argumento nonnihil enucleatius et plenius mihi aperias, doceasque, quaenam sit substantiarum origo et productio, rerumque a se invicem dependentia et

mutua subordinatio. Ut hac in re libere et fidenter mecum agas, per eam, quam inivimus, amicitiam te coniuro rogoque enixissime, ut persuasum tibi habeas quam maxime, omnia ista, quae mihi impertiri dignaberis, integra et salva fore, meque nullatenus commissurum, ut eorum quippiam in tui noxam aut fraudem a me evulgetur. 9. In collegio nostro philosophico experimentis et observationibus faciendis gnaviter, quantum per facultates licet, indulgemus et concinnandae artium mechanicarum historiae immoramur, ratum habentes ex principiis mechanicis formas et qualitates rerum optime posse explicari et per motum, figuram atque texturam, et varias eorum complicationes omnia naturae effecta produci, nec opus esse, ut ad formas inexplicabiles et qualitates occultas, ceu ignorantiae asylum, recurramus. 10. Librum, quem promisi, tibi transmittam, quam primum legati vestri Belgici, qui hic agunt, nuntium aliquem (ut saepe facere solent) Hagam Comitis expedient, aut quam primum amicus quidam alius, cui tuto eum committere possim, ad vos excurret. Veniam peto meae prolixitati et libertati, atque unice rogo, ut quae sine ullis involucris et elegantiis aulicis libere ad tuas reposui, in bonam partem, ut amici solent, accipias, meque credas sine fuco et arte

Londini die 27. Septemb. 1661.

tibi addictissimum

Henr. Oldenburg.

EPISTOLA IV.

Arg. Spinoza respondet ad quasdam Oldenburgii quaestiones et dubitationes, ceteris propter temporis brevitatem omissis, quum iter Amstelodamum facturus esset. (Rhenoburgi m. Oct. 1661.)

Viro nobilissimo ac doctissimo Henrico Oldenburgio

B. d. S.

Responsio ad praecedentem.

Vir clarissime,

Dum paro ire Amstelaedamum, ut ibi hebdomadam unam ac alteram commorer, tuam perquam gratam epistolam accepi, tuasque obiectiones in tres, quas misi, propositiones vidi; quibus

solis, ceteris propter temporis brevitatem omissis, conabor satisfacere. 2. Ad *primam* itaque dico, quod non ex definitione cuiuscumque rei sequitur existentia rei definitae; sed tantummodo (ut in scholio, quod tribus propositionibus adiunxi, demonstravi) sequitur ex definitione sive idea alicuius attributi, id est (uti aperte circa definitionem Dei explicui) rei, quae per se et in se concipitur. Rationem vero huius differentiae etiam in memorato scholio satis clare, ni fallor, proposui, praecipue philosopho. Supponitur enim, non ignorare differentiam, quae est inter fictionem et inter clarum et distinctum conceptum; neque etiam veritatem huius axiomatis, scilicet, quod omnis definitio sive clara et distincta idea sit vera. Quibus notatis non video, quid ad primae quaestionis solutionem ultra desideretur. 3. Quare ad solutionem *secundae* pergo: ubi videris concedere, quodsi cogitatio non pertineat ad extensionis naturam, quod tum extensio non terminaretur cogitatione, nimirum quum de exemplo tantum dubites. Sed nota, amabo, si quis dicat extensionem non extensione terminari, sed cogitatione; annon idem dicet, extensionem non esse absolute infinitam, sed tantum quoad extensionem? Hoc est, non absolute mihi concedit extensionem, sed quoad extensionem, id est, in suo genere esse infinitam. At ais: forte cogitatio est actus corporeus. Sit; quamvis nullus concedam. Sed hoc unum non negabis, extensionem, quoad extensionem, non esse cogitationem, quod ad meam definitionem explicandam et ad tertiam propositionem demonstrandam sufficit. 4. Pergis *tertio* in ea, quae proposui, obiicere, quod axiomata non sunt inter notiones communes numeranda. Sed de hac re non disputo. Verum etiam de ipsorum veritate dubitas, imo quasi videris velle ostendere eorum contrarium magis esse vero simile. Sed attende, quaeso, ad definitionem, quam substantiae et accidentis dedi, ex qua haec omnia concluduntur. 5. Nam quum substantiam intelligam id, quod per se et in se concipitur, hoc est, cuius conceptus non involvit conceptum alterius rei; per modificationem autem sive per accidens id, quod in alio est, et per id, in quo est, concipitur: hinc clare constat primo, quod substantia sit prior natura suis accidentibus. Nam haec sine illa nec existere nec concipi possunt. Secundo, quod praeter substantias et accidentia nihil detur realiter

sive extra intellectum. Nam quicquid datur, vel per se vel per aliud concipitur, et ipsius conceptus vel involvit conceptum alterius rei, vel non involvit. 6. Tertio, quod res, quae diversa habent attributa, nihil habent inter se commune. Per attributum enim explicui id, cuius conceptus non involvit conceptum alterius rei. Quarto denique, quod rerum, quae nihil commune habent inter se, una alterius causa esse non potest. Nam quum nihil sit in effectu commune cum causa, totum, quod haberet, haberet a nihilo. 7. Quod autem adfers, quod Deus nihil formaliter commune habeat cum rebus creatis etc., ego prorsus contrarium statui in mea definitione. Dixi enim, Deum esse ens constans infinitis attributis, quorum unumquodque est infinitum sive summe perfectum in suo genere. 8. Quod autem adfers in primam propositionem, quaeso, mi amice, ut consideres homines non creari, sed tantum generari, et quod eorum corpora iam antea existebant, quamvis alio modo formata. Verum hoc concluditur, quod libenter etiam fateor, scilicet quod si una pars materiae annihilaretur, simul etiam tota extensio evanesceret. Secunda autem propositio non multos deos facit, sed tantum unum, scilicet constantem infinitis attributis etc.

EPISTOLA V.

Arg. Oldenburgius Boylii librum mittit et dolet quod philosophus non ad omnia dubia respondere potuerit.

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Amice plurimum colende,

Libellum, quem promiseram, en accipe, mihique tuum de eo iudicium, inprimis circa ea, quae de nitro deque fluiditate ac firmitudine inserit specimina, rescribe. Gratias tibi maximas ago pro eruditis tuis literis secundis, quas heri accepi. 2. Doleo tamen magnopere, quod iter tuum Amstelaedamense obfuerit, quo minus ad omnia mea dubia responderis. Quod tum praetermissum, quam primum per otium licuerit, expedias oro. Multum quidem mihi lucis in posteriori hac epistola affudisti, non tamen tantum, ut omnem caliginem dispulerit; quod tum, credo, fiet feliciter,

quando distincte et clare de vera et prima rerum origine me instruxeris. 3. Quam diu enim perspicuum mihi non est, a qua causa et quomodo res coeperint esse, et quo nexu a prima causa, si qua talis sit, dependeant; omnia, quae audio quaeque lego, scopae mihi dissolutae videntur. Tu igitur, doctissime domine, ut facem hac in re mihi praeeas, deque mea fide et gratitudine non dubites, enixe rogo, qui sum

Londini d. $\frac{11}{21}$ Octobr. 1661.

tibi addictissimus

HENR. OLDENBURG.

EPISTOLA VI.

ARG. Continet Spinozae adnotationes ad librum Roberti Boylii de nitro, fluiditate et firmitate. (Rhenoburgi anno 1661. extr. aut a. 1662. ineunte.)

Viro nobilissimo ac doctissimo Henr. Oldenburgio

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

VIR CLARISSIME,

Librum ingeniosissimi Boylii accepi, eumque, quantum per otium licuit, evolvi. Maximas tibi ago gratias pro munere hoc. Video me non malam antehac, quum primum hunc mihi librum promiseras, fecisse coniecturam, nempe, te non nisi de re magni momenti sollicitum fore. Vis interim, doctissime domine, ut tibi meum tenue de iis, quae scripsit, iudicium mittam, quod, ut mea fert tenuitas, faciam, notando scilicet quaedam, quae mihi obscura sive minus demonstrata videntur; neque adhuc omnia propter occupationes percurrere, multo minus examinare potui. Quae igitur circa nitrum etc. notanda reperio, sequentibus accipe.

2. DE NITRO. Primo colligit ex suo experimento de redintegratione nitri, nitrum esse quid heterogeneum, constans ex partibus fixis et volatilibus, cuius tamen natura (saltem quoad phaenomena) valde differt a natura partium, ex quibus componitur, quamvis ex sola mera mixtura harum partium oriatur. Haec, inquam, conclusio, ut diceretur bona, videtur mihi adhuc requiri

aliquod experimentum, quo ostendatur spiritum nitri non esse revera nitrum, neque absque ope salis lixiviosi posse ad consistentiam reduci, neque crystallisari; vel ad minimum requirebatur inquirerė, an salis fixi quae in crucibulo manet quantitas, semper eadem ex eadem quantitate nitri et ex maiore secundum proportionem reperiatur. Et quod ad id attinet, quod clarissimus vir ait sect. 9., se ope libellae deprehendisse, et etiam quod phaenomena spiritus nitri adeo sint diversa, imo quaedam contraria phaenomenis ipsius nitri, nihil, meo quidem iudicio, faciunt ad confirmandam eius conclusionem. 3. Quod ut appareat, id, quod simplicissimum occurrit ad hoc de redintegratione nitri explicandum, paucis exponam; simulque duo aut tria experimenta admodum facilia adiungam, quibus haec explicatio aliquo modo confirmatur. Ut itaque hoc phaenomenon quam simplicissime explicem, nullam aliam differentiam inter spiritum nitri et ipsum nitrum ponam, praeterquam eam, quae satis est manifesta; hanc scilicet, quod particulae huius quiescant, illius vero non parum concitatae inter sese agitentur. 4. Et fixum sal quod attinet, id nihil facere ad constituendam essentiam nitri supponam; sed ipsum ut faeces nitri considerabo, a quibus neque ipse spiritus nitri (ut reperio) liberatur, sed ipsi, quamvis confrictae, satis copiose innatant. Hoc sal sive hae faeces poros sive meatus habent excavatos ad mensuram particularum nitri. 5. Sed vi ignis, dum particulae nitrosae ex ipsis expellebantur, quidam angustiores evaserunt, et per consequens alii dilatari cogebantur, et ipsa substantia sive parietes horum meatuum rigidae et simul admodum fragiles reddebantur. Ideoque quum spiritus nitri ipsi instillaretur, quaedam ipsius particulae per angustiores illos meatus impetu se insinuare inceperunt, et quum ipsarum crassities (ut a Cartesio non male demonstratur) sit inaequalis, eorum rigidos parietes prius flectebant instar arcus, antequam eos frangerent; quum autem ipsos frangerent, illa fragmenta resilire cogebant, et suum, quem habebant, motum retinendo aeque ac antea ineptae manebant ad consistendum atque crystallisandum; partes vero nitri per latiores meatus se insinuantes, quoniam ipsorum parietes non tangebant, necessario ab aliqua materia subtilissima cingebantur et ab eadem eodem modo, ac a flamma vel calore partes ligni sursum expelle-

bantur et in fumum avolabant; at si satis copiosae erant, sive quod cum fragmentis parietum et cum particulis per angustiores meatus ingredientibus congregarentur, guttulas componebant sursum volitantes. 6. Sed si sal fixum ope aquae vel aëris laxetur*) languidiusque reddatur, tum satis aptum fit ad cohibendum impetum particularum nitri et eas cogendum, ut, quem habebant, motum amittant, atque iterum consistant, eodem modo ac globus tormentarius, quum arenae aut luto impingit. In sola hac consistentia particularum spiritus nitri nitri redintegratio consistit, ad quam efficiendum sal fixum, ut ex hac explicatione apparet, tanquam instrumentum adhibetur. Huc usque de *redintegratione.*

7. Videamus iam, si placet, primo, cur spiritus nitri et ipsum nitrum sapore adeo inter se differant; secundo, cur nitrum sit inflammabile, spiritus vero nitri nullo modo. Ut primum intelligamus, advertendum est, quod corpora, quae sunt in motu, nunquam aliis corporibus occurrant latissimis suis superficiebus; quiescentia vero aliis incumbunt latissimis suis superficiebus. Particulae itaque nitri, si, quum quiescunt, linguae imponantur, ei incumbent latissimis suis superficiebus et hoc modo ipsius poros obstruent, quae causa est frigoris; adde quod saliva non potest nitrum dissolvi in particulas adeo minutas. Sed si, quum hae particulae concitate moventur, linguae imponantur, occurrent ipsi acutioribus superficiebus et per eius poros se insinuabunt, et quo concitatius moveantur, eo acrius linguam pungent; eo modo ac acus, quae si linguae occurrat cuspide aut sua longitudine ipsi incumbat, diversas oriri faciet sensationes.

8. Causa vero, cur nitrum sit inflammabile, spiritus autem non item, est, quia, quum particulae nitri quiescunt, difficilius ab igne sursum ferri possunt, quam quum proprium versus omnes partes habeant motum, ideoque, quum quiescunt, tam diu igni resistunt, donec ignis eas ab invicem separet, atque undequaque cingat; quum vero ipsas cingit, huc illuc ipsas secum rapit, donec proprium acquirant motum et sursum in fumum abeant. Sed particulae spiritus nitri, quum iam sint in motu et ab invicem separa-

*) Si quaeris, cur ex instillatione spiritus nitri in sal fixum dissolutum ebullitio oriretur, lege notam in §. 24. *Sp.*

tae, a parvo calore ignis in maiori sphaera undequaque dilatantur, et hoc modo quaedam in fumum abeunt, aliae per materiam ignem suppeditantem se insinuant, antequam flamma undiquaque cingantur; ideoque ignem potius extinguunt, quam alunt.

9. Pergam iam ad *experimenta*, quae hanc explicationem comprobare videntur. Primum est, quod reperi particulas nitri, quae inter detonandum in fumum abeunt, merum esse nitrum. Nam quum semel atque iterum nitrum liquefacerem, donec crucibulum satis incanduerit, atque pruna micante incenderem, eius fumum calice vitreo frigido excepi, donec ab ipso irroraretur, et postea halitu oris calicem etiam ultra madefeci et tandem aëri eum frigido exposui, ut siccaretur.*) Quo facto hic illic in calice stiriolae nitri apparuerunt. 10. Et ut minus suspicarer, id non ex solis particulis volatilibus fieri, sed quod forte flamma partes integras nitri secum raperet (ut secundum clarissimi viri sententiam loquar), et fixas simul cum volatilibus, antequam dissolverentur, ex se expelleret: hoc, inquam, ut minus suspicarer, fumum per tubum ultra pedem longum, ut A, quasi per caminum adscendere feci, ut partes ponderosiores tubo adhaererent, et solas volatiliores, per angustius foraminulum B transeuntes, exciperem; et res, uti dixi, successit.

Fig. I.

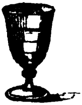
11. Verum neque hic subsistere volui; sed, ut rem ulterius examinarem, maiorem quantitatem nitri accepi, liquefeci et pruna micante incendi; atque, uti antea, tubum A crucibulo imposui et iuxta foramen B, quam diu flamma duravit, frustulum speculi tenebam, cui materia quaedam adhaesit, quae aëri exposita liquescebat; et quamvis aliquot dies exspectaverim, nullum nitri effe-

*) Quum haec experiebar, aër erat serenissimus. *Sp.*

ctum observare potui, sed postquam spiritum nitri affundebam, in nitrum mutabatur. 12. Ex quo videor posse concludere, primo quod partes fixae inter liquandum a volatilibus separantur et quod flamma ipsas ab invicem dissociatas sursum pellit; secundo quod, postquam partes fixae a volatilibus inter detonandum dissociantur, iterum consociari non possunt: ex quo concluditur tertio, quod partes, quae calici adhaeserunt et in stiriolas coaluerunt, non fixae, sed tantum volatiles fuerunt.

13. Secundum experimentum, et quod ostendere videtur partes fixas non nisi faeces nitri esse, est, quod nitrum quo magis est defaecatum, eo volatilius et magis aptum ad crystallisandum reperio. Nam quum crystallos nitri defaecati sive filtrati poculo vitreo, quale est A, imponerem, et parum aquae frigidae infunderem, simul cum aqua illa frigida partim evaporabat, et sursum circa vitri labra particulae illae fugitivae haerebant et in stiriolas coalescebant.

Fig. II.

14. Tertium experimentum, quod indicare videtur, particulas spiritus nitri, ubi suum motum amittunt, inflammabiles reddi, hoc est. Guttulas spiritus nitri involucro humido instillavi, ac deinde arenam inieci, per cuius meatus spiritus nitri continuo se insinuabat, et postquam arena totum aut fere totum spiritum nitri imbiberat, eam in eodem involucro super ignem probe exsiccavi: quo facto arenam deposui et chartam prunae micanti apposui, quae statim atque ignem apprehendebat, eodem modo scintillabat, ac facere solet, quum ipsum nitrum imbiberit. 15. Alia, si mihi fuisset commoditas ulterius experiundi, his adiunxissem, quae fortassis rem prorsus indicarent. Sed quia aliis rebus prorsus sum distractus, in aliam occasionem tua venia differam et ad alia notanda pergam.

16. Ad §. 5. Ubi vir clarissimus de figura particularum nitri obiter agit, culpat modernos scriptores, quod ipsam perperam

exhibuerint, inter quos nescio, an etiam Cartesium intelligat. Eum si intelligit, forte ex aliorum dictis ipsum culpat. Nam Cartesius non loquitur de talibus particulis, quae oculis conspici queunt. Neque puto clarissimum virum intelligere, quod si stiriolae nitri abraderentur, donec in parallelepipeda aut in aliam quamcumque figuram mutarentur, nitrum esse desinerent; sed forte chymicos aliquos notat, qui nihil aliud admittunt, nisi quod oculis videre et manibus palpare possunt.

17. Ad §. 9. Si hoc experimentum accurate potuisset fieri, prorsus confirmaret id, quod concludere volebam ex primo supra memorato experimento.

18. Inde a §. 13. usque ad 18. conatur vir clarissimus ostendere, omnes tactiles qualitates pendere a solo motu, figura et ceteris mechanicis affectionibus, quas demonstrationes quandoquidem a clarissimo viro non tanquam mathematicae proferuntur, non opus est examinare, an prorsus convincant. Sed interim nescio, cur clarissimus vir hoc adeo sollicite conetur colligere ex hoc suo experimento; quum iam hoc a Verulamio et postea a Cartesio satis superque demonstratum sit. Neque video, hoc experimentum luculentiora nobis praebere indicia, quam alia satis obvia experimenta. Nam quod calorem attinet; an idem non aeque clare apparet ex eo, quod si duo ligna, quamvis frigida, contra se invicem confricentur, flammam ex solo illo motu concipiant? quod calx inspersa aqua incalescat? 19. Ad sonum quod attinet, non video, quid in hoc experimento magis notabile reperiatur, quam reperitur in aquae communis ebullitione, et in aliis multis. De colore autem, ut tantum probabilia adferam, nihil aliud dicam, nisi quod videmus omnia virentia in tot tamque diversos colores mutari. Porro corpora tetrum odorem spirantia si agitentur, tetriorem spargunt odorem, et praecipue si modice incalescant. Denique vinum dulce in acetum mutatur, et sic multa alia. Quare haec omnia (si libertate philosophica uti liceat) supervacanea iudicarem.*) Hoc dico, quia vereor, ne alii, qui clarissimum virum minus, quam par est, amant, perperam de ipso iudicent.

*) In epistola a me missa haec consulto omisi. *Sp.*

20. Ad §. 24. De huius phaenomeni causa iam locutus sum. Hic tantum addo, me etiam experientia invenisse, guttulis illis salinis particulas salis fixi innatare. Nam quum ipsae sursum volitabant, vitro plano, quod paratum ad id habebam, occurrebant, quod utcumque calefeci, ut, quod volatile vitro adhaerebat, evolaret; quo facto materiam crassam albicantem vitro hic illic adhaerentem conspiciebam.

21. In §. 25. videtur clarissimus vir velle demonstrare, partes alcalisatas per impulsum particularum salinarum huc illuc ferri; particulas vero salinas proprio impulsu se ipsas in aërem tollere. Et ego in explicatione phaenomeni dixi, quod particulae spiritus nitri concitatiorem motum acquirunt, eo quod, quum latiores meatus ingrediuntur, necessario a materia aliqua subtilissima cingi debent et ab eadem, ut ab igne particulae ligni, sursum pelli; particulae vero alcalisatae suum motum acceperunt ab impulsu particularum spiritus nitri per angustiores meatus se insinuantium. Hic addo, aquam puram non adeo facile solvere atque laxare posse partes fixas. Quare non mirum est, quod ex affusione spiritus nitri in solutionem salis istius fixi in aqua dissoluti talis ebullitio, qualem vir clarissimus §. 24. recitat, oriatur; imo puto hanc ebullitionem fervidiorem fore, quam si spiritus nitri sali fixo adhuc intacto instillaretur. Nam in aqua in minutissimas moleculas dissolvitur, quae facilius dirimi atque liberius moveri possunt, quam quum omnes partes salis sibi invicem incumbunt atque firmiter adhaerent.

22. Ad §. 26. De sapore spiritus acidi iam locutus sum. Quare de solo alcali dicendum restat. Id quum imponerem linguae, calorem, quem punctio sequebatur, sentiebam. Quod mihi indicat, quoddam genus calcis esse; eodem enim modo atque calx ope aquae, ita hoc sal ope salivae, sudoris, spiritus nitri et forte etiam aëris humidi incalescit.

23. Ad §. 27. Non statim sequitur, particulam aliquam materiae ex eo, quod alii iungitur, novam acquirere figuram; sed tantum sequitur ipsam maiorem fieri, et id sufficit ad efficiendum id, quod in hac §. ab clar. viro quaeritur.

24. Ad §. 33. Quid de ratione philosophandi clarissimi viri

sentiam, dicam, postquam videro eam dissertationem, de qua hic et in commentatione prooemiali pag. 23. mentio fit.

25. De Fluiditate. Ad §. 1. *Satis constat, annumerandas esse maxime generalibus affectionibus* etc. Notiones ex vulgi usu factas, vel quae naturam explicant, non ut in se est, sed prout ad sensum humanum refertur, nullo modo inter summa genera numerandas censerem, neque miscendas (ne dicam confundendas) cum notionibus castis et quae naturam, ut in se est, explicant. Huius generis sunt motus, quies et eorum leges; illius vero visibile, invisibile, calidum, frigidum et, ut statim dicam, fluidum etiam et consistens etc.

26. Ad §. 5. *Prima est corporum componentium parvitas, in grandioribus quippe* etc. Quamvis corpora sint parva, superficies tamen habent (aut habere possunt) inaequales asperitatesque. Quare si corpora magna tali proportione moveantur, ut eorum motus ad eorum molem sit, ut motus minutorum corporum ad eorundem molem, fluida etiam essent dicenda, si nomen fluidi quid extrinsecum non significaret, et non ex vulgi usu tantum usurparetur ad significanda ea corpora mota, quorum minutiae atque interstitia humanum sensum effugiunt. Quare idem erit corpora dividere in fluida et consistentia, ac in visibilia et invisibilia.

27. Ibidem. *Nisi chymicis experimentis id comprobare possemus.* Nunquam chymicis neque aliis experimentis nisi demonstratione et computatione aliquis id comprobare poterit. Ratione enim et calculo corpora in infinitum dividimus; et per consequens etiam vires, quae ad eadem movendum requiruntur. Sed experimentis nunquam id comprobare poterimus.

28. Ad §. 6. *Grandia corpora inepta nimis esse constituendis fluidis* etc. Sive per fluidum intelligatur id, quod modo dixi, sive non, res tamen per se est manifesta. Sed non video, quomodo vir clar. experimentis in hac §. allatis id comprobet. Nam (quando de re incerta dubitare volumus) quamvis ossa ad componendum chylum et similia fluida sint inepta, forte satis erunt apta ad novum quoddam genus fluidi componendum.

29. Ad §. 10. *Idque dum eas minus, quam antea reddit flexiles* etc. Sine ulla partium mutatione, sed ex eo tantum, quod

partes in recipiens propulsae a reliquis separabantur, in aliud corpus oleo solidius coagulari potuerant. Corpora enim vel leviora vel ponderosiora sunt pro ratione fluidorum, quibus immerguntur. Sic particulae butyri, dum lacti innatant, partem liquoris componunt; sed postquam lac novum motum propter agitationem acquirit, cui omnes partes lac componentes non aeque se accommodare possunt, hoc solum facit, ut quaedam ponderosiores evadant, quae partes leviores sursum pellunt. Sed quia hae leviores aëre ponderosiores sunt, ut cum ipso liquorem componant, ab ipso deorsum pelluntur, et quia ad motum ineptae sunt, ideo etiam solae liquorem componere non possunt, sed sibi invicem incumbunt et adhaerent. Vapores etiam quum ab aëre separantur, in aquam mutantur, quae respectu aëris consistens potest dici.

30. Ad §. 13. *Atque exemplum peto a vesica per aquam distenta, quam a vesica aëre plena* etc. Quum aquae particulae semper quaquaversum indesinenter moveantur, perspicuum est, si a corporibus circumiacentibus non cohibentur, eam quaquaversum dilatatum iri. Porro quid vesicae aqua plenae distentio iuvet ad sententiam de spatiolis confirmandam, fateor me nondum posse percipere. Ratio enim, cur particulae aquae lateribus vesicae digito pressis non cedant, quod alias, si liberae essent, facerent, est, quia non datur aequilibrium sive circulatio, uti datur, quum corpus aliquod, puta digitus noster, a fluido sive aqua cingitur. Sed quantumvis aqua a vesica prematur, eius tamen particulae lapidi, vesicae etiam incluso, cedent eodem modo, ac extra vesicam facere solent.

Fig. III.

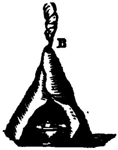

31. Ad §. eandem. *Daturne aliqua materiae portio?* Affirmativa statuenda, nisi malumus progressum in infinitum quaerere, aut (quo nil absurdius) concedere dari vacuum.

32. Ad §. 19. *Ut liquoris particulae ingressum in poros illos reperiant ibique detineantur: qua ratione* etc. Hoc non est absolute affirmandum de omnibus liquoribus ingressum in poros

aliorum invenientibus. Particulae enim spiritus nitri, si poros albae chartae ingrediantur, eam rigidam ac friabilem reddunt; quod experiri licebit, si capsulae ferreae candenti, ut A, guttulae aliquot infundantur et fumus per involucrum chartaceum, ut B, propellatur. Porro ipse spiritus nitri corium madefacit, non vero humectat; sed contra ipsum, sicuti etiam ignis, contrahit.

Fig. IV.

33. Ad §. eandem. *Quas quum natura et volatui et natatui destinaverit* etc. Causam a fine petit.

34. Ad §. 23. *Quamvis eorundem motus raro a nobis concipiatur; cape igitur* etc. Sine hoc experimento et sine ullo dispendio res satis apparet ex eo, quod halitus oris, qui tempore hyemali satis conspicitur moveri, tempore tamen aestatis aut in hypocaustis conspici a nobis non potest. Porro si tempore aestatis aura subito frigescat, vapores ex aqua adscendentes quum propter novam densitatem aëris non possint, uti antequam frigesceret, per ipsum adeo facile dispergi, denuo super aquae superficiem tanta copia congregantur, ut a nobis satis conspici queant. Porro motus saepe tardior est, ut a nobis conspiciatur, ut ex gnomone et umbra solis colligere possumus, et saepissime celerior est, quam ut a nobis conspiciatur, ut videre est in fomento ignito, dum aliqua celeritate movetur; ibi nempe imaginamur, partem ignitam in omnibus locis peripheriae, quam motu suo describit, quiescere: quorum causas hic redderem, nisi id supervacaneum iudicarem. 35. Denique, ut hoc obiter dicam, sufficit, ad naturam fluidi in genere intelligendum scire, quod possumus manum nostram motu fluido proportionato versus omnes partes sine ulla resistentia movere, ut satis manifestum est iis, qui ad notiones illas, quae naturam, ut in se est, non vero ut ad sensum humanum relatam explicant, satis attendunt. Neque ideo hanc historiam tanquam inutilem despicio; sed contra si de unoquoque liquore quam

accuratissime et summa cum fide fieret, ipsam utilissimam indicarem ad eorum peculiares differentias intelligendum, quae res ut summe necessaria omnibus philosophis maxime desideranda.

36. De Firmitate. Ad §. 7. *Catholicis naturae legibus.* Est demonstratio Cartesii. Nec video clar. virum aliquam genuinam demonstrationem ab experimentis vel observationibus desumptam in medium adferre.

Multa hic et in sequentibus notaveram; sed postea vidi clar virum se ipsum corrigere.

37. Ad §. 16. *Et semel quadringentas et triginta duas.* Si cum pondere argenti vivi tubo inclusi conferatur, proxime ad verum pondus accedit. Verum haec examinare, ut simul habeatur, quoad fieri potest, ratio inter impulsionem aëris ad latera, sive secundum lineam horizonti parallelam et inter illam, quae fit secundum lineam horizonti perpendicularem, operae pretium ducerem, et puto hoc modo posse fieri.

Fig. V.

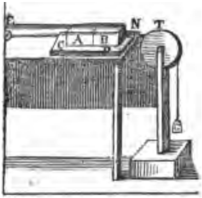
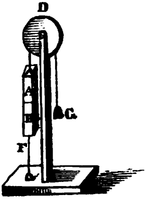

Fig. VI.

Sit in Fig. 1. (V.) CD speculum planum probissime levigatum; AB duo marmora se immediate tangentia Marmor A alligatum sit denti E, B vero chordae N alligatum. T est trochlea, G pondus, quod ostendet vim, quae requiritur ad divellendum marmor B a marmore A secundum lineam horizonti parallelam.

In Fig. 2. (VI.) F sit filum sericum satis robustum, quo marmor B pavimento alligatur, D trochlea, G pondus, quod ostendet vim, quae requiritur ad divellendum marmor A ab marmore B secundum lineam horizonti perpendicularem.

Reliqua desiderantur.

EPISTOLA VII.

Arg. Oldenburgius suo et Boylii nomine Spinozae gratias agit pro literis scriptis. De societate regia Londini constituta. Ceterum hortatur philosophum ut libros philosophicos et theologicos in publicum prodire iubeat. (Londini, ut videtur a. 1662. Cf. init. huius epist.)

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Responsio ad praecedentem.

Ante septimanas sat multas, vir clarissime, gratissimam tuam epistolam in Boylii librum docte animadvertentem accepi. Ipse auctor una mecum maximas tibi pro meditationibus communicatis gratias agit, idque citius significasset, nisi eum spes tenuisset, se negotiorum, quibus oneratur, mole tam brevi temporis spatio potuisse levari, ut una cum gratiis etiam responsionem suam eadem opera potuisset remittere. 2. Verum enim vero spe sua se hactenus frustratum sentit, negotiis tum publicis tum privatis eum ita distrahentibus, ut hac vice non nisi gratum suum animum tibi testari queat, suam vero de notis tuis sententiam in aliud tempus differre cogatur. Accedit, quod duo adversarii scriptis excusis eum sunt adorti, quibus, ut primo quoque tempore respondeat, obstrictum se arbitratur. Ea vero scripta non in commentationem de nitro, sed in libellum eius alium „experimenta pneumatica aërisque elaterem probantia" continentem vibrantur. Quam primum laboribus hisce se expediverit, de tuis etiam exceptionibus mentem suam tibi aperiet; at interea temporis rogat, ne moram hanc sinistre interpreteris.

3. Collegium illud philosophantium, de quo coram apud te mentionem inieceram, iam regis nostri gratia in *societatem regiam* conversum est, publicoque diplomate munitum, quo ipsi insignia privilegia conceduntur, spesque egregia suppeditatur, reditibus necessariis id ipsum locupletandi.

4. Omnino consulerem tibi, ut, quae pro ingenii tui sagacitate docte, tum in philosophicis, tum theologicis concinnasti, doctis non invideas, sed in publicum prodire sinas, quicquid theologastri oggannire poterint. Liberrima est respublica vestra;

liberrime in ea philosophandum. Tua interim ipsius prudentia tibi suggeret, ut conceptus tuos tuamque sententiam, quam poteris modestissime, prodas; de reliquo eventum fato committas. 5. Age igitur, vir optime, metum omnem expectora nostri temporis homunciones irritandi; satis diu ignorantiae et nugis litatum; vela pandamus verae scientiae et naturae adyta penitius, quam hactenus factum, scrutemur. Innoxie, putem, meditationes tuae apud vos excudi poterunt, nec ullum earum inter sapientes offendiculum verendum. Hos igitur si patronos et fautores inveneris (ut omnino te inventurum spondeo), quid momum ignorantem reformides? Non te missum faciam, amice honorande, quin te exoravero, nec unquam, quantum quidem in me est, concedam, ut cogitata tua, quae tanti sunt ponderis, aeterno silentio premantur. 6. Magnopere rogo, ut quid super hac re consilii capies, mihi significare, quam primum commode potes, non graveris. Occurrent hic forte talia, quae cognitione tua non indigna erunt. Praedicta quippe societas institutum suum nunc acrius urgebit, et forsan, dummodo pax in hisce oris perennet, rempublicam literariam non vulgariter ornabit. Vale, vir eximie, meque crede

tui studiosissimum et amicissimum

Henr. Oldenburg.

EPISTOLA VIII.

Arg. Respondet Oldenburgius iterum ad epist. 6. et Boylii sententiam de Spinozae notis exponit. Fine epistolae denuo admonet amicum ut edat opuscula „de rerum primordiis et intellectus emendatione."

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Altera responsio ad epistolam VI.

Praestantissime vir, amice clarissime,

Multa equidem afferre possem, quae diuturnum meum silentium apud te excusarent; sed ad duo capita causas illius reducam, invaletudinem scilicet nobilissimi Boylii et meorum negotiorum turbam. Illa impedimento fuit, quo minus ad tuas in nitrum

animadversiones citius respondere valuerit Boylius; haec adeo me districtum tenuere per plurimos menses, ut mei vix iuris fuerim, proindeque nec officio illo defungi potuerim, ad quod me tibi obstrictum profiteor. Gestit animus, amotum esse (pro tempore saltem) utrumque obstaculum, ut meum cum tanto amico commercium instaurare liceat. Id equidem nunc facio maxima cum lubentia; statque animus (favente numine) omni modo cavere, ne deinceps consuetudo nostra literaria tam diu interrumpatur.

2. Ceterum priusquam de iis tecum agam, quae tibi et mihi privatim intercedunt, expediam illa, quae D. Boylii nomine tibi debentur. Notas, quas in chymico-physicum illius tractatulum concinnaveras, sueta sibi humanitate excepit, tibique maximas pro examine tuo gratias rependit. Interim moneri te cupit, propositum sibi non tam fuisse, ostendere, vere philosophicam perfectamque hanc esse nitri analysin, quam explicare, vulgarem et in scholis receptam de formis substantialibus et qualitatibus doctrinam infirmo talo niti, specificasque rerum differentias, quas vocant, ad partium magnitudinem, motum, quietem et situm posse revocari. 3. Quo praenotato auctor porro ait, experimentum suum de nitro satis superque docere, nitri corpus universum in partes, a se invicem et ab ipso toto discrepantes, per analysin chymicam abiisse; postea vero ita rursum ex iisdem coaluisse et redintegratas fuisse, ut parum fuerit de pristino pondere desideratum. Addit vero se ostendisse, rem ipsam ita se habere; de rei autem modo, quem tu coniectari videris, non egisse, nec de eo quicquam, quum praeter institutum eius fuerit, determinasse. Quae tu interim de modo supponis, quodque sal nitri fixum tanquam faeces eius consideras, ceteraque talia, ea a te gratis dicta, nec probata arbitratur: quodque a te affertur, has faeces sive hoc sal fixum meatus habere ad mensuram particularum nitri excavatos, circa id notat auctor noster, salem cinerum clavellatorum (*Belgice potasch*) cum spiritu nitri nitrum aeque constituere, ac spiritum nitri cum proprio suo sale fixo. 4. Unde liquere putat, similes reperiri poros in eiusmodi corporibus, unde nitrosi spiritus non extruduntur. Nec videt auctor illam materiae subtilissimae, quam adstruis, necessitatem ex ullis phaenomenis probatam; sed ex sola vacui impossibilitatis hypothesi assumptam.

5. Quae de causis differentiae saporis inter spiritum nitri et nitrum ipsum disseris, ferire se auctor negat. Quod vero de nitri inflammabilitate et spiritus nitri ἀφλογία tradis, Cartesii de igne doctrinam supponere ait, quam sibi necdum satisfecisse testatur.

6. Quod ad experimenta spectat, quibus tuam phaenomeni explicationem comprobari putas; respondet auctor, primo spiritum nitri nitrum quidem esse materialiter, formaliter nequaquam, quum qualitatibus et virtutibus quam maxime differant, sapore scilicet, odore, volatilitate, potentia solvendi metalla, colores vegetabilium mutandi etc. Secundo, quod coire ais particulas quasdam sursum latas in crystallos nitri, id ex eo fieri statuit, quod partes nitrosae una cum spiritu nitri per ignem protruduntur, quemadmodum in fuligine contingit. 7. Tertio, quod de defaecationis effectu affers, ei respondet auctor, ista defaecatione ut plurimum liberari nitrum a sale quodam, sal commune referente; ascensum vero in stiriolas communem illi esse cum aliis salibus, et ab aëris pressione aliisque quibusdam causis, alias dicendis nilque ad praesentem quaestionem facientibus, dependere. Quarto, quod dicis de experimento tuo tertio, idem fieri ait auctor etiam cum aliis quibusdam salibus; asserens, chartam actu inflammatam particulas rigidas et solidas, quae componebant salem, vibrare, iisdemque hoc pacto scintillationem conciliare.

8. Quod porro putas sect. 5. auctorem nobilem culpare Cartesium, in hoc te ipsum culpandum credit; dicitque, se nullatenus indigitasse Cartesium, sed Gassendum et alios, qui figuram cylindricam particulis nitri tribuunt, quum revera sit prismica; nec de figuris aliis se loqui, quam visibilibus.

9. Ad ea, quae in sect. 13—18. animadvertis, hoc tantum reponit, se haec scripsisse inprimis, ut chymiae usum ad confirmanda principia philosophiae mechanica ostenderet assereretque; nec se invenisse haec apud alios tam clare tradita et tractata. Est noster Boylius ex eorum numero, qui non adeo suae rationi confidant, ut non velint cum ratione convenire phaenomena. Magnum praeterea discrimen ait intercedere inter obvia experimenta, circa quae quid adferat natura quaeque interveniant, ignoramus, et inter ea, de quibus certo constat, quaenam ad ea afferantur. Ligna sunt corpora multo magis composita, quam subiectum, de quo

auctor tractat. Et in aquae communis ebullitione ignis externus additur, qui in procreatione soni nostri non adhibetur. 10. Porro, quod virentia in tot tamque diversos colores mutantur, de eius causa quaeritur; illud vero ex mutatione partium oriri, hoc experimento declaratur, quo apparet, colorem ex spiritus nitri affusione mutatum fuisse. Denique neque tetrum neque suavem habere odorem nitrum ait; sed ex sola dissolutione tetrum acquirere, quem in reconiunctione amittit.

11. Quae ad sect. 25. notas (cetera enim se non tangere ait), iis respondet usum se fuisse principiis Epicuraeis, quae volunt, motum particulis inesse connatum; opus enim fuisse aliqua uti hypothesi ad phaenomeni explicationem; quam tamen propterea suam non faciat, sed adhibeat ad sententiam suam contra chymicos et scholas sustinendum, duntaxat ostendens ex hypothesi memorata rem posse bene explicari. Quod ibidem subiicis de aquae purae ineptitudine solvendi partes fixas, ei Boylius noster respondet, chymicos passim observare et asserere, aquam puram salia alcalizata citius, quam alia solvere.

12. Quae circa fluiditatem et firmitudinem annotasti, ea necdum vacavit auctori expendere. Haec quae consignavi, tibi transmitto, ne diutius commercio et colloquio tuo literario destituerer.

13. Peto autem enixissime, ut boni ea consulas, quae adeo subsultim et mutilate tibi repono, idque meae potius festinationi, quam illustris Boylii ingenio tribuas. Ea quippe magis ex familiari cum eo circa hoc subiectum sermone collegi, quam ex praescripta et methodica aliqua eius responsione: unde sine dubio factum, ut multa ab ipso dicta me effugerint, forte et solidiora et elegantiora, quam quae hic a me commemorata sunt. Culpam igitur omnem in me reiicio, penitusque ab ea auctorem libero.

14. Iam ad ea progrediar, quae mihi tecum intercedunt. Et hic in ipso limine rogare mihi fas sit, confecerisne illud tanti momenti opusculum tuum, in quo „de rerum primordio earumque dependentia a prima causa, ut et de intellectus nostri emendatione" tractas. Certe, vir amicissime, nil credo in publicum prodire posse, quod viris revera doctis et sagacibus futurum sit istiusmodi tractatu gratius vel acceptius. Id tui genii et ingenii vir spectare potius debet, quam quae nostri seculi et moris theologis

arrident: non tam illi veritatem, quam commoditates spectant. 15. Te igitur per amicitiae nostrae foedus, per omnia veritatis augendae et evulgandae iura contestor, ne tua de argumentis iis scripta nobis invideas vel neges. Si tamen quid sit maioris momenti, quam ego praevideo, quod ab operis publicatione te arceat, summopere oro, ut epitomen eius per literas mihi impertire ne graveris; et amicum me senties pro hoc officio et gratum. 16. Alia brevi prodibunt ab eruditissimo Boylio edenda, quae redhostimenti loco tibi transmittam, ea quoque adiuncturus, quae totum tibi institutum regiae nostrae societatis; cui sum cum aliis viginti a consilio et cum uno et altero a secretis, depingent. Hac vice temporis angustia praecludor, quo minus evagari ad alia queam. Omnem tibi fidem, quae ab honesta mente proficisci potest, omnemque ad quaevis officia, quae a tenuitate mea praestari queunt, promptitudinem tibi spondeo, sumque ex animo,

Londini d. 3. April. 1663.

vir optime, tuus ex asse

HENRICUS OLDENBURG.

EPISTOLA IX.

ARG. Nuntiat Spinoza Oldenburgio, se supellectilem suam Rhenoburgum transtulisse et propter „principia philosophiae Cartesianae" edenda per tempus Amstelodami versatum esse. Ad obiectiones a Boylio factas respondet. (Rhenoburgi mense Maio aut Iun. 1663.)

Viro nobilissimo ac doctissimo Henr. Oldenburgio

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

VIR NOBILISSIME,

Literas tuas, mihi dudum desideratas, tandem accepi, iisque etiam respondere licuit. Verum priusquam id aggrediar, ea quae impediverunt, quo minus antehac rescribere potuerim, paucis dicam. Quum mense Aprili meam supellectilem huc transtuli*),

*) Quum iam inde ab anno 1661. versaretur Rhenoburgi, ubi usque ad annum 1664. remansit, haec verba non de sedis ac domicilii mutatione intelligenda sunt.

Amstelaedamum profectus sum. Ibi quidam me amici rogarunt, ut sibi copiam facerem cuiusdam tractatus „secundam partem principiorum Cartesii more geometrico demonstratam et praecipua, quae in metaphysicis tractantur," breviter continentis, quem ego cuidam iuveni, quem meas opiniones aperte docere nolebam, antehac dictaveram. 2. Deinde rogarunt, ut quam primum possem, primam etiam partem eadem methodo concinnarem. Ego ne amicis adversarer, statim me ad eam conficiendam accinxi, eamque intra duas hebdomadas confeci atque amicis tradidi, qui tandem me rogarunt, ut sibi illa omnia edere liceret, quod facile impetrare potuerunt, hac quidem lege, ut eorum aliquis, me praesente, ea stylo elegantiori ornaret, ac praefatiunculam adderet, in qua lectores moneret, me non omnia, quae in eo tractatu continentur, pro meis agnoscere, quum non pauca in eo scripserim, quorum contrarium prorsus amplector, hocque uno aut altero exemplo ostenderet. 3. Quae omnia amicus quidam, cui editio huius libelli curae est, pollicitus est facere et hac de causa aliquod tempus Amstelaedami moratus sum. Et a quo in hunc pagum, in quo iam habito, reversus fui, vix mei iuris esse potui propter amicos, qui me dignati sunt invisere. Iam tandem, amice suavissime, aliquid superest temporis, quo haec tibi communicare, simulque rationem, cur ego hunc tractatum in lucem prodire sino, reddere possum. 4. Hac nempe occasione forte aliqui, qui in mea patria primas partes tenent, reperientur, qui cetera, quae scripsi, atque pro meis agnosco, desiderabunt videre, adeoque curabunt, ut ea extra omne incommodi periculum communis iuris facere possim. Hoc vero si contingat, non dubito, quin statim quaedam in publicum edam; sin minus, silebo potius, quam meas opiniones hominibus invita patria obtrudam, eosque mihi infensos reddam. Precor igitur, amice honorande, ut eo usque exspectare non graveris: tum enim aut ipsum tractatum impressum aut eius compendium, ut a me petis, habebis. Et si interim eius, qui sub prelo iam sudat, unum aut alterum exemplar habere velis, ubi id rescivero et simul medium, quo ipsum commode mittere potero, tuae voluntati obsequar.

5. Revertor iam ad tuam epistolam. Magnas tibi, uti debeo, nobilissimoque Boylio ago gratias pro perspectissima tua erga me

benevolentia, proque benefica tua voluntate. Tot enim, tantique momenti et ponderis negotia, in quibus versaris, non potuerunt efficere, ut tui amici oblivisceveris; quin imo benigne polliceris, te omni modo curare, ne in posterum consuetudo nostra literaria tam diu interrumpatur. Eruditissimo domino Boylio magnas etiam ago gratias, quod ad meas notas dignatus fuerit respondere, quamvis obiter et quasi aliud agendo. 6. Equidem fateor, eas non tanti esse momenti, ut eruditissimus vir in iis respondendo tempus, quod altioribus cogitationibus impendere potest, consumat. Ego quidem non putavi, imo mihi persuadere non potuissem, quod vir eruditissimus nihil aliud sibi proposuerit in suo tractatu de nitro, quam tantum ostendere doctrinam illam puerilem et nugatoriam de formis substantialibus, qualitatibus etc. infirmo talo niti. Sed quum mihi persuasissem, clarissimum virum naturam nitri nobis explicare voluisse: quod nempe esset corpus heterogeneum, constans partibus fixis et volatilibus, volui mea explicatione ostendere (quod puto me satis superque ostendisse), nos posse omnia, quae ego saltem novi, nitri phaenomena facillime explicare, quamvis non concedamus nitrum esse corpus heterogeneum, sed homogeneum. 7. Quocirca meum non erat ostendere sal fixum faeces esse nitri, sed tantum supponere, ut viderem, quomodo mihi vir clarissimus ostendere posset, illud sal non esse faeces, sed prorsus necessarium ad essentiam nitri constituendam, sine quo non posset concipi; quia, ut dico, putabam, virum clarissimum id ostendere voluisse. Quod vero dixi, sal fixum meatus habere ad mensuram particularum nitri excavatos, eo non egebam ad redintegrationem nitri explicandam. Nam ut ex eo, quod dixi, nempe quod in sola consistentia spiritus nitri eius redintegratio consistit, clare apparet omnem calcem, cuius meatus angustiores sunt, quam ut particulas nitri continere queant, quorumque parietes languidi sunt, aptam esse ad motum particularum nitri sistendum, ac proinde ex mea hypothesi ad ipsum nitrum redintegrandum; adeoque non mirum esse, alia salia, tartari scilicet et cinerum clavellatorum, reperiri, quorum ope nitrum redintegrari potest. 8. Sed ideo tantum dixi, sal nitri fixum meatus habere ad mensuram particularum nitri excavatos, ut causam redderem, cur sal fixum nitri magis aptum sit

ad nitrum ita redintegrandum, ut parum absit de pristino suo pondere; imo ex eo, quod alia salia reperiantur, quibus nitrum redintegrari potest, putabam ostendere, calcem nitri ad essentiam nitri constituendam non requiri, nisi vir clarissimus dixisset, nullum sal esse, quod sit (nitro scilicet) magis catholicum: adeoque id in tartaro et cineribus clavellatorum latere potuisse. 9. Quod porro dixi, particulas nitri in maioribus meatibus a materia subtiliori cingi, id ex vacui impossibilitate, ut clarissimus vir notat conclusi; sed nescio, cur vacui impossibilitatem hypothesin vocat, quum clare sequatur ex eo, quod nihili nullae sint proprietates. Et miror, virum clarissimum de hoc dubitare, quum videatur statuere, nulla dari accidentia realia. An quaeso non daretur accidens reale, si daretur quantitas absque substantia?

10. Quod ad causas differentiae saporis spiritus nitri et nitri ipsius attinet, eas proponere debui, ut ostenderem, quomodo poteram ex sola differentia, quam inter spiritum nitri et nitrum ipsum admittere tantum volui, nulla salis fixi habita ratione, eius phaenomena facillime explicare.

11. Quae autem tradidi de nitri inflammabilitate et spiritus nitri ἀφλογία, nihil aliud supponunt, quam quod ad excitandam in aliquo corpore flammam requiratur materia, quae eius corporis partes disiungat agitetque; quae duo quotidianam experientiam et rationem satis docere puto.

12. Transeo ad experimenta, quae attuli, non ut absolute, sed, ut expresse dixi, *aliquo modo* meam explicationem confirmarem. In primum itaque experimentum, quod attuli, nihil vir clarissimus adfert, praeter quod ipse expressissimis verbis notavi; de ceteris vero, quae etiam tentavi, ut id, quod vir clarissimus mecum notat, minus suspicarer, nihil prorsus ait. 13. Quod deinde in secundum experimentum adfert, nempe defaecatione ut plurimum liberari nitrum a sale quodam, sal commune referente, id tantum dicit; sed non probat. Ego enim, ut expresse dixi, haec experimenta non attuli, ut iis ea, quae dixi, prorsus confirmarem; sed tantum quia ea experimenta, quae dixeram et ratione convenire ostenderam, illa aliquo modo confirmare viderentur. Quod autem ait, adscensum in stiriolas communem illi esse cum

aliis salibus, nescio quid id ad rem faciat; concedo enim alia etiam salia faeces habere, atque volatiliora reddi, si ab iis liberentur. In tertium etiam experimentum nihil video adferri, quod me tangat. 14. In sectione quinta auctorem nobilem culpare Cartesium putavi, quod etiam in aliis locis pro libertate philosophandi cuivis concessa utriusque nobilitate illaesa fecit; quod forte etiam alii, qui clar. viri scripta et Cartesii principia legerunt, idem, nisi expresse moneantur, mecum putabunt. Necdum video clar. virum suam mentem aperte explicare; nondum enim ait, an nitrum nitrum esse desineret, si eius stiriolae visibiles, de quibus tantum loqui ait, raderentur, donec in parallelepipeda aut aliam figuram mutarentur.

15. Sed haec relinquo et ad id, quod clar. vir ad ea, quae in sectione 13—18. ponit, transeo, atque dico, me libenter fateri, hanc nitri redintegrationem praeclarum quidem experimentum esse ad ipsam nitri naturam investigandam, nempe ubi prius principia philosophiae mechanica noverimus et quod omnes corporum variationes secundum leges mechanicae fiant; sed nego, haec ex modo dicto experimento clarius atque evidentius sequi, quam ex aliis multis obviis experimentis, ex quibus tamen hoc non evincitur. Quod vero vir clar. ait, se haec sua apud alios tam clare tradita et tractata non invenisse, forte aliquid in rationes Verulamii et Cartesii, quod ego videre non possum, habet, quo ipsas se refutare posse arbitratur. Eas hic non adfero, quia non puto clar. virum ipsas ignorare; hoc tamen dicam, ipsos etiam voluisse, ut cum eorum ratione convenirent phaenomena. Si nihilo minus in quibusdam erraverunt, homines fuerunt; humani nihil ab ipsis alienum puto. 16. Ait porro magnum discrimen intercedere inter ea (obvia scilicet et dubia, quae attuli, experimenta) circa quae, quid adferat natura, quaeque interveniant, ignoramus, et inter ea, de quibus certo constat, quaenam ad ea adferantur. Verum nondum video, quod clarissimus vir nobis explicuerit naturam eorum, quae in hoc subiecto adhibentur, nempe calcis nitri huiusque spiritus; adeo ut haec duo non minus obscura videantur, quam quae attuli, calcem nempe communem et aquam. 17. Ad lignum quod attinet, concedo, id corpus esse magis compositum, quam nitrum; sed quam diu utriusque naturam et modum, quo in utroque calor

oritur, ignoro, quid id quaeso ad rem facit? Deinde nescio, qua ratione clar. vir affirmare audet, se scire, quae in hoc subiecto, de quo loquimur, natura adferat. Qua quaeso ratione nobis ostendere poterit, illum calorem non ortum fuisse a materia aliqua subtilissima? An forte propterea, quod parum fuerit de pristino pondere desideratum? Quamvis nihil desideratum fuisset, nihil meo quidem iudicio concludere posset. 18. Videmus enim, quam facile res ex parva admodum quantitate materiae calore aliquo imbui possunt, neque ideo ponderosiora, quoad sensum, neque leviora fieri. Quare non sine ratione dubitare possum, an forte quaedam non concurrerint, quae nullo sensu observari potuissent; praesertim, quam diu ignoratur, quomodo omnes illae variationes, quas vir clar. inter experiundum observavit, ex dictis corporibus fieri potuerunt; imo pro certo habeo, calorem et illam effervescentiam, quam clar. vir recitat, a materia adventitia ortas fuisse. 19. Deinde puto me facilius ex aquae ebullitione (taceo iam agitationem) posse concludere, aëris concitationem causam esse, a qua sonus oritur, quam ex hoc experimento, ubi eorum, quae concurrunt, natura plane ignoratur et in quo calor etiam observatur, qui quo modo sive a quibus causis ortus fuerit, nescitur. Denique multa sunt, quae nullum prorsus spirant odorem, quorum tamen partes, si utcumque concitentur atque incalescant, odor statim persentitur, et si iterum frigescant, nullum iterum odorem habent (saltem quoad humanum sensum), ut exempli gratia, succinum et alia, quae etiam nescio, an magis composita sint, quam nitrum.

20. Quae ad sectionem vigesimam quartam notavi, ostendunt spiritum nitri non esse purum spiritum, sed calce nitri aliisque abundare; adeoque me dubitare, an id, quod vir clarissimus ope libellae deprehendisse ait, quod nempe pondus spiritus nitri, quem instillavit, pondus illius, quod inter detonandum perierat, fere exaequabat, satis caute observare potuit.

21. Denique, quamvis aqua pura quaod oculum salia alcalisata citius solvere possit; tamen quum ea corpus magis homogeneum, quam aër sit, non potest, sicuti aër, tot genera corpusculorum habere, quae per omnis generis calcis poros se insinuare possint. Quare quum aqua certis particulis unius generis maxime constet,

quae calcem ad certum terminum usque dissolvere possunt, aër vero non item, inde sequitur, aquam usque ad illum terminum longe citius calcem dissoluturam, quam aërem. Sed quum contra aër constet etiam crassioribus et longe subtilioribus et omnis generis particulis, quae per poros longe angustiores, quam quos particulae aquae penetrare possunt, multis modis se insinuare possunt; inde sequitur aërem, quamvis non tam cito, atque aquam, nempe, quia non tot particulis uniuscuiusque generis constare potest, longe tamen melius atque subtilius dissolvere calcem nitri posse, eamque languidiorem, ac proinde aptiorem ad motum particularum spiritus nitri sistendum reddere. Nam nullam aliam differentiam inter spiritum nitri et nitrum ipsum adhuc agnoscere cogor ab experimentis, quam quod particulae huius quiescant, illius vero valde concitatae inter sese agitentur; adeo ut eadem differentia, quae est inter glaciem et aquam, sit inter nitrum et eius spiritum.

22. Verum te circa haec diutius detinere non audeo. Vereor, ne nimis prolixus fuerim, quamvis, quantum quidem potui, brevitati studuerim. Si nihilo minus molestus fui, id ut ignoscas oro, simulque ut ea, quae ab amico libere et sincere dicta sunt, in meliorem partem interpreteris. Nam ego de his prorsus tacere, ut tibi rescriberem, inconsultum iudicavi. Ea tamen apud te laudare, quae minus placebant, mera esset adulatio, qua nihil in amicitiis perniciosius et damnosius censeo. Constitui igitur, mentem meam apertissime explicare; et nihil hoc viris philosophis gratius fore iudicavi. Interim si tibi videbitur consultius, haec cogitata igni potius, quam eruditissimo domino Boylio tradere, in tua manu sunt. Fac ut lubet; modo me tibi nobilissimoque Boylio addictissimum atque amantissimum credas. Doleo, quod propter tenuitatem meam hoc non nisi verbis ostendere valeam; attamen etc.

EPISTOLA X.

Arg. Oldenburgius laetatur de principiorum Cartesianae philosophiae editione exspectanda, mittit Boylii librum novum et cum Spinoza novum societatis regiae experimentum communicat.

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Clarissime vir, amice plurimum colende,

Commercii nostri literarii instaurationem in magna pono parte felicitatis. Scias itaque, me tuas $\frac{17}{27}$ Iulii ad me datas accepisse insigni cum gaudio, duplici imprimis nomine, tum quod salutem tuam testarentur, tum quod de tuae erga me amicitiae constantia certiorem me redderent. Accedit ad cumulum, quod mihi nuntias, te primam et secundam principiorum Cartesii partem, more geometrico demonstratam, prelo commisisse, eiusdem unum alterumve exemplar liberalissime mihi offerens. Accipio munus perlubenti animo, rogoque, ut istum sub prelo iam sudantem tractatum, si placuerit, domino Petro Serrario, Amstelaedami degenti, pro me transmittas. In mandatis quippe ipsi dedi, ut eiusmodi fasciculum recipiat et ad me per amicum traiicientem expediat.

2. Ceterum permittas tibi dicam, me impatienter ferre, te etiamnum supprimere ea scripta, quae pro tuis agnoscis, in republica imprimis tam libera, ut sentire ibi quae velis, et quae sentias dicere liceat. Perrumpere te velim ista repagula, imprimis quum subticere nomen tuum possis et hac ratione extra omnem periculi aleam te collocare.

3. Nobilissimus Boylius peregre abiit. Quam primum redux fuerit factus in urbem, communicabo ipsi eam epistolae tuae doctissimae partem, quae illum spectat, eiusque de conceptibus tuis sententiam, quam primum eam nactus fuero, rescribam. Puto, te iam vidisse ipsius „chymistam Scepticum", qui iam dudum Latine editus inque exterorum oris dispersus fuit, multa continens paradoxa chymico-physica et Stagyricorum principia hypostatica (ut vocant) sub examen severum revocans.

4. Alium nuper edidit libellum, qui forte necdum ad bibliopolas vestros pervenit: quare eum hoc involucro tibi mitto, rogoque peramanter, ut hoc munusculum boni consulas. Continet libellus, ut videbis, defensionem virtutis elasticae aëris contra quendam Franciscum Linum*), qui funiculo quodam, intellectum iuxta ac sensum omnem fugiente, phaenomena in experimentis novis physico-mechanicis domini Boylii recitata explicare satagit. Evolve et expende libellum et tua de eo animi sensa mihi deprome.

5. Societas nostra regia institutum suum gnaviter pro viribus prosequitur, intra experimentorum observationumque cancellos sese continens, omnesque disputationum anfractus devitans.

Egregium nuper captum fuit experimentum, quod valde torquet vacuistas, plenistis vero vehementer placet. Est vero tale.

Fig. VII.

6. Phiala vitrea A, repleta ad summitatem aqua, orificio eius in vas vitreum B aquam continens inverso, imponatur recipienti novae machinae pneumaticae domini Boylii; exhauriatur mox aër ex recipiente: conspicientur bullae magna copia ex aqua in phialam A adscendere et omnem inde aquam in vas B infra superfi-

*) *Franc. Linus* Londini nat. a. 1595., Iesuita, Leodii matheseos professor.

ciem aquae ibi contentae depellere. Relinquantur in hoc statu duo vascula ad tempus unius alteriusve diei, aëre identidem ex dicto recipiente crebris exantlationibus evacuato: tum eximantur e recipiente et phiala A repleatur hac aqua aëre privata, rursumque invertatur in vas B, ac recipienti denuo utrumque vas includatur. Exhausto iterum recipiente per debitas exantlationes, conspicietur forte bullula quaedam ex collo phialae A adscendere, quae ad summitatem emergens et continuata exantlatione se ipsam expandens, rursum omnem depellet aquam ex phiala, ut prius. Tum phiala iterum ex recipiente eximatur et exhausta aëre aqua ad summum repleatur invertaturque, ut prius, et recipienti immittatur. Tum aëre probe evacuetur recipiens, eoque rite et omnino evacuato remanebit aqua in phiala sic suspensa, ut nullatenus descendat. 7. In hoc experimento causa, quae iuxta Boylium sustinere aquam in experimento Torricelliano statuitur (aër nempe aquae in vasculo B incumbens), ablata plane videtur, nec tamen aqua in phiala descendit. Plura statueram hic subiungere, sed amici et occupationes me avocant.

8. Non possum claudere literas, quin iterum iterumque tibi inculcem publicationem eorum, quae tu ipse es meditatus. Nunquam desistam te hortari, donec petitioni meae satisfeceris. Interea temporis, si quaedam contentorum illorum capita mihi impertiri velles, oh! quam te deperirem, quantaque necessitudine me tibi obstrictum iudicarem! Valeas florentissime, meque, ut facis, amare pergas

Londini 31. Iulii 1663.

tui studiosissimum et amicissimum

HENR. OLDENBURG.

EPISTOLA XI.

Arg. Boylii sententiam de Spinozae adnotationibus denuo scribit et philosophi amicitiam studiorumque consortium laudibus tollit.

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Praestantissime vir et amice colendissime,

Vix tres quatuorve dies sunt elapsi, ex quo epistolam per tabellionem ordinarium ad te dabam. Memineram ibi cuiusdam libelli a domino Boylio conscripti et tibi transmittendi. Non tum affulgebat spes tam cito nanciscendi amicum, qui eum perferret. Ex eo tempore se obtulit quidam opinione mea celerius. Accipias igitur nunc, quod tunc mitti non poterat, unaque domini Boylii, qui nunc rure in urbem reversus est, salutem officiosissimam. 2. Rogat ille ut praefationem in experimenta ipsius circa nitrum factam consulas, intellecturus inde verum, quem sibi praestituerat in eo opere, scopum; ostendere videlicet resurgenti philosophiae solidioris placita claris experimentis illustrari et haec ipsa sine scholarum formis, qualitatibus, elementis nugatoriis optime explicari posse; neutiquam autem in se suscepisse naturam nitri docere, vel etiam improbare ea, quae de materiae homogeneitate deque corporum differentiis, ex motu et figura etc. duntaxat exorientibus, a quoquam tradi possunt. Hoc duntaxat se voluisse ait, texturas corporum varias, varia eorum discrimina inducere, ab iisque diversa admodum effecta proficisci, riteque inde, quam diu ad primam materiam resolutio facta non fuerit, heterogeneitatem aliquam a philosophis et aliis concludi. 3. Nec putem, in rei fundo inter te et dominum Boylium dissensum esse. Quod vero ais, omnem calcem, cuius meatus angustiores sunt, quam ut particulas nitri continere queant, quorumque parietes languidi sunt, aptam esse ad motum particularum nitri sistendum, proindeque ad ipsum nitrum redintegrandum; respondet Boylius, si cum aliis calcibus spiritus nitri misceatur, non tamen cum ipsis verum nitrum compositum iri.

4. Quoad ratiocinationem, qua ad evertendum vacuum uteris, attinet, ait Boylius, se eam nosse et praevidisse; at in ipsa nequaquam acquiescere: qua de re alibi dicendi locum fore asserit.

5. Petiit, ut te rogarem, an suppeditare ipsi exemplum possis, in quo duo corpora odora in unum conflata corpus plane inodorum (nitrum scilicet) componant. Tales ait esse partes nitri, spiritum quippe ipsius teterrimum spargere odorem, nitrumque fixum odore non destitui.

6. Rogat porro, ut probe consideres, an probam institueris inter glaciem aquamque cum nitro eiusque spiritu comparationem, quum tota glacies non nisi in aquam resolvatur, glaciesque inodora in aquam relapsa inodora permaneat; discrepantes vero qualitates inter nitri spiritum eiusque salem fixum reperiantur, uti tractatus impressus abunde docet.

7. Haec et similia inter disserendum de hoc argumento ab illustri auctore nostro accipiebam; quae per memoriae meae imbecillitatem cum multa eius fraude potius, quam existimatione, me repetere certus sum. Quum de rei summa consentiatis, nolim haec ulterius exaggerare; potius auctor essem, ut ingenia iungatis uterque ad philosophiam genuinam solidamque certatim excolendam. Te imprimis monere mihi fas sit, ut principia rerum pro mathematici tui ingenii acumine consolidare pergas: uti nobilem meum amicum Boylium sine mora pellicio, ut eandem experimentis et observationibus pluries et accurate factis confirmet illustretque. 8. Vides, amice carissime, quid moliar, quid ambiam. Novi nostrates hoc in regno philosophos suo muneri experimentali nequaquam defuturos; nec minus persuasum mihi habeo, te quoque provincia tua gnaviter perfuncturum, quicquid ogganniat vel criminetur sive philosophorum sive theologorum vulgus. Quum literis praegressis iam te fuerim pluribus ad hoc ipsum hortatus, nunc me reprimo, ne fastidium tibi creem. Hoc saltem peto ulterius, ut quaecumque eorum typis iam mandata sunt, quae vel in Cartesium es commentatus, vel ex intellectus tui scriniis propriis depromsisti, quanto ocius mihi transmittere per dominum Serrarium digneris. Habebis me tanto arctius tibi devinctum, intelligesque quavis data occasione me esse

Londini d. 4. August. 1663.

tui studiosissimum

HENR. OLDENBURG.

EPISTOLA XII.

Arg. Queritur Old. de interrupto literarum commercio et de Boylii libris et anonymi tractatu physico quaedam agit.

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Vir clarissime mihique amicissime,

Gaudebam magnopere, quum ex nuperis domini Serrarii literis intelligerem, te vivere et valere et Oldenburgii tui memorem esse. Sed simul graviter fortunam meam (si fas est tali vocabulo uti) accusabam, qua factum est, ut per tot mensium spatium commercio illo suavissimo, quo antehac tecum utebar, privatus fuerim. Tum occupationum turba, tum calamitatum domesticarum immanitas culpandae sunt; meum quippe erga te studium amplissimum fidaque amicitia firmo semper stabunt talo et inconcussa perennabunt. 2. Dominus Boylius et ego non raro de te, tua eruditione et profundis meditationibus confabulamur. Vellemus ingenii tui foetus excludi et doctorum amplexibus commendari, teque hac in re exspectationi nostrae facturum satis confidimus. Non est, quod domini Boylii diatriba de nitro, deque firmitate et fluiditate apud vos imprimatur: hic quippe Latino sermone iam excusa est, nec nisi commoditas deest exemplaria ad vos transvehendi. Rogo igitur, ne permittas, ut quis typographus vestras tale quid aggrediatur. 3. Idem Boylius tractatum insignem „de coloribus" in lucem emisit et Anglice et Latine, simul et „historiam experimentalem de frigore, thermometris" etc., ubi multa praeclara, multa nova. Nil nisi bellum hoc infaustum*) obstat, quo minus libri ad vos transmittantur. 4. Prodiit etiam tractatus quidam insignis „de sexaginta observationibus microscopicis", ubi multa audacter, sed philosophice (iuxta tamen principia mechanica) disseruntur. Spero bibliopolas nostros viam inventuros, horum omnium exemplaria ad vos expediendi. Ego

*) Est bellum Caroli II. Anglorum regis contra Hollandos inde ab a. 1664 — 1667. Conf. *Rotteck* allg. Gesch. t. VIII. cap. 2. §. 11.

quid tu nuper egeris, vel sub manu habeas, accipere a manu tua propria aveo, qui sum

Londini d. 28. April. 1665.

tui studiosissimus et amantissimus

HENR. OLDENBURG.

EPISTOLA XIII.

ARG. Spinoza cum Oldenburgio de duobus Boylii libris communicat sententiam et de telescopiis Italicis, quibus in Iove et Saturno res novae sint observatae. (Voorburgi m. Maio 1665.)

Viro nobilissimo ac doctissimo Henr. Oldenburgio B. D. S.

AMICE INTEGERRIME,

Paucis ante diebus amicus quidam epistolam tuam d. 28. Aprilis, quam a bibliopola Amstelaedamensi, qui eam sine dubio a domino Serrario acceperat, sibi traditam aiebat. Gavisus sum summopere, quod tandem ex te ipso intelligere licuit, te bene valere, tuumque erga me animum benevolum eundem atque olim esse. Ego sane quotiescumque data fuit occasio, D. Serrarium et Christian. Hugenium Z. D. *), qui etiam te novisse mihi dixerat, de te tuaque valetudine rogare non desii. 2. Ab eodem D. Hugenio etiam intellexi eruditissimum D. Boylium vivere et in lucem emisisse tractatum illum insignem „de coloribus" Anglice, quem ille mihi commodato daret, si linguam Anglicam callerem. Gaudeo igitur ex te scire, hunc tractatum simul cum illo altero „de frigore et thermometris", de quo nondum audiveram, Latina civitate donatos et publici iuris factos. 3. Liber de observationibus microscopicis etiam penes D. Hugenium est, sed ni fallor Anglice. Mira quidem mihi de hisce microscopiis narravit et simul de telescopiis quibusdam in Italia elaboratis, quibus eclipses in Iove ab interpositione satellitum observare potuerunt, ac etiam umbram quandam in Saturno tanquam ab annulo factam. Quorum occasione non satis possum mirari Cartesii praecipitantiam,

*) *Christian. Huygens* nat. Hagae 1629., mort. 1695., inventor horologiorum oscillatoriorum, physicos libros et mathematicos edidit. Conf. ep. 14. 15. et 16.

qui ait causam, cur planetae iuxta Saturnum (eius enim ansas planetas esse putavit, forte quia eas Saturnum tangere nunquam observavit) non moventur, posse esse, quod Saturnus circa proprium axem non gyret, quum hoc cum suis principiis parum conveniat, tum quia ex suis principiis facillime ansarum causam explicare potuerat, nisi praeiudicio laboraret etc.'

EPISTOLA XIV.

Arg. Oldenburgius una cum Boylio denuo Spinozam monet ad studium philosophiae gnaviter promovendum et libros edendos. De Kircheri et Hugenii tractatibus. De Hevelii et Auzouti dissidio. De Europae statu.

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Vir praestantissime, amice colende,

Facis, ut virum cordatum et philosophum decet, quod viros bonos amas; nec est, quod dubites, quin illi te redament et merita tua, prout par est, aestiment. Dominus Boylius una mecum salutem plurimam tibi nuntiat, utque strenue et ἀκριβῶς philosophari pergas, te hortatur. Inprimis, si quid tibi lucis affulserit in ardua illa indagine, quae in eo versatur, ut cognoscamus, quomodo unaquaeque pars naturae cum suo toto conveniat et qua ratione cum reliquis cohaereat, ut illud nobis communices, peramanter rogamus. 2. Causas, quas memoras tanquam incitamenta ad tractatum de Scriptura concinnandum, omnino probo, inque votis efflictim habeo, me usurpare iam oculis posse, quae in argumentum istud es commentatus. Dominus Serrarius forte fasciculum aliquem brevi ad me transmittet, cui, si visum ita fuerit, committere tuto poteris, quae ea de re iam composuisti, et reciprocam officiorum nostrorum promptitudinem polliceri.

3. Kircheri „mundum subterraneum" quadantenus evolvi*), et quamvis ratiocinia eius et theoriae non commendent ingenium, observationes tamen et experimenta, nobis ibi tradita, collaudant

*) *Athanas. Kircherus* natus a. 1602., mort. a. 1680. Iesuita, Romae prof. philos., mathem. et linguarum Orientalium.

diligentiam auctoris, eiusque de republica philosophica bene merendi voluntatem. Vides igitur, me plusculum illi tribuere, quam pietatem, facileque dignoscis eorum animum, qui benedictam hanc aquam illi adspergunt. 4. Quando verba facis de tractatu Hugeniano „de motu", innuis Cartesii regulas motus falsas fere omnes esse. Non iam ad manum est libellus, quem antehac edidisti de Cartesii principiis geometrice demonstratis: non subit animum, num ibi falsitatem istam ostenderis, an vero Cartesium in aliorum gratiam κατὰ πόδα fueris secutus. 5. Utinam tandem proprii ingenii foetum excluderes et orbi philosophico fovendum et educandum committeres! Memini te alicubi indigitasse multa ex iis, quae Cartesius ipse captum humanum superare aiebat, quin et multo sublimiora et subtiliora evidenter posse ab hominibus intelligi et clarissime explicari. Quid haeres, mi amice? quid metuis? Tenta, aggredere, perfice tanti momenti provinciam, et videbis totum vere philosophantium chorum tibi patrocinari. Fidem meam obstringere audeo, quod non facerem, si liberare me eam posse dubitarem. Nullatenus crediderim, in animo tibi esse, quicquam contra existentiam et providentiam Dei moliri; et fulcris hisce incoluminibus firmo talo stat religio, facileque etiam quaevis contemplationes philosophicae vel defenduntur vel excusantur. Rumpe igitur moras, nec scindi tibi penulam patiaris.

6. Brevi putem me accepturum, quid *de cometis* nuperis sit statuendum. Disceptant inter se de factis observationibus Hevelius Dantiscanus [1]) et Auzoutus Gallus, ambo viri docti et mathematici. Dispicitur hoc tempore controversia, et quando iudicata lis fuerit, mihi, credo, res tota communicabitur et a me tibi. Hoc asserere iam possum, omnes, qui quidem mihi cogniti sunt, astronomos iudicare, non unum, sed duos cometas fuisse, nec in quemquam hactenus incidi, qui ex hypothesi Cartesiana ipsorum phaenomena conatus fuerit explicare.

7. Rogo, si quid porro acceperis de studiis et laboribus domini Hugenii, deque successu pendulorum, ut et de ipsius trans-

---

1) *Ioh. Hevelius* Dantisci nat. a. 1611., mort. a. 1687. multarum stellarum inventor et librorum astronomicorum editor.

2) *Adrian. Auzotius* vir doctus Gallorum saec. 17. med. Parisiis vixit.

migratione in Galliam, mihi quam primum significare non graveris. Adiungas ea rogo, quae apud vos forte dicuntur de tractatu pacis, de Suecici exercitus in Germaniam transvecti consiliis, deque episcopi Monasteriensis progressu.*) Totam credo Europam sequenti aestate bellis involutum iri, et omnia videntur ad mutationem inusitatam vergere. Serviamus nos summo numini casta mente et philosophiam veram, solidam et utilem excolamus. 8. Nonnulli ex philosophis nostris regem Oxonium secuti non raros ibi coetus agitant et de promovendis studiis physicis consulunt. Inter alia in sonorum naturam inquirere nuper coeperunt. Experimenta, credo, facient, ut explorent, qua proportione augenda sint pondera ad extendendam chordam absque ulla vi alia, ut intendatur eadem ad notam eiusmodi acutiorem, quae facit assignatam consonantiam cum sono priori. De his plura alias. Optime vale et vive memor

Londini d. 12. Octobr. 1665.

tui studiosissimi

HENR. OLDENBVRG.

EPISTOLA XV.

ARG. Philosophus amico rescribit „de rationibus, quibus persuademur unamquamque naturae partem cum suo toto convenire et cum reliquis cohaerere.“ Quaedam de Hugenio. (Voorburgi m. Nov. 1665.)

Nobilissimo ac doctissimo viro Henr. Oldenburgio

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

VIR NOBILISSIME,

Quod me ad philosophandum tu et nobilissimus D. Boylius benigne hortamini, maximas habeo gratias. Ego quidem pro tenuitate mei ingenii, quantum queo, pergo, non dubitans interim de vestro auxilio et benevolentia. Ubi quaeris, quid sentiam circa quaestionem, quae in eo versatur, *ut cognoscamus, quomodo unaquaeque pars naturae cum suo toto conveniat et qua ra-*

*) *Bernhardus van Galen*, episcopus Monasteriensis, foedere iunctus cum Anglis bellavit h. a. contra Hollandos. Conf. *Rotteck* l. l.

tione cum reliquis cohaereat, puto te rogare rationes, quibus persuademur unamquamque naturae partem cum suo toto convenire et cum reliquis cohaerere. Nam cognoscere, quomodo revera cohaereant et unaquaeque pars cum suo toto conveniat, id me ignorare dixi in antecedenti mea epistola; quia ad hoc cognoscendum requireretur, totam naturam omnesque eius partes cognoscere. 2. Conabor igitur rationem ostendere, quae me id affirmare cogit; attamen prius monere vellem, me naturae non tribuere pulchritudinem, deformitatem, ordinem neque confusionem. Nam res non nisi respective ad nostram imaginationem possunt dici pulchrae aut deformes, ordinatae aut confusae.

3. Per partium igitur cohaerentiam nihil aliud intelligo, quam quod leges sive natura unius partis ita sese accommodant legibus sive naturae alterius, ut quam minime sibi contrarientur. Circa totum et partes considero res eatenus, ut partes alicuius totius, quatenus earum natura invicem se accommodat, ut, quoad fieri potest, inter se consentiant; quatenus vero inter se discrepant, eatenus unaquaeque ideam ab aliis distinctam in nostra mente format, ac proinde ut totum, non ut pars consideratur. Ex. gr. quum motus particularum lymphae, chyli etc. invicem pro ratione magnitudinis et figurae ita se accommodant, ut plane inter se consentiant, unumque fluidum simul omnes constituant, eatenus tantum chylus, lympha etc. ut partes sanguinis considerantur: quatenus vero concipimus particulas lymphaticas ratione figurae et motus, a particulis chyli discrepare, eatenus eas ut totum, non ut partem consideramus.

4. Fingamus iam, si placet vermiculum in sanguine vivere, qui visu ad discernendas particulas sanguinis, lymphae etc. valeret, et ratione ad observandum, quomodo unaquaeque particula ex alterius occursu vel resilit, vel partem sui motus communicat etc. Ille quidem in hoc sanguine, ut nos in hac parte universi, viveret et unamquamque sanguinis particulam ut totum, non vero ut partem consideraret, nec scire posset, quomodo partes omnes ab universali natura sanguinis moderantur, et invicem, prout universalis natura sanguinis exigit, se accommodare coguntur, ut certa ratione inter se consentiant. 5. Nam si fingamus, nullas dari causas extra sanguinem, quae novos motus sanguini communi-

carent, nec ullum dari spatium extra sanguinem, nec alia corpora, in quae particulae sanguinis suum motum transferre possent, certum est, sanguinem in suo statu semper mansurum et eius particulas nullas alias variationes passuras, quam eas, quae possunt concipi ex data ratione motus sanguinis ad lympham, chylum etc., et sic sanguis semper ut totum, non vero ut pars considerari deberet. Verum quia plurimae aliae causae dantur, quae leges naturae sanguinis certo modo moderantur et vicissim illae a sanguine, hinc fit, ut alii motus aliaeque variationes in sanguine oriantur, quae consequuntur non a sola ratione motus eius partium ad invicem, sed a ratione motus sanguinis et causarum externarum simul ad invicem: hoc modo sanguis rationem partis, non vero totius habet. De toto et parte modo dixi.

6. Iam quum omnia naturae corpora eodem modo possint et debeant concipi, ac nos hic sanguinem concepimus (omnia enim corpora ab aliis circumcinguntur et ab invicem determinantur ad existendum et operandum certa ac determinata ratione, servata semper in omnibus simul, hoc est, in toto universo eadem ratione motus ad quietem), hinc sequitur omne corpus, quatenus certo modo modificatum existit, ut partem totius universi considerari debere, cum suo toto convenire et cum reliquis cohaerere; et quoniam natura universi non est, ut natura sanguinis, limitata, sed absolute infinita, ideo ab hac infinitae potentiae natura eius partes infinitis modis moderantur et infinitas variationes pati coguntur. Verum ratione substantiae unamquamque partem arctiorem unionem cum suo toto habere concipio. Nam ut antehac in prima mea epistola, quam Rhenoburgi adhuc habitans tibi scripsi*), conatus sum demonstrare, quum de natura substantiae sit esse infinitam, sequi ad naturam substantiae corporeae unamquamque partem pertinere, nec sine ea esse aut concipi posse.

7. Vides igitur, qua ratione, et rationem, cur sentiam, corpus humanum partem esse naturae. Quod autem ad mentem humanam attinet, eam etiam partem naturae esse censeo; nempe quia statuo, dari etiam in natura potentiam infinitam cogitandi,

---

*) Est epist. II. huius collectionis.

quae, quatenus infinita, in se continet totam naturam obiective et cuius cogitationes procedunt eodem modo, ac natura eius, nimirum idearum.

8. Deinde mentem humanam hanc eandem pótentiam statuo; non quatenus infinitam et totam naturam percipientem, sed finitam, nempe quatenus tantum humanum corpus percipit, et hac ratione mentem humanam partem cuiusdam infiniti intellectus statuo.

9. Verum haec omnia et quae huic rei annexa sunt, hic accurate explicare et demonstrare, res esset nimis prolixa, nec puto, te id impraesentiarum a me exspectare. Imo dubito, an mentem tuam satis perceperim, atque aliud responderim, ac rogaveris, quod ex te scire desidero.

10. Quod deinde scribis, me innuisse, Cartesii regulas motus falsas fere omnes esse, si recte memini, D. Hugenium id sentire dixi, nec ullam aliam falsam esse affirmavi, quam regulam sextam Cartesii, circa quam D. Hugenium etiam errare me putare dixi. Qua occasione petii, ut mihi communicares experimentum, quod secundum eam hypothesin experti estis in vestra regia societate; sed tibi id non licere iudico, quia de hoc nihil respondes.

11. Dictus Hugenius totus occupatus fuit et adhuc est in expoliendis vitris dioptricis; in quem finem fabricam adornavit, in qua et patinas tornare potest, satis quidem nitidam. Quid autem ea promoverit, adhuc nescio, nec, ut verum fateor, valde scire desidero. Nam me experientia satis docuit, in patinis sphaericis libera manu tutius et melius expoliri, quam quavis machina. De pendulorum successu et tempore transmigrationis in Galliam nondum aliquid certi possum scribere etc.

EPISTOLA XVI.

ARG. De communi Cartesii et Hugenii errore; de Hugenii experimentis; de Oxoniensium observatis anatomicis; de rumore Israëlitarum reditus in patriam; de politicis.

Viro clarissimo B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

VIR PRAESTANTISSIME, AMICE PLURIMUM COLENDE,

Perplacent, quae de partium naturae cum toto consensu nexuque philosopharis; quamquam non satis assequar, quomodo possimus ordinem et symmetriam a natura, ut tu facere videris, profligare; inprimis quum ipse agnoscas, omnia eius corpora ab aliis ambiri et ab invicem certa et constanti ratione, tum ad existendum, tum ad operandum determinari, eadem semper in omnibus simul motus ad quietem ratione servata: quae ipsissima veri ordinis ratio formalis esse videtur. At nec hic forte te satis capio, non magis, quam in eo, quod de regulis Cartesii antehac scripseras. Utinam subire laborem velles, me edocendi, qua in re tam Cartesium, quam Hugenium in regulis motus errasse iudices. Pergratum mihi sane hoc officio defungendo praestiteris, quod quidem pro viribus demereri studerem.

2. Praesens non fui, quando D. Hugenius experimenta hypothesin suam comprobantia hic Londini fecit. Intelligo interim quendam inter alia pilam unius librae penduli in modum suspendisse, quae delapsa percusserit aliam eodem modo suspensam, sed librae dimidiae, ex angulo quadraginta graduum; et Hugenium praedixisse paucula facta computatione Algebraica, quis foret effectus, et hunc ipsum praedictioni ad amussim respondisse. Abest vir quidam insignis, qui multa talia experimenta proposuerat, quae solvisse dicitur Hugenius. Quam primum dabitur ipsum, qui abest, convenire, uberius et enucleatius forsan hanc rem tibi exposuero 3. Tu interim superiori petito me ne refrageris, iterum atque iterum rogo; et si quid praeterea de Hugenii successu in poliendis vitris telescopicis cognoveris, impertiri quoque ne graveris. Spero societatem nostram regiam, peste iam in-

signiter per Dei gratiam desaeviente, brevi Londinum reversuram, coetusque suos hebdomadicos instauraturam. Quae ibi transigentur scitu digna, eorum communicationem certo tibi poteris polliceri.

4. Mentionem antehac feceram de *observatis anatomicis*. Scripsit ad me non ita pridem Dom. Boylius (qui te perhumaniter salutat), eximios anatomicos Oxonii se certum reddidisse, quod asperam arteriam tum quarundam ovium, tum boum, gramine refertam invenerint; et quod ante paucas septimanas dicti anatomici invitati fuerint ad videndum bovem, qui per duos tresve dies collum fere continuo obstipum erectumque tenuerat, et ex morbo, quem possessores plane non cognoverint, mortuus fuerit: in quo, dissectis partibus ad collum et iugulum spectantibus, ipsi repererint cum admiratione asperam eius arteriam in ipso trunco penitus gramine refertam fuisse, ac si quis illud vi intro adegisset. Id quod iustam suggerit inquirendi causam, tum qua ratione tanta graminis quantitas illuc pervenerit; tum, quum ibi esset, quomodo eiusmodi animal tam diu supervivere potuerit. 5. Praeterea idem amicus mihi significavit, curiosum quendam medicum, itidem Oxoniensem, lac in sanguine humano invenisse. Narrat enim puellam, sumpto largiori ientaculo hora septima matutina, sanguinem misisse in pede hora eiusdem diei undecima; et primum sanguinem immissum fuisse scutellae, eumque pauco exinde temporis spatio elapso alborem induisse; postremum vero sanguinem in vasculum minus, quod acetabulum, ni fallor, vocant (Anglice a sawcer) influxisse, eumque protinus in placentae lacteae formam abiisse: interiectis quinque aut sex horis medicum reversum sanguinem utrumque inspexisse, eumque, qui in scutella erat, dimidium fuisse sanguinem, dimidium vero chyliformem, qui chylus sanguini, ut serum lacti, innataverit; at eum, qui erat in acetabulo, totum fuisse chylum sine ulla sanguinis specie; quumque utrumque super igne seorsim calefaceret, ambos liquores induruisse; puellam vero bene valuisse, nec sanguinem misisse, nisi quod nunquam passa fuisset menstrua, quamquam colore florido vigeret.

6. Sed transeo ad *politica*. In omnium ore hic est rumor de Israëlitarum per plus quam bis mille annos dispersorum reditu in

patriam. Pauci id hoc loco credunt; at multi optant. Tu quid hac de re audias statuasque, amico tuo significabis. Me quod attinet, quam diu nova haec a viris fide dignis non perscribuntur ex urbe Constantinopolitana, cui huius rei maxime omnium interest, fidem iis adhibere non possum. Scire aveo, quid Iudaei Amstelaedamenses ea de re inaudiverint et quomodo tanto nuntio afficiantur, qui, verus si fuerit, rerum omnium in mundo catastrophen induturus sane videtur.

Quid Suecus nunc moliatur et Brandiburgicus, si potes, explica; et crede me esse

Londini die 8. Decembr. 1665.

tui studiosissimum

HENR. OLDENBURG.

P. S. Quid de nuperis cometis nostri philosophi statuant, brevi tibi indicabo Deo volente.

EPISTOLA XVII.

ARG. Gratias agit Oldenburgius pro misso tractatu theol.-politico, quem quidem non acceperit, et iudicium in epistola priori quadam (quae in hac collectione deest) severius latum immutat.

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS

S. P. D.

Nolui dimittere commodam hanc occasionem, quam doctissimus Dom. Bourgeois, medicinae doctor Cadomensis et reformatae religionis addictus, iam in Belgium abituriens, mihi offert, ut hac ratione tibi significarem, me ante aliquot septimanas tibi gratum meum animum pro tractatu tuo mihi transmisso *), licet nunquam tradito, exposuisse; at dubium fovere, num literae illae meae ad manus rite pervenerint. *Indicaveram in iis meam de*

*) Tractatus est *theologico-politicus*, qui anno 1770. editus est nomine Spinozae omisso. Itaque haec epistola non 8. Oct. 1665. scripta esse potest, uti vetus editio indicat, sed potius 8. Iun. 1675.

tractatu illo sententiam; quam utique, dehinc re propius inspecta et perpensa, nimis immaturam fuisse nunc existimo. 2. Quaedam mihi videbantur tunc temporis vergere in fraudem religionis, dum eam ex eo pede metiebar, quam theologorum vulgus et receptae confessionum formulae (quae nimium spirare videntur partium studia) suppeditant. At totum negotium intimius recogitanti multa occurrunt, quae mihi persuasum eunt, te tantum abesse, ut quicquam in verae religionis solidaeve philosophiae damnum moliaris, ut contra genuinum Christianae religionis finem, nec non divinam fructuosae philosophiae sublimitatem et excellentiam commendare et stabilire allabores. 3. Quum igitur hoc ipsum animo tuo sedere nunc credam, rogatum te enixe velim, ut quid eum in finem nunc pares et mediteris, veteri et candido amico, qui instituti tam divini successum felicissimum totus anhelat, frequentibus literis exponere digneris. Sancte tibi polliceor, me nihil eorum ulli mortalium propalaturum, siquidem tu mihi silentium iniunxeris; hoc me solummodo enixurum, ut bonorum et sagacium virorum mentes ad amplexandas illas veritates, quas tu aliquando in ampliorem lucem depromes, sensim disponam et praeiudicia adversus meditationes tuas concepta e medio tollam. 4. Ni fallor admodum, penitius mihi perspicere videris mentis humanae naturam et vires eiusque cum corpore nostro unionem. De quo argumento ut tua cogitata edocere me velis, impense oro. Vale, vir praestantissime, et doctrinae ac virtutis tuae cultori studiosissimo favere perge

Londini d. 8. Juni 1675. *)

HENR. OLDENBURG.

*) Ita apud Chr. Theoph. de Murr l. I. p. 20. In edit. princ. et al. certissime perperam legebatur 8. Oct. 1665. Commercium literarium inter Oldenburgium et Spinozam per decennium erat interruptum. Cf. epist. sequ. init.

EPISTOLA XVIII.

Arg. Gaudet de restaurato commercio literario, et de ethices libris quinque, quos philosophus epistola d. 5. Iul. data (haec deest) se editurum promiserat, quaedam agit.

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Commercio nostro literario sic feliciter instaurato, vir clarissime, nolim amici officio deesse literarum intermissione. Quum ex responsione tua 5. Iulii ad me data intellexerim, animo sedere tuo, tractatum illum tuum quinque partitum publici iuris facere, permittas, quaeso, te moneam ex affectus in me tui sinceritate, ne quicquam misceas, quod religiosae virtutis praxin labefactare ullatenus videatur; maxime quum degener et flagitiosa haec aetas nil venetur avidius, quam dogmata eiusmodi, quorum conclusiones grassantibus vitiis patrocinari videantur.

2. De cetero non renuam aliquot dicti tractatus exemplaria recipere. Hoc duntaxat rogatum te velim, ut suo tempore mercatori cuidam Belgico, Londini commoranti, inscribantur, qui mihi postmodum tradenda curet. Nec opus fuerit verba de eo facere, libros scilicet istiusmodi ad me fuisse transmissos: dummodo enim in potestatem meam tuto pervenerint, nullus dubito, quin commodum mihi futurum sit, eos amicis meis hinc inde distribuendi iustumque pro iis pretium consequendi. Vale et, quando vacaverit, rescribe

Londini d. 22. Julii 1675.

tui studiosissimo

Henr. Oldenburg.

EPISTOLA XIX.

ARG. Spinoza narrat de itinere Amstelodamum facto ethices edendae causa; a quo consilio sit deterritus theologorum et Cartesianorum criminationibus. Optat ut Oldenburgius singulos virorum doctorum scrupulos de tractatu theol.-pol. significet, quem notis velit illustrare. (Hagae Com. a. 1675.)

Viro nobilissimo ac doctissimo Henrico Oldenburgio

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

NOBILISSIME ET CLARISSIME DOMINE,

Eo tempore, quo literas tuas d. 22. Iulii accepi, Amstelaedamum profectus sum eo consilio, ut librum, de quo tibi scripseram, typis mandarem. Quod dum agito, rumor ubique spargebatur, librum quendam meum de Deo sub prelo sudare, meque in eo conari ostendere, nullum dari Deum: qui quidem rumor a plurimis accipiebatur. Unde quidam theologi (huius forte rumoris auctores) occasionem cepere, de me coram principe et magistratibus conquerendi; stolidi praeterea Cartesiani, quia mihi favere creduntur, ut a se hanc amoverent suspicionem, meas ubique opiniones et scripta detestari non cessabant, nec etiamnum cessant. 2. Haec quum a viris quibusdam fide dignis intellexissem, qui simul affirmabant, theologos mihi ubique insidiari, editionem, quam parabam, differre statui, donec, quo res evaderet, viderem, et quod tum consilium sequerer, tibi significare proposui. Verum negotium quotidie in peius vergere videtur, et quid tamen agam, incertus sum. Interim meam ad tuas literas responsionem diutius intermittere nolui, et primo tibi maximas ago gratias pro amicissima tua admonitione, cuius tamen ampliorem explicationem desidero, ut sciam, quaenam ea dogmata esse credas, quae religiosae virtutis praxin labefactare viderentur. Nam quae mihi cum ratione convenire videntur, eadem ad virtutem maxime esse utilia credo. 3. Deinde, nisi tibi molestum sit, velim, ut loca tractatus theologico-politici, quae viris doctis scrupulum iniecerunt, mihi indicares. Cupio namque istum tractatum notis quibusdam illustrare et concepta de eo praeiudicia, si fieri possit, tollere. Vale.

EPISTOLA XX.

Arg. Exponit auctor de quibusdam capitibus, quae in tractatu theol.-politico diligentius sint explicanda.

Clarissimo viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Quantum video ex tuis novissimis, in periculo versatur libri a te publico destinati editio. Non possum non probare institutum tuum, quo illustrare et mollire te velle significas, quae in tractatu theologico-politico crucem lectoribus fixere. Ea inprimis esse putem, quae ambigue ibi tradita videntur de Deo et natura; quae duo a te confundi quam plurimi arbitrantur. 2. Ad haec multis tollere videris miraculorum auctoritatem et valorem, quibus solis divinae revelationis certitudinem adstrui posse, omnibus fere Christianis est persuasum. Insuper de Iesu Christo, mundi redemptore et unico hominum mediatore, deque eius incarnatione et satisfactione sententiam tuam celare te aiunt, postulantque, ut de tribus hisce capitibus mentem tuam dilucide aperias. Quod si feceris, in eoque Christianis cordatis et ratione valentibus placueris, in tuto res tuas fore opinor. Haec paucis te scire volui, qui sum tui studiosissimus. Vale.

Dab. Londini die 15. Novemb. 1675.

P. S. Fac, quaeso, brevi sciam, has meas lineolas tibi rite traditas fuisse.

EPISTOLA XXI.

Arg. Spinoza respondet quid sentiat de Deo, de miraculis, de Iesu Christo. (Hagae m. Nov. 1675.)

Viro nobilissimo ac doctissimo Henrico Oldenburgio

B. d. S.

Responsio ad praecedentem.

Nobilissime domine,

Perbreves tuas literas d. 15. Nov. ad me datas die Saturni elapsa accepi. In iis ea tantummodo indicas, quae in tractatu

theologico-politico crucem lectoribus fixere, quum tamen ex iis etiam cognoscere speraverim, quaenam eae opiniones essent, quae religiosae virtutis praxin labefactare viderentur, de quibus antea monueras. Sed, ut de tribus illis capitibus, quae notas, mentem meam tibi aperiam, dico, et quidem ad primum, me *de Deo et natura* sententiam fovere longe diversam ab ea, quam neoterici Christiani defendere solent. 2. Deum enim rerum omnium causam immanentem, ut aiunt, non vero transeuntem statuo. Omnia, inquam, in Deo esse et in Deo moveri cum Paulo affirmo*), et forte etiam cum omnibus antiquis philosophis, licet alio modo; et auderem etiam dicere, cum antiquis omnibus Hebraeis, quantum ex quibusdam traditionibus, tametsi multis modis adulteratis, coniicere licet. Attamen quod quidam putant, tractatum theologico-politicum eo niti, quod Deus et natura (per quam massam quandam sive materiam corpoream intelligunt) unum et idem sint, tota errant via. 3. Ad *miracula* deinde quod attinet, mihi contra persuasum est, divinae revelationis certitudinem sola doctrinae sapientia, non autem miraculis, hoc est, ignorantia adstrui posse, quod satis prolixe cap. VI. de miraculis ostendi. Hoc tantum hic addo, me inter religionem et superstitionem hanc praecipuam agnoscere differentiam, quod haec ignorantiam, ille autem sapientiam pro fundamento habeat, et hanc causam esse credo, cur Christiani non fide, neque caritate, neque reliquis spiritus sancti fructibus, sed sola opinione inter reliquos dignoscuntur; nempe, quia, ut omnes, solis miraculis, hoc est ignorantia, quae omnis malitiae fons est, se defendunt; atque adeo fidem, licet veram, in superstitionem vertunt. Verum an huic malo remedium adhibere reges unquam concedent, valde dubito. 4. Denique, ut *de tertio* etiam *capite* mentem meam clarius aperiam, dico, ad salutem non esse omnino necesse, Christum secundum carnem noscere; sed de aeterno illo filio Dei, hoc est, Dei aeterna sapientia, quae sese in omnibus rebus, et maxime in mente humana, et omnium maxime in Christo Iesu manifestavit, longe aliter sentiendum. Nam nemo absque hac ad statum beatitudinis potest pervenire, utpote quae sola docet, quid verum et falsum, bonum

*) „*Ἐν τῷ Θεῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν.*“ Haec Paulus ad Athenienses. Vid. Act. 17, 28. Conf. 1 Cor. 3, 16. 12, 6. Eph. 1, 23.

et malum sit. Et quia, uti dixi, haec sapientia per Iesum Christum maxime manifestata fuit, ideo ipsius discipuli eandem, quatenus ab ipso ipsis fuit revelata, praedicaverunt, seseque spiritu illo Christi supra reliquos gloriari posse ostenderunt. 5. Ceterum quod quaedam ecclesiae his addunt, quod Deus naturam humanam assumpserit, monui expresse, me quid dicant nescire; imo, ut verum fatear, non minus absurde mihi loqui videntur, quam si quis mihi diceret, quod circulus naturam quadrati induerit. Atque haec sufficere arbitror ad explicandum, quid de tribus illis capitibus sentiam. An eadem Christianis, quos nosti, placitura sint, id tu melius scire poteris. Vale.

EPISTOLA XXII

Arg. De difficultate fatalismi, cuius Spinoza accusatus erat, cupit edoceri Oldenburgius; praeterea de hominis intelligentia finita, de filii Dei incarnatione et redemtione verba facit.

Clarissimo doctissimoque viro B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS

S. P.

Responsio ad praecedentem.

Quandoquidem accusare me videris nimiae brevitatis, culpam illam hac vice nimia prolixitate eluam. Exspectaveras, ut video, earum in scriptis tuis opinionum enarrationem, quae religiosae virtutis praxin convellere lectoribus tuis videantur. Dicam quid sit rei, quod potissimum eos excruciet. 2. Fatalem videris rerum et actionum omnium necessitatem adstruere; atqui illa concessa assertaque legum omnium, omnis virtutis et religionis incidi nervos, omnesque remunerationes et poenas inanes esse autumant. Quicquid cogit vel necessitatem infert, excusare iidem arbitrantur: proindeque neminem inexcusabilem in Dei conspectu fore censent. Si fatis agamur, duraque revoluta manu omnia certo et inevitabili tramite vadunt, quis culpae poenarumque sit locus, illi equidem non assequuntur. Quis huic nodo adhiberi possit cuneus, perquam ardua res dictu est. Tu quid opis hanc in rem suppeditare posses, scire et discere pervelim.

3. Ad sententiam illam tuam, quam de tribus capitibus a me notatis aperire mihi dignaris, haec inquirenda subeunt. Primo, quonam sensu *miracula et ignorantiam* pro synonymis et aequipollentibus habeas, ut in novissimis tuis sentire videris; quum Lazari a mortuis resuscitatio et Iesu Christi a morte resurrectio omnem naturae creatae vim superare et soli potentiae divinae competere videatur; neque id ignorantiam culpabilem arguat, quod intelligentiae finitae certisque repagulis constrictae limites excedat necessum est. An non convenire censes creatae menti et scientiae, increatae mentis ac supremi numinis talem scientiam potentiamque agnoscere, quae penetrare ac praestare ea possit, quorum ratio ac modus a nobis homuncionibus reddi et explicari nequeat? Homines sumus, humani nihil a nobis alienum ducendum videtur.[1]) 4. Deinde, quum capere te nequire fatearis, Deum revera naturam humanam assumpsisse, quaerere ex te fas sit, quomodo illa evangelii nostri et epistolae ad Hebraeos scriptae locos intelligas, quorum prior affirmat, *verbum carnem factum esse*[2]), posterior, *filium Dei non angelos, sed semen Abrahae assumpsisse.*[3]) Et totius evangelii tenorem id inferre putem, filium Dei unigenitum *λόγον* (qui et Deus et apud Deum erat) in natura humana se ostendisse [4]) et pro nobis peccatoribus *ἀντίλυτρον,* redemptionis pretium, passione et morte sua exsolvisse.[5]) Quid de his et similibus dicendum, ut sua constet evangelio et Christianae religioni, cui te favere opinor, veritas, lubens edoceri vellem.

5. Plura scribere statueram, sed interpellant amici invisentes, quibus negare humanitatis officia nefas duco. Sed et haec, quae

---

1) Conf. Terent. Heaut. 1, 1, 25. Cic. de off. 1, 9. Sen. ep. 95.

2) Ioh. 1, 14. „Ὁ λόγος σάρξ ἐγένετο."

3) Hebr. 2, 16. sq. *Οὐ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται* (i. e. opitulatur), *ὅθεν ὤφειλεν κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι."*

4) Ioh. 1, 1. *„Ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος."* V. 9. *„Ἦν τὸ φῶς .. ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον."* Phil. 2, 7. *„ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος κ. σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος."*

5) Vid. 1 Tim. 2, 6. cf. Mat. 20, 28.

congessi hac epistola, suffecerint et fortasse taedium tibi philosophanti creaverint. Vale igitur et me iugem eruditionis et scientiae tuae cultorem crede.

Dab. Londini die 16. Decembr. 1675.

EPISTOLA XXIII.

ARG. Oldenburgio exponit, quomodo intelligat fatalem omnium rerum et actionum necessitatem. De discrimine inter miracula et ignorantiam. Resurrectionem Christi, in quo Deus maxime se manifestaverit, spiritualem esse cogitandam; neque scriptores sanctos secundum occidentalem dicendi modum explicandos. (Hagae m. Dec. 1675. aut m. Ian. 1676.)

Viro nobilissimo ac doctissimo Henr. Oldenburgio

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

NOBILISSIME DOMINE,

Video tandem, quid id fuerit, quod a me postulabas, ne evulgarem. Sed quia id ipsum praecipuum est fundamentum eorum omnium, quae in tractatu, quem edere destinaveram, habentur, volo hic paucis explicare, qua ratione ego fatalem omnium rerum et actionum necessitatem statuam. Nam Deum nullo modo fato subiicio, sed omnia inevitabili necessitate ex Dei natura sequi concipio eodem modo, ac omnes concipiunt, ex ipsius Dei natura sequi, ut Deus se ipsum intelligat; quod sane nemo negat ex divina natura necessario sequi, et tamen nemo concipit, Deum fato aliquo coactum, sed omnino libere, tametsi necessario, se ipsum intelligere.

2. Deinde haec inevitabilis rerum necessitas nec iura divina, nec humana tollit. Nam ipsa moralia documenta sive formam legis seu iuris ab ipso Deo accipiant, sive non, divina tamen sunt et salutaria; et si bonum, quod ex virtute et amore divino sequitur, a Deo tanquam iudice accipiamus, vel ex necessitate divinae naturae emanet, non erit propterea magis aut minus optabile; uti nec contra mala, quae ex pravis actionibus et affectibus sequuntur, ideo, quia necessario ex iisdem sequuntur, minus timenda

sunt; et denique sive ea, quae agimus, necessario sive contingenter agamus, spe tamen et metu ducimur.

3. Porro homines coram Deo nulla alia de causa sunt inexcusabiles, quam quia in ipsius Dei potestate sunt, ut lutum in potestate figuli, qui ex eadem massa vasa facit, alia ad decus, alia ad dedecus.*) Ad haec pauca si attendere velis aliquantulum, non dubito, quin facili negotio ad omnia argumenta, quae in hanc sententiam obiici solent, respondere possis, ut multi iam mecum experti sunt.

4. Miracula et ignorantiam pro aequipollentibus sumpsi, quia ii, qui Dei existentiam et religionem miraculis adstruere conantur, rem obscuram per aliam magis obscuram, et quam maxime ignorant, ostendere volunt, atque ita novum argumentandi genus adferunt, redigendo scilicet non ad impossibile, ut aiunt, sed ignorantiam. Ceterum meam de miraculis sententiam satis, ni fallor, explicui in tractatu theologico-politico.**) 5. Hoc tantum hic addo, quod si ad haec attendas, quod scilicet Christus non senatui, nec Pilato, nec cuiquam infidelium, sed sanctis tantummodo apparuerit, et quod Deus neque dextram neque sinistram habeat, nec in loco, sed ubique secundum essentiam sit, et quod materia ubique sit eadem, et quod Deus extra mundum in spatio, quod fingunt, imaginario, sese non manifestet, et quod denique corporis humani compages intra debitos limites solo aëris pondere coërceatur: facile videbis, hanc Christi apparitionem non absimilem esse illi, qua Deus Abrahamo apparuit, quando hic vidit homines, quos ad secum prandendum invitavit. At dices, apostolos omnes omnino credidisse, quod Christus a morte resurrexerit et ad coelum revera ascenderit: quod ego non nego. Nam ipse etiam Abrahamus credidit, quod Deus apud ipsum pransus fuerit, et omnes Israëlitae, quod Deus e coelo igne circumdatus ad montem Sinai descenderit et cum iis immediate locutus fuerit, quum tamen haec et plura alia huiusmodi apparitiones seu revelationes fuerint, captui et opinionibus eorum hominum accommodatae, quibus Deus mentem suam iisdem revelare voluit. 6. Concludo itaque, Christi a mortuis resurrectionem revera spiri-

*) Conf. Pauli ep. ad Rom. 9, 21. **) Vid. cap. VI.

tualem et solis fidelibus ad eorum captum revelatam fuisse, nempe quod Christus aeternitate donatus fuit et a mortuis (mortuos hic intelligo eo sensu, quo Christus dixit[1]): *sinite mortuos sepelire mortuos suos*) surrexit, simulatque vita et morte singularis sanctitatis exemplum dedit; et eatenus discipulos suos a mortuis suscitat, quatenus ipsi hoc vitae eius et mortis exemplum sequuntur. 7. Nec difficile esset totam evangelii doctrinam secundum hanc hypothesin explicare. Imo caput 15. epist. I. ad Corinthios ex sola hac hypothesi explicari potest, et Pauli argumenta intelligi, quum alias communem hypothesin sequendo infirma appareant et facili negotio refelli possint; ut iam taceam, quod Christiani omnia, quae Iudaei carnaliter, spiritualiter interpretati sunt. 8. Humanam imbecillitatem tecum agnosco. Sed te contra rogare mihi liceat: an nos homunciones tantam naturae cognitionem habeamus, ut determinare possimus, quousque eius vis et potentia se extendit et quid eius vim superat? Quod quia nemo sine arrogantia praesumere potest, licet ergo absque iactantia miracula per causas naturales, quantum fieri potest, explicare, et quae explicare non possumus, nec etiam demonstrare, quod absurda sint, satius erit iudicium de iis suspendere et religionem, uti dixi, sola doctrinae sapientia adstruere. 9. Loca denique evangelii Iohannis et epistolae ad Hebraeos iis, quae dixi, repugnare credis, quia linguarum orientalium phrases Europaeis loquendi modis metiris; et quamvis Iohannes suum evangelium Graece scripserit, hebraizat tamen. Quicquid sit, an credis, quando Scriptura ait, quod Deus in nube sese manifestaverit, aut quod in tabernaculo et in templo habitaverit, quod ipse Deus naturam nubis, tabernaculi et templi assumpserit? Atqui hoc summum est, quod Christus de se ipso dixit, se scilicet templum Dei esse[2]), nimirum quia, ut in meis praecedentibus dixi, Deus sese maxime in Christo manifestavit, quod Iohannes, ut efficacius experimeret, dixit: verbum factum esse carnem. Sed he his satis.

---

1) Vid. Mat. 8, 22. Luc. 9, 60.
2) Vid. Ioh. 2, 19. sqq. cf. Mat. 26, 60. Marc. 14, 58.

EPISTOLA XXIV.

Arg. Old. regreditur ad quaestiones de rerum omnium necessitate, de miraculis et de historiae sacrae interpretatione allegorica et literali.

Viro clarissimo B. d. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS

εὖ πράττειν.

Responsio ad praecedentem.

Rem acu tetigisti, dum percipis causam, quare fatalem illam rerum omnium necessitatem vulgari nollem, ne scilicet virtutis exercitium inde sufflaminaretur, nec praemia ac poenae vilescerent. Quae in eam rem novissimae tuae literae suggerunt, necdum conficere hoc negotium, mentemque humanam tranquillare videntur. Etenim si nos homines in omnibus actionibus nostris, moralibus aeque ac naturalibus, ita in potestate Dei sumus, ut lutum in manu figuli, qua fronte quaeso accusari ullus nostrum potest, quod hoc vel illo modo egerit, quum secus agere ipsi omnino fuerit impossibile? 2. An non ad unum omnes regerere Deo poterimus: Inflexibile fatum tuum ac irresistibilis tua potestas nos eo adegit, ut sic operaremur, nec operari aliter potuimus; cur igitur et quo iure nos dirissimis poenis mancipabis, quas nullatenus evitare potuimus, te omnia per supremam necessitatem pro arbitrio et beneplacito tuo operante et dirigente? Quum tu dicis: homines coram Deo nulla alia de causa esse inexcusabiles, quam quia sunt in potestate Dei; ego argumentum illud plane inverterem diceremque maiori, ut videtur, ratione: homines ideo plane esse excusabiles, quia in potestate Dei sunt. In promptu enim est omnibus obiicere: Ineluctabilis est potestas tua, o Deus; quare merito, quod aliter non egi, excusandus videor!

3. Deinde, quod miracula et ignorantiam pro aequipollentibus etiamnum capis, videris potentiam Dei et hominum, etiam acutissimorum, scientiam iisdem finibus concludere; quasi nihil agere vel producere Deus queat, cuius rationem reddere homines non possint, si omnes ingenii vires intendant. 4. Ad haec historia illa de Christi passione, morte, sepultura, resurrectione vivis

adeo coloribus genuinisque descripta videtur, ut vel appellare conscientiam tuam ausim, credasne illa allegorice potius, quam literaliter esse accipienda, dummodo de historiae veritate fueris persuasus? Circumstantiae illae, quae ab evangelistis ea de re adeo dilucide sunt consignatae, urgere penitus videntur, historiam illam ad literam esse capiendam. 5. Haec paucis ad argumentum illud notare porro volui, quibus ut ignoscas et pro candore tuo amice respondeas, enixe rogo. Dom. Boylius te officiose resalutat. Quid regia societas nunc agat alia vice exponam. Vale et me amare perge.

Londini d. 14. Ianuar. 1676.

EPISTOLA XXV.

ARG. Spinoza denuo disserit de fatalismo eiusque rationibus. Christi passionem, mortem ac sepulturam quidem ad verbum, sed resurrectionem et adscensionem se spiritualiter intelligere repetit. (Hagae m. Febr. 1676.)

Viro nobilissimo ac doctissimo Henr. Oldenburgio

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

NOBILISSIME DOMINE,

Quod in praecedentibus meis dixi, nos ideo esse inexcusabiles, quia in Dei potestate sumus, ut lutum in manu figuli, hos sensu intelligi volui, videlicet quod nemo Deum redarguere potest, quod ipsi naturam infirmam seu animum impotentem dederit. Sicut enim absurde circulus conquereretur, quod Deus ipsi globi proprietates, vel infans, qui calculo cruciatur, quod ei corpus sanum non dederit, sic etiam homo animo impotens queri posset, quod Deus ipsi fortitudinem veramque ipsius Dei cognitionem et amorem negaverit, quodque ipsi naturam adeo infirmam dederit, ut cupiditates suas nec coërcere nec moderari possit. 2. Nam naturae cuiuscumque rei nihil aliud competit, quam id, quod ex data ipsius causa necessario sequitur. Quod autem naturae uniuscuiusque hominis non competat, ut animo forti sit, et quod in nostra potestate non magis sit corpus sanum, quam mentem

sanam habere, negare nemo potest, nisi qui tam experientiam, quam rationem negare velit. At instas: Si homines ex naturae necessitate peccant, sunt ergo excusabiles, nec quod inde concludere velis, explicas, an scilicet quod Deus in eos irasci nequeat, an vero quod beatitudine, hoc est, Dei cognitione et amore digni sint. 3. Sed si primum putas, omnino concedo, Deum non irasci, sed omnia ex ipsius sententia fieri: at nego, quod propterea omnes beati esse debeant; possunt quippe homines excusabiles esse, et nihilo minus beatitudine carere et multis modis cruciari. Est enim equus excusabilis, quod equus et non homo sit; at nihilo minus equus et non homo esse debet. Qui ex morsu canis furit, excusandus quidem est, et tamen iure suffocatur; et qui denique cupiditates suas regere et metu legum easdem coërcere nequit, quamvis etiam ob infirmitatem excusandus sit, non potest tamen animi acquiescentia Deique cognitione et amore frui; sed necessario perit. 4. Neque hic necesse esse puto monere, quod Scriptura, quando ait, Deum in peccatores irasci eumque iudicem esse, qui de hominum actionibus cognoscit, statuit et iudicat, more humano et secundum receptas vulgi opiniones loquatur, quia ipsius intentum non est philosophiam docere, nec homines doctos, sed obtemperantes reddere.

5. Quo praeterea pacto videar, ex eo, quod miracula et ignorantiam pro aequipollentibus sumpserim, potentiam Dei et hominum scientiam iisdem finibus concludere, non video.

6. Ceterum Christi passionem, mortem et sepulturam tecum literaliter accipio, eius autem resurrectionem allegorice. Fateor quidem hanc etiam ab evangelistis iis narrari circumstantiis, ut negare non possimus, ipsos evangelistas credidisse, Christi corpus resurrexisse et ad coelum adscendisse, ut ad Dei dextram sederet; et quod ab infidelibus etiam potuisset videri, si una in iis locis adfuissent, in quibus ipse Christus discipulis apparuit; in quo tamen, salva evangelii doctrina, potuerunt decipi, ut aliis etiam prophetis contigit, cuius rei exempla in praecedentibus dedi. At Paulus, cui etiam Christus postea apparuit, gloriatur, quod Christum non secundum carnem, sed secundum spiritum noverit.*)

*) Haud dubie meminit 2 Cor. 5, 16. Conf. 1 Cor. 15, 8. et 2 Cor. 2. Act. 9.

Vale, vir amplissime, et me omni studio atque affectu tuum esse crede.

EPISTOLA XXVI.

ARG. Simon de Vries, Spinozae philosophiae et scriptorum studiosissimus, de definitionis natura et ethices locis duobus quaestiones proponit, aliorum sententiis adhibitis.

Clarissimo viro B. d. S.

SIMON DE VRIES.

AMICE INTEGERRIME,

Iamdudum exoptavi tibi adesse; sed tempus asperaque hyems non satis mihi fuerunt propitiae. Quamvis autem corpore abs te tam longe sim remotus, animo tamen saepissime es praesens meo, praesertim in tuis scriptis quum versor eaque manibus tracto. Sed quum non omnia circa definitiones mihi sint clara, tui memor ad hasce literas scribendas animum appuli. 2. Consului subtilis ingenii mathematicum Borellum*), qui de his rebus sic scribit. *Definitiones*, inquit, *adhibentur in demonstratione, ut praemissae. Quare necesse est, ut sint evidenter cognitae; alias cognitio scientifica seu evidentissima ex iis acquiri non potest.* Et alibi: *Non temere, sed maxima cautione eligi debet ratio structurae aut essentialis passio prima et notissima alicuius subiecti. Nam si constructio et passio nominata sit impossibilis, tunc non efficietur definitio scientifica; ut si quis diceret: duae rectae lineae spatium comprehendentes vocentur figurales, essent definitiones non entium et impossibiles; et propterea potius ignorantia, quam scientia ex eis deduceretur. Deinde si constructio aut passio nominata sit quidem possibilis et vera, sed nobis ignota aut dubia, tunc bona definitio non erit. Nam conclusiones ab ignoto et dubio ortae incertae quoque et dubiae erunt; et ideo suspicionem aut opinionem, non autem scientiam certam afferent.*

*) *Petr. Borellus* nat. a. 1620., sodalis societatis literarum Paris. et medicus regis Galliae mort. Parisiis a. 1689., varios scripsit libros et medicos et philosophicos.

3. A cuius opinione dissentire videtur Tacquet[1]), qui autumat ex falso pronuntiato directe ad veram conclusionem procedi posse, uti tibi notum. Clavius[2]) vero, cuius etiam sententiam introducit, sic sentit. *Definitiones*, inquit, *sunt artis vocabula*, *neque opus est*, *ut ratio afferatur*, *cur res aliqua hoc aut illo definjatur modo; sed satis est*, *ut nunquam res definita asseratur alicui convenire*, *nisi prius definitionem traditam eidem convenire demonstretur*.

4. Ita ut Borellus velit, quod definitio alicuius subiecti debeat constare ex passione sive structura prima, essentiali, nobis notissima et vera. Clavius contra statuat, nihil referre, sive prima, sive notissima, sive vera passio sit, nec ne, dummodo definitionem, quam tradidimus, alicui convenire, non asseratur, nisi prius demonstretur.

5. Prae Clavii sententia Borelli sententiam eligerem ego. Utri vero tu, an eorum neutri assentiaris, nescio. Quum igitur tales de definitionis natura, quae inter principia demonstrationis numeratur, difficultates mihi sint obortae, nec animus ab istis se queat expedire, magnopere desidero et obnixe peto, ut, si per negotium perque otium liceat, tuam hac de re sententiam perscribere non graveris, et simul addere distinctionem inter axiomata et definitiones. Borellus nullam veram admittit, nisi quoad nomen; sed te aliam ponere credo.

6. Porro definitionem tertiam non intelligo.[3]) Memini te Hagae Comitis mihi dixisse, quod res duobus modis potest considerari, vel prout in se est, vel prout respectum habet ad aliud; uti *intellectus:* is enim vel potest considerari sub cogitatione, vel ut constans ideis. Sed quaenam hic sit distinctio, non assequor. Nam existimo, quod, si cogitationem recte concipio, eam oportet comprehendere sub ideis, quia remotis ab ea omnibus ideis cogitationem destrui necessum est. Cuius rei quum exemplum satis

---

1) *Andr. Tacquet* nat. Antwerpiae a. 1611. ibique mathemat. prof. mort. a. 1660.

2) *Christoph. Clavius* nat. Bambergae a. 1537., deinde Romae mathem. prof. mort. a. 1612.

3) Laudat Spinozae ethices part. I. definit. 3., quae iam tunc a diversis erat descripta et cum amicis communicata.

clarum non habeam, res ipsa aliquo modo obscura remanet ulterioreque explicatione indiget. 7. Denique etiam in scholio prop. 10. lib. 1.*) sub initium ipse haec habes: *Ex his apparet, quod, quamvis duo attributa realiter distincta concipiantur, hoc est, unum sine alterius ope, non possumus tamen inde concludere, ipsa duo entia sive duas diversas substantias constituere. Id enim est de natura substantiae, ut unumquodque eius attributorum per se concipiatur; quandoquidem omnia quae habet attributa simul in ipsa fuerunt.* 8. In quibus videris supponere, substantiae naturam ita esse constitutam, ut plura possit habere attributa, quod nondum est demonstratum, nisi ad sextam definitionem substantiae absolute infinitae sive Dei respicias; alias, si statuatur unamquamque substantiam tantum habere unum attributum, et ego haberem duas ideas duorum attributorum, recte concludere possem, quod, ubi duo diversa attributa, ibi duae diversae sint substantiae. Huius etiam clariorem explicationem rogo. Desino, vir clarissime, et ad has tuam responsionem prima quavis occasione exspecto

Amstelaedami die 24. Febr. 1663.

tibi addictissimus

S. I. de Vries.

EPISTOLA XXVII.

Arg. Respondet auctor inter genera definitionum distinguendum esse suamque sententiam accuratius explanat. (Rhenoburgi a. 1663.)

Doctissimo iuveni Simoni de Vries

B. d. S.

Responsio ad praecedentem.

Amice colende,

Quod ad quaestiones a te propositas attinet, video te in iis haerere, propterea quod non distinguis inter genera definitionum: nempe inter definitionem, quae inservit ad rem, cuius essentia tantum quaeritur et de qua sola dubitatur, explicandum, et inter

*) Laudat iterum ethic. Spin. p. I. prop. 10. schol.

definitionem, quae ut solum examinetur, proponitur. Illa enim, quia determinatum habet obiectum, vera debet esse; haec vero id non requirit. 2. Ex. gr. si quis templi Solomonis descriptionem me roget, ipsi veram templi descriptionem tradere debeo, nisi cum ipso cupiam garrire. Sed si ego templum aliquod in mente concinnavi, quod aedificare cupio, ex cuius descriptione concludo me talem fundum totque millia lapidum aliorumque materialium emere debere: aliquisne sanae mentis mihi dicet, me male conclusisse, ex eo quod forte falsam adhibui definitionem? Vel an aliquis a me exiget, ut meam definitionem probem? Is sane nihil aliud mihi dicet, quam quod id, quod conceperam, non conceperim, vel a me exiget, ut id, quod conceperam, probem, me concepisse; quod sane est nugari. 3. Quare definitio vel explicat rem, prout est extra intellectum, et tum vera debet esse et a propositione vel axiomate non differre, nisi quod illa tantum circa rerum rerumve affectionum essentias versatur, hoc vero latius, nempe ad aeternas veritates etiam se extendit: vel explicat rem, prout a nobis concipitur vel concipi potest, tumque in eo etiam differt ab axiomate et propositione, quod non exigit nisi ut concipiatur absolute, non ut axioma sub ratione veri. Quare mala definitio illa est, quae non concipitur. 4. Quod ut intelligatur, Borelli exemplum capiam. Nempe si quis diceret: duae rectae lineae spatium comprehendentes vocentur figurales; si is per lineam rectam intelligit id, quod omnes per lineam curvam, tum bona est definitio (per illam enim definitionem intelligeretur figura ut ( ), aut similes), modo quadrata et alias postea non intelligat figuras. Verum si per lineam intelligat id, quod communiter intelligimus, res est plane inconceptibilis, ideoque nulla est definitio. Quae omnia a Borello, in cuius sententia amplectenda pronus es, plane confunduntur. 5. Aliud exemplum addo, id nempe, quod in fine adfers. Si dicam: unamquamque substantiam unum tantum habere attributum, mera est propositio et eget demonstratione. Si vero dicam: per substantiam intelligo id, quod uno tantum attributo constat, bona erit definitio, modo postea entia pluribus attributis constantia alio nomine a substantia diverso insigniantur. 6. Quod autem dicis, me non demonstrare, substantiam (sive ens) plura habere posse attributa, forte ad demonstrationes no-

luisti attendere. Duas enim adhibui.[1]) Prima „quod nihil nobis evidentius, quam quod unumquodque ens sub aliquo attributo a nobis concipiatur, et quo plus realitatis aut esse aliquod ens habet, eo plura attributa ei sunt tribuenda: unde ens absolute infinitum definiendum" etc. Secunda, et quam ego palmariam iudico, est, quod „quo plura attributa alicui enti tribuo, eo magis cogor, ipsi existentiam tribuere," hoc est, eo magis sub ratione veri ipsum concipio, quod plane contrarium esset, si ego chimaeram aut quid simile finxissem. 7. Quod autem dicis, te non concipere cogitationem, nisi sub ideis, quia remotis ideis cogitationem destruis, credo id tibi contingere propterea, quod dum tu, res scilicet cogitans, id facis, omnes tuas cogitationes et conceptus seponis. Quare non mirum est, quod ubi omnes tuas cogitationes seposuisti, nihil postea tibi cogitandum supersit. Quod autem ad rem attinet, puto me satis clare et evidenter demonstrasse, intellectum, quamvis infinitum, ad naturam naturatam, nón vero ad naturantem pertinere. 8. Porro quid hoc ad tertiam definitionem intelligendam faciat, nondum video, nec etiam cur ea moram iniiciat. Ipsa enim definitio, ut ipsam, ni fallor, tibi tradidi, sic sonat: *Per substantiam intelligo id, quod in se est et per se concipitur, hoc est, cuius conceptus non involvit conceptum alterius rei. Idem per attributum intelligo, nisi quod attributum dicatur respectu intellectus, substantiae certam talem naturam tribuentis.*[2]) Haec inquam, definitio satis clare, quid per substantiam sive attributum intelligere volo, explicat. 9. Vis tamen, quod minime opus est, ut exemplo explicem, quomodo una eademque res duobus nominibus insigniri possit. Sed ne parcus videar duo adhibebo. Primo dico per *Israëlem* intelligi tertium patriarcham; idem per *Iacobum* intelligo, quod nomen Iacobi ipsi imponebatur propterea, quod calcem fratris apprehenderat. Secundo per *planum* intelligo id, quod omnes radios lucis sine ulla mutatione reflectit; idem per *album* intelligo, nisi quod album dicatur respectu hominis planum intuentis etc.

1) Vid. ethic. part I. prop. 10. schol.
2) Vid. ethic. part. I. defin. 3. et 4.

EPISTOLA XXVIII.

Arg. Spinoza respondet ad Vriesii epistolam in hoc corpore omissam de experientia necessaria ad definitionem probandam et de veritatibus aeternis. (Rhenoburgi a. 1663.?)

Doctissimo iuveni Simoni de Vries

B. d. S.

Amice colende,

Petis a me, an egeamus experientia ad sciendum, utrum definitio alicuius attributi sit vera? Ad hoc respondeo, nos nunquam egere experientia, nisi ad illa, quae ex rei definitione non possunt concludi, ut ex. gr. existentia modorum (haec enim a rei definitione non potest concludi): non vero ad illa, quorum existentia ab eorundem essentia non distinguitur, ac proinde ab eorum definitione concluditur. Imo nulla experientia id unquam nos edocere poterit. Nam experientia nullas rerum essentias docet; sed summum, quod efficere potest, est, mentem nostram determinare, ut circa certas tantum rerum essentias cogitet. Quare quum existentia attributorum ab eorum essentia non differat, eam nulla experientia poterimus assequi.

2. Quod porro petis, anne res etiam rerumve affectiones sint aeternae veritates, dico: omnino. Si regeris, cur eas aeternas veritates non voco, respondeo, ut eas distinguam, uti omnes solent, ab iis, quae nullam rem reive affectionem explicant, ut ex. gr.: *a nihilo nihil fit*. Haec, inquam, similesque propositiones vocantur absolute aeternae veritates, sub quo nihil aliud significare volunt, quam quod talia nullam sedem habent extra mentem etc.

EPISTOLA XXIX.

Arg. Viro amicissimo, Ludovico Meyero, philosophiae medicinaeque doctori, ad binas literas respondens quaestionem de infinito subtiliter exponit.

Viro doctissimo atque expertissimo L. M. P. M. Q. D.

B. D. S.

Amice singularis,

Duas abs te accepi epistolas, unam die 11. Ianuarii datam et ab amico N. N. mihi traditam; alteram vero 26. die Martii et ab amico nescio quo Leida missam. Pergratae mihi ambae fuerunt; praecipue, ubi ex iis, omnia tua optime se habere, teque mei saepe memorem intellexi. Porro pro tua erga me humanitate et honore, quo semper me dignatus es afficere, maximas quas debeo ago gratias; simulque precor, ut me tibi non minus addictum credas, quod semper data occasione, quantum mea ferre poterit tenuitas, ostendere conabor. Atque hoc ut incipiam, ad id, quod in tuis epistolis ex me quaeris, respondere curabo. Petis autem, ut, quae de infinito excogitata habeam, tibi communicem; quod libentissime faciam.*)

2. Quaestio de infinito omnibus semper difficillima, imo inextricabilis visa fuit, propterea quod non distinxerunt inter id, quod sua natura sive vi suae definitionis sequitur esse infinitum, et id, quod nullos fines habet, non quidem vi suae essentiae, sed vi suae causae; ac etiam, quia non distinxerunt inter id, quod infinitum dicitur, quia nullos habet fines, et id, cuius partes, quamvis eius maximum et minimum habeamus, nullo tamen numero adaequare et explicare possumus; denique quia non distinxerunt inter id, quod solummodo intelligere, non vero imaginari, et inter id, quod etiam imaginari possumus. Ad haec, inquam, si attendissent, nunquam tam ingenti difficultatum turba obruti fuissent. Clare enim tum intellexissent, quale infinitum in nullas partes dividi seu nullas partes habere potest; quale vero contra,

---

*) Conferre iuvabit *Giord. Bruno:* „de la causa, principio et uno" et „de l'infinito universo e mondi" in: Opere di Giordano Bruno Nolano ed. Ad. Wagner. Lips. 1830. 8. vol. I. p. 201. sqq. et vol. II. p. 1. sqq.

idque sine contradictione. Porro etiam intellexissent, quale infinitum maius alio infinito sine ulla implicantia, quale vero non item concipi potest; quod ex mox dicendis clare apparebit.

3. Verum prius haec quatuor paucis exponam, videlicet substantiam, modum, aeternitatem et durationem. Quae circa *substantiam* considerari velim, sunt. Primo, quod ad eius essentiam pertinet existentia, hoc est, quod ex sola eius essentia et definitione sequatur eam existere; quod, nisi me mea fallit memoria, antehac tibi viva voce absque ope aliarum propositionum demonstravi. Secundum, et quod ex hoc primo sequitur, est, quod substantia non multiplex, sed unica duntaxat eiusdem naturae existat. Tertium denique, quod omnis substantia non nisi infinita possit intelligi. 4. Substantiae vero affectiones *modos* voco, quorum definitio, quatenus non est ipsa substantiae definitio, nullam existentiam involvere potest. Quapropter, quamvis existant, eos ut non existentes concipere possumus. Ex quo porro sequitur, nos, ubi ad solam modorum essentiam, non vero ad ordinem totius naturae attendimus, non posse concludere ex eo, quod iam existant, ipsos postea exstituros aut non exstituros, vel antea exstitisse aut non exstitisse. Unde clare apparet, nos existentiam substantiae toto genere a modorum existentia diversam concipere. Ex quo oritur differentia inter *aeternitatem et durationem*. Per *durationem* enim modorum tantum existentiam explicare possumus; substantiae vero per *aeternitatem*, hoc est, infinitam existendi sive (invita Latinitate) essendi fruitionem.

5. Ex quibus omnibus clare constat, nos modorum existentiam et durationem, ubi, ut saepissime fit, ad solam eorum essentiam, non vero ad ordinem naturae attendimus, ad libitum, et quidem propterea nullatenus quem eorum habemus conceptum destruendo, determinare, maiorem minoremque concipere, atque in partes dividere posse; aeternitatem vero et substantiam, quandoquidem non nisi infinitae concipi possunt, nihil eorum pati posse, nisi simul eorum conceptum destruamus. Quare ii prorsus garriunt, ne dicam insaniunt, qui substantiam extensam ex partibus sive corporibus ab invicem realiter distinctis conflatam esse putant. Perinde enim est, ac si quis ex sola additione et coacervatione multorum circulorum quadratum aut triangulum, aut

14*

quid aliud tota essentia diversum conflare studeat. 6. Quare omnis illa farrago argumentorum, quibus substantiam extensam finitam esse ostendere philosophi vulgo moliuntur, sua sponte ruit. Omnia enim illa substantiam corpoream ex partibus conflatam supponunt. Ad eundem etiam modum alii, qui postquam sibi persuaserunt, lineam ex punctis componi, multa invenire potuerunt argumenta, quibus ostenderent lineam non esse in infinitum divisibilem.

7. Si tamen quaeras, cur naturae impulsu adeo propensi simus ad dividendam substantiam extensam: ad id respondeo, quod quantitas duobus modis a nobis concipiatur; abstracte scilicet sive superficialiter, prout ope sensuum eam in imaginatione habemus, vel ut substantia, quod non nisi a solo intellectu fit. Itaque si ad quantitatem, prout est in imaginatione, attendimus, quod saepissime et facilius fit, ea divisibilis, finita, ex partibus composita et multiplex reperietur. Sin ad eandem, prout est in intellectu, attendamus, et res, ut in se est, percipiatur, quod difficillime fit, tum, ut satis antehac tibi demonstravi, infinita, indivisibilis et unica reperietur.

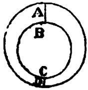
8. Porro ex eo, quod durationem et quantitatem pro libitu determinare possumus, ubi scilicet hanc a substantia abstractam concipimus, et illam a modo, quo a rebus aeternis fluit, separamus, oritur *tempus et mensura;* tempus nempe ad durationem, mensura ad quantitatem tali modo determinandam, ut, quoad fieri potest, eas facile imaginemur. Deinde ex eo, quod affectiones substantiae ab ipsa substantia separamus et ad classes, ut eas, quoad fieri potest, facile imaginemur, redigimus, oritur *numerus*, quo ipsas determinamus. Ex quibus clare videre est, mensuram, tempus et numerum nihil esse praeter cogitandi seu potius imaginandi modos. 9. Quare non mirum est, quod omnes, qui similibus notionibus, et quidem praeterea male intellectis, progressum naturae intelligere conati sunt, adeo mirifice se intricarint, ut tandem se extricare nequiverint, nisi omnia perrumpendo et absurda, etiam absurdissima admittendo. Nam quum multa sint, quae nequaquam imaginatione, sed solo intellectu assequi possumus, qualia sunt substantia, aeternitas et alia; si quis talia eiusmodi notionibus, quae dumtaxat auxilia imaginationis sunt, ex-

plicare conatur, nihilo plus agit, quam si det operam, ut sua imaginatione insaniat. Neque etiam ipsi substantiae modi, si cum eiusmodi entibus rationis seu imaginationis auxiliis confundantur, unquam recte intelligi poterunt. Nam quum id facimus, eos a substantia et modo, quo ab aeternitate fluunt, separamus, sine quibus tamen recte intelligi nequeunt.

10. Quod ut adhuc clarius videas, cape hoc exemplum: nempe, ubi quis durationem abstracte conceperit eamque cum tempore confundendo in partes dividere inceperit, nunquam poterit intelligere, qua ratione hora ex. gr. transire possit. Nam ut hora transeat, necesse erit, eius dimidium prius transire, et postea dimidium reliqui, et deinde dimidium, quod huius reliqui superest; et si sic porro infinite dimidium a reliquo subtrahas, nunquam ad finem horae pervenire poteris. Quare multi, qui entia rationis a realibus distinguere assueti non sunt, durationem ex momentis componi ausi sunt asseverare, et sic in Scyllam inciderunt cupientes vitare Charybdim. Idem enim est durationem ex momentis componere, quam numerum ex sola nullitatum additione.

11. Porro quum ex modo dictis satis pateat, nec numerum, nec mensuram, nec tempus, quandoquidem non nisi auxilia imaginationis sunt, posse esse infinitos (nam alias numerus non esset numerus, nec mensura mensura, nec tempus tempus): hinc clare videre est, cur multi, qui haec tria cum rebus ipsis confundebant, propterea quod veram rerum naturam ignorabant, infinitum actu negarunt. Sed quam misere ratiocinati sint, iudicent mathematici, quibus huius farinae argumenta nullam moram iniicere potuerunt in rebus ab ipsis clare distincteque perceptis. 12. Nam praeterquam quod multa invenerunt, quae nullo numero explicari possunt (quod satis numerorum defectum ad omnia determinandum patefacit); multa etiam habent, quae nullo numero adaequari possunt, sed omnem, qui dari potest, numerum superant. Nec tamen concludunt, talia omnem numerum superare ex partium multitudine, sed ex eo, quod rei natura non sine manifesta contradictione numerum pati potest, ut ex. gr. omnes inaequalitates spatii duobus circulis AB et CD interpositi, omnesque variationes, quas materia in eo mota pati debeat, omnem numerum superant.

Fig. VIII.

13. Idque non concluditur, ex nimia spatii interpositi magnitudine. Nam quantumvis parvam eius portionem capiamus, huius tamen parvae portionis inaequalitates omnem numerum superabunt. Neque etiam idcirco concluditur, ut in aliis contingit, quod eius maximum et minimum non habeamus (utrumque enim in hoc nostro exemplo habemus, maximum nempe A B, minimum vero C D): sed ex eo tantum concluditur, quod natura spatii inter duos circulos diversa centra habentes interpositi nihil tale pati possit. Ideoque si quis omnes illas inaequalitates certo aliquo numero determinare velit, simul efficere debebit, ut circulus non sit circulus.

14. Sic etiam, ut ad nostrum propositum revertar, si quis omnes materiae motus, qui hucusque fuerunt, determinare volet, eos scilicet eorumque durationem ad certum numerum et tempus redigendo, is certe nihil aliud conabitur, quam substantiam corpoream, quam non nisi existentem concipere possumus, suis affectionibus privare, et ut naturam, quam habet, non habeat, efficere. Quae clare demonstrare hic possem, ut et alia multa, quae in hac epistola attigi, nisi id superfluum iudicarem.

15. Ex omnibus iam dictis clare videre est, quaedam sua natura esse infinita, nec ullo modo finita concipi posse; quaedam vero vi causae, cui inhaerent, quae tamen, ubi abstracte concipiuntur, in partes possunt dividi et ut finita spectari; quaedam denique infinita, vel, si mavis, indefinita dici, propterea quod nullo numero adaequari queant, quae tamen maiora et minora possunt concipi, quia non sequitur, illa necessario debere esse aequalia, quae numero adaequari nequeunt, ut ex allato exemplo et aliis multis satis est manifestum.

16. Denique causas errorum et confusionum, quae circa quaestionem de infinito ortae sunt, breviter ob oculos posui, easque, ni fallor, ita explicui omnes, ut non putem ullam superesse circa infinitum quaestionem, quam hic non attigi, aut quae ex dictis

facillime solvi nón queat. Quare in his te detinere diutius, operae pretium esse non iudico.

17. Verum hic obiter adhuc notari velim, quod Peripatetici recentiores, ut quidem puto, male intellexerunt demonstrationem veterum, qua ostendere nitebantur Dei existentiam. Nam, ut ipsam apud Iudaeum quendam, Rab Ghasdai vocatum *), reperio, sic sonat: ,,Si datur progressus causarum in infinitum, erunt omnia, quae sunt, etiam causata. Atque nulli, quod causatum est, competit, vi suae naturae necessario existere. Ergo nihil est in natura, ad cuius essentiam pertinet necessario existere. Sed hoc est absurdum: ergo et illud.'' Quare vis argumenti non in eo sita est, quod impossibile sit, dari actu infinitum aut progressus causarum in infinitum; sed tantum in eo, quod supponatur, res, quae sua natura non necessario existunt, non determinari ad existendum a re sua natura necessario existente.

18. Transirem iam, quia tempus me festinare cogit, ad secundam tuam epistolam: sed ad ea, quae isthac continentur, commodius, quum dignatus fueris me invisere, respondere potero. Quaeso itaque, si fieri potest, ut quam primum venias; nam tempus migrandi festinanter accedit. Tantum est. Vale meique memor vive, qui sum etc.

Rhenoburgi d. 20. April. 1663.

EPISTOLA XXX. *(Versio.)*

Arg. De ominibus et imaginationibus. Mentem aliquid quod futurum est confuse posse praesentire.

Viro doctissimo ac prudentissimo Petro Balling

B. d. S.

Dilecte amice,

Postrema tua epistola die 26. elapsi mensis, ni fallor, scripta recte ad meas manus pervenit. Non exigua me ea tristitia ac sol-

*) Secundum Chr. Th. de Murr p. 21. citatur *Rabbi Abraham Bar Chasdai*, qui saec. 12. inclinante Barcinone fuit (cf. de eius scriptis Wolf. bibl. Hebr. t. I. p. 57. sqq.); sed haud dubie laudatus est a Spinoza *Rabbi Chasdai Ben Abraham*, qui saec. 14. vixit et primus omnium philosophiam Aristotelicam oppugnasse dicitur. De eius libro אוֹר יְהוָֹה (lux Domini) vid. Wolf. bibl. Hebr. t. I. p. 377. sq.

licitudine affecit, licet eadem valde decreverit, ubi tuam prudentiam et animi fortitudinem perpendo, quibus fortunae vel potius opinionis incommoda eo tempore, quo validissimis te oppugnant armis, contemnere nosti. Mea tamen in dies accrescit sollicitudo; et propterea per nostram ego te amicitiam oro atque obsecro, ne multis ad me scribere tibi grave sit. 2. Quantum *omina*, quorum mentionem facis, attinet, nempe quod infante tuo adhuc sano et valente tales gemitus audiveris, quales edebat, quum aegrotabat et paulo post fatis concedebat, existimarem ego, hanc verum non fuisse gemitum, sed non nisi tuam imaginationem; quia ais, quod, quum te levabas et, ut audires, te componebas, tam clare eos non audiveris, quam antea vel postea, quum in somnum relapsus fueris. Profecto hoc ostendit, eos gemitus non nisi meram fuisse imaginationem, quae soluta et libera certos gemitus efficacius et vividius imaginari potuit, quam eo tempore, quo te erigebas, ut ad certum locum auditum dirigeres. 3. Quod hic dico, alio casu, qui mihi elapsa hieme Rhenoburgi accidit, confirmare simulque explicare possum. Quum quodam mane, lucescente iam coelo, ex somnio gravissimo evigilarem, imagines, quae mihi in somnio occurrerant, tam vivide ob oculos versabantur, ac si res fuissent verae, et praesertim cuiusdam nigri et scabiosi Brasiliani, quem nunquam antea videram. Haec imago partem maximam disparebat, quando, ut me alia re oblectarem, oculos in librum vel aliud quid defigebam. Quam primum vero oculos a tali obiecto rursus avertebam, sine attentione in aliquid oculos defigendo, mihi eadem eiusdem Aethiopis imago eadem vividitate et per vices apparebat, donec paulatim circa caput dispareret. 4. Dico idem, quod mihi in sensu meo interno visus occurrit, in tuo occurrisse auditu. Sed quoniam causa longe diversa fuit, casus tuus, non vero meus omen fuit. Ex eo quod iam narrabo, res clare deprehendetur. Effectus imaginationis ex constitutione vel corporis vel mentis oriuntur. Hoc, ut omnem evitem prolixitatem, impraesentiarum sola experientia probo. 5. Experimur febres aliasque corporeas alterationes deliriorum causas esse, et eos, qui tenacem habent sanguinem, nihil aliud, quam rixas, molestias, caedes hisque similia imaginari. Videmus etiam imaginationem tantummodo ab animae constitutione determinari; quandoquidem, ut

experimur, intellectus vestigia in omnibus sequitur, et suas imagines ac verba ex ordine, sicuti suas demonstrationes intellectus, concatenat et invicem connectit; adeo ut fere nihil possimus intelligere, de quo imaginatio non aliquam e vestigio formet imaginem. 6. Hoc quum ita sit, dico omnes imaginationis effectus, quae a corporeis causis procedunt, nunquam rerum futurarum posse esse *omina;* quia eorundem causae nullas res futuras involvunt. Sed vero imaginationis effectus vel imagines, quae originem suam ab mentis constitutione ducunt, possunt alicuius rei futurae esse *omina;* quia mens aliquid, quod futurum est, confuse potest praesentire. Quare id adeo firmiter et vivide potest sibi imaginari, ac si eiusmodi res esset praesens; nempe, pater (ut tui simile adducam exemplum) adeo filium suum amat, ut is et dilectus filius quasi unus idemque sint. Et quoniam (iuxta id quod alia occasione demonstravi) filii essentiae affectionum, et quae inde sequuntur, necessario in cogitatione dari debet idea, et pater ob unionem, quam cum filio suo habet, pars memorati filii est, etiam necessario patris anima de essentia ideali filii et eiusdem affectionibus et iis, quae inde sequuntur, participare debet, ut alibi prolixius demonstravi. 7. Porro, quoniam patris anima idealiter de iis, quae essentiam filii consequuntur, participat, ille (ut dixi) potest interdum aliquid ex iis, quae eius essentiam consequuntur, tam vivide imaginari, ac si id coram se haberet, si nimirum sequentes concurrunt conditiones: I. si casus, qui filio in vitae decursu accidet, notabilis erit; II. si talis erit, quem facillime imaginari possumus; III. si tempus, quo hic continget casus, non admodum remotum est; IV. denique si corpus bene constitutum est, non tantum quod sanitatem spectat, sed etiam si liberum et omnibus curis et negotiis vacuum est, quae externe sensus turbant. 8. Huic rei inservire quoque potest, quod ea cogitemus, quae ut plurimum his similes excitant ideas. Exempli gratia si interea, dum cum hoc illove loquimur, gemitus audimus, plerumque fiet, ut, ubi de eodem homine iterum cogitamus, ii gemitus, quos auribus percipiebamus, quum cum ipso loquebamur, in memoriam sint venturi. Haec, amice dilecte, mea de tua quaestione est sententia. Brevissimus, fateor, fui; sed dedita opera

ut materiam prima quavis occasione ad me scribendi tibi suppeditarem etc.

Voorburgi d. 20. Iulii 1664.

EPISTOLA XXXI. *(Versio.)*

Arg. Auctor gaudet de Cartesii principiis philosophiae a Spinoza illustratis et editis, petitque ab eo ut per literas quaedam liceat accuratius invicem colloqui. Dubia de voluntate hominis libera et decreto Dei aeterno.

Clarissimo viro B. d. S.

GUILIELMUS DE BLYENBERGH.

Mi domine et amice ignote,

Iam saepiuscule tuum tractatum una cum eius appendice nuper in lucem editum *) attente evolvi. Magis me decebit, ut aliis, quam tibi narrem summam, quam in eo reperi, soliditatem et quam inde percepi voluptatem. Id tamen reticere nequeo, quod, quo frequentius cum attentione eum percurro, eo magis mihi placeat, et continuo aliquid observem, quod antea non animadverteram. Verumenimvero (ne hac in epistola adulator videar) nolo eius auctorem nimium admirari. Novi, deos omnia laboribus vendere. 2. Ne autem te in admiratione nimis diu detineam, quis sit et qui fiat, ut tibi ignotus tanta ad te scribendi libertate utatur, dicam tibi, eum esse, qui desiderio purae et sincerae veritatis impulsus, in brevi hac et fragili vita pedes suos in scientia, quantum humanum nostrum patitur ingenium, figere studet; quique nullum alium ad indagandum veritatem scopum sibi praefixit, quam ipsam veritatem; quique scientia nec honores nec divitias, sed meram veritatem tranquillitatemque, tanquam veritatis effectum, sibi acquirere conatur; et qui ex omnibus veritatibus ac scientiis, nullis magis quam metaphysicis, si non omnibus, saltem aliqua earum parte se oblectat; et qui omnem suam vitae delectationem in eo collocat, ut horas otiosas et subcisivas in iis transigat.

*) Loquitur epistolae auctor de „Renati de Cartes principiorum philosophiae parte I. et II. more geometrico demonstrata per Ben. de Spinoza, et de eiusdem cogitatis metaphysicis" quae anno 1663. prodierunt.

3. Verum nec quivis adeo beatus est, nec tantum adhibet studium, quantum mihi persuadeo te adhibuisse, et propterea quivis eo perfectionis non pervenit, quo te iam pervenisse, ex opere tuo perspicio. Verbo ut absolvam, is ipse est, quem familiarius cognoscere tibi licebit, si eum tibi tantopere devincire placeat, ut aperias et quasi perfores haerentes eius cogitationes.

4. Sed ad tractatum tuum redeo. Quemadmodum inibi multa inveni, quae summopere palato arridebant, ita etiam quaedam obtulerunt sese concoctu difficilia, quaeque mihi tibi ignoto ita obiicere haud aequum foret, eoque magis, quod, grata nec ne haec sint futura, me latet. Et haec est causa, cur haec praemittam et rogem, an liceat, si his vesperis hiemalibus tempus superfuerit, tibique placuerit, ad meas difficultates, quae mihi in libro tuo adhuc restant, respondere, nonnullas earum transmittere: hac tamen lege et obtestatione, ne ego rei magis necessariae tibique magis acceptae impedimento sim; quoniam nihil intensius iuxta promissa in libro tuo facta, quam latiorem opinionum tuarum explicationem ac editionem desidero. Ipse id, quod tandem calamo et chartae credo, coram salute impertita praestitissem; quia vero primo tuum hospitium mihi ignotum erat, dein morbus contagiosus et denique munus meum impediebant, hoc ipsum in aliud ac aliud tempus dilatum est.

5. Ne vero haec epistola plane sit vacua, et quia simul spe ducor, non tibi fore ingratum, unicum tantum tibi proponam: nempe, te passim tam in principiis, quam in cogitatis metaphysicis statuere, sive ut propriam sententiam, sive ut Cartesium, cuius philosophiam docebas, explicares, creare et conservare unum et idem esse (quod per se adeo clarum est iis, qui eo suas cogitationes direxerunt, ut etiam prima sit notio), et Deum non modo substantias, sed etiam motum in substantiis creasse, hoc est, Deum non solum substantias in statu suo continua creatione, verum etiam earundem motum ac conatum conservare. 6. Deus verbi causa non tantum efficit, ut anima immediata Dei voluntate atque operatione (perinde est, quomodo id nomines) diutius existat inque suo perseveret statu, verum etiam causa est, ut tali modo sese ad animae motum habeat; hoc est, quemadmodum continua Dei creatio efficit, ut res diutius existant, ita quoque co-

natus vel rerum motus per eandem causam fit in rebus; quandoquidem extra Deum nulla motus datur causa. Sequitur igitur, Deum non tantum causam esse substantiae mentis, sed etiam cuiuscumque conatus vel motus mentis, quem voluntatem nuncupamus, veluti passim statuis. Ex qua assertione etiam necessario sequi videtur, vel nil mali in motu sive mentis voluntate esse, vel Deum ipsum illud malum immediate operari. Nam ea quoque, quae mala appellamus, per animam, et consequenter per eiusmodi immediatum influxum et Dei concursum fiunt. 7. Exempli gratia anima Adami vult edere de fructu prohibito. Efficitur ergo iuxta superius tradita, non tantum ut illa Adami voluntas per Dei influxum velit, sed etiam, quemadmodum statim ostendetur, ut tali modo velit; adeo ut ille Adami prohibitus actus, quatenus Deus non modo voluntatem eius movebat, sed et quatenus eam tali modo movebat, vel in se non sit malus, vel ut Deus ipse illud operari videatur, quod nos malum vocamus. Nec aut tu aut D. Cartesius hunc nodum solvere videris, dicendo malum esse *non ens*, cum quo Deus non concurrit. Unde enim voluntas edendi aut voluntas diabolorum ad superbiam procedebat? Nam quoniam voluntas (ut recte animadvertis) non sit diversum quid ab ipsa mente, sed sit hic aut ille motus vel mentis conatus, tam ad hanc, quam ad illam motionem concursu Dei ei opus erit. Iam vero Dei concursus, ut ex scriptis tuis intelligo, nihil aliud est, quam rem per suam voluntatem hoc vel illo pacto determinare. Sequitur ergo, Deum aeque cum mala voluntate, quatenus mala est, ac cum boná, quatenus bona est, concurrere, hoc est, eam determinare. Nam voluntas Dei, quae causa absoluta est omnium, quae existunt tam in substantia, quam in conatu, videtur etiam prima causa esse malae voluntatis, quatenus mala est. 8. Deinde nulla in nobis fit voluntatis determinatio, quin Deus eam ab aeterno sciverit; alioquin, si nesciverit, in Deo imperfectionem statuimus. Sed qui Deus illam aliter sciverit, quam ex suis decretis? Sunt igitur eius decreta nostrarum determinationum causa; et ita rursum sequi videtur, malam voluntatem vel non esse malum quid, vel Deum illius mali causam esse immediatam et id operari. Neque hic distinctio theologorum de differentia inter actum et malum actui adhaerens locum habere potest. Nam Deus quum

actum, tum modum actus decrevit, hoc est, Deus non solummodo decrevit, ut Adamus ederet, verum etiam ut necessario contra mandatum ederet; adeo ut iterum sequi videatur, vel τὸ edere Adami adversus praeceptum non esse malum, vel Deum ipsum illud operari.

9. Haec sunt, vir clarissime, quae in praesentia in tractatu tuo percipere nequeo; extrema namque utrinque statuere durum est. Tale autem responsum a perspicaci tuo iudicio et industria, quod mihi faciat satis, exspecto, et spero, me sequentibus meis ostensurum, quantum tibi propterea debeam. Certo tibi, vir clarissime, persuadeas, me haec nulla alia de causa, quam studio veritatis quaerere. Liber sum, nulli adstrictus professioni, honestis mercaturis me alo, et tempus, quod mihi reliquum est, hisce rebus impendo. Submisse quoque rogo, ut meae difficultates tibi non sint ingratae. Si ad hasce respondere animus est, id quod ardentissime cupio, scribe ad etc.

Dordraci d. 12. Decemb. 1664.

GUIL. DE BLYENBERGH.

EPISTOLA XXXII. *(Versio.)*

ARG. Respondet Spinoza humaniter, ut solet, ad quaestionem propositam. (Voorburgi d. 5. Ian. 1665.)

Viro doctissimo ac prudentissimo Guil. de Blyenbergh

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

AMICE IGNOTE,

Epistolam tuam d. 12. Decembris datam et in alia inclusam, scripta d. 24. eiusdem mensis, d. 26. Schiedami*) demum accepi; unde intensum tuum veritatis amorem, eamque solummodo omnium studiorum tuorum scopum esse intelligebam. Quod me, qui etiam in nihil aliud animum intendo, ut concluderem coëgit, non tantum tuam petitionem, nempe ut ad tuas quas iam mittis et imposterum mittes quaestiones pro viribus mei intellectus respon-

---

*) *Schiedamum* oppidum ad Mosam prope Roterodamum situm, ubi per tempus quoddam Spinoza videtur versatus esse. Conf. cp. 36. in.

derem, plene concedere; verum omnia quoque pro mea parte conferre, quae ulteriori notitiae sinceraeque amicitiae inservire queunt. 2. Quantum enim ad me attinet, nullas ex omnibus rebus, quae in potestate mea non sunt, pluris facio, quam cum viris veritatem sincere amantibus foedus inire amicitiae; quia credo, nos nihil omnino in mundo, quod nostrae potestatis non est, tranquillius, quam istiusmodi homines posse amare; quoniam tam impossibile est amorem dissolvere, quem ii erga invicem habent, eo quod amore, quem unusquisque erga veritatis cognitionem habet, fundatus est, quam ipsam veritatem semel perceptam non amplecti. Est insuper summus ac gratissimus, qui in rebus, quae nostri arbitrii non sunt, dari potest; quandoquidem nulla res praeter veritatem diversos sensus et animos penitus unire valet. Taceo maximas utilitates, quae inde fluunt, ut rebus, quas procul dubio ipse nosti, diutius te non detineam, quod tamen huc usque feci, quo eo melius ostenderem, quum gratum mihi et in posterum futurum sit, occasionem nancisci ad meum tibi officium praestandum.

3. Ut autem praesentem captem, propius accedam et ad quaestionem tuam respondebo, quae in eo vertitur cardine, nimirum „quod clare videatur sequi tam ex Dei providentia, quae ab eius voluntate non differt, quam ex Dei concursu rerumque creatione continua, vel nulla dari peccata nullumve malum, vel Deum ea peccata atque illud malum efficere.“ Verum non explicas, quid per malum intelligas, et quantum ex exemplo de determinata voluntate Adami perspicere licet, videris per malum intelligere ipsam voluntatem, quatenus tali modo determinata conciperetur, vel quatenus Dei mandato repugnaret, et propterea ais, magnam esse absurditatem (ut et ego, si se ita res haberet) alterutrum horum statuere, nempe, Deum ipsum res, quae contra suam voluntatem sunt, operari, vel eas bonas fore, licet voluntati Dei repugnarent. 4. Quoad me, *non possum concedere peccata et malum quid positivum esse*, multo minus, aliquid esse aut fieri contra Dei voluntatem. E contra dico, non solum peccata non esse quid positivum, verum etiam affirmo, nos non nisi improprie vel humano more loquendo dicere posse, nos erga Deum peccare, ut quum dicimus, homines Deum offendere.

5. Nam primum quod spectat, novimus quicquid est, in se consideratum sine respectu ad aliud quid, perfectionem includere, quae sese eo usque in quacumque re extendit, quo se extendit ipsa rei essentia: nam essentia etiam nihil aliud est. Sumo, exempli gratia, consilium sive determinatam Adami voluntatem ad edendum de fructu prohibito. Hoc consilium sive illa determinata voluntas in se sola considerata tantum perfectionis includit, quantum realitatis exprimit; et hoc inde intelligi potest, nempe quod in rebus nullam imperfectionem possimus concipere, nisi ad alias res attendamus, quae plus habent realitatis; et propterea in Adami decreto, quando illud in se consideramus nec cum aliis perfectioribus perfectioremve statum ostendentibus comparamus, nullam poterimus invenire imperfectionem; imo cum infinitis aliis comparare respectu illius longe perfectioribus, uti lapidibus, truncis etc. licet. 6. Et hoc quivis revera quoque concedit. Nam quilibet res, quas in hominibus detestatur cumque aversione contemplatur, in animalibus cum admiratione intuetur, uti apum bella atque columbarum zelotypiam etc., quae in hominibus spernuntur, et nihilo minus ob ea animalia perfectiora iudicamus. Haec quum ita sint, clare sequitur, peccata, quandoquidem ea nil nisi imperfectionem indicant, non posse in aliquo consistere, quod realitatem exprimit, sicuti Adami decreto eiusque exsecutione.

7. Praeterea neque dicere valemus, Adami voluntatem cum lege Dei pugnare, ac ideo illam esse malam, quia Deo displiceret. Nam praeterquam quod magnam in Deo poneret imperfectionem, si quicquam contra eius voluntatem fieret, sique quid desideraret, cuius compos non fieret, eiusque natura tali modo determinata esset, ut, quemadmodum creaturae, cum his sympathiam, cum illis antipathiam haberet; etiam omnino cum voluntate divinae naturae pugnaret: quia enim illa ab eius intellectu non discrepat, impossibile aeque est, aliquid fieri contra eius volumtatem, ac contra eius intellectum, hoc est, id, quod contra eius voluntatem fieret, talis deberet esse naturae, ut eius etiam intellectui repugnaret, ut quadratum rotundum. 8. Quandoquidem ergo voluntas decretumve Adami in se spectatum nec malum, nec quoque proprie loquendo contra Dei voluntatem erat; sequitur Deum eius causam posse, imo iuxta eam rationem, quam animadvertis,

debere esse: non vero quatenus malum erat; nam malum, quod in eo erat, non erat aliud, quam privationis status, quem propter illud opus Adamus amittere debebat, et certum est, privationem non esse quid positivum, eamque respectu nostri, non vero Dei intellectus ita nominari. Hoc autem hinc oritur, quia cuncta eiusdem generis singularia, ea omnia verbi gratia, quae externam hominum figuram habent, una eademque definitione exprimimus, et idcirco iudicamus, ea omnia aeque apta esse ad summam perfectionem, quam ex eiusmodi definitione deducere possumus; quando autem unum invenimus, cuius opera cum ista pugnant perfectione, tunc id ea privatum esse iudicamus et a sua natura aberrare; quod haud faceremus, si id ad eiusmodi definitionem non retulissemus, talemque ei naturam affinxissemus. Quoniam vero Deus res nec abstracte novit, nec id genus generales format definitiones, nec plus realitatis rebus competit, quam iis divinus intellectus et potentia immisit et revera tribuit, manifesto sequitur, privationem istam solummodo respectu nostri intellectus, non vero respectu Dei dici posse.

9. Hisce, mihi ut videtur, quaestio penitus soluta est. Ut vero viam magis planam reddam omnemque scrupulum evellam, necesse habeo, ad has duas sequentes quaestiones respondere, nempe primo, quare S. Scriptura dicat Deum flagitare, ut se improbi convertant, et etiam, quare Adamo prohibuerit ex arbore non edere, quum tamen contrarium conclusisset. Secundo, quod ex dictis meis sequi videatur, improbos superbia, avaritia, desperatione etc. aeque Deum colere, ac probos generositate, patientia, amore etc., propterea quod Dei voluntatem exsequuntur.

10. Ad primum ut respondeam, dico Scripturam, quia plebi praecipue convenit et inservit, continuo humano more loqui. Plebs etenim rebus sublimibus percipiendis inepta est. Et haec est ratio, cur mihi persuadeam ea omnia, quae Deus prophetis revelavit ad salutem esse necessaria, legum modo scribi. Et hoc pacto integras parabolas prophetae finxerunt; nempe primo Deum, quia salutis et perditionis media revelarat quorumque erat causa, instar regis ac legislatoris adumbrarunt; media, quae nil nisi causae sunt, leges appellarunt et ad modum legum conscripserunt; salutem perditionemque, quae nil nisi effectus sunt, qui

necessario ex illis mediis fluunt, tanquam praemium et poenam proposuerunt, atque iuxta hanc parabolam magis, quam iuxta veritatem omnia sua verba ordinarunt, Deumque ad instar hominis passim expresserunt, modo iratum, modo misericordem, iam futura desiderantem, iam zelo et suspicione captum, quin ab ipso diabolo deceptum; adeo ut philosophi et simul omnes, qui sunt supra legem, hoc est, qui virtutem, non ut legem, sed ex amore, quia praestantissima est, sequuntur, eiusmodi verbis non debeant offendi.

11. Edictum ergo Adamo factum in hoc solummodo consistebat, nempe quod Deus Adamo revelavit, τὸ edere ex illa arbore mortem operari, quemadmodum et nobis per naturalem intellectum revelat, venenum esse mortiferum. Si vero roges, in quem finem hoc ei revelaret, responsum do, ut eum tanto scientia perfectiorem redderet. Deum ergo interrogare, quam ob rem ipsi perfectiorem non dederit voluntatem, est aeque absurdum, ac interrogare, cur circulo omnes globi proprietates non fuerit largitus, uti ex supra dictis perspicue sequitur, et ego scholio prop. 15. partis I. princip. philos. Cartes. more geometrico demonstrat. demonstravi.

12. Secundam difficultatem quod attinet, verum quidem est, impios Dei voluntatem suo modo exprimere; ideo tamen cum probis nullatenus sunt comparandi. Quo enim res aliqua plus perfectionis habet, eo etiam magis de deitate participat Deique perfectionem exprimit magis. Quum ergo probi inaestimabiliter plus perfectionis, quam improbi habeant, virtus eorum cum improborum virtute comparari nequit, eo quod improbi amore divino, qui ex Dei profluit cognitione et quo solo nos pro humano nostro intellectu Dei servi dicimur, carent. Imo, quia Deum non cognoscunt, non sunt nisi instrumentum in manu artificis, quod inscium servit et serviendo consumitur; probi contra conscii serviunt et serviendo perfectiores evadunt.

EPISTOLA XXXIII. (*Versio.*)

Arg. Prolixe scriptor impugnat Spinozae principium de peccato mera negatione eiusque sententiam de scriptura sacra.

Clarissimo viro B. d. S.

GUILIELMUS DE BLYENBERGH.

Responsio ad praecedentem.

Mi domine et carissime amice,

Ubi tua mihi primum tradebatur epistola, eaque a me cursim evòlvebatur, non tantum statim respondere, sed et multa refutare animus erat. Verum quo eam magis volvebam, eo minorem obiectionum materiam inveniebam, et quantum desiderium legendi me ceperat, tantam legendo percepi voluptatem. Antequam vero ad postulatum accedam, ut nimirum quasdam difficultates solveres, imprimis sciendum est, me duas generales habere regulas, iuxta quas semper studeo philosophari. Prior regula est clarus et distinctus mei intellectus conceptus; posterior est verbum Dei revelatum vel Dei voluntas. 2. Iuxta priorem amator veritatis, iuxta utramque vero, Christianus ut sim philosophus, conor; et si quando post longum accideret examen, ut naturalis mea cognitio vel videretur cum hoc verbo pugnare, vel minus bene cum eo convenire, tantum hoc verbum apud me habet auctoritatis, ut conceptus, quos claros esse mihi imaginor, mihi sint potius suspecti, quam ut eos supra et contra illam veritatem, quam in illo libro mihi praescriptam puto, collocarem. Et quid mirum? Nam constanter credere volo, illud verbum esse Dei verbum, hoc est, id provenisse a summo et perfectissimo Deo, qui plures perfectiones includit, quam ego capere possum; et forte de se ipso suisque operibus plures voluit perfectiones praedicare, quam ego finito meo intellectu hodie, hodie inquam, percipere queo. Fieri enim potest, ut memet operibus meis maioribus perfectionibus privarim; et ideo, si forte ea praeditus essem perfectione, qua actionibus propriis privatus sum, percipere possem omne id, quod in eo verbo nobis proponitur et docetur, cum sanissimis meae mentis conceptibus congruere. 3. Verum quia mihi ipsi

suspectus sum, annon continuo errore memet meliore privaverim conditione, et, ut statuis princip. philos. Cartes. part. I. prop. 15., nostra cognitio, licet clarissima, adhuc imperfectionem includat; potius etiam sine ratione ad illud verbum inclino, hoc nisus fundamento, quod a perfectissimo prodiit (hoc quippe iam praesuppono, quia eius probatio hic non haberet locum vel nimis longa foret), et propterea a me credi debet. Si iam solo ductu regulae meae primae, exclusa secunda, quasi eam non haberem aut ea non exstaret, de tua epistola iudicarem, multa mihi essent concedenda, ut et concedo, subtilesque conceptus tui essent suspiciendi; secunda vero regula longius a te me dissentire cogit. Verum pro epistolae modo et ductu huius et illius regulae aliquanto latius eos examinabo.

4. Primo iuxta primo positam regulam rogaveram, quia secundum tuam positionem creare et conservare unum idemque erant, et quia Deus non tantum res, sed motus quoque et rerum modos in statu suo perseverare faciebat, hoc est, cum iis concurrebat, annon videretur sequi, *nullum esse malum*, aut *ipsum Deum malum operari;* hac nixus regula, quod nihil contra Dei voluntatem potest fieri, alioquin involveret imperfectionem, aut res, quas Deus operatur (quibus etiam res, quas malas dicimus, comprehensae videntur), etiam deberent malae esse. Verum quia et hoc contradictionem includit, et quocumque eam verterem modo, me a contradictione statuenda liberare non possem, propterea me ad te recipiebam, utpote optimum tuorum conceptuum interpretem. 5. In responsione dicis, te persistere in prima sententia, nempe nihil contra Dei voluntatem vel fieri, vel posse fieri. Verum quum huic difficultati respondendum esset, annon igitur Deus nullum faciat malum, *negas peccatum quid positivum esse, addisque, non nisi valde improprie dici posse, nos in Deum peccare;* et appendicis parte I. cap. 6. dicis, *malum absolutum nullum dari, ut per se est manifestum.**) *Nam quicquid existit, in se consideratum sine respectu ad aliud quid perfectionem includit, quae sese semper eo usque in quacumque re extendit, quo se extendit ipsa rei essentia, et propterea evidenter sequitur, peccata, quia*

*) Vid. cogitat. metaph. I. cap. 6. §. 7.

ea nihil nisi imperfectionem denotant, *non posse in aliquo*, *quod essentiam exprimit*, *consistere*. 6. Si peccatum, malum, error, vel quocumque id appelles nomine, nihil aliud est, quam perfectiorem statum amittere, aut eo privari, utique sequi videtur, τὸ *existere* non quidem malum aut imperfectionem esse; sed aliquod malum in re existente posse oriri. Nam perfectum per aeque perfectam actionem perfectiore statu non privabitur; sed quidem per id, quod ad aliquod imperfectum, quia concessis nobis viribus abutimur, inclinamus. Hoc videris *non malum*, *sed bonum minus appellare: quia res in se consideratae perfectionem includunt; deinde quia rebus*, *ut ais*, *non plus essentiae competit*, *quam divinus intellectus et potentia eis tribuit et revera confert; et propterea non plus etiam existentiae in actionibus suis ostendere*, *quam essentiae accepere*, *possunt*. 7. Nam si nec plures, nec pauciores possum edere operationes, quam quantum essentiae accepi, nulla perfectioris status privatio fingi potest. Si enim nihil contra Dei voluntatem fit et si solummodo tantum fit, quantum essentiae collatum est, qua via malum, quod melioris conditionis privationem nuncupas, excogitari potest? Quomodo quis per statutum adeo et dependens opus perfectiorem statum amittere potis est? Adeo ut mihi persuadeam, virum clarissimum alterutrum debere statuere, vel aliquod esse malum, vel si minus, nullam esse posse melioris status privationem. Nam nullum esse malum et meliori conditione orbari, contradictorium mihi videtur.

8. At dices: per perfectioris status privationem ad minus quidem bonum, sed non ad absolutum malum recidimus. Sed append. part. I. cap. 3. me docuisti, non esse de verbis litigandum.*) Quare, an id absolutum nec ne dicendum sit, iam non disputo; sed solum, annon a meliori in peiorem statum delabi apud nos iure peior status aut status malus dicatur et dici debeat. At regeres: malus ille status multum adhuc boni continet. Ego vero interrogo: annon ille homo, qui per imprudentiam suam in causa fuit, quod perfectiore statu orbatus est et per consequens nunc minor est, quam antea fuit, malus vocari queat?

9. Ut autem antecedens ratiocinium, quia nonnullae circa id

*) Vid. cogitat. metaph. I. cap. 3. §. 8.

supersunt tibi difficultates, declines, affirmas *malum quidem esse, et in Adamo fuisse, verum id non esse positivum quid, et respectu nostri, non autem Dei intellectus tale dici, nostrique respectu privationem (sed tantum quatenus eo optima libertate, quae ad nostram naturam spectat et in nostra potestate est, nosmet ipsos privamus), Dei vero respectu negationem esse.* Hic autem examinemus, an illud, quod malum vocas, siquidem duntaxat nostri respectu malum foret, malum non esset; deinde an malum, ut tu vis, acceptum, Dei respectu tantum *negatio* dici debeat.

10. Ad primum supra aliquo modo videor respondisse; et quamvis concederem, minus alio ente perfectum esse in me nullum ponere posse malum, eo quod meliorem statum a creatore flagitare nequeo et tantum efficere, ut meus status gradibus differat; non tamen ideo potero concedere et fateri, si iam imperfectior sum, quam ante fui, eamque imperfectionem mea culpa mihi creavi, me eatenus tanto peiorem esse; si, inquam, me ipsum, antequam in imperfectionem unquam incideram, considero, et me cum aliis tunc maiore quam ego praeditus perfectione comparo, minor illa perfectio non malum, sed secundum gradus minus bonum erit. Si vero me ipsum, postquam perfectiore statu excidi, eoque propria orbatus imprudentia, cum prima mea forma, qua ex manu mei creatoris prodii et perfectior eram, comparo, me esse deteriorem, quam antea, iudicare debeo. Nam non creator, sed ego me ipsum eo redegi; vires enim mihi me ab errore praeservandi, uti et tu fateris, suppetebant.

11. Quod secundum spectat, nempe an malum, quod statuis consistere in melioris status privatione, quam non tantum Adamus, sed et nos omnes subita et inordinata nimis actione amisimus, an illud, inquam, respectu Dei mera sit *negatio.* Ut hoc vero sana mente examinemus, videndum nobis est, quomodo hominem constituas et a Deo ante omnem errorem dependentem facias, et quomodo post errorem eundem hominem constituas. Ante errorem eum describis, quod non plus ipsi essentiae competit, quam quantum ei divinus intellectus et potentia tribuit et revera confert, hoc est (nisi a mente tua aberrem) quod homo nec plus nec minus perfectionis potest habere,

quam quantum essentiae Deus in ipso posuit. Hoc vero est hominem tali modo a Deo dependentem facere, quemadmodum elementa, lapides, herbas etc. Si autem haec tua sit sententia, quid sibi velint verba princip. philos. Cartes. p. I. prop. 15., non percipio. *Quum autem voluntas*, inquis*), *libera sit ad se determinandum, sequitur nos potestatem habere facultatem assentiendi intra limites intellectus continendi, ac proinde efficiendi, ne in errorem incidamus.* Annon videtur contradictio, voluntatem tam liberam, ut se ab errore possit praeservare, et una a Deo dependentem facere, ut nec plus nec minus perfectionis queat proferre, quam quantum essentiae Deus ipsi dedit? 12. Ad secundum, nempe quo modo hominem constituas post errorem, dicis, hominem subita nimis actione, nimirum voluntatem non continendo intra intellectus limites, se ipsum perfectiore conditione privare. Verum mihi videtur, tibi et hic et in Principiis philos. utraque huius privationis extrema propius fuisse explicanda, quid ante privationem possideret, quidque post amissionem perfecti istius status (ut eum appellas) sibi servaret. Dicitur quidem, quid perdiderimus; sed non quid retinuerimus Princip. philos. part. I. prop. 15. schol.: *Tota igitur imperfectio erroris in sola optimae libertatis privatione consistet, quae error vocatur.* 13. Examinemus utcumque hoc ea ratione, qua a te statuitur. Statuis non solum tam diversos cogitandi modos in nobis dari, quorum alios volendi aliosque intelligendi nuncupamus; sed etiam inter eos talem esse ordinem, ut res non debeamus velle, antequam eas clare intelligamus. Affirmas enim, quod, si voluntatem nostram intra limites intellectus continemus, nunquam errabimus, et quod denique in nostra potestate est voluntatem intra limites intellectus continere. Quum haec serio mente agito, alterutrum ut verum sit, necessum est: vel omne id, quod ponitur, est fictum, vel Deus eundem ordinem nobis impressit. Si impressit, annon absurdum esset, affirmare id sine fine factum esse, Deumque, ut ullum ordinem observemus et sequamur, non exigere; nam illud in Deo contradictionem poneret. Et si ordinem in nobis positum debemus observare, quomodo adeo

*) Princip. philos. I prop. 15. schol.

a Deo dependentes possumus et esse et manere. Si enim nemo nec plus nec minus perfectionis habet, quam quantum essentiae accepit, et si haec vis ex effectibus debeat cognosci, ille, qui voluntatem suam ultra limites intellectus extendit, non tantum virium a Deo accepit; alioquin eas in effectum deduceret: et per consequens is, qui errat, perfectionem non errandi a Deo non accepit; alias nunquam erraret. Nam secundum te tantum essentiae datum est, quantum perfectionis efficitur. 14. Deinde si Deus nobis tantum essentiae tribuit, ut eum observare queamus ordinem, ut tu nos eum posse servare affirmas, et si tantum perfectionis producimus, quantum essentiae nacti sumus, qui fit, ut eum transgrediamur, qui, ut eum possimus transgredi ordinem, utque voluntatem non semper intra limites intellectus contineamus? Tertio, si a Deo tantopere dependeo, ut supra te statuere ostendi, ut nec intra, nec extra limites intellectus voluntatem continere possim, nisi mihi Deus in antecessum tantum dederit essentiae et sua voluntate prius alterutrum determinaverit: quomodo ergo mihi, si hoc penitius consideremus, voluntatis libertas usu venire potest? 15. Nonne in Deo contradictionem ponere videtur, nobis praescribere ordinem nostram voluntatem intra limites nostri intellectus continendi, et non praebere tantum essentiae vel perfectionum, ut eum observemus? Et si (iuxta tuam sententiam) tantum perfectionis nobis concessit, nunquam profecto errare possemus. Quantum enim essentiae possidemus, tantum perfectionis producere oportet, semperque concessas vires in nostris operationibus ostendere. Nostri autem errores sunt argumentum, nos eiusmodi potentiam a Deo ita dependentem (ut statuis) non possidere; adeo ut alterutrum verum esse debeat, vel nos non adeo a Deo dependere, vel nos in nobis potentiam non errandi non habere. At potentiam errandi habemus, prout statuis. Ergo a Deo non adeo dependemus.

16. Ex dictis iam clare patere videtur, impossibile esse, ut malum aut meliori statu privari respectu Dei esset negatio. Quid enim significat privari aut perfectiorem statum amittere? Nonne est a maiori ad minorem perfectionem, et per consequens a maiori ad minorem essentiam transire, et a Deo in certa mensura perfectionis et essentiae collocari? Nonne est velle, nos alium praeter

sui perfectam notitiam non posse acquirere statum, nisi aliter decrevisset, ac voluisset? Fierine potest, ut illa creatura ab omniscio et summe perfecto ente producta, quod voluit, ut talem essentiae statum retineret, imo, cum qua Deus, ut eam in eo statu retineret, continuo concurrit; ut, inquam, in essentia declinaret, hoc est, in perfectione praeter Dei notitiam minor fieret? Haec res absurditatem involvere videtur. 17. Annon absurdum est dicere, Adamum perfectiorem amisisse conditionem, et consequenter ineptum fuisse ad eum ordinem, quem Deus in anima eius posuerat, Deumque nullam habere notitiam, qualis quantaeque perfectionis Adamus iacturam fecerat? Potestne comprehendi, Deum ens aliquod constituere ita dependens, ut non nisi eiusmodi opus produceret, et tum propter illud opus perfectiorem perderet statum (praeterquam quod eius absoluta esset causa), et tamen nullam eius haberet notitiam? Concedo inter actum et malum actui adhaerens dari discrimen; sed vero *malum respectu Dei esse negationem* superat meum captum. Deum actum scire, eundem determinare, et cum eo concurrere, et tamen malum, quod in illo actu est, eiusque exitum non cognoscere, mihi in Deo impossibile videtur. 18. Adverte mecum, Deum in actu meo progignendi cum uxore mea concurrere; est enim positivum quid, et per consequens claram eius habet Deus scientiam. Verum quatenus eo actu abutor et cum alterius uxore contra datam fidem et iusiurandum meum rem habeo, illum actum malum comitatur. Quid iam hic respectu Dei esset negativum? Non quod actum progignendi faciam; quatenus etenim is positivus est, cum eodem Deus concurrit. Debet ergo istud malum, quod illum actum comitatur tantummodo esse, quod ego contra proprium foedus vel Dei mandatum cum aliena congredior, cum qua non licet. Iam vero, potestne capi, Deum nostras scire actiones, cum iis concurrere, et tamen ignorare, quacum illam actionem producimus, eo magis quod Deus etiam cum illius feminae actione, cum qua rem habebam, concurrit? Id de Deo sentire durum videtur. 19. Attende occidendi actum! Quatenus est actus positivus, cum eo Deus concurrit. Sed vero istius actionis effectum, nempe alicuius entis destructionem et Dei creaturae dissolutionem anne ignoraret, quasi proprium opus Deo foret incognitum? — Metuo

ne mentem tuam bene percipiam. Conceptus quippe tui, quam ut tam foedum committas errorem, perspicaciores sunt. Fortasse instabis, eos actus, prout eos pono, mere esse bonos et nullum eos comitari malum. Sed tum, quid malum nuncupes, capere nequeo, quod perfectioris conditionis privationem sequitur; et tum mundus in aeterna et perpetua poneretur confusione, nosque bestiis similes redderemur. Vide quaeso, quam utilitatem ea sententia mundo conferret.

20. Vulgarem hominis descriptionem reiicis et unicuique homini tantum tribuis perfectionis, quantum Deus ipsi, ut operetur, largitus est. Sed ea ratione mihi videris statuere impios Deum aeque ac pios suis operibus colere. Quare? Quia utrique perfectiora nequeunt producere opera, quam quantum utrisque essentiae datum est et suis demonstrant effectibus. Nec mihi quaestioni satisfacere in secunda responsione videris dicendo: *Quo res aliqua plus perfectionis habet, eo etiam magis de deitate participat, Deique perfectionem exprimit magis. Quum ergo probi inaestimabiliter plus perfectionis, quam improbi habeant, virtus eorum cum improborum virtute comparari nequit. Improbi quia Deum non cognoscunt, non sunt nisi instrumentum in manu artificis, quod inscium servit et serviendo consumitur. Probi contra conscii serviunt et serviendo perfectiores evadunt.* 21. In utrisque tamen hoc verum est, eos amplius non posse operari; quanto etenim plus perfectionis hic prae illo efficit, tanto plus essentiae unus prae alio accepit. Annon igitur exigua sua perfectione impii aeque ac pii Deum colunt? Nam secundum tuam sententiam nihil amplius ab impiis Deus flagitat; alioquin plus essentiae in eos contulisset. Sed vero plus essentiae non dedit, uti ex effectibus liquet. Ergo amplius ab eis non petit. Et si quando unusquisque in specie nec plus, nec minus, quam Deus vult, facit, cur is, qui parum operatur, sed tamen tantum, quantum Deus ab ipso exigit, Deo aeque ac probus non esset acceptus? Insuper, quemadmodum per malum, quod actum comitatur, nostra imprudentia ex tua sententia perfectiorem perdimus statum, ita et hic videris statuere, quod, continendo voluntatem intra limites intellectus, non tantum adeo perfecti manemus, ac sumus, sed quod praeterea serviendo perfectiores evadimus; quod contradictionem involvere

mihi persuadeo, si modo tantopere a Deo dependemus, ut nec plus, nec minus perfectionis queamus efficere, quam quantum essentiae accepimus, hoc est, quam Deus voluit, ut tunc per imprudentiam peiores aut per prudentiam meliores fiamus. 22. Adeo nihil aliud statuere videris, quam, si homo talis sit, ac eum describis, impios suis operibus aeque ac pios suis Deum colere, et hac ratione ita, ut elementa, herbae, lapides etc., a Deo dependentes reddimur. Cui rei igitur inserviet noster intellectus? Cui voluntatem intra limites intellectus continendi potestas? Qua de causa ordo ille nobis infixus est? Et vide quaeso ab alia parte, qua re nos privemus, nempe anxia et seria meditatione ad nos ipsos secundum regulam perfectionis Dei et ordinem nobis impressum perfectos reddendum! Nosmet precatione et ad Deum suspiriis, quibus tam saepe extraordinariam confortationem accepisse percepimus, orbamus. Nosmet tota religione ac omni illa spe et acquiescentia, quam ex precibus et religione speramus, orbamus. Enimvero, si nullam mali habet Deus cognitionem, multo minus credibile est, eum malum puniturum. 23. Quaenam ergo supersunt rationes, quo minus facinora quaevis (si modo iudicem effugio) avide perpetrem? Cur non detestandis mediis divitias mihi acquiro? Cur absque discrimine et quo caro nos trahit, id, quod lubet, non perpetro? Dices: quia virtus propter se est amanda. Qui vero virtutem amare possum? Mihi tantum essentiae ac perfectionis non est tributum; et si tantum acquiescentiae et ex hoc et ex illo habere licet, cur mihi vim, ut voluntatem intra limites intellectus contineam, infero? Cur id non facio, quo me affectus trahunt? Cur non hominem, qui mihi alicubi obest, clam occido? etc. Ecce quam cunctis impiis et impietati demus occasionem! Nos truncis omnesque nostras actiones motibus horologiorum similes reddimus.

24. Ex dictis valde durum mihi videtur, quod improprie tantum in Deum peccare possimus dici. Cui enim rei data nobis voluntatem intra limites intellectus continendi potentia inservit, si, ubi eam transgredimur, contra eum non peccamus ordinem? Regeres forte, id non esse peccatum in Deum, sed in nos ipsos. Nam si proprie erga Deum peccare diceremur, etiam dicendum esset, aliquid contra Dei voluntatem fieri; quod iuxta te est im-

possibile. Ergo etiam peccatum. Interim alterutrum verum sit necesse est, Deum vel velle vel nolle. Si vult; quomodo nostri respectu malum esse potest? Si non vult, id, ex tua opinione, non fieret. Quamvis autem hoc aliquam, ut tua fert sententia, involveret absurditatem, praedictas tamen absurditates admittere periculosissimum videtur. Quis novit, si anxie inquirerem, annon remedium posset inveniri his aliquo modo conciliandis?

25. Atque sic tuae epistolae examen iuxta regulam meam primam generalem finiam. Antequam vero ad examen iuxta secundam regulam accedam, duo adhuc proponam, quae epistolam tuam spectant, quaeque scripsisti princ. philos. part. I. prop. 15. Prius est, quod affirmas, *nos potestatem volendi et iudicandi intra limites intellectus retinere posse:* quod absolute concedere nequeo. Nam hoc si foret verum, certe ex innumerabilibus vel unus reperiretur homo, qui se ea praeditum potestate ostenderet; etiam quivis apud se experiri potest, se quantas etiam impendat vires, eum scopum attingere non posse. Et si quis de hoc negotio dubitat, se ipum examinet, quoties invito intellectu passiones rationem suam vincant, etiam tum quum summis obnititur viribus. 26. At dices: quod hoc minus praestamus, non est, quia nobis impossibile est, sed quia sufficientem non adhibemus diligentiam. Regero, quod, si hoc possibile esset, saltem ex tot millibus vel unus inveniretur; sed ne unus omnium hominum exstitit vel existit, qui auderet gloriari, se in errores haud incidisse. Quaenam vero huius rei certiora, quam ipsa exempla, possunt adduci argumenta? Si pauci essent, unus esset; iam vero quum nullus sit, nulla eius quoque datur probatio. Instabis et dices: si fieri potest, ut iudicium suspendendo et voluntatem intra terminos intellectus continendo semel, ne errem, efficere queam, quare, ubi eandem adhibeo diligentiam, semper id efficere non possem? Respondeo, me videre non posse, nos hodie tantum virium habere, ut in eo semper perseveremus; semel una hora, quando omnes intendo nervos, iter duorum milliarium conficere potis sum, verum semper id praestare non possum; ita me summo studio ab errore semel praeservare possum, sed vires ad id semper praestandum deficiunt. 27. Clarum mihi videtur, primum hominem e manu perfecti illius artificis prodeuntem iis praeditum fuisse viribus;

sed (ut in hoc tecum sentio) eum, illis viribus non satis utendo vel abutendo, statum suum amisisse perfectum ad praestandum, quod antea sui erat arbitrii. Haecque multis rationibus, ni nimius essem, firmarem. Et hoc in negotio omnem sacrae scripturae essentiam, quae propterea apud nos in honore esse debet, sitam esse opinor, quoniam nos id, quod tam clare intellectus noster naturalis confirmat, docet: nempe, lapsum ex nostra prima perfectione nostra imprudentia factum esse. Quid igitur istius lapsus emendatione magis necessarium? Atque hominem lapsum ad Deum reducere sacrae scripturae unicus quoque est scopus.

28. Posterius est princip. philos. part. I. prop. 15., quod affirmas, *res clare et distincte intelligere repugnare naturae hominis;* unde tandem concludis, *longe melius esse*, *rebus quamvis confusis assentiri et libertatem exercere*, *quam semper indifferentem*, *hoc est*, *in infimo gradu libertatis manere*. Quam ut concedam conclusionem, impedit in me obscuritas. Nam suspensum iudicium nos in eo statu, in quo a creatore sumus creati, conservat; verum rebus confuse est rebus non intellectis assentiri, et ita aeque facile vero ac falso assentiri. Et si (ut D. des Cartes alicubi docet) eum ordinem in assentiendo non usurpamus, quem Deus inter nostrum intellectum nostramque voluntatem constituit, nempe ut non nisi clare perceptis assentiamur, quamvis tunc casu in veritatem incidamus, tamen quia verum non eo quo Deus voluit ordine amplectimur, peccamus; et per consequens, ut assensus cohibitio nos in statu, in quo a Deo constituti sumus, conservat, ita confusus assensus nostrum statum peiorem reddit; erroris quippe ponit fundamentum, quo perfectum deinceps amittimus statum. 29. Sed te dicentem audio: nonne praestat, ut nos perfectiores reddamus, rebus licet confusis assentiendo, quam ut non assentiendo semper in infimo perfectionis et libertatis gradu maneamus? At praeterquam quod hoc negaverimus et aliquo modo ostenderimus, nos nosmet non meliores, sed deteriores reddidisse; nobis etiam impossibile et quasi contradictio videtur, Deum cognitionem rerum ab ipso determinatarum longius extendere, ac eam, quam nobis dedit; imo Deum tunc adsolutam nostrorum errorum causam involvere. Nec huic contrarium est, quod nos Deum, ut plura in nos conferret, quam contulit, non possumus

accusare; quia ad id non tenebatur. 30. Verum quidem est, Deum non teneri, ut plura, quam dedit, daret; sed summa Dei etiam infert perfectio, ut creatura ab ipso procedens nullam contradictionem involveret, prout tum videretur sequi. Nullibi namque in creata natura, praeterquam in nostro intellectu, deprehendimus scientiam. In quem alium finem ille nobis concessus esset, nisi ut Dei opera contemplaremur et cognosceremus? Et quïdnam evidentius sequi videtur, quam quod harmonia inter res cognoscendas nostrumque intellectum dari debet?

31. Si tuam epistolam circa ea, quae modo diximus, ad meam secundam regulam generalem examinarem, magis, quam in prima, discreparemus. Mihi namque videtur (aberranti commonstra viam!), te sacrae scripturae eam infallibilem veritatem et divinitatem non adscribere, quam ego in ea esse mihi persuadeo. Verum quidem est, quod te credere ais, Deum res sacrae scripturae prophetis revelasse; sed modo adeo imperfecto, ut, si factum est, prout tu statuis, in Deo contradictionem involveret. 32. Si enim Deus suum verbum ac voluntatem hominibus manifestavit, certum in finem, idque clare iis manifestavit. Si iam prophetae ex illo verbo, quod acceperant, parabolam finxissent, id Deus vel voluisset vel noluisset. Si voluisset, ut exin parabolam fingerent, hoc est, ut ab eius mente aberrarent; Deus istius erroris esset causa aliquidque, quod contrariaretur sibi, vellet. Si noluisset, impossibile erat, ut prophetae inde parabolam effingerent. Praeterea credibile est, si supponitur, Deum verbum suum prophetis dedisse, quod ita eis dedit, ut illud accipiendo non erraverint. Nam Deus in verbo suo revelando certum finem habere debebat. At sibi finem, ut homines in errorem duceret, proponere nequit. Id enim in Deo esset contradictio. Etiam homo contra Dei voluntatem errare non poterat; nam id secundum te fieri nequit. 33. Praeter haec omnia de illo summe perfecto Deo credi non potest, eum permittere, ut suo verbo prophetis dato ad illud populo explicandum, alius a prophetis tribueretur sensus, quam Deus voluit. Si enim statuimus, Deum prophetis suum concessisse verbum, simul asserimus, Deum modo extraordinario prophetis apparuisse vel cum iis loquutum fuisse. Si iam prophetae de hoc tradito verbo parabolam fingunt, hoc est, alium ei sensum tri-

buunt, quam, ut tribuerent, voluit, Deus hanc rem eos edocuisset. Est etiam tam respectu prophetarum impossibile, quam respectu Dei contradictio, prophetas alium sensum potuisse habere, quam eos habere voluit Deus.

34. Deum suum ita revelasse verbum, uti tu vis, parum probas; nempe eum salutem et perditionem tantum revelasse, certa eum in finem decrevisse media, atque salutem ac perditionem non nisi decretorum mediorum effectus esse. Nam profecto, si prophetae Dei verbum isthoc sensu acceperant, quas rationes ad alium illi adscribendum sensum habuissent? Sed et nullam adducis probationem, qua nos, ut hanc tuam supra prophetarum sententiam poneremus, convinceres. Si vero existimas, hanc esse probationem, quod alioquin illud verbum multas imperfectiones et contrarietates includeret, dico, hoc duntaxat dici, non vero probari. Et quis novit, si uterque sensus produceretur, uter minores includeret imperfectiones? Denique enti summe perfecto bene perspectum erat, quid populus caperet, quaeque optima esset methodus, iuxta quam populus institui deberet.

35. Quantum ad secundum primae tuae quaestionis membrum attinet, quaeris ex te ipso: quare Deus Adamo, ne ex arbore ederet, quum tamen contrarium decrevisset, edixit? Respondes vero, edictum Adamo factum in hoc solo consistere, quod nimirum Deus Adamo revelavit τὸ edere ex arbore mortis esse causam, quemadmodum nobis per naturalem rationem venenum mortiferum esse revelat. Si statuitur, Deum aliquid Adamo interdixisse, quaenam rationes sunt, quo magis crederem modum prohibitionis, quem tu adfers, quam quem adducunt prophetae, quibus Deus ipse modum prohibitionis revelavit? 36. Dices: mea prohibendi ratio magis naturalis est, et ideo magis veritati Deoque conveniens. Sed hoc omne nego. Nec capio, quod Deus per naturalem intellectum nobis venenum letale esse revelavit; nec rationes video, quibus unquam scirem, aliquid esse venenatum, nisi malos veneni effectus in aliis vidissem et audivissem. Quod homines, quia venenum non noscunt, inscii edant et moriantur, quotidiana nos docet experientia. Dices: si homines scirent, id venenum esse, etiam malum id esse, eos non lateret. Sed respondeo, neminem veneni haberi notitiam aut posse habere, nisi qui vidit aut audivit,

aliquem eius usu damnum sibi dedisse; et si ponimus, nos ad hunc usque diem nunquam audivisse vel vidisse, aliquem eius usu sibi nocuisse, non tantum nunc quoque ignoraremus, sed et sine metu in proprium damnum id usurparemus, quemadmodum tales veritates in dies docemur.

37. Quid magis in hac vita candidum atque erectum animum, quam illius perfectae deitatis contemplatio delectat? Nam quemadmodum circa perfectissimum versatur, ita etiam perfectissimum, quod in finitum nostrum intellectum cadere potest, involvere debet. Nec mihi in vita quicquam est, quod cum ea mutarem delectatione. In hac coelesti instigatus appetitu multum temporis insumere possum; sed et simul tristitia affici, quando intueor tam multa finito meo intellectui deesse. Verum tristitiam sedo spe ea, quam possideo, quae mihi vita carior est, quod posthac existam et permanebo, et eam deitatem maiori perfectione, quam nunc, intuebor.

38. Ubi brevem praetervolantemque considero vitam, in qua singulis momentis mortem exspecto; si deberem credere me finem habiturum, sanctaque illa et praestantissima cariturum contemplatione, certe omnium creaturarum, quibus cognitio finis sui deest, miserrimus essem. Quippe metus mortis ante obitum miserum me redderet, et post eum plane nihil, et per consequens miser essem, quia divina illa contemplatione privatus essem. Huc vero me tuae videntur ducere opiniones, quod, ubi hic esse desino, etiam in aeternum desinam, quum e contra illud verbum et Dei voluntas consolentur interno suo in anima mea testimonio, quod post hanc vitam in statu perfectiore me aliquando, contemplando summe perfectam deitatem, oblectabo. 39. Profecto licet spes ista aliquando falsa esse deprehenderetur, me tamen, dum spero, beatum reddit. Unicum hoc est, quod precibus, suspiriis et seriis votis a Deo peto et petam (utinam ad id plus conferre liceret!) quam diu spiritus hos reget artus, ut ipsi placeat, me sua bonitate tam beatum reddere, ut, quando hoc corpus dissolvitur, ens intellectuale ad perfectissimam illam deitatem contemplandum maneam; et si hoc tantum nanciscor, mihi, quomodo hic credatur, quid invicem persuadeatur, an aliquid naturali intellectu fundetur et percipi ab eo possit, nec ne, perinde est.

Hoc, hoc solummodo est votum meum, meum desiderium continuaeque preces, ut Deus hanc certitudinem in anima mea confirmet, et, si eam possideo (ah me miserrimum, si eo destituar!) prae desiderio anima mea exclamet: „Quemadmodum cervus anhelat aquarum rivos, ita te, o Deus vivens, anima mea desiderat: ah! quando veniet dies, quod tecum ero et te adspiciam." *) 40. Si hoc tantum obtineo, omne animae meae studium et desiderium possideo. Quia vero nostrum opus Deo displicet, spem istam ex tua sententia non video; nec intelligo, Deum (siquidem de eo humano more loqui liceat), si nullam ex opere nostro et laudatione capit voluptatem, nos produxisse et conservasse. Si vero a tua sententia aberro, tuam explicationem expeto. Verum me, et forte te solito diutius moratus sum; quia vero mihi chartam deesse video, finiam. Horum solutionem videre aveo. Forte hic illic aliquam ex epistola tua eduxi conclusionem, quae fortassis tua non erit opinio; sed super ea re explicationem tuam audire cupio.

41. Nuper occupatus fui in quibusdam Dei attributis perpendendis, in quo me tua non parum iuvit appendix. Mentem tuam solummodo fusius explicui, quae mihi non nisi demonstrationes exhibere videtur; et ideo demiror in praefatione affirmari, te illa non sentire, sed obligatum fuisse, ut ita tuum, uti promiseras, Cartesii philosophiam discipulum doceres; et te longe aliam, tam de Deo, quam de anima, speciatim de animae voluntate fovere opinionem. Video quoque in illa praefatione dici, te haec cogitata metaphysica brevi prolixiora editurum: quae duo avide desidero; nam de iis aliquid singulare spero. Mea autem non fert consuetudo aliquem laudibus extollere.

42. Scripsi haec sincero animo et amicitia non fucata, prout in epistola tua petiisti, utque veritas detegeretur. Excusa nimiam, praeter intentionem, prolixitatem. Si ad has responderis, me tibi summopere devincies. Non recuso, si ea lingua, in qua educatus sum, scribere animus est, vel alia, modo Latina aut Gallica sit; hoc vero responsum, ut eadem exares lingua, peto, quia

---

*) Conf. Ps. 42, 2. 3.

mentem tuam in ea bene, quod forte in lingua Latina non fieret, percipiebam. Ita me tibi devincies, egoque ero ac permanebo,

Dordraci d. 16. Ianuarii 1665.

mi domine, tibi addictissimus atque officiosissimus

G. DE BLYENBERGH.

P. S. In responsione tua prolixius, quid per negationem in Deo intelligas, erudiri exopto.

EPISTOLA XXXIV. *(Versio.)*

ARG. Spinoza miratur quod Blyenbergh omnia fere perperam intellexerit et exponit de eius dubiis et quaestionibus. (Voorburgi d. 28. Ian. 1665.)

Viro doctissimo ac ornatissimo Guilielmo de Blyenbergh

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

MI DOMINE ET AMICE,

Quum primam tuam epistolam legebam, existimabam nostras opiniones fere concordare. Sed vero ex secunda, quae die 21. huius mensis mihi tradita est, longe aliter se rem habere intelligo, videoque nos non tantum dissentire de iis, quae longe ex primis principiis sunt petenda, sed etiam de eisdem ipsis principiis; adeo ut vix credam fore, ut nos epistolis invicem erudire possimus. 2. Video namque nullam demonstrationem, licet pro demonstrationis legibus solidissimam, apud te valere, nisi conveniat cum ea explicatione, quam vel ipse, vel alii theologi tibi haud ignoti sacrae scripturae tribuunt. Verum si deprehendas, Deum per sacram scripturam clarius et efficacius loqui, quam per lumen naturalis intellectus, quod nobis etiam concessit, ac assiduo sapientia sua divina firmiter et incorrupte conservat, validas habes rationes, ut intellectum flectas ad opiniones, quas sacrae scripturae tribuis; quin ipse haud aliter facere possem. 3. Quod vero me spectat, quia plane et sine ambagibus profiteor, me sacram scripturam non intelligere, licet aliquot annos in ea insumpserim, et quia me haud fugit, quando solidam nactus sum demonstrationem, me non posse in tales cogitationes incidere, ut unquam de ea dubitare queam,

omnino in eo, quod mihi intellectus monstrat, acquiesco sine ulla suspicione, me ea in re deceptum esse, nec sacram scripturam, quamvis eam non investigem, ei contradicere posse; quia „veritas veritati non repugnat", ut iam ante in appendice mea (caput indicare nequeo*), nec enim liber hic ruri penes me est) clare indicavi; et si fructum, quem iam ex intellectu naturali cepi, vel semel falsum esse deprehenderem, me fortunatum redderet, quoniam fruor, et vitam non moerore et gemitu, sed tranquillitate, laetitia et hilaritate transigere studeo, et subinde gradum unum adscendo. Agnosco interim (id, quod summam mihi praebet satisfactionem et mentis tranquillitatem) cuncta potentia entis summe perfecti ac eius immutabili ita fieri decreto.

4. Ad tuam vero ut redeam epistolam, dico me tibi summas ex animo agere gratias, quod mihi tuam in tempore philosophandi rationem aperuisti; sed quod tu talia, qualia vis ex mea epistola educere, mihi affingas, pro eo nullas tibi gratias ago. Quam, quaeso, materiam mea praebuit epistola has mihi affingendi opiniones, homines nempe bestiis esse similes, homines bestiarum more mori et interire, nostra Deo displicere opera etc.; licet in postremo hoc summopere dissentiamus, quia aliter te non percipio, quam quod intelligas, Deum nostris operibus delectari, tanquam qui finem suum assecutus est, eo quod res ex voto successit. 5. Quantum ad me, ego profecto clare dixi, probos Deum colere et assidue colendo perfectiores evadere, Deum amare. Hoccine est eos bestiis similes reddere, aut eos instar bestiarum perire, vel denique eorum opera Deo non placere? Si meas literas maiore cum attentione legisses, clare perspexisses, nostrum dissensum in hoc solo positum esse: scilicet an Deus, ut Deus, hoc est, absolute, nulla ei humana attributa adscribendo, perfectiones, quas probi accipiunt, eiscum communicet, ut ego intelligo; anve ut iudex, quod ultimum tu statuis; et ea de causa defendis impios, quia iuxta Dei decretum, quicquid possunt, faciunt, Deo aeque, ac pios servire. 6. Sed vero secundum mea dicta id nullatenus sequitur; quia Deum tanquam iudicem non introduco, et ideo ego opera ex operis qualitate, non vero ex potentia operatoris

*) Est cogit. metaph. libri II. cap. 8. §. 5.

aestimo, et merces, quae opus consequitur, tam necessario id consequitur, quam ex natura trianguli sequitur, tres eius angulos duobus rectis aequales esse debere. Et hoc unusquisque intelliget, qui tantum ad id, quod summa nostra beatitudo in amore erga Deum consistit, attendit, quoque ille amor necessario ex Dei cognitione, quae nobis tantopere commendatur, fluit. Hoc autem generaliter facillime demonstrari potest, si modo ad naturam decreti Dei attendatur, quemadmodum in mea appendice explicui. Verum fateor, eos omnes, qui divinam naturam cum humana confundunt, valde ad id intelligendum ineptos esse.

7. Hisce literis finem hic imponere animus erat, ne tibi amplius essem molestus iis rebus, quae tantummodo (uti clarum est ex valde devoto additamento fini tuae epistolae affixo) pro ioco et risu inserviunt, nulli autem usui sunt. Ne vero petitionem tuam omni modo reiiciam, ulterius ad explicationem vocum negationis et privationis, et breviter ad id, quod necessarium est ad sensum praecedentis meae epistolae dilucidius enucleandum, progrediar.

8. Dico igitur primo *privationem* non esse privandi actum, sed tantum simplicem et meram carentiam, quae in se nihil est; est quippe ens rationis tantum vel modus cogitandi, quem formamus, quum res invicem comparamus. Dicimus exempli gratia, caecum visu privatum esse, quia eum facile ut videntem imaginamur, sive imaginatio haec hinc oriatur, quod cum aliis, qui vident, sive quod praesentem suum statum cum praeterito, quum videbat, comparamus; et quum hunc virum ea ratione consideramus, nempe comparando suam naturam cum natura aliorum, vel cum praeterita sua, tunc affirmamus, visum ad suam naturam pertinere, et propterea dicimus, eum eo privatum esse. 9. Verum quum Dei decretum eiusque natura consideratur, non magis de illo homine, quam de lapide possumus affirmare, eum visu orbatum esse, quia illo tempore non magis sine contradictione illi homini visus, quam lapidi competit; *quoniam ad hominem illum nil amplius pertinet et suum est, quam id, quod divinus intellectus et voluntas ei tribuit.* Et propterea Deus non magis est causa τοῦ illius non videre, quam τοῦ non videre lapidis: id quod mera est negatio. *Ita etiam quum ad naturam hominis, qui appetitu libidinis ducitur, attendimus, praesentemque appetitum*

cum eo, qui in probis est, vel cum eo, quem ipse alias habuit, comparamus; affirmamus, eum hominem meliore appetitu privatum esse, quia tunc isti virtutis appetitum competere iudicamus. Quod facere non possumus, si ad naturam divini decreti et intellectus attendimus. Nam eo respectu melior ille appetitus non magis ad naturam istius hominis eo tempore, quam ad naturam diaboli vel lapidis pertinet. 10. Et idcirco eo respectu melior appetitus non est privatio, sed negatio. Adeo ut *privatio* nihil aliud sit, quam aliquid de re negare, quod iudicamus ad suam naturam pertinere, et *negatio* nil aliud, quam aliquid de re negare, quia ad suam naturam non pertinet. Et hinc liquet, quare Adami appetitus rerum terrenarum nostri, non vero intellectus Dei respectu tantum malus esset. *Licet enim Deus praeteritum et praesentem Adami statum sciret, non idcirco Adamum praeterito statu privatum esse intelligebat, hoc est, praeteritum ad suam naturam pertinere.* Nam tunc Deus aliquid contra suam voluntatem, hoc est, contra proprium suum intellectum intelligeret. Hoc si bene percepisses, simulque me illam libertatem, quam Cartesius menti adscribit, non concedere, quemadmodum L. M. in praefatione meo nomine testatus est, vel minimam in meis verbis non invenires contradictionem. 11. Sed video, me melius multo facturum fuisse, si in prima mea epistola Cartesii verbis respondissem, dicendo, nos non posse scire, quomodo nostra libertas et quicquid ab ea dependet cum Dei providentia et libertate congruat (sicuti in appendice diversis locis feci*), adeo ut ex Dei creatione nullam in libertate nostra queamus invenire contradictionem, quia capere haud possumus, quomodo Deus res creavit et (quod idem est) quomodo eas conservat. Verum putabam, te praefationem legisse, meque, si ex animi sententia non responderem, in amicitiae officium, quam animitus offerebam, peccaturum fuisse. Sed haec susque deque fero.

12. Quia tamen video, te Cartesii mentem hactenus non bene percepisse, peto, ut haec duo attendas. Primo: neque me neque Cartesium unquam dixisse, quod ad nostram naturam pertineat, ut nostram voluntatem intra limites intellectus contineamus; sed

---

*) Conf. e. g. cogit. metaph. I. cap. 3. §. 10. II. cap. 11. §. 2.

tantum, quod Deus nobis intellectum determinatum et voluntatem indeterminatam dedit, ita tamen, ut ignoremus, in quem finem nos creaverit. Porro: quod istiusmodi indeterminata vel perfecta voluntas nos non solum perfectiores reddit; sed quoque, ut tibi in sequentibus dicam, quod ea nobis sit valde necessaria.

13. Secundo: quod nostra libertas nec in quadam contingentia, nec in quadam indifferentia sita est, sed in modo affirmandi et negandí; adeo ut, quo rem aliquam minus indifferenter affirmamus aut negamus, eo liberiores simus. Verbi causa si Dei natura nobis est cognita, tam necessario ex natura nostra τὸ affirmare sequitur, Deum existere, quam ex natura trianguli eius tres angulos duobus rectis aequari fluit; et tamen nunquam magis liberi sumus, quam quum rem tali modo affirmamus. Quia vero haec necessitas nihil aliud est, quam Dei decretum, veluti in mea appendice clare ostendi*); hinc quodammodo intelligere licet, quo pacto rem libere agamus, eiusque causa simus, non obstante, quod eam necessario et ex Dei decreto agamus. 14. Hoc, inquam, aliquo modo possumus intelligere, quum quid affirmamus, quod clare et distincte percipimus; ubi vero quicquam, quod clare ac distincte non capimus, asserimus, hoc est, quum patimur, ut voluntas extra nostri intellectus limites exspatietur, tum illam necessitatem Deique decreta non ita percipere possumus, sed nostram quidem libertatem, quam nostra voluntas semper includit; quo respectu opera nostra solummodo bona vel mala appellantur. Et si tunc conamur libertatem nostram cum Dei decreto et continua creatione conciliare, confundimus id, quod clare et distincte intelligimus, cum eo, quod non percipimus, et propterea frustra id conamur. Sufficit ergo nobis, quod scimus nos liberos esse et nos tales esse posse non obstante Dei decreto, nosque mali causam esse, eo quod nullus actus, nisi respectu nostrae libertatis, tantum malus nominari potest. Haec sunt, quae Cartesium spectant, ut demonstrarem, eius dicta ab ea parte nullam pati contradictionem.

15. Iam ad ea, quae me attinent, me convertam, ac primo breviter referam utilitatem, quae ex mea opinione nascitur, quae

*) Vid. cogit. metaph. I. cap. 3. §. 8.

praecipue in eo est sita, quod scilicet noster intellectus Deo mentem et corpus extra omnem superstitionem offert, nec preces nobis valde utiles esse nego. Nam meus intellectus est nimis parvus ad omnia media determinandum, quae Deus habet, quibus homines ad sui amorem, hoc est, ad salutem perducat; adeo ut tantum absit, hanc opinionem noxiam futuram esse, ut e contra iis, qui nullis praeiudiciis nec puerili superstitione praeoccupati sunt, unicum sit medium ad summum beatitudinis gradum perveniendi.

16. Quod vero ais, me homines, eos a Deo tam dependentes faciendo, ideo elementis, herbis et lapidibus similes reddere, id sufficienter ostendit, te meam opinionem perversissime intelligere et res, quae intellectum spectant, cum imaginatione confundere. Si enim puro intellectu percepisses, quid sit a Deo dependere, certe non cogitares, res, quatenus a Deo dependent, mortuas, corporeas et imperfectas esse (quis unquam de ente summe perfecto tam viliter ausus fuit loqui); e contra caperes, ea de causa et quatenus a Deo dependent, perfectas esse: adeo ut hanc dependentiam atque necessariam operationem quam optime per Dei decretum intelligamus, quando non ad truncos et herbas, sed ad maxime intelligibiles et res creatas perfectissimas attendimus, ut ex illo, quod secundo de Cartesii mente iam ante memoravimus, clare apparet; quod attendere debuisses.

17. Nec reticere possum, me id summopere mirari, quod dicis: si Deus delictum non puniret (hoc est, tanquam iudex tali poena, quam ipsum delictum non inferret; id enim solum nostra est quaestio), quaenam ratio impedit, quo minus quaevis scelera avide perpetrem? Certe qui illud tantum (quod de te non spero) formidine poenae omittit, is nulla ratione ex amore operatur et quam minime virtutem amplectitur. Quantum ad me, ea omitto vel omittere studeo, quia expresse cum mea singulari natura pugnant, meque a Dei amore et cognitione aberrare facerent.

18. Porro si ad naturam humanam paulum attendisses et naturam Dei decreti, prout in appendice explicui*), percepisses, tandemque scivisses, quomodo res esset deducenda, antequam ad conclusionem perveniatur, non adeo temere dixisses, hanc opinio-

*) Vid. cogit. metaph. II, 7, 7. 8, 2—4. 9, 1—5.

nem nos truncis etc. similes reddere; nec tam multas absurditates, quam imaginaris, mihi affinxisses.

19. De duabus illis rebus, quas ais, priusquam ad secundam tuam regulam pergis, te percipere haud valere, respondeo: primo, Cartesium sufficere ad conclusionem tuam faciendam, quod nempe, si modo attendis ad naturam tuam, experiris, te posse iudicium tuum suspendere; si vero dicas, te in te ipso non experiri, nos tantum virium hodie in rationem obtinere, ut hoc semper continuare possemus, id idem Cartesio esset ac, nos hodie non posse videre, nos, quam diu existimus, futuros semper res cogitantes, vel naturam cogitantis retenturos, quod profecto contradictionem involvit.

20. Ad secundum cum Cartesio dico: si voluntatem nostram extra limites intellectus nostri valde limitati extendere non possemus, nos miserrimos futuros, neque in nostra potestate fore vel frustum panis comedere, vel passum progredi, vel subsistere; omnia enim incerta atque periculis sunt plena.

21. Transeo nunc ad secundam tuam regulam, asseroque, me quidem credere, quod ego eam veritatem, quam tu in Scriptura esse credis, illi non tribuam, et tamen credo, quod ego illi tantum, si non plus adscribam auctoritatis; quodque longe cautius, quam alii, caveam, ne illi pueriles quasdam et absurdas sententias affingam, quod nemo praestare potest, nisi is, qui philosophiam bene intelligit, vel divinas habet revelationes; adeo ut me valde parum moveant explicationes, quas vulgares theologi de Scriptura adferunt, praesertim si istius sint farinae, ut Scripturam semper iuxta literam sensumque externum sumant; et nunquam praeter Socinianos crassum adeo vidi theologum, qui non percipit sacram scripturam creberrime more humano de Deo loqui, ac suum sensum parabolis exprimere; et quod ad contradictionem, quam frustra (mea quidem opinione) conaris ostendere, credo te per parabolam omnino aliud quid, quam vulgo fit, intelligere. Nam quis unquam audivit, eum, qui suos conceptus parabolis exprimit, a suo sensu aberrare? 22. Quum Micha regi Aghabo diceret, se Deum in solio suo sedentem vidisse, ac exercitus coelestes a dextra et sinistra stantes, Deumque ex illis quaerere, quisnam Aghabum deciperet, illud ipsum certe erat para-

bola, qua propheta praecipuum, quod ea occasione (quae non erat, ut sublimia theologiae dogmata doceret) Dei nomine debebat manifestare, sufficienter exprimebat*), adeo ut nullo modo a sensu suo aberraret. Sic etiam ceteri prophetae Dei verbum iussu Dei ea ratione populo manifestarunt, tanquam optimo medio, non vero tanquam illo, quod Deus petebat, populum ad scopum Scripturae primarium ducendi, qui iuxta ipsius Christi dictum in hoc consistit, nimirum in amore Dei supra omnia et proximi tanquam sui ipsius.**) Sublimes speculationes, credo, Scripturam minime tangunt. Me quod spectat, nulla Dei aeterna attributa ex sacra scriptura didici, nec discere potui.

23. Quantum vero quintum attinet argumentum (scilicet prophetas Dei verbum tali ratione manifestum fecisse, quoniam veritas veritati non est contraria), nihil reliqui est, quam ut (quemadmodum quivis, qui demonstrandi methodum percipit, iudicabit) demonstrem, Scripturam, prout est, esse Dei verum verbum revelatum. Cuius mathematicam demonstrationem nisi divina revelatione habere nequeo. Et ideo dixi: *credo, sed non more mathematico scio, omnia, quae Deus prophetis etc.*, quia firmiter credo, non vero mathematice scio, prophetas Dei intimos consiliarios et legatos fuisse fidos; adeo ut in iis, quae ego affirmavi, nulla omnino sit contradictio, quum e contrario ab altera parte haud paucae inveniantur.

24. Reliquum tuae epistolae, nempe ubi dicis: *denique ens summe perfectum noverat etc.*, et deinde quod contra exemplum de veneno adfers, ac ultimo, quod appendicem et id, quod sequitur, spectat, dico hanc praesentem quaestionem non respicere.

25. Praefationem L. M. quod attinet, in ipsa certe simul ostenditur, quid Cartesio adhuc probandum esset, ut solidam de libero arbitrio demonstrationem formaret, additurque, me contrariam fovere sententiam, et quomodo eam foveam: quam forte suo tempore indicabo. Nunc vero animus non est.

26. De opere vero super Cartesium nec cogitavi, nec ulteriorem eius gessi curam, postquam sermone Belgico prodiit; et qui-

---

*) Vid. 1 Reg. 22, 19. sqq. **) Mat. 22, 37. sqq.

dem non sine ratione, quam hic recensere longum foret. Adeo ut nihil dicendum restet, quam me etc.

EPISTOLA XXXV. *(Versio.)*

ARG. Mercator Dordracenus de virtutis et vitii ratione multa disputat et epistolae fine novas proponit quaestiones.

Clarissimo viro B. d. S.

GUILIELMUS DE BLYENBERGH.

Responsio ad praecedentem.

MI DOMINE ET CARE AMICE,

Epistolam tuam d. 28. Ianuarii scriptam suo tempore accepi. Aliae occupationes praeter studia impediverunt, quo minus ad tuam citius responderim; et quoniam hic illic acribus tua referta est reprehensionibus, quid de ea iudicarem, vix sciebam. Nam in prima d. 5. Ianuarii exarata tam liberaliter amicitiam tuam ex animo mihi obtuleras, hac addita obtestatione, meam non solum illo tempore scriptam, sed et subsequentes valde gratas fore; quin amice flagitabas, ut libere, si quas insuper movere possem difficultates, obiicerem, uti in mea d. 16. Ianuarii data prolixius paulo praestiti. Ad eam amicam et erudientem iuxta postulatum et promissum tuum exspectabam responsionem. Sed e contra talem, quae nimiam non redolet amicitiam, accepi; *nempe quod nullae demonstrationes, licet validissimae, apud me valent, quod mentem Cartesii non percipio, quod res spirituales nimium cum terrenis confundo etc., ita ut invicem epistolis diutius erudire nos non possemus.* 2. Ad quae amice respondeo, me firmiter credere, te supra dicta melius me intelligere et assuetum magis esse, res corporeas a spiritualibus discernere. In metaphysica enim, quam ego inchoo, summum adscendisti gradum, et ideo, ut erudirer, favorem tuum captabam; nunquam vero existimabam, me obiectionibus libere factis offensionis causam praebiturum. Summas tibi ex animo ago gratias, quod tantum laborem in duabus epistolis exarandis, praecipue in secunda, suscepisti. 3. Ex posteriore, quam ex priore, tuam mentem clarius percepi, et nihilo minus ei assensum praebere nequeo, nisi difficultates, quas

adhuc in ea invenio, tollantur. Nec hoc offensionis causam dare potest. Nam illud vitium in intellectu nostro arguit, si veritati sine fundamento necessario assentimur. Licet tui veri essent conceptus, iis assensum praebere non licet, quam diu in me quaedam obscuritatis vel dubitationis rationes supersunt, quamvis dubitationes non ex re proposita, sed ex mei intellectus imperfectione orirentur. Et quia hoc abunde tibi notum est, aegre ferre non debes, si rursus quasdam formem obiectiones. Cogor ita facere, quam diu rem clare percipere nequeo; nam hoc in alium non fit finem, quam ad veritatem inveniendam, non vero ad tuam mentem praeter intentionem tuam detorquendam; et propterea ad haec pauca amicam peto responsionem. 4. Dicis, *nihil ad essentiam rei amplius pertinere, quam id, quod divina voluntas potentiaque ei concedit et revera tribuit; et quum ad naturam hominis, qui appetitu libidinis ducitur, attendimus, praesentemque appetitum cum eo, qui in probis est, vel cum eo, quem ipse alias habuit, comparamus, affirmamus eum hominem meliore appetitu privatum esse, quia tunc isti virtutis appetitum competere iudicamus. Quod facere non possumus, si ad naturam divini decreti et intellectus attendimus; nam eo respectu melior ille appetitus non magis ad naturam istius hominis eo tempore, quam ad naturam diaboli aut lapidis pertinet etc. Licet enim Deus praeteritum et praesentem Adami statum sciret, non idcirco Adamum praeterito statu privatum esse, hoc est, praeteritum ad suam praesentem naturam pertinere intelligebat etc.* 5. Ex quibus verbis clare sequi videtur, iuxta tuam sententiam nihil aliud ad essentiam pertinere, quam quod eo momento, quo percipitur, res habet, hoc est, si me voluptatis desiderium tenet, illud desiderium ad meam illo tempore pertinet essentiam, et si me non tenet, illud *non-desiderium* ad meam eo, quo non desidero, tempore essentiam pertinet. Unde infallibiliter consequitur, me tum respectu Dei aeque perfectionem in meis operibus includere (solummodo gradu differentibus), quando voluptatum cupiditate, quam quando ea non teneor; quando omnis generis scelera perpetro, quam quando virtutem et iustitiam exerceo. 6. Ad meam enim essentiam eo tempore tantum duntaxat, quantum operor, pertinet. Nec enim plus, nec minus, secundum tuam positionem,

operari possum, quam quantum revera accepi perfectionis, quia voluptatum scelerumque cupiditas ad meam eo tempore, quo facio, pertinet essentiam, et eo tempore illam, non vero maiorem, a divina potentia accipio. Exigit ergo divina potentia eiusmodi duntaxat opera. Et ita ex tua positione clare videtur sequi, Deum scelera una eademque ratione velle, qua ea vult, quae tu nomine virtutis insignis. 7. Ponamus iam, quod Deus ut Deus, non vero ut iudex, piis et impiis talem et tantum essentiae largitur, quantum vult, ut illi efficiant; quaenam rationes dantur, ut unius opus non eodem modo, quam alterius velit? Nam quoniam unicuique ad opus suum qualitatem concedit, sequitur utique, quod, quibus minus largitus est, eadem ratione tantum ab ipsis petit, quantum ab illis, quibus plus dedit; et per consequens Deus sui ipsius respectu maiorem minoremve nostrorum operum perfectionem, voluptatum et virtutum cupiditatem eodem modo exigit: adeo ut, qui scelera patrat, necessario eadem patrare debeat, quia nihil aliud ad suam eo tempore essentiam spectat; uti is, qui virtutem exercet, ideo virtutem exercet, quia Dei potentia voluit, ut ad suam eo tempore essentiam id pertineret. Rursum mihi videtur Deus aeque et eodem modo scelera, quam virtutem velle; quatenus autem utraque vult, tam huius, quam illius est causa, ipsique eatenus grata esse debent. Quod de Deo concipere durum est.

8. Dicis, ut video, probos Deum colere. Verum ex tuis scriptis nihil aliud percipio, quam quod Deo servire tantum sit talia efficere opera, quae Deus, ut operaremur, voluit. Idem adscribis impiis et libidinosis. Quaenam ergo est differentia respectu Dei inter proborum et improborum cultum? Ais etiam, probos Deo servire et serviendo continuo perfectiores evadere. Sed non percipio, quid per τὸ *perfectiores evadere* intelligas, nec quid significet τὸ *continuo perfectiores evadere*. Nam et impii et pii suam essentiam et conservationem aut continuam creationem a Deo ut Deo, non vero ut iudice nanciscuntur, voluntatemque eius iuxta Dei decretum utrique eodem modo exsequuntur. Quaenam ergo differentia respectu Dei inter utrosque potest esse? Nam τό *perfectiores continuo evadere* non ex opere, sed ex Dei voluntate fluit; adeo ut, si impii per opera sua imperfectiores fiunt, illud

non fluat ex operibus, sed ex sola Dei voluntate; et utrique voluntatem Dei tantum exsequuntur. Nequit ergo in his duobus ratione Dei dari discrimen. Quaenam sunt ergo rationes, ut hi per opus suum continuo perfectiores, illi vero deteriores evadant?

9. Sed vero discrimen operis horum supra alterorum opus in hoc ponere videris, quod hoc opus plus perfectionis, quam illud includit. In his tuum vel meum certo confido latere errorem. Nam nullam in tuis scriptis reperire licet regulam, secundum quam res magis minusve perfecta dicitur, quam quando plus minusve habet essentiae. Si iam haec sit perfectionis regula, sunt igitur scelera Dei respectu ei aeque ac opera proborum grata. Nam Deus ea ut Deus, hoc est, sui respectu eodem modo vult, quia utraque ex Dei fluunt decreto. 10. Si haec sit sola perfectionis regula, errores non nisi improprie tales dici possunt. Sed revera nulli errores, nulla dantur scelera: et quicquid est, illam tantummodo et talem, quam Deus dedit, essentiam complectitur, quae semper, utcumque ea se habeat, perfèctionem involvit. Me hoc clare non posse percipere, fateor, et tu quaerenti, an occidere Deo aeque placeat, ac eleemosynas largiri; an furtum committere, Dei respectu, aeque bonum sit, ac iustum esse, condona. Si neges, quaenam sunt rationes? Si affirmes, quae apud me existunt rationes, quibus moverer, ut hoc opus, quod tu virtutem appellas, magis quam aliud operarer? Quaenam lex magis hoc, quam illud prohibet? 11. Si ipsam nomines virtutis legem, fatendum mihi certe est, me nullam apud te reperire, iuxta quam virtus moderanda et ex qua cognoscenda sit. Quicquid enim est, a Dei voluntate inseparabiliter dependet, et per consequens et hoc et illud ex aequo virtuosum est. Et quid tibi virtus vel lex virtutis sit, non capio. Ideo etiam quod asseris, nos ex amore virtutis debere operari, non intelligo. Dicis quidem, te scelera et vitia omittere, quia ea cum singulari tua natura pugnant, et te ab divina cognitione et amore seducunt; verum nullam horum in omnibus tuis scriptis invenio vel regulam vel probationem. Quin excusa me, si contrarium ex illis sequi dicam. Omittis ea, quae vitia appello, quia cum singulari tua natura pugnant, non autem quia vitia complectuntur: omittis ea, quemadmodum cibus, a quo natura nostra abhorret, relinquitur. Certe qui mala omittet,

eo quod sua natura ab eis abhorret, parum de virtute gloriari poterit.

12. Hic iam rursum quaestio moveri potest: an, si daretur animus, cum cuius singulari natura non pugnaret, sed conveniret, voluptates sceleraque patrare, an, inquam, ratio virtutis sit, quae ipsum ad virtutem praestandam malumque omittendum moveret? Sed qui fieri potest, ut quis cupiditatem voluptatis amitteret, quum eius cupiditas eo tempore de sua sit essentia, ipsamque iam modo acceperit, neque dimittere possit?

13. Hanc etiam consequentiam in tuis scriptis non video, quod nimirum eae actiones, quas scelerum nomine insignio, te a Dei cognitione et eius amore seducerent. Nam voluntatem Dei tantum exsequutus es, neque amplius praestare poteras, quia ad tuam isto tempore essentiam constituendam a divina voluntate ac potentia nihil amplius datum erat. Quomodo sic determinatum ac dependens opus a divino amore aberrare facit? Aberrare est confusum et independens esse, et hoc secundum te est impossibile. Nam sive hoc sive illud, sive plus sive minus perfectionis edimus, illud ad esse nostrum pro illo tempore immediate a Deo accipimus: quomodo ergo possumus aberrare? Vel ego, per errorem quid intelligatur, non capio. Attamen in hoc, inquam, solo causa vel mei vel tui erroris latere debet.

14. Hic multa alia dicerem et quaererem. Primo: an substantiae intellectuales alio modo, quam vitae expertes a Deo dependeant? Licet enim entia intellectualia plus essentiae, quam vita carentia involvant, annon utraque Deo Deique decreto ad suum motum in genere et ad talem motum in specie conservandum opus habent, et per consequens, quatenus dependent, annon una eademque ratione dependeant? Secundo: quia, quam ei D. des Cartes adsignavit, libertatem animae non concedis, quaenam sit differentia inter dependentiam intellectualium et anima carentium substantiarum? et si nullam volendi habent libertatem, quomodo tu eas a Deo dependere concipias? et quo pacto anima a Deo dependeat?
15. Tertio: siquidem nostra anima non ea sit praedita libertate, anne nostra actio proprie Dei actio et nostra voluntas proprie Dei sit voluntas? Plura alia quaerere possem, sed tam multa a te petere non ausim: solummodo ad praecedentia responsum tuum brevi ex-

specto, an forte hoc medio adhibito sententiam tuam melius intelligam, ut postea de hac re coram tecum pluribus agerem. Ubi enim tuum nactus fuero responsum, Leydam profectus, si gratum sit, in transitu te salutabo. His nixus dico ex animo, tibi salute dicta, me manere

Dordraci d. 19. Febr. 1665.

tibi addictissimum atque officiosissimum

G. DE BLYENBERGH.

P. S. Nimia festinatione hanc inserere quaestionem oblitus sum: an quod alias nobis eveniret, prudentia nostra non impedire queamus.

EPISTOLA XXXVI. *(Versio.)*

ARG. Spinoza respondet aliter apud philosophos, aliter apud theologos de Deo rebusque divinis disputandum esse. De quaestionibus epistolae antecedentis. (Voorburgi d. 13. Mart. 1665.)

Viro doctissimo ac ornatissimo Guilielmo de Blyenbergh

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

MI DOMINE ET AMICE,

Duas abs te hac septimana accepi epistolas; posterior d. 9. Martii exarata tantum ei inserviebat, ut me de priore d. 19. Februarii scripta et mihi Schiedamo missa certiorem redderet. In hac priore te de eo queri video, quod dixerim, *nullam apud te demonstrationem locum habere posse etc.*, quasi illud mearum rationum respectu, quia statim tibi non fecerunt satis, locutus fuerim; quod a mente mea longe abest. Respiciebam propria tua verba, quae sic habent: *Et si quando post diutinam investigationem accideret, ut naturalis mea scientia videretur cum hoc verbo vel pugnare, vel non satis bene etc., illud verbum tantae apud me est auctoritatis, ut conceptus, quos existimo clare percipere, mihi potius suspecti sint etc.*; adeo ut tua tantum verba breviter repetierim, nec propterea credo, me ulla in re irae causam praebuisse, eo magis, quod ea tanquam rationem adducebam, quibus magnum nostrum dissensum ostenderem.

2. Porro, quia in calce secundae epistolae scripseras, te tan-

tummodo sperare et optare, ut in fide ac spe perseveres, atque reliqua, quae nobis invicem de intellectu naturali persuademus, tibi esse indifferentia; animo volvebam, uti et iam revolvo, meas nulli usui futuras, mihique ea de causa consultum magis esse, ut studia (quae alioqui tam diu intermittere cogor) non negligerem propter res, quae nullum fructum possunt largiri. Nec hoc primae epistolae meae contrariatur: quia ibi te ut merum philosophum, qui (sicuti haud pauci, qui se Christianos autumant, concedunt) nullum alium veritatis Lydium habet lapidem praeter naturalem intellectum, non vero theologiam, considerabam. Sed de hac re me aliter edocuisti, simulque ostendisti, quod fundamentum, cui nostram amicitiam superaedificare animus erat, non, ut arbitrabar, esset iactum.

3. Denique reliqua quod attinet, ea plerumque tali modo inter disputandum contingunt, ut propterea humanitatis limites non transgrediamur, et hac de causa in secunda tua epistola, nec non in hac his similia tanquam non animadversa praetermittam. Haec de tua offensione, ut, me ei nullam dedisse causam, ostenderem, multo minus me ferre haud posse, ut mihi quisquam obloquatur. Nunc, quo ad tuas obiectiones rursus respondeam, me converto.

4. Statuo ergo primo, Deum absolute et revera causam esse omnium, quae essentiam habent, quaecumque etiam illa sint. Si iam poteris demonstrare, malum, errorem, scelera etc. quicquam esse, quod essentiam exprimit, tibi penitus concedam, Deum scelerum, mali, erroris etc. causam esse. Videor mihi sufficienter ostendisse id, quod formam mali, erroris, sceleris ponit, non in aliquo, quod essentiam exprimit, consistere, ideoque dici non posse, Deum eius esse causam. Neronis verbi gratia matricidium, quatenus aliquid positivum comprehendebat, scelus non erat; nam facinus externum fecit: simulque intentionem ad trucidandam matrem Orestes habuit, et tamen, saltem ita uti Nero, non accusatur. Quodnam ergo Neronis scelus? Non aliud, quam quod hoc facinore ostenderet se ingratum, immisericordem ac inobedientem esse. Certum autem est, nihil horum aliquid essentiae exprimere, et idcirco Deum eorum etiam non fuisse causam, licet causa actus et intentionis Neronis fuerit.

5. Porro velim hic notari, nos, dum philosophice loquimur,

non debere phrasibus theologiae uti. Nam quia theologia Deum passim, nec temere, ut hominem perfectum repraesentat, propterea oportunum est, ut in theologia dicatur, Deum quicquam cupere, Deum taedio operibus improborum affici et proborum delectari. In philosophia vero, ubi clare percipimus, quod Deo illa attributa, quae hominem perfectum reddunt, tam aegre possunt tribui et adsignari, quam si ea, quae elephantum asinumve perficiunt, homini tribueremus; ibi haec et his similia verba nullum obtinent locum, nec ibi sine nostrorum conceptuum summa confusione ea usurpare licet. Quare philosophice loquendo dici nequit, Deum a quoquam quicquam petere, neque ei taediosum aut gratum quid esse; haec quippe omnia humana sunt attributa, quae in Deo locum non habent.

6. Notari tandem voluissem, quod, quamvis opera proborum (hoc est, eorum, qui claram Dei habent ideam, ad quam cuncta eorum opera, ut et cogitationes determinantur) et improborum (hoc est, eorum, qui Dei ideam haud possident, sed tantum rerum terrenarum ideas, ad quas eorum opera cogitationesque determinantur), et denique omnium eorum, quae sunt, ex Dei aeternis legibus et decretis necessario profluant continuoque a Deo dependeant, attamen non solum gradibus, sed et essentia ab invicem differunt. Licet etenim mus aeque ac angelus, et aeque tristitia ac laetitia a Deo dependeant, nequit tamen mus species angeli et tristitia species laetitiae esse. Hisce opinor me tuis obiectionibus (si eas probe intellexi, quippe interdum dubius haereo, num conclusiones, quas inde deducis, non differant ab ipsa propositione, quam demonstrare suscipis) respondisse.

7. Verum illud clarius patebit, si ad quaestiones propositas ex his fundamentis respondeam. Prima est: an occidere Deo adeo acceptum sit, ac eleemosynas elargiri? Altera est: an furari Dei respectu aeque bonum sit, ac iustum esse? Tertia denique est: an, si daretur animus, cum cuius singulari natura non pugnaret, sed conveniret, libidinibus obtemperare et scelera perpetrare, an in eo, inquam, ratio virtutis daretur, quae ipsi, ut bonum faceret et malum omitteret, persuaderet?

8. Ad primam hoc do responsum, me (philosophice loquendo) quid his verbis: *Deo acceptum esse* velis, nescire. Si roges: an

Deus hunc non odio habeat, illum vero diligat? an Deum alius contumelia affecerit, alius favore prosecutus fuerit? respondeo: quod non. Si vero quaestio est: numne homines, qui occidunt et eleemosynas distribuunt, aeque probi et perfecti sint? rursus negando respondeo.

9. Ad secundam regero: si *bonum respectu Dei* inferat, iustum aliquid boni Deo praestare et furem aliquid mali, respondeo, neque iustum neque furem in Deo delectationem aut taedium posse causari. Si vero quaeratur: an utrumque illud opus, quatenus aliquid reale et a Deo causatum est, aeque sit perfectum? dico, si ad opera tantum animum advertamus et ad talem modum, posse fieri, ut utrumque aeque sit perfectum. Si igitur interroges: numne fur et iustus aeque sint perfecti beatique? respondeo: non. Per iustum namque eum intelligo, qui constanter cupit, ut unusquisque, quod suum est, possideat; quam cupiditatem ego in mea ethica (necdum edita) in piis ex clara, quam de se ipsis et Deo habent, cognitione necessario originem ducere, demonstro. Et quoniam eius generis cupiditatem fur non habet, necessario Dei et sui ipsius cognitione, hoc est, primario, quod nos homines beatos reddit, destituitur. 10. Si tamen ulterius quaeras: quid te queat movere, ut magis hoc opus, quod virtutem nuncupo, quam aliud facias? dico, me non posse scire, qua via ex infinitis Deus utatur, ut te ad hoc opus determinet. Posset esse, ut Deus tibi clare sui ideam impresserit, ut mundum oblivioni propter sui amorem traderes, reliquosque homines, sicut te ipsum, amares; et perspicuum est huiusmodi animi constitutionem cum ceteris omnibus, quae malae vocantur, pugnare et ea de causa in uno subiecto non posse esse. Porro fundamenta ethices explicandi et etiam cuncta mea dicta demonstrandi non est hic locus, quia tantum in eo sum, ut ad quaestiones tuas responsum dem et eas a me avertam arceamque.

11. Quantum denique tertiam quaestionem attinet, ea contradictionem supponit, mihique aeque videbatur, ac si quis rogaret: Si melius cum alicuius natura conveniret, ut se ipsum suspenderet, an rationes darentur, ut se non suspenderet? Verum, eiusmodi dari naturam, sit possibile. Tunc affirmo (etiamsi liberum arbitrium concederem, sive non concederem), si quis videt,

se commodius in cruce posse vivere, quam mensae suae accumbentem, eum stultissime agere, si se ipsum non suspenderet; et is, qui clare videret, se scelera patrando revera perfectiore et meliore vita vel essentia, quam virtutem sectando posse frui, is etiam stultus foret, si illa non faceret. Nam scelera respectu istiusmodi naturae humanae perversae virtus essent.

12. Ad aliam quaestionem, quam calci epistolae addidisti, quia una hora vel centum eius generis quaerere possemus, nec tamen nunquam ad conclusionem unius perveniremus, et ipse responsionem non adeo urges, non respondebo. Hoc tempore tantum dicam etc.

EPISTOLA XXXVII. *(Versio.)*

ARG. Laete recordatur colloquii cum Spinoza in itinere habiti et quinque novas quaestiones proponit.

Viro clarissimo B. d. S.

GUILIELMUS DE BLYENBERGH.

Responsio ad praecedentem.

MI DOMINE ET AMICE,

Ubi tua honorabar praesentia, ut in ea perseverarem, non tempus, multo minus memoria permittebat, ut quae colloquentes tractavimus, ei mandarem; licet ego quam primum a te discesseram, omnes memoriae vires, quo audita retinerem, colligerem. In proximum ergo profectus locum tuas opiniones chartae mandare conabar. Sed experiebar tunc, me revera ne quartam quidem tractatorum partem retinuisse; adeo ut tibi sim excusandus, si adhuc semel, tantum quaerendo de iis, in quibus mentem tuam vel non bene perceperim, vel non bene retinuerim, tibi molestus sim. Optem, ut hunc laborem aliquo beneficio tibi compensandi facultas daretur.

2. Primum erat: quomodo, ubi principia et cogitata tua metaphysica lego, quae tua quaeque Cartesii sit sententia, internoscere possim?

Secundum: an proprie detur error, et in quo consistat?

Tertium: qua ratione statuas, voluntatem non esse liberam?

3. Quartum, quid his verbis, quae L. M. in praefatione tuo nomine scripsit, intelligas, nempe: *Quum contra auctor noster admittat quidem, in rerum natura esse substantiam cogitantem, attamen neget, illam constituere essentiam mentis humanae, sed statuat, eodem modo, quo extensio nullis limitibus determinata est; cogitationem etiam nullis limitibus determinari: adeoque quemadmodum corpus humanum non est absolute, sed tantum certo modo secundum leges naturae extensae per motum et quietem determinata extensio; sic etiam mentem sive animam humanam non esse absolute, sed tantum secundum leges naturae cogitantis per ideas certo modo determinatam cogitationem; quae necessario dari concluditur, ubi corpus humanum existere incipit.* 4. Unde sequi videtur, sicut corpus humanum ex millenis compositum est corporibus, ita etiam humanam mentem ex millenis constare cogitationibus; et quemadmodum humanum corpus in millena resolvitur unde componebatur corpora, sic etiam mentem nostram, ubi corpus deserit, in tam multiplices ex quibus constabat cogitationes resolvi. Et sicuti resolutae humani nostri corporis partes non amplius unitae manent, sed alia corpora inter ea se insinuant, ita sequi quoque videtur, mente nostra dissoluta illas innumeras cogitationes, quibus constabat, non amplius combinatas, sed divisas esse; et quemadmodum corpora soluta corpora quidem manent, sed non humana, ita a morte quoque nostram substantiam cogitantem quidem resolvi, ut cogitationes vel substantiae cogitantes maneant, non vero ita, ut essentia erat earum, quum mens humana dicebantur. 5. Unde mihi videtur, ac si statueres, substantiam hominis cogitantem mutari et instar corporum resolvi, quin imo quasdam ita, ut de impiis (ni me fallat memoria) affirmabas, omnino perire, nullamque sibi retinere cogitationem reliquam. Et sicut D. des Cartes, ut L. M. habet, mentem esse substantiam absolute cogitantem tantum praesupponit, ita et tu et L. M. praesupponitis maximam partem, ut mihi videmini. Quare tuam hoc in negotio mentem clare non percipio.

6. Quintum est, quod tam in colloquio, quam in postrema tua epistola d. 13. Martii scripta statuis, ex clara Dei et nostri

cognitione oriri constantiam, qua, ut quilibet suum sibi habeat, cupimus. Verum hic explicandum restat, qua ratione Dei et nostri cognitio in nobis constantem voluntatem producat, ut unusquisque, quod suum est, possideat, hoc est, qua via id ex Dei cognitione fluat, vel nos obstringat, ut virtutem amemus et ea negligamus opera, quae vitia dicimus; et unde procedat (quandoquidem occidere et furari iuxta te aeque quid positivum, ac eleemosynas dare comprehendant), cur caedem committere non tantum perfectionis, beatitudinis et acquiescentiae, quantum eleemosynas distribuere involvat. 7. Dices forte, ut in postrema, quae d. 13. Martii consignata est, hanc quaestionem ad ethicam spectare, eamque inibi a te moveri. Verum quum sine huius quaestionis, ut et praecedentium elucidatione, ego tuam nequeam percipere mentem, quin semper absurditates supersint, quas conciliare non possum, amice rogo, ut latius mihi ad eas respondeas ac praecipuas quasdam definitiones, postulata et axiomata, quibus tua ethica et haec imprimis quaestio innititur, proponas et explanes. Forte, quia labor deterret, te excusabis; verum ut meae satisfacias petitioni saltem hac vice flagito, eo quod absque ultimae quaestionis solutione mentem tuam nunquam recte sim percepturus. 8. Optem, ut laborem tuum aliquo beneficio compensare liceret. Tempus duarum triumve septimanarum praescribere non audeo; tantum ut ante iter tuum Amstelaedamense ad has responsum des, requiro. Hoc ubi praestiteris, me tibi summopere devincies, egoque ostendam me esse et permanere,

Dordraci d. 27. Martii 1665.

mi domine,

tuum ad quaevis officia paratissimum

G. de Blyenbergh.

EPISTOLA XXXVIII. *(Versio.)*

ARG. Spinoza se non posse amplius per literas cum Blyenberghio communicare rescribit, coram vero se quaedam explicaturum adfirmat. (Voorburgi m. Aprili 1665.)

Humanissimo ornatissimoque viro Guil. de Blyenbergh

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

MI DOMINE ET AMICE,

Ubi tua d. 27. Martii ad me data mihi tradebatur, ut Amstelaedamum proficiscerer, in procinctu stabam. Quare, ubi dimidium eius perlegeram, domi relinquebam, donec rediissem, ut tum responderem; quoniam putabam, eam nihil nisi quaestiones ad primam spectantes controversiam comprehendere. Ego vero postea eam perlegens longe aliud eius argumentum esse deprehendebam, in eaque non modo probationem eorum, quae in praefatione mearum demonstrationum geometricarum in Cartesii principia curavi scribi, eo tantum fine, ut meam sententiam cuilibet indicarem, non vero probarem et hominibus persuaderem; sed etiam magnam ethices partem, quae, ut cuivis notum, metaphysica et physica fundari debet, desiderari. 2. Qua de causa ut tuis facerem satis quaestionibus, a me impetrare non potui; sed occasionem exspectare volui, quo amicissime coram, ut postulato desistas, a te peterem, meae negationis rationem darem et denique ostenderem, eas ad primae nostrae controversiae solutionem non facere, sed e contra maximam partem a solutione istius litis pendere. Tantum ergo abest, ut mea opinio, rerum necessitatem spectans, sine iis non possit percipi; quia hae revera percipi nequeunt, antequam ea in antecessum intelligatur. 3. Antequam vero offerebatur occasio, hac hebdomada alterum adhuc mihi tradebatur epistolium, quod aliquam displicentiam ex nimia mora prae se ferre videtur. Et ideo haec pauca ad te scribere necessitas me coëgit, ut de proposito et decreto meo certiorem, ut iam reddidi, te redderem. Spero te, negotio perpenso ultro a tua petitione destiturum, et tamen animum in me propensum servaturum. Ego a mea parte pro viribus meis in omnibus demonstrabo, me esse etc.

EPISTOLA XXXIX. *(Versio.)*

Arg. Argumenta de unitate Dei.

Viro amplissimo ac prudentissimo *******

B. d. S.

Amplissime vir,

Demonstrationem unitatis Dei, hinc nimirum, quod eius natura necessariam involvit existentiam, quam postulabas, et ego in me recipiebam, ante hoc tempus ob quasdam occupationes mittere non potui. Ut ergo eo deveniam, praesupponam

I. Veram uniuscuiusque rei definitionem nihil aliud, quam rei definitae simplicem naturam includere. Et hinc sequitur

II. Nullam definitionem aliquam multitudinem vel certum aliquem individuorum numerum involvere vel exprimere; quandoquidem nil aliud, quam rei naturam, prout ea in se est, involvit et exprimit. Ex. gr. definitio trianguli nihil aliud includit, quam simplicem naturam trianguli; at non certum aliquem triangulorum numerum: quemadmodum mentis definitio, quod ea sit res cogitans, vel Dei definitio, quod is sit ens perfectum, nihil aliud, quam mentis et Dei naturam includit; at non certum mentium vel deorum numerum.

III. Uniuscuiusque rei existentis causam positivam, per quam existit, necessario dari debere.

IV. Hanc causam vel in natura et in ipsius rei definitione (quia scilicet ad ipsius naturam existentia pertinet, vel eam necessario includit) vel extra rem ponendam esse.

2. Ex his praesuppositis sequitur, quod si in natura certus aliquis individuorum numerus existat, una pluresve causae dari debeant, quae illum iuste nec maiorem, nec minorem individuorum numerum producere potuerunt. Si, exempli gratia, in rerum natura viginti homines existant (quos omnis confusionis vitandae causa simul ac primos in natura esse supponam), non satis est, causam humanae naturae in genere investigare, ut rationem, cur viginti existant, reddamus; sed etiam ratio investiganda est, cur nec plures, nec pauciores, quam viginti homines existant. Nam (iuxta tertiam hypothesin) de quovis homine ratio et causa, cur

existat, reddenda est. 3. At haec causa (iuxta secundam et tertiam hypothesin) nequit in ipsius hominis natura contineri; vera enim hominis definitio numerum viginti hominum non involvit. Ideoque (iuxta quartam hypothesin) causa existentiae horum viginti hominum, et consequenter uniuscuiusque sigillatim, extra eos dari debet. Proinde absolute concludendum est, ea omnia, quae concipiuntur numero multiplicia existere, necessario ab externis causis, nonvero propriae suae naturae vi produci. Quoniam vero (secundum hypothesin) necessaria existentia ad Dei naturam pertinet, eius vera definitio necessariam quoque existentiam ut includat, necessum est; et propterea ex vera eius definitione necessaria eius existentia concludenda est. At ex vera eius definitione (ut iam ante ex secunda et tertia hypothesi demonstravi) necessaria multorum deorum existentia non potest concludi. Sequitur ergo unici Dei solummodo existentia. Quod erat demonstr.

4. Haec, amplissime vir, mihi hoc tempore optima visa fuit methodus ad propositum demonstrandum. Hoc ipsum antehac aliter demonstravi, distinctionem essentiae et existentiae adhibendo: quia vero ad id, quod mihi indicasti, attendo, hanc tibi libentius mittere volui. Spero tibi faciet satis, tuumque super ea iudicium praestolabor, et interea temporis manebo etc.

Voorburgi d. 7. Ianuar. 1666.

EPISTOLA XL. (*Versio.*)

ARG. Pergit disputare de unitate Dei.

Viro amplissimo ac prudentissimo * * * * * * *

B. D. S.

AMPLISSIME VIR,

Quod in tua epistola d. 10. Febr. ad me data aliquo modo mihi erat obscurum, in ultima d. 30. Martii scripta optime enucleasti. Quoniam igitur, quae proprie tua sit sententia, novi, statum quaestionis talem, qualem eum concipis, ponam: an scilicet non nisi unum sit ens, quod sua sufficientia vel vi subsistit? Quod non tantum affirmo, sed etiam demonstrare in me suspicio, hinc nimirum, quod eius natura necessariam involvit existentiam; licet hoc

ipsum facillime ex Dei intellectu (quemadmodum ego in propos. 1. part. I. demonstrationum mearum geometricarum in Cartesii principia praestiti) aut ex aliis Dei attributis demonstrare licet. 2. Rem ergo ut aggrediamur, in antecessum breviter ostendam, quas proprietates ens necessariam includens existentiam habere debeat: nimirum

I. Id esse aeternum. Si enim determinata duratio ei attribueretur, ens istud extra determinatam durationem ut non existens, vel ut necessariam non involvens existentiam conciperetur, quod definitioni suae repugnat.

II. Id simplex, non vero ex partibus compositum esse. Partes namque componentes natura et cognitione priores sint oportet, quam id, quod compositum est; quod in eo, quod sua natura aeternum est, locum non habet.

3. III. Id non determinatum, sed solum infinitum posse concipi. Quippe si istius entis natura determinata esset et etiam determinata conciperetur, illa natura extra eos terminos ut non existens conciperetur, quod cum definitione sua quoque pugnat.

IV. Id indivisibile esse. Si enim esset divisibile, in partes vel eiusdem vel diversae naturae dividi posset. Si hoc, destrui et ita non existere posset, quod definitioni adversum est; et si illud, pars quaelibet necessariam per se existentiam includeret, et hoc pacto unum sine alio existere, et per consequens concipi, ac propterea illa natura ut finita comprehendi posset, quod per antecedens definitioni adversatur. Hinc videre est, quod, si eiusmodi enti aliquam velimus adscribere imperfectionem, statim in contradictionem incidamus. Nam sive imperfectio, quam tali vellemus affingere naturae, in quodam defectu aut terminis quibusdam, quos istiusmodi natura possideret, vel in aliqua mutatione, quas virium defectu a causis externis pati posset, sita esset; eo semper redigemur, eam naturam, quae necessariam involvit existentiam, non existere, vel haud necessario existere. Et idcirco concludo:

4. V. Id omne, quod necessariam includit existentiam, nullam in se habere posse imperfectionem, sed meram debere exprimere perfectionem.

VI. Porro, quoniam non nisi ex perfectione provenire potest, ut aliquod ens sua sufficientia et vi existat, sequitur, si suppona-

mus, ens, quod non omnes exprimit perfectiones, sua natura existere, etiam nos debere supponere illud quoque ens existere, quod omnes comprehendit in se perfectiones. Si enim minore potentia praeditum sua sufficientia, quanto magis aliud maiori potentia praeditum existit.

5. Ut denique ad rem accedamus, affirmo, non nisi unicum posse ens esse, cuius existentia ad suam naturam pertinet; illud nimirum ens tantum, quod omnes in se habet perfectiones, quodque Deum nominabo. Quippe si aliquod ponatur ens, ad cuius naturam existentia pertinet, illud ens nullam in se continere imperfectionem, sed omnem exprimere debet perfectionem (per notam 5.); et propterea natura illius entis ad Deum (quem per notam 6. etiam existere statuere debemus) pertinere debet, quia omnes perfectiones, nullas vero imperfectiones in se habet. 6. Nec extra Deum existere potest; nam si vel extra Deum existeret, una eademque natura, quae necessariam involvit existentiam, duplex existeret; quod iuxta antecedentem demonstrationem est absurdum. Ergo nihil extra Deum, sed solus Deus est, qui necessariam involvit existentiam. Quod erat demonstrandum.

Haec sunt, amplissime vir, quae hoc tempore ad hanc rem demonstrandam in medium proferre scio. Optem, ut tibi demonstrare liceat, me esse etc.

Voorburgi die 10. Aprilis 1666.

EPISTOLA XLI. *(Versio.)*

Arg. Quibusdam de unitate Dei denuo explicitis amici consilium de poliendis vitris audire cupit. (Voorburgi m. Maio 1666.)

Viro amplissimo ac prudentissimo *******

B. d. S.

Amplissime vir,

Ad tuam (in causa fuit impedimentum aliquod) nono decimo Maii datam citius respondere non licuit. Quia vero te tuum super demonstratione mea tibi missa suspendere iudicium, quantum ad maximam partem, deprehendi (propter obscuritatem, cre-

do, quam in ea reperis), sensum eius clarius hic explicare conabor.

2. Primo ergo quatuor proprietates, quas ens sua sufficientia aut vi existens habere debet, enumeravi. Has quatuor reliquasque his similes in nota quinta ad unam redegi. Deinde ut omnia ad demonstrationem necessaria ex solo supposito deducerem, in sexta ex data hypothesi Dei existentiam demonstrare conatus sum; et inde denique, nihil amplius (ut notum) nisi simplicem verborum sensum praesupponendo, quod petebatur, conclusi.

Hoc breviter meum propositum, hic scopus fuit. Iam uniuscuiusque membri sensum sigillatim explanabo, ac primum a praemissis ordiar proprietatibus.

3. In prima nullam invenis difficultatem, nec aliud quid, sicut et secunda, est, quam axioma. Per simplex enim nihil, nisi quod non est compositum, intelligo, sive ex partibus natura differentibus aut ex aliis natura convenientibus componatur. Demonstratio certe universalis est.

4. Sensum tertiae (quantum ad hoc, quod si ens sit cogitatio, id in cogitatione, si vero sit extensio, in extensione non determinatum, sed solummodo indeterminatum concipi potest) optime percepisti, quamvis te conclusionem percipere neges; quae tamen hoc nititur, quod sit contradictio, aliquid, cuius definitio existentiam includit, aut (quod idem est) existentiam affirmat, sub negatione existentiae concipere. Et quoniam determinatum nihil positivi, sed tantum privationem existentiae eiusdem naturae, quae determinata concipitur, denotat; sequitur id, cuius definitio existentiam affirmat, non determinatum posse concipi. 5. Ex. gr. si terminus *extensionis* necessariam includit existentiam, aeque extensionem sine existentia, ac existentiam sine extensione impossibile erit concipere. Hoc si ita statuatur, determinatam extensionem concipere impossibile quoque erit. Si enim ea determinata conciperetur, propria sua natura esset determinanda, nempe extensione: et haec extensio, qua determinaretur, deberet sub existentiae negatione concipi; id quod iuxta hypothesin manifesta est contradictio.

6. In quarta nihil aliud volui ostendere, quam tale ens nec in partes eiusdem, nec in partes diversae naturae posse dividi, sive

eae, quae diversae sunt naturae, necessariam existentiam, sive minus involvunt. Si enim, inquiebam, posterius hoc locum obtineret, posset destrui, quoniam rem destruere est illam in eiusmodi partes resolvere, ut nulla earum omnium naturam totius exprimat: si vero prius locum haberet, cum tribus iam declaratis pugnaret proprietatibus.

7. In quinta solummodo praesupposui, perfectionem in *τῷ esse* et imperfectionem in privatione *τοῦ* esse consistere. Dico *privationem;* quamvis enim ex. gr. extensio de se cogitationem neget, nulla tamen hoc ipsum in ea est imperfectio. Hoc vero, si nimirum extensione destitueretur, in ea imperfectionem argueret, ut revera fieret, si esset determinata; similiter si duratione, situ etc. careret.

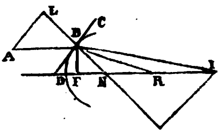
8. Sextam absolute concedis; et tamen dicis, tuam difficultatem (quare scilicet non plura entia per se existentia, natura autem differentia possent esse; quemadmodum cogitatio et extensio diversa sunt, ac forte propria sufficientia subsistere possunt) totam superesse. Hinc non aliud iudicare valeo, quam te eam longe alio ac ego sensu capere. Confido me perspicere, quo eam sensu intelligas; ego tamen, ne tempus perdam, meum tantum declarabo sensum. Dico ergo, quantum ad sextam attinet, si ponamus aliquid, quod in suo genere solummodo indeterminatum et perfectum est, sua sufficientia existere, quod etiam existentia entis absolute indeterminati ac perfecti concedenda erit; quod ens ego Deum nuncupabo. Si ex. gr. statuere volumus, extensionem aut cogitationem (quae quaelibet in suo genere, hoc est, in certo genere entis, perfectae esse queunt) sua sufficientia existere; etiam existentia Dei, qui absolute perfectus est, hoc est, entis absolute indeterminati erit concedenda. 9. Hic loci, quod modo dixi, notari vellem, quantum vocabulum *imperfectionis* spectat, nimirum illud significare rei alicui quicquam deesse, quod tamen ad suam naturam pertinet. Ex. gr. extensio solummodo respectu durationis, situs, quantitatis imperfecta dici potest; nimirum quia non durat longius, quia suum non retinet situm, vel quia maior non evadit. Nunquam vero, quia non cogitat, imperfecta dicetur, quandoquidem eius natura nihil tale exigit, quae in extensione sola consistit, hoc est, in certo entis genere: quo re-

spectu tantum determinata aut indeterminata, imperfecta aut perfecta dicenda est. Et quandoquidem Dei natura in certo entis genere non consistit, sed in ente, quod absolute indeterminatum est, eius etiam natura exigit id omne, quod *τὸ esse* perfecte exprimit; eo quod eius natura alias determinata et deficiens esset.

10. Haec quum ita se habeant, sequitur, non nisi unum ens, Deum scilicet, posse esse, quod propria vi existit. Si etenim, verbi causa, ponamus, quod extensio existentiam involvit, aeterna et indeterminata ut sit, absoluteque nullam imperfectionem, sed perfectionem exprimat, opus est. Ideoque extensio ad Deum pertinebit, aut aliquid erit, quod aliquo modo Dei naturam exprimit; quia Deus est ens, quod non certo duntaxat respectu, sed absolute in essentia indeterminatum et omnipotens est. Hocque, quod (pro lubitu) de extensione dicitur, de omni eo, quod ut tale statuere volemus, affirmandum quoque erit. Concludo ergo, ut in praecedenti mea epistola, nihil extra Deum, sed Deum solum sua sufficientia subsistere. Credo haec sufficere ad sensum praecedentis declarandum; tu vero melius de eo iudicium ferre poteris.

11. Hisce finirem: verum quia, ut mihi novae ad polienda vitra scutellae fabricentur, animus est, tuum hac in re consilium audire exoptem. Non video, quid vitris convexo-concavis tornandis proficiamus. Convexa plana e contra utiliora ut sint necesse est, si bene calculum subduxi. Nam si (facilitatis gratia) ponamus rationem refractionis esse ut 3 ad 2, et literas in hac apposita figura, ut eas in parva tua dioptrica locas, appingamus, invenietur ordinata aequatione, NI, quae dicitur $z = \sqrt{\frac{4}{9}zz - xx} - \sqrt{1 - xx}$. Unde sequitur: si $x = 0$, erit $z = 2$, quae tunc etiam est longissima; et si $x = \frac{3}{5}$, erit $z = \frac{4}{2}\frac{3}{5}$, vel paulo amplius: si nimirum supponimus radium B I secundam non pati refractionem, quando ex vitro versus I tendit.

Fig. IX.

12. Statuamus vero iam, eum ex vitro prodeuntem in plana superficie B F refringi, et non versus I, sed versus R tendere. Quando ergo lineae B I et B R in eadem sunt ratione, in qua est refractio, hoc est (ut hic supponitur) ut 3 ad 2; et si quando tunc tenorem sequimur aequationis, venit pro N R $= \sqrt{zz - xx} - \sqrt{1 - xx}$. Et si iterum, ut ante, ponimus $x = 0$, erit N R $= 1$, hoc est, aequalis semidiametro. Si vero $x = \frac{3}{5}$, erit N R $= \frac{20}{25} + \frac{1}{50}$. Id quod ostendit hunc focum alio minorem esse, licet tubus opticus per integram semidiametrum sit minor; adeo ut, si telescopium aeque longum fabricaremus, ac est D I, faciendo semidiametrum $= 1\frac{1}{2}$, et B F, eadem manente apertura, focus multo minor sit futurus. 13. Ratio insuper, cur convexo-concava vitra minus placeant, est, quod, praeterquam quod duplicem laborem et sumptum exigunt, radii, quandoquidem non omnes ad unum idemque tendunt punctum, nunquam in superficiem concavam perpendiculariter incidant. Verum quum non dubitem, quin haec iam olim perpenderis ac magis accurate ad calculos revocaveris, et denique rem ipsam determinaveris, ideo tuum iudicium consiliumque hac de re exquiro etc.

EPISTOLA XLII.

Arg. De optima methodo, qua inoffenso pede in rerum cognitione pergere possimus.

Doctissimo expertissimoque viro I. B.

B. d. S.

Doctissime vir, amice singularis,

Ad ultimas tuas literas, dudum a me acceptas, antehac respondere non potui; ita variis occupationibus et sollicitudinibus impeditus fui, ut vix tandem me expedire potuerim. Nolo tamen, quandoquidem animum aliquantisper recipere licet, meo officio deesse; sed tibi quam primum maximas agere gratias volo pro amore atque officio erga me tuo, quod saepius opere, iam vero literis etiam satis superque testatus es etc. 2. Transeo ad tuam quaestionem, quae sic se habet, nempe: *an aliqua detur aut dari possit methodus talis, qua inoffenso pede in praestantissimarum*

rerum cogitatione sine taedio pergere possimus? an vero, quemadmodum corpora nostra, sic etiam mentes casibus obnoxiae sint, et fortuna magis, quam arte cogitationes nostrae regantur? Quibus me satisfacturum puto, si ostendam, quod necessario debeat dari methodus, qua nostras claras et distinctas perceptiones dirigere et concatenare possumus, et quod intellectus non sit, veluti corpus, casibus obnoxius. Quod quidem ex hoc solo constat, quod una clara et distincta perceptio, aut plures simul possunt absolute esse causa alterius clarae et distinctae perceptionis. Imo omnes clarae et distinctae perceptiones, quas formamus, non possunt oriri nisi ab aliis claris et distinctis perceptionibus, quae in nobis sunt, nec ullam aliam causam extra nos agnoscunt. 3. Unde sequitur, quas claras et distinctas perceptiones formamus, a sola nostra natura eiusque certis et fixis legibus pendere, hoc est, ab absoluta nostra potentia, non vero a fortuna, hoc est, a causis quamvis certis etiam et fixis legibus agentibus, nobis tamen ignotis et a nostra natura et potentia alienis. Quod ad reliquas perceptiones attinet, eas a fortuna quam maxime pendere fateor. 4. Ex his igitur clare apparet, qualis esse debeat vera methodus et in quo potissimum consistat, nempe in sola puri intellectus cognitione, eiusque naturae et legum; quae ut acquiratur, necesse est ante omnia distinguere inter intellectum et imaginationem, sive inter veras ideas et reliquas, nempe fictas, falsas, dubias et absolute omnes, quae a sola memoria dependent. Ad haec intelligendum, saltem quoad methodus exigit, non est opus, naturam mentis per primam eius causam cognoscere, sed sufficit, mentis sive perceptionum historiolam concinnare modo illo, quo Verulamius docet. 5. Et his paucis puto me veram methodum explicuisse et demonstrasse, simulque viam ostendisse, qua ad eam perveniamus. Superest tamen te monere, ad haec omnia assiduam meditationem et animum propositumque constantissimum requiri, quae ut habeantur, apprime necesse est, certum vivendi modum et rationem statuere et certum aliquem finem praescribere. Sed de his impraesentiarum satis etc.

Voorburgi d. 10. Iun. 1666.

EPISTOLA XLIII. *(Versio.)*

ARG. Quaestionem arithmeticam solvit amico. (Voorburgi 1. Oct. 1666.)

Ornatissimo viro I. v. M.

B. D. S.

ORNATISSIME VIR,

Dum hic solitarius in agro vitam ago, quaestionem, quam mihi aliquando proposuisti, mecum volvi, eamque simplicem valde deprehendi. Universalis demonstratio hoc nititur fundamento: quod is iustus sit lusor, qui suam lucrandi aut perdendi sortem seu exspectationem cum adversarii sorte aequalem ponit. Haec aequalitas consistit in sorte et in pecunia, quam adversarii deponunt ac periclitantur; hoc est, si sors utrimque est aequalis, quilibet etiam aequales nummos deponere et periclitari debet; si vero sors sit inaequalis, unus eo plus pecuniae deponere debet, quo sua sors maior est, tuncque exspectatio utrimque aequalis et consequenter lusus aequus erit. Si enim ex. gr. A cum B ludens duas lucrandi exspectationes et perdendi unicam tantum, et e contra B solum unicam lucrandi exspectationem et duas habet amittendi, clare apparet, quod A tantum pro unaquaque sorte debet periclitari, quantum B pro sua periclitatur, hoc est, A debet duplum ipsius B periclitari.

2. Hoc ut adhuc clarius ostendamus, supponemus, tres A. B. C. aequali exspectatione inter se ludere et unumquemque aequalem pecuniae summam deponere. Manifestum est, quod, quia quivis aequales nummos deponit, unusquisque etiam non nisi tertiam partem periclitetur, ut duas tertias lucretur, quodque, quia quilibet contra duos ludit, quivis unam tantum lucrandi exspectationem, ac duas amittendi habet. Si statuamus, tertium horum ante lusum inchoatum, nempe C, lusione velle desistere, manifestum est, eum id duntaxat, quod deposuit, hoc est, tertiam partem debere recipere; et B si exspectationem ipsius C velit emere et illius in locum succedere, tantum debere deponere, quantum C recepit. Huic negotio nequit sese A opponere: etenim ipsi perinde est, an cum una contra duas sortes duorum diversorum

lusorum, an cum uno lusore aleam subeat. 3. Hinc quum haec ita se habeant, sequitur, quod, si quis manum suam exserat, ut, si alter de duobus numeris unum coniiciat, eumque coniectura assequatur, certam nummorum summam lucretur, vel si e contrario aberret, aequalem summam perdat, quod, inquam, exspectatio utrimque aequalis est, nimirum tam ei, qui manum extendit, ut alter divinet, quam cui divinandi datur potestas. Porro si manum extendat, ut alter prima vice unum ex tribus numeris divinet et cum divinando certam pecuniae summam vincat, vel sin minus, dimidium istius pecuniae perdat, sors et exspectatio utrimque est aequalis. Similiter exspectatio quoque aequalis est, si is, qui manum exserit, alii bis coniiciendi copiam dat, ut si coniectura assequatur, certam summam sibi habeat, vel, si hallucinetur, duplo mulctetur. Sors et exspectatio aequalis quoque est, si ipsi concedit, ut de quatuor numeris ter coniecturam faciat ad quandam summam lucrandum, vel e contra perdendum ter, si errorem committat; vel quater ex quinque numeris, quo unum lucretur, aut quatuor perdat, et sic deinceps. 4. Unde sequitur ei, qui dextram extendit, perinde esse, ut aliquis pro se toties, quoties vult, ex multis unum divinet numerum, si modo pro illis vicibus, quas coniicere suscipit, tantum ponit et periclitatur, quantum numerus vicium per numerorum summam divisus facit. Si verbi causa 5 sint numeri et cuidam semel tantum est divinandum, is $\frac{1}{5}$ contra $\frac{4}{5}$ alterius solum; si bis coniecturam faciet, tum $\frac{2}{5}$ contra $\frac{3}{5}$ alterius; si ter, $\frac{3}{5}$ contra $\frac{2}{5}$ alterius, et sic porro $\frac{4}{5}$ contra $\frac{1}{5}$, et $\frac{5}{5}$ contra $\frac{0}{5}$ periclitari debet. Et per consequens perinde ei est, qui veniam coniiciendi alicui largitur, si exempli loco $\frac{1}{6}$ depositi duntaxat periclitetur, ut $\frac{5}{6}$ lucretur, an unus solus quinquies, vel an quinque homines singuli semel divinent, ut tua vult quaestio.

D. 1. Octobr. 1666.

EPISTOLA XLIV. *(Versio.)*

ARG. De dioptrica Cartesii.

Viro humanissimo atque prudentissimo I. I.

B. D. S.

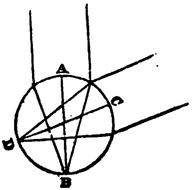
HUMANISSIME VIR,

Varia obstacula in causa fuerunt, quo minus ad tuas non citius responderim. Quod de dioptrica Cartesii *) notasti, vidi et legi. Non aliam is causam, qua imagines in oculi fundo maiores minoresve formantur, quam radiorum decussationem considerat, qui ex diversis obiecti punctis veniunt, prout nimirum sese, vel propius vel remotius ab oculo, decussare incipiunt, ita ut ad anguli magnitudinem, quam hi radii efficiunt, quando se invicem in oculi superficie decussant, non attendat. 2. Et licet ultima haec causa sit praecipua, quae in telescopiis notanda est, videtur tamen, hanc eum silentio praeterire voluisse; quandoquidem, ut coniicio, nullum illi perspectum erat medium eos radios, ex diversis punctis parallele prodeuntes, in totidem aliis punctis congregandi, et eam ob causam istum angulum non potuit mathematice determinare. Forte reticuit, ne usquam circulum aliis figuris ab se introductis praeferret. Non enim dubium est, quin hac in re cunctas alias figuras, quas invenire licet, circulus superet. Nam quia circulus idem ubique est, easdem ubique proprietates habet. 3. Si exempli causa circulus A B C D hanc possideat proprietatem, ut radii omnes axi A B paralleli, a parte A venientes, ad eum modum in eius superficie refringantur, ut postea omnes simul in puncto B coëant; omnes quoque radii axi C D paralleli, a parte C venientes, ita in superficie refringentur, ut simul in puncto D conveniant: id quod de nulla alia figura affirmare licet, licet hyperbolae ac ellipses infinitas habent diametros.

---

*) Vid. *Renati des Cartes* specimina philosophiae seu dissertatio de methodo recte regendae rationis et veritatis in scientiis investigandae, dioptrice et meteora. Amstel. 1656. 4. p. 61. sqq.

Fig. X

4. Ita ergo, ut scribis, se res habet; si nihil nisi oculi vel telescopii longitudo attenditur, longissimos tubos opticos cogeremur fabricare, antequam res, quae in luna, tam distinctas, quam quae in terra sunt, possemus intueri. Sed, ut dixi, praecipuum in anguli magnitudine consistit, quem radii ex variis punctis exeuntes in oculi superficie, quum ibi invicem decussant, efficiunt; hicque angulus maior quoque aut minor evadit, prout vitrorum in tubo collocatorum foci magis minusve differunt. Si animus huius rei demonstrationem videre gestit, eam transmittere, quando placuerit, paratus sum.

Voorburgi d. 3. Martii 1667.

EPISTOLA XLV. *(Versio.)*

ARG. Respondet ad binas I. I. literas de χρυσοποιΐᾳ Helvetii et Brechteltii, de Cartesii meditatione 3. et 4., et de re dioptrica.

Viro humanissimo atque prudentissimo I. I.

B. D. S.

HUMANISSIME VIR,

Postrema tua huius mensis 14. die scripta recte mihi tradita fuit; ob varia vero impedimenta citius respondere non licuit. Conveni dominum Vossium *) de Helvetii negotio, qui (ne omnia in hac epistola, quae collocuti sumus, narrem) effuse ridebat,

*) Est nobilissimus *Isaacus Vossius* nat. Lugduni Batavorum a. 1618., mort. in Anglia a. 1689.

quin mirabatur, quod ego de his nugis ex illo quaererem. *) Ego tamen hoc flocci faciens, ipsum aurificem, cuius cognomen est Brechtelt, qui aurum probaverat, adibam. Hic vero alium longe sermonem habuit, quam dom. Vossius, affirmans auri inter liquescendum et separandum pondus auctum esse, et tanto gravius esse redditum, quantum argenti pondus, quod separationis gratia crucibulo iniecerat, valebat; adeo ut firmiter crederet, hoc aurum, quod suum argentum in aurum transmutarat, aliquid singulare in se continere. 2. Nec ille solus; sed diversi quoque alii domini, tum temporis praesentes, hoc ita sese habere experti sunt. Post haec ipsum adii Helvetium, qui mihi et aurum et crucibulum, interius etiam tum auro obductum, ostendebat narrabatque, se vix quartam grani hordeacei vel sinapis partem plumbo liquefacto iniecisse. Addebat, se totius negotii historiam brevi editurum, et porro referebat, quendam virum (quem eundem illum, qui se convenerat, rebatur) eandem operationem Amstelodaemi fecisse, de quo procul dubio audivisti. Haec de hac re potui resciscere.

3. Scriptor libelli, cuius mentionem facis (in quo gloriatur, se demonstraturum esse, Cartesii rationes in tertia ac quarta meditatione prolatas, quibus Dei existentiam demonstrat, falsas esse) certo cum sua pugnabit umbra, magisque sibi, quam aliis nocebit. Cartesii, fateor, axioma aliquo modo est obscurum, uti et tu notasti, atque clarius veriusque ita dixisset: *Quod cogitandi potentia ad cogitandum non maior est*, *quam naturae potentia ad existendum et operandum.* Clarum hoc verumque est axioma, unde Dei existentia clarissime et efficacissime ex sua idea sequitur. 4. Argumentum memorati auctoris, quod recenses, clare satis ostendit, se rem necdum intelligere. Est quidem verum, nos in infinitum, si hoc pacto quaestio in omnibus suis partibus solvitur, posse procedere; alioquin magna est stultitia. Si, exempli loco, aliquis interroget, per quam causam eiusmodi determinatum corpus moveatur; respondere licet, id ab alio corpore hocque rursus ab alio, et ita in infinitum progrediendo ad talem motum esse determinatum; hoc, inquam, respondere liberum

*) *Ioh. Frid. Helvetius* medicus Hagensis saec. 17. med. de lapide philosophorum et de *χρυσοποιΐᾳ* scripsit in libro suo „vitulus aureus.“

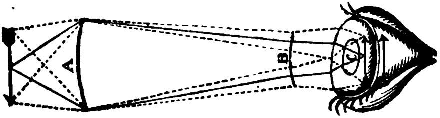
est, quia duntaxat de motu quaestio est, et nos aliud corpus continuo ponentes sufficientem aeternamque istius motus causam assignamus. 5. Sed si ego librum sublimibus meditationibus repletum nitideque scriptum in manibus plebeii cuiusdam conspiciam et ipsum rogem, unde eum habeat librum, sique mihi, se eum ex alio libro alterius plebeii, qui quoque nitide scribere noverat, descripsisse, et sic in infinitum procedat, is mihi non facit satis. Nam non tantum de figuris ac ordine literarum interrogo, de quibus tantum respondet, verum etiam de meditationibus et sensu, quem earundem compositio indicat; nihil ad haec in infinitum sic progrediens respondet. Quomodo hoc ideis applicari queat, facile ex eo, quod ego in Cartesii principiorum philosophiae geometrice a me demonstratorum part. I. axiomate 9. declaravi, percipi potest.

6. Pergo iam, ut ad secundam tuam epistolam d. nono Martii exaratam respondeam; in qua ulteriorem eius, quod in praecedenti mea de circulari figura scripseram, explicationem exigis. Poteris id facile capere, si modo animadvertere placet, omnes radios, qui supponuntur parallele in anterius telescopii vitrum incidere, revera non esse parallelos (quia solummodo ex uno eodemque puncto veniunt); verum ut tales considerari eo quod obiectum adeo longe a nobis distat, ut telescopii apertura instar puncti respectu distantiae tantum sit habenda. 7. Certum porro est, nos, ut integrum intueamur obiectum, non modo radiis ex unico solo puncto, verum aliis quoque omnibus radiorum conis ex aliis omnibus punctis prodeuntibus opus habere; et propterea etiam esse necessarium, ut in tot aliis focis, ubi per vitrum transeunt, conveniant. Et quamvis ipse oculus non ita accurate constitutus est, ut omnes radii ex diversis obiecti punctis venientes accuratissime in tot aliis in oculi fundo coëant, est tamen certum, eas figuras, quae hoc praestare possunt, aliis omnibus esse praeferendas. 8. Quandoquidem vero definitum circuli segmentum efficere valet, ut omnes radios, qui ex uno procedunt puncto, in aliud suae diametri punctum (mechanice loquendo) cogat; alios quoque omnes, qui ex aliis obiecti punctis veniunt, in tot alia puncta coget. Duci etenim ex quovis obiecti puncto linea potest, quae per circuli centrum transit, licet eum in finem telescopii apertura minor

multo sit facienda, quam alias fieret, si tantum unico foco esset opus, quemadmodum facile videre poteris.

9. Quod hic de circulo dico, non de ellipsi, non de hyperbola, multo minus de aliis magis compositis affirmari figuris potest, quia non nisi unicam ex unico solo obiecti puncto, quae per utrumque transit focum, lineam ducere possibile est. Haec volui in prima mea epistola hac de re indicare.

Fig. XI.

10. Demonstrationem, quod angulus, quem radii ex diversis punctis emanantes in oculi superficie faciunt, maior aut minor, prout foci magis minusve differunt, evadit, ex apposita figura perspicere poteris: adeo ut post officiosissimam salutem nil restet, nisi ut dicam me esse etc.

Voorburgi d. 25. Martii 1667.

EPISTOLA XLVI. *(Versio.)*

Arg. De experimentis hydrostaticis.

Viro humanissimo atque prudentissimo I. I.

B. d. S.

Humanissime vir,

Hic paucis, quid de eo, quod primo coram, deinde literis a me petiisti, experientia deprehenderim, narrabo; cui, quid nunc de re sentiam, adiiciam.

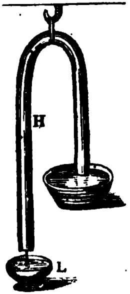
Curavi, ut mihi fabricaretur tubus ligneus, cuius longitudo 10 pedum, cavitas vero 1¾ digitorum erat, ad quem tres perpendiculares tubos applicui, uti apposita figura demonstrat.

Fig. XII.

2. Ut primo experirer, num aquae pressio circa tubulum B aeque magna, ac circa E esset, tubum M circa A asserculo in eum finem parato obturavi. Porro ipsius B orificium tantopere arctabam, ut tubulum vitreum instar C caperet. Postquam ergo tubum ope vasis F aqua implevissem, notabam in quantam ea altitudinem per tubulum C prosiliret. Deinde tubum B occludebam, et sublato asserculo A aqua ut in tubum E flueret, sinebam, quem eodem modo, ac B, aptaveram; et postquam integrum tubum iterum aqua replevissem, deprehendebam eam in eandem altitudinem per D, ac per C factum fuerat, prosilire: quod mihi, tubi longitudinem nihil vel valde parum impedimento fuisse, persuadebat. 3. Ut vero hoc accuratius experirer, tentabam, an etiam tubus E tam brevi temporis spatio aeque, ac B, pedem cubicum ad id paratum posset adimplere. Ut vero tempus mensurarem, quia horologium oscillatorium ad manum non erat, vitreo recurvo tubo, ut H, usus sum, cuius pars brevior aquae immergebatur, longior vero in libero pendebat aëre.

Fig. XIII.

4. Hisce paratis sinebam aquam primo per tubum B aequali cum eodem tubo radio fluere, usque dum pes cubicus impleretur. Tum accurata bilance, quantum aquae interea temporis in catillum L influxerat, explorabam, ac pondus eius quatuor unciarum deprehendebam. Tubo deinde B occluso, aquam aequali cum eo radio per tubum E in cubicum pedem fluere sinebam. Hoc impleto ponderabam, ut ante, aquam, quae interea in catillum influxerat, huiusque illius pondus ne per semiunciam quidem superare expertus sum. Quoniam vero radii tam ex B, quam ex E non continuo eadem vi fluxerant, operationem iterabam, ac tantum aquae, quantum experientia prima vice opus fuisse experti eramus, praesto ut esset apportabam. 5. Eramus tres adeo, ac quidem possibile erat, occupati, atque memoratam operationem accuratius, quam antea, efficiebamus; verum non adeo accurate, ac quidem exoptaveram. Mihi tamen satis suppeditabatur argumenti ad hanc rem aliquo modo determinandum; quandoquidem eandem fere differentiam hac secunda vice, ac prima comperiebam. Re ergo hisque experimentis perpensis cogor concludere, differentiam, quam tubi longitudo potest efficere, initio tantum locum habere, hoc est, quum aqua fluxum suum inchoat; sed ubi per tempus exiguum fluxum continuavit, aequali vi per tubum longissimum ac per brevem fluxurum. 6. Huius rei ratio est, quod altioris aquae pressio eandem semper retinet vim, quodque omnem, quem communicat, motum continuo ope gravitatis recipit; et ideo hunc motum continuo aquae in tubo contentae communicabit, usque dum propulsa tantam recipit celeritatem, quantam vim gravitatis aqua altior ei tribuere potest. Certum enim est, si aqua tubo G contenta primo momento aquae in tubo M unum conferat celeritatis gradum, secundo momento, siquidem priorem retineat vim, ut supponitur, quatuor celeritatis gradus eidem aquae communicabit; et sic deinceps, usque dum aqua in tubo longiore M tantum exacte virium accepit, quantum vis gravitatis altioris aquae in tubo G conclusae ei communicare valet: adeo ut aqua per tubum quadraginta mille pedes longum decurrens post exactum temporis exiguum spatium altioris aquae solummodo pressione tantam acquisitura sit celeritatem, quantam eadem acquireret, si tubus M unum duntaxat aequaret pedem. Tempus, quod aqua in longiore

tubo requirit ad tantam accipiendam celeritatem, determinare potuissem, si perfectiora nancisci potuissem instrumenta. Id tamen minus necessarium existimo, eo quod praecipuum sufficienter determinatum est etc.

Voorburgi d. 5. Septembr. 1669.

EPISTOLA XLVII. (*Versio.*)

ARG. Ut amicus impediat, quo minus tractatus theol.-polit. in linguam Belgicam versus typis describatur, rogat. De libro perniciosissimo „homo politicus." De Thalete Milesio.

Viro humanissimo ac prudentissimo I. I.

B. D. S.

HUMANISSIME VIR,

Quum me nuper professor N. N. inviseret, narrabat mihi inter alia, se audisse tractatum meum theologico-politicum in linguam Belgicam translatum esse, ac quendam, cuius nomen ignorabat, in eo esse, ut imprimeretur. Quam ob rem serio abs te peto, ut in hoc negotium sedulo inquiras et, si fieri potest, impressionem impedias. Non solum haec mea, sed et multorum meorum amicorum notorumque est petitio, qui huius libri interdictum non libenter viderent, quemadmodum procul dubio fiet, si Belgico sermone prodit. Non dubito, quin hoc mihi et causae sis officium facturus.

2. Quidam amicorum ante aliquod tempus libellum, cui titulus *Homo politicus*, mihi misit, de quo multa auribus hauseram. Eundem evolvi, librumque, quem homines excogitare et fingere queunt, perniciosissimum deprehendi. Auctoris summum bonum sunt honores et opes, ad quae suam doctrinam accommodat, ac eo perveniendi rationem monstrat; nempe, interne omnem reiiciendo religionem, et externe talem profitendo, quae suae promotioni maxime inservit: porro nemini fidem servare, nisi quatenus ea utilitatem suam habeat. Reliquum quod spectat: simulare, promittere et promissis non stare, mentiri, periurare, multaque alia summis effert laudibus. 3. Haec ubi perlegissem, mecum, ut contra hunc auctorem libellum indirecte conscriberem,

cogitabam, in quo summum bonum tractarem, deinde inquietam ac miseram eorum, qui honorum et divitiarum cupidi sunt, conditionem ostenderem, et denique evidentissimis rationibus multisque exemplis respublicas insatiabili honorum et divitiarum cupiditate debere interire et interiisse evincerem.

4. Verum quanto meliores et praestantiores Thaletis Milesii essent meditationes, quam huius memorati scriptoris, vel ex hoc patet ratiocinio. Omnia, inquiebat, amicorum sunt communia; sapientes sunt deorum amici et deorum sunt omnia; ergo sapientum sunt omnia. Ita uno verbo vir ille sapientissimus se fecit ditissimum, magis contemnendo generose divitias, quam eas sordide quaerendo. 5. Alias tamen ostendit, sapientes non ex necessitate, sed voluntate divitiis carere. Quum enim amici ei paupertatem suam exprobrarent, respondit: Vultisne, ut ostendam, me posse acquirere id, quod ego labore meo indignum iudico, vos autem tanta diligentia quaeritis? Illis annuentibus conduxit omnia prela totius Graeciae (viderat enim ut erat astrologus insignis, fore magnam olivarum abundantiam, quarum annis praecedentibus magna fuerat penuria) et elocavit, quanti voluit, ea, quae vilissimo pretio conduxerat, atque magnas divitias unico anno sibi comparavit, quas deinde tam liberaliter distribuit, quam industria acquisiverat etc.*)

Hagae Comitis d. 17. Februar. 1671.

EPISTOLA XLVIII.

Arg. Haec epistola (a L. d. V. ad I. O. scripta, ad Spinozam vero ab hoc missa, ut refutaret eam) continet iudicium de singulis tractatus theol.-pol. capitibus, cuius summa: auctorem religionem evertere et atheismum docere. (Ultraiecti d. 24. Jan. 1671. vet. st.)

Doctissimo atque ornatissimo viro I. O.

L. d. V. M. Dr.

Doctissime vir,

Nactus tandem aliquod vacuum tempus, illico applicui animum ad satisfaciendum votis atque postulatis tuis. Poscis autem, ut declarem tibi sententiam meam, adornans iudicium meum de

*) Vid. Diog. Laërt. 1, 1, 5. Conf. Cic. de div. 1, 49.

libro, qui inscribitur **discursus theologico-politicus**, quod nunc pro copia temporis et mea facultate facere constitui. Non autem ibo per singula, sed per compendium auctoris sensum animumque eius de religione exponam.

2. Cuius gentis ille sit, aut quod vitae institutum sequatur, me fugit; etiam nihil interest id scire. Illum non esse stupidi ingenii, nec supine et perfunctorie religionis controversias, quae in Europa inter Christianos agitantur, tractasse atque introspexisse, libri ipsius argumentum satis prodit. Sibi persuasit huius libri scriptor, se felicius versaturum in examinandis sententiis, per quas homines prorumpunt in factiones et eunt in partes, si praeiudicia deponat et exuat. Hinc plus satis laboravit ad vindicandum animum ab omni superstitione, a qua ut se immunem praeberet, nimium se flexit in contrarium, et ut superstitiosi culpam vitaret, omnem mihi videtur exuisse religionem. Saltem non assurgit supra religionem deistarum, quorum satis ubique magnus numerus (ut sunt pessimi huius saeculi mores) est, et praesertim in Gallia: contra quos edidit tractatum Mersennus, quem olim me legere memini. *) Sed existimo vix ullum ex deistarum numero tam malo animo tamque callide et versute pro pessima illa causa verba fecisse, quam huius dissertationis auctorem. Praeterea, nisi me coniectura fallat, iste homo se deistarum finibus non includit et minores cultus partes hominibus superesse sinit.

3. Deum agnoscit, eumque universi opificem atque conditorem esse profitetur. Sed formam, speciem, ordinem mundi plane necessarium statuit, aeque ac Dei naturam, et aeternas veritates, quas extra Dei arbitrium constitutas esse vult. Ideo etiam diserte pronuntiat, omnia indomita necessitate fatoque inevitabili evenire; et statuit, res recte putantibus praeceptis atque mandatis nullum relinqui locum, sed hominum ignorantiam invexisse simul huiusmodi nomina, quemadmodum vulgi imperitia locum fecit modis loquendi, quibus Deo affectus tribuuntur.

---

*) *Marinus Mersennus*, monachus ordinis fratrum minimorum, nat. 1588., Cartesio amicissimus, scripsit: l'impiété des déistes et des plus subtils libertins decouverte et refutée, et: quaestiones celeberrimae in Genesin. Paris. 1623. fol., ubi p. 669—676. atheos suae aetatis refert. Mort. a. 1648.

Deus itaque pariter ad captum hominis sese accommodat, quando illas aeternas veritates et reliqua, quae necessario evenire debent, per formam mandati hominibus exponit. 4. Docetque, tam necesse esse, ea, quae legibus imperantur et hominum voluntati substrata esse putantur, evenire, quam necessaria est trianguli natura, atque ideo illa, quae praeceptis continentur, non magis ab hominis voluntate pendere, aut ex eorum fuga aut prosecutione aliquid boni aut mali hominibus procurari, quam precibus Dei voluntatem flecti, aut aeterna atque absoluta eius decreta mutari. Praeceptorum itaque atque decretorum eandem rationem esse, atque in hoc convenire, quod hominis imperitia atque ignorantia Deum moverit, ut eorum usus aliquis esset apud eos, qui perfectiores de Deo cogitationes formare non possunt, quique huiusmodi miseris praesidiis indigent ad excitandum in se virtutis studium et vitiorum odium. Et ideo videre licet, auctorem nullam mentionem in suo scripto facere usus precum, quemadmodum nec vitae, nec mortis, neque cuiusquam remunerationis aut poenae, quibus a iudice universi afficiendi sunt homines.

5. Idque facit congruenter suis principiis. Nam quis locus esse potest iudicio extremo? Aut quae exspectatio praemii aut poenae, quando fato omnia adscribuntur et inevitabili necessitate omnia a Deo emanare statuitur, vel potius, quando totum hoc universum Deum esse statuit? Nam vereor, ne noster auctor non admodum alienus sit ab illa sententia: saltem non longe discrepant, statuere, omnia necessario a Dei natura emanare, et universum ipsum Deum esse.

6. Ponit tamen summam voluptatem hominis in cultu virtutis, quae ipsa sibi praemium et theatrum amplissimorum esse dicit. Et ideo vult hominem recte rerum intelligentem debere virtuti operam dare, non propter praecepta et legem Dei aut spem praemii aut poenae metum, sed pulchritudine virtutis et mentis gaudio, quod homo in usu virtutis percipit, illectum.

7. Statuit itaque, Deum per prophetas et revelationem homines praemiorum spe et poenarum metu, quae duo semper legibus connexa sunt, per speciem tantum ad virtutem hortari, quia vulgarium hominum ingenium ita factum est tamque male informatum, ut non nisi argumentis a natura legum et a metu poenae et spe

praemii mutuatis ad virtutis exercitationem impelli possint: at homines rem ex vero aestimantes intelligere, huiusmodi argumentis nullam veritatem aut vim subesse.

8. Neque quicquam referre putat, quamvis recte hoc axiomate conficiatur, vates et doctores sacros, atque adeo Deum ipsum, per quorum os Deus hominibus est loquutus, usos esse argumentis per se, si eorum natura aestimatur, falsis. Palam enim et promiscue, quando usus venit, profitetur et inculcat, sacram scripturam non esse comparatam, ut veritatem et naturas rerum, quarum in ea fit mentio et quas in suum usum confert ad informandos homines ad virtutem, doceat; negatque vates ita rerum peritos fuisse, ut omnino a vulgi erroribus fuerint immunes in conficiendis argumentis et in rationibus excogitandis, quibus homines ad virtutem excitabant, quamvis natura virtutum et vitiorum moralium iis fuerit exploratissima.

9. Et ideo auctor praeterea docet, prophetas etiam tunc, quum eos, ad quos mittebantur, officii sui admonebant, aberratione iudicii non fuisse liberos, nec tamen ideo eorum sanctitatem et *αὐτοπιστίαν* imminutam; quamvis sermone et argumentis non veris, sed ad praeconceptas opiniones eorum, ad quos verba faciebant, accommodatis utebantur, iisque homines ad virtutes, de quibus nullus unquam ambigit et de quibus nulla est controversia inter homines, excitabant: quandoquidem finis missionis prophetae erat cultus virtutis in hominibus promovendus, non ullius veritatis doctrina. Et ideo existimat illum errorem et ignorantiam prophetae auditoribus, quos ad virtutem inflammabat, non fuisse noxiam, quia parum interesse putat, quibus argumentis excitemur ad virtutem, modo ea moralem virtutem, ad quam incendendam comparata sunt et a vate in medium prolata, non evertant; quia aliarum rerum veritatem mente perceptam nullum momentum habere putat ad pietatem, quando morum sanctitas re ipsa non continetur ea veritate, putatque veritatis atque etiam mysteriorum cognitionem eo plus aut minus necessariam esse, quanto plus aut minus ad pietatem conferunt.

10. Puto auctorem respicere ad axioma illud theologorum, qui distingunt inter sermonem vatis dogmatizantis et simpliciter aliquid enarrantis, quae distinctio, ni fallor, apud omnes

theologos recepta est, et cui doctrinae suum per errorem summum congruere putat.

11. Et ideo existimat, omnes eos pedibus in suam sententiam ituros, qui negant rationem et philosophiam esse Scripturae interpretem. Quum enim constet omnibus, in Scriptura de Deo infinita praedicari, quae Deo non conveniunt, sed accomodata sunt ad hominum captum, ut homines iis moveantur et virtutis studium in iis excitetur, statuendum esse putat, doctorem sacrum iis argumentis non veris voluisse homines erudire ad virtutem, aut cuivis sacram scripturam legenti eam libertatem concessam, ut ex principiis suae rationis iudicet de sensu et scopo doctoris sacri, quam sententiam auctor prorsus damnat et explodit una cum iis, qui cum theologo paradoxo docent, rationem Scripturae interpretem esse. Arbitratur enim, Scripturam iuxta sensum literalem intelligendam, neque hominibus concedendam libertatem interpretandi ex suo arbitrio et rationis sensu, quid prophetarum verbis intelligi debeat, ita ut ad suas rationes et cognitionem, quam de rebus sibi compararunt, examinent, quando prophetae proprie et quando figurate sunt loquuti. Sed de his in sequentibus dicendi locus erit.

12. Et ut redeam ad ea, a quibus nonnihil diverteram, auctor inhaerens suis principiis de fatali omnium rerum necessitate negat, ulla miracula fieri, quae legibus naturae adversentur; quia statuit, sicut supra monuimus, naturas rerum earumque ordinem non minus necessarium quid esse, quam sunt natura Dei aeternaeque veritates. Ideoque docet aeque non posse fieri, ut aliquid a naturae legibus deflectat, quam ut fieri non possit, ut in triangulo tres anguli non sint aequales duobus rectis.

13. Deum non posse efficere, ut pondus minus grave attollat magis grave, aut quod corpus motum duobus gradibus motus possit assequi corpus, quod quatuor gradibus motus movetur. Statuit itaque miracula communibus naturae legibus subiici, quas docet esse immutabiles aeque, ac ipsas naturas rerum, nempe quia naturae legibus ipsae naturae contineantur: neque admittit aliam Dei potentiam, quam ordinariam, quae iuxta naturae leges exseritur, et putat aliam fingi non posse, quia naturas rerum destrueret secumque ipsa pugnaret.

14. *Est itaque* ex auctoris mente *miraculum, quod inopinato, et cuius causam vulgus ignorat, evenit* *); quemadmodum idem vulgus precum viribus et singulari Dei directioni attribuit, quando post rite conceptas preces imminens aliquod malum propulsatum aut expetitum bonum sibi videtur obtinuisse, quum tamen ex auctoris sententia Deus iam ab aeterno absolute decreverit, ut ea evenirent, quae vulgus interventu et efficacia existimat evenisse: quum preces non sint causa decreti, sed decretum sit causa precum.

15. Totum illud de fato et rerum indomita necessitate, tam quoad naturas, quam quoad eventum rerum, quae quotidie contingunt, fundat in natura Dei, vel ut clarius loquar, in natura Dei voluntatis atque intellectus, quae quidem nomine diversa, sed in Deo re ipsa conveniunt. Statuit ideoque, Deum tam necessario hoc universum, et quicquid successive in eo evenit, voluisse, quam necessario hoc idem universum cognoscit. Si Deus autem necessario cognoscit hoc universum eiusque leges, ut et veritates aeternas iis legibus contentas, concludit Deum aliud universum non magis condere potuisse, quam naturas rerum evertere, et facere, ut bis ter sint septem. Quemadmodum itaque nos ab hoc universo eiusque legibus, secundum quas ortus et interitus rerum fiunt, non possimus aliquid diversum concipere, sed quicquid huiusmodi a nobis fingi possit, id ipsum se subvertere: sic docet naturam divini intellectus totiusque universi earumque legum, secundum quas natura procedit, ita comparatam esse, ut Deus non magis suo intellectu ullas res intelligere potuerit ab his, quae nunc sunt, diversas, quam fieri possit, ut res nunc a se ipsis sint diversae. 16. Conficit itaque, quod, quemadmodum Deus nunc ea efficere non potest, quae ipsa se subvertunt, ita Deum naturas ab his, quae nunc sunt, diversas nec fingere nec cognoscere posse, quia tam earum naturarum comprehensio et intellectio impossibilis est (quia repugnantia ponit ex sensu auctoris), quam nunc est impossibilis productio rerum ab iis, quae nunc sunt, diversarum; quia omnes illae naturae, si concipiantur ab his, quae nunc sunt, diversae, necessario etiam cum

(* Conf. tract. theol.-polit. cap. 6. §. 1.

iis, quae nunc sunt, essent pugnantes: quia quum naturae rerum hoc universo comprehensarum (ex auctoris sententia) sunt necessariae, non possunt illam necessitatem habere ex se, sed ex natura Dei, a qua necessario emanant. Non vult enim cum Cartesio, cuius tamen doctrinam videri vult adoptasse, omnium rerum naturas, quemadmodum a Dei natura et essentia sunt diversae, ita earum ideas libere in mente divina esse.

17. Hisce, de quibus iam est habitus sermo, auctor sibi munivit viam ad ea, quae in fine libri tradit et quo omnia, quae in praecedentibus capitibus docentur, collimant.*) Vult nempe mentem magistratus omniumque hominum informare hoc axiomate: ,,Magistratui competere ius constituendi cultus divini, qui publice in republica obtinere debeat; deinde magistratui fas esse, civibus suis permittere, ut de religione sentiant et loquantur, quemadmodum mens animusque iis dictat, eamque libertatem, etiam quantum ad actus cultus externi, eo usque subditis concedendam.''

18. Quoad studium virtutum moralium, sive ut pietas sarta tecta manere possit, quum de iis virtutibus nulla controversia esse possit, et reliquarum rerum cognitio et usus nullam virtutem moralem contineant, inde conficit, Deo ingratum esse non posse, qualiacumque sacra alioquin homines amplectantur. Loquitur autem auctor de iis sacris, quae virtutem moralem non constituunt, nec in eam impingunt, quaeque virtuti nec adversa sunt, neque ab ea aliena; sed quae homines suscipiunt atque profitentur tanquam adminicula virtutum verarum, ut ita Deo per studium earum virtutum accepti et grati esse possint, quia Deus non offenditur earum studio et exercitatione, quae indifferentes quum sunt, neque quidquam faciunt ad virtutes aut vitia; eas tamen homines ad usum pietatis referunt, iisque tanquam praesidiis ad virtutis cultum utuntur.

19. Auctor autem, ut hominum animos apparet ad haec paradoxa amplectenda, statuit primo, totum cultum a Deo institutum et Iudaeis, hoc est, civibus reipublicae Israëliticae, traditum, tantum ad id comparatum esse, ut feliciter in sua repu-

*) Con.f tract. theol.-polit. cap. 19. et 20.

blica aetatem agerent. Ceterum Iudaeos prae ceteris gentibus Deo caros et gratos non fuisse, idque Deum per prophetas Iudaeis passim fuisse testatum, quando iis exprobrabat ipsorum imperitiam et errorem, quod in cultu illo instituto et a Deo ipsis imperato sanctimoniam et pietatem collocarent, quum ea tantum ponenda erat in studio virtutum moralium, nempe in amore Dei et caritate proximi.

20. Et quum Deus omnium gentium animum informarit principiis et quasi seminibus virtutum, ita ut sua sponte sine ulla ferme institutione de discrimine boni et mali iudicent, inde conficit, Deum reliquas gentes non habuisse expertes earum rerum, quibus vera beatitudo parari potest; sed se omnibus hominibus aeque beneficum praebuisse.[1])

21. Imo ut in omnibus, quae ad assequendam veram felicicitatem aliqua ratione praesidio et usui esse possunt, gentes Iudaeis pares faciat, statuit gentes veris vatibus non caruisse, idque exemplis probare instituit. Imo insinuat, Deum per angelos bonos, quos ex consuetudine in vetere testamento usitata deos vocat[2]), imperio rexisse reliquas gentes; et ideo sacra reliquarum gentium Deo non displicuisse, quam diu per hominum superstitionem ita non corrumperentur, ut a vera sanctitate homines redderent alienos, neque eos impellerent ad ea perpetranda in religione, quae virtuti non congruunt. Deum autem vetuisse Iudaeis propter rationes singulares et isti populo proprias gentium deos colere, qui ex Dei instituto et procuratione aeque recte colebantur a gentibus, ac angeli, Iudaeorum reipublicae custodes constituti, a Iudaeis suo modo deorum numero habebantur et divinis ab iis afficiebantur honoribus.

22. Et quum auctor arbitretur in confesso esse, cultum externum per se Deo gratum non esse, parum referre existimat, quibus ceremoniis cultus ille externus expediatur, modo huiusmodi sit, qui ita Deo congruat, ut in mente hominum Dei reverentiam excitet, eosque ad virtutis studium moveat.

23. Deinde, quandoquidem totius religionis summam con-

1) Conf. tract. theol.-polit. cap. 3.

2) Vid. Ps. 97, 7. 9. cf. Hebr. 1, 6.

tineri putat cultu virtutis, omnisque mysteriorum cognitio supervacua, quae per se apta nata non est ad promovendam virtutem, illaque potior magisque necessaria habeatur, quae plus momenti ad homines ad virtutem erudiendos et inflammandos confert, conficit omnes illas sententias de Deo eiusque cultu, deque iis omnibus, quae ad religionem pertinent, probandas, aut saltem non reiiciendas, quae ex mente hominum illorum, qui illas fovent, verae sunt et comparatae, ut probitas vigeat floreatque. 24. Et ad illud dogma stabiliendum, ipsos prophetas citat suae sententiae auctores et testes, qui edocti Deum nihili pendere, quales homines de religione sensus habeant, sed illum cultum illasque omnes sententias Deo gratas esse, quae ex studio virtutum et reverentia numinis profectae sunt, sibi eo usque indulserunt, ut etiam talia argumenta, quibus homines ad virtutem incitarentur, protulerint, quae quidem in se vera non erant, sed ex opinione eorum, ad quos verba faciebant, talia aestimabantur, et apta nata erant ad calcar iis addendum, quo alacrius se ad virtutis studium accingerent. Ponit itaque Deum prophetis argumentorum selectu permisisse, ut ea adhiberent, quae temporibus et personarum rationibus essent accommodata, quaeque illi pro suo captu bona et efficacia putabant.

25. Et inde natum putat, quod divinorum doctorum alii aliis argumentis et saepe pugnantibus inter se usi sint: Paulum docuisse hominem non iustificari operibus, Iacobum hisce oppositum incalcasse. Videbat nempe Iacobus, ita existimat auctor, Christianos doctrinam de iustificatione per fidem aliorsum rapere, et ideo per fidem et opera iustificari hominem, multis probat.*) Intelligebat enim ex re Christianorum sui temporis non esse, illam doctrinam de fide, qua homines placide quiescebant in Dei misericordia et bonorum operum nullam habebant curam, ita inculcare, eoque modo proponere, ut fecerat Paulus, cui cum Iudaeis res erat, qui per errorem iustificationem suam ponebant in operibus legis a Mose ipsis specialiter traditae, et qua se supra gentes elatos et aditum ad beatitudinem sibi solum paratum putantes, salutis rationem per fidem, qua exaequabantur gentibus et nudi

*) Conf. tract. theol.-polit. cap. 11. §. 19.

ac vacui ab omnibus privilegiis constituebantur, reiiciebant. Quum itaque utraque propositio tam Pauli, quam Iacobi, pro diversis temporum ac personarum momentis et appendicibus egregie conferebat, ut homines attenderent animum ad pietatem, putat auctor prudentiae apostolicae fuisse, modo hanc modo illam adhibere.

26. Et haec est inter alias multas causa, quam ob rem auctor putat, admodum a veritate alienum esse, sacrum textum per rationem velle explicare, eamque interpretem Scripturae constituere, aut unum doctorem sacrum per alium interpretari, quum sint paris auctoritatis: verba eorum, quibus usi sunt, explicanda esse ex forma loquendi et sermonis proprietate istis doctoribus familiari; non autem esse attendendum in investigatione veri sensus Scripturae ad rei naturam, sed ad sensum literalem tantum.

27. Quum itaque ipse Christus et reliqui doctores divinitus missi suo exemplo et instituto praeierunt et ostenderunt, solummodo virtutum studio homines grassari ad felicitatem, reliqua nihil pensi habenda, inde auctor efficere vult, magistratui id tantum curae esse debere, ut iustitia et probitas in republica vigeat, in minima autem parte sui muneris ponere, expendere, quis cultus et quae doctrinae veritati potissimum congruant; sed curare debere, ne huiusmodi suscipiantur, quae virtuti obicem ponant, etiam ex eorum sententia, qui ea profitentur.

29. Magistratum itaque facile sine offensione numinis posse in sua republica tolerare diversa sacra. Ut autem id persuadeat, etiam hac via insistit. Ponit, rationem virtutum moralium, quatenus illi in societatibus usum habent et in actibus externis occupatae sunt, huiusmodi esse, ut nemo eas ex privato iudicio et arbitrio exercere debeat, sed earum virtutum cultum, exercitium et modificationem dependere ab auctoritate et imperio magistratus, tum quia actus externi virtutum mutuantur suam naturam a circumstantiis, quum etiam, quia hominis officium ad huiusmodi actiones externas patrandas aestimatur ex commodo aut incommodo, quod ex illis actibus proficiscitur; ita ut actus illi externi, si tempestive non exserantur, virtutum naturam exuant et illis oppositi virtutum numero censeri debeant. Auctor aliam rationem virtutum esse arbitratur, ut, quatenus intus in mente subsistunt,

illae semper naturam suam servant, neque a circumstantiarum mutabili statu pendent.

29. Nunquam alicui licet, propensum esse ad crudelitatem et saevitiam, non amantem proximi et veritatis. Sed possunt incidere tempora, quibus quidem animi propositum et enarratarum virtutum studium non quidem deponere liceat, sed se ab iis quoad actus externos aut temperare, aut etiam ea agere, quae quoad speciem externam cum his virtutibus pugnare putantur: et ita fiat, ut non sit amplius officium viri probi veritatem in aperto ponere et ore aut scripto cives illius veritatis participes facere, eamque cum iis communicare, si plus incommodi, quam commodi ex illa manifestatione in cives redundaturum putamus. Et quamvis singuli amore omnes homines complecti debeant, neque unquam liceat illi affectui nuntium mittere, evenit tamen saepius, ut quidam duriter a nobis sine vitio possint haberi, quando constat, ex clementia, qua erga eos uti paramus, magnum malum nobis oriturum. 30. Ita quidem omnes existimant, non omnes veritates, sive illae ad religionem, sive ad vitam civilem pertinent, omni tempore opportune proponi. Et qui docet rosas porcis non esse obiiciendas, si metus est eos saevituros in eos, qui ipsis eas porrigunt, is pariter non existimat viri boni officium esse, de quibusdam capitibus religionis plebem edocere, de quibus in medium prolatis et sparsis in plebem metus est, ne ita turbent rempublicam aut ecclesiam, ut inde civibus et sanctis plus noxae, quam boni creetur.

31 . Quum autem praeter alia etiam hoc societates civiles, a quibus imperium et auctoritas ferendarum legum seiungi non potest, introduxerint, quod singulorum arbitrio, quid hominibus in civile corpus coalescentibus usui esset, permitti non debuit, sed imperantibus concedi; inde auctor arguit, penes magistratum ius esse statuendi, qualia et quae dogmata in republica publice doceri debeant, et subditorum officium esse, ad professionem externam quod attinet, sese temperare a docendis dogmatibus et ab iis profitendis, de quibus publice silendum esse, magistratus legibus sanxit; quia Deus hoc non magis privatorum iudicio permisit, quam iisdem concessit contra sensus et decreta magistratus aut sententiam iudicum ea agere, quibus eluditur vis

legum, et frustrantur suo fine magistratus. [1]) 32. Existimat enim auctor, de huiusmodi rebus cultum externum eiusque professionem spectantibus homines pacisci posse, et actus cultus divini externos tam tuto committi magistratus iudicio, quam eidem conceditur ius et potestas aestimandi iniuriam civitati illatam, eandemque per vim vindicandi. Nam quemadmodum privatus non tenetur suum iudicium de illata iniuria civitati accommodare ad iudicium magistratus; sed suo sensu frui tamen possit, quamvis (si res ita ferat) teneatur ad magistratus sententiam exsecutioni mandandam etiam operam suam conferre: ita auctor arbitratur, privatorum in republica partes quidem esse, iudicare de veritate et falsitate, ut et de necessitate alicuius dogmatis, neque privatum legibus civitatis adstringi posse, ut idem de religione sentiat, quamvis ex iudicio magistratus pendeat, quae dogmata publice proponi debeant, et privatorum officium sit, sensus suos de religione a magistratus sententia dissentientes silentio premere, neque quicquam huiusmodi agere, quo leges de cultu a magistratu constitutae vim suam obtinere non possint.

33. At quia evenire potest, ut magistratus dissentiens a multis ex plebe in religionis capitibus quaedam publice doceri velit, quae a iudicio plebis aliena sunt, et magistratus tamen existimat honoris divini interesse, palam in sua republica talium dogmatum professionem fieri; vidit auctor, superesse illam difficultatem, qua civibus propter iudicium magistratus diversum a plebis iudicio creari posset damnum maximum. Ideo ad praecedentem rationem, etiam hanc alteram addit auctor, quae simul et magistratus atque subditorum animum tranquillet et libertatem in religione sartam tectam conservet. [2]) Nempe magistratum non debere vereri Dei iram, quamvis prava suo iudicio sacra in sua republica fieri sinat, modo illa non pugnent cum virtutibus moralibus easque non evertant. 34. Cuius sententiae ratio te fugere non potest, quum in superioribus satis fuse eam tradidi. Nempe statuit auctor, Deum susque deque habere, nec cura tangi, quales opiniones homines in religione foveant et animo probent atque

1) Conf. tract. theol.-pol. cap. 19.

2) Vid. tract. theol.-pol. cap. 20.

tueantur, et qualia publice sacra curent, quum haec omnia censeri debeant ex numero rerum cum virtute et vitio nullam affinitatem habentium; quamvis cuiusvis officium sit, ita rationes suas instituere, ut ea dogmata eumque cultum habeat, quibus putat se maximos in virtutis studio progressus facere posse.

35. Habes hic, vir ornatissime, per compendium tibi traditam summam doctrinae theologi politici, quae meo iudicio omnem cultum et religionem tollit atque funditus subvertit, clam atheismum introducit, aut talem Deum fingit, cuius numinis reverentia non est quod homines tangantur, quia ipse fato subiicitur, neque ullus gubernationi aut providentiae divinae locus relinquitur, omnisque poenarum atque praemiorum distributio tollitur. Hoc saltem ex auctoris scripto videre in promptu est, eius ratione et argumentis infringi totius sacrae scripturae auctoritatem, et dicis causa apud auctorem eius tantum mentionem fieri; quemadmodum ex eius positionibus consequitur, Alcoranum etiam Dei verbo exaequandum. Neque auctori superest vel unum argumentum, quo probet Mahometem non fuisse prophetam verum, quia Turcae etiam ex prophetae sui praescripto virtutes morales, de quibus inter gentes lis non est, colunt; et secundum auctoris doctrinam Deo infrequens non est etiam gentibus, quibus oracula Iudaeis et Christianis tradita non est impertitus, aliis revelationibus in gyrum rationis et obedientiae ducere.

36. Arbitror itaque me non magnopere a vero aberrasse, neque auctori a me iniuriam fieri, si denuntiem eum tectis et fucatis argumentis merum atheismum docere.

EPISTOLA XLIX.

Arg. Spinoza de epistola ad I. O. missa respondet omnesque criminationes refutat. (Hagae Com. a. 1671.)

Doctissimo atque ornatissimo viro I. O.

B. d. S.

Doctissime vir,

Miraris sine dubio, quod te tam diu exspectare feci; sed ego vix animum inducere possum, ut ad libellum illius viri, quem

mihi communicare voluisti, respondeam, nec ulla alia de causa iam hoc facio, quam quia promisi. Verum ut meo etiam animo, quoad eius fieri potest, morem geram, quam paucis potero, me dissolvam et breviter ostendam, quam ille sinistre meam mentem interpretatus sit, quod an ex malitia vel ex ignorantia fecerit, haud facile dixerim. Sed ad rem.

2. Primo ait, *parum interesse, scire cuius gentis ego sim, aut quod vitae institutum sequar.* Quod sane si novisset, non tam facile sibi persuasisset, me atheismum docere. Solent enim athei honores et divitias supra modum quaerere, quas ego semper contempsi, ut omnes, qui me norunt, sciunt. Deinde ut ad id, quod vult, viam sterneret, ait, *me non stupidi ingenii esse,* ut facilius scilicet persuadere possit, me callide et versute maloque animo pro pessima deistarum causa verba fecisse. Quod satis ostendit, illum meas rationes non intellexisse. Nam quis tam callido ingenio tamque astuto esse potest, ut simulato animo tot tamque validas rationes pro re, quam falsam aestimat, dare possit? Quem, inquam, posthac putabit ex vero animo scripsisse, si tam ficta, quam vera solide demonstrari posse credit? Sed nec hoc iam miror. Sic enim olim Cartesius a Voëtio [1]), et sic passim optimi quique traducuntur.

3. Pergit deinde: *Ut superstitiosi culpam vitaret, omnem mihi videtur exuisse religionem.* Quid ille per religionem quidque per superstitionem intelligat, nescio. An, quaeso, ille omnem religionem exuit, qui Deum summum bonum agnoscendum statuit, eundemque libero animo ut talem amandum? et quod in hoc solo nostra summa felicitas, summaque libertas consistit? porro quod praemium virtutis sit ipsa virtus, stultitiae autem et impotentiae supplicium sit ipsa stultitia? et denique quod unusquisque proximum suum amare debet et mandatis summae potestatis obedire? 4. Atque haec non tantum expresse dixi, sed firmissimis insuper rationibus demonstravi. [2]) Verum videre puto, quo in luto hic homo haereat. Nihil scilicet in ipsa

1) *Gisbert. Voëtius* nat. 1589, inde ab a. 1634. Lugduni Batav. prof. theol., mort. a. 1676., vehementissimus Cartesii et Ioh. Coccеii fuit adversarius.

2) Vid. tract. theol.-polit. cap. 4. et 13.

virtute et intellectu reperit, quod ipsum delectet, et mallet ex impulsu suorum affectuum vivere, nisi hoc unum obstaret, quod poenam timet. A malis igitur actionibus, ut servus, invitus et fluctuante animo abstinet et divina mandata exsequitur, et pro hoc servitio muneribus ipso divino amore longe suavioribus a Deo honorari exspectat, scilicet eo magis, quo magis bonum, quod agit, adversatur et invitus facit. Atque hinc fit, ut omnes, qui hoc metu non retinentur, effrenatos vivere omnemque religionem exuere credat. Sed haec mitto, et ad eius deductionem, qua ostendere vult, *me tectis et fucatis argumentis atheismum docere*, transeo.

5. Fundamentum ipsius ratiocinii est hoc, quod putat, me Dei libertatem tollere, eumque fato subiicere. Quod sane falsum est. Nam ego eodem modo statui, omnia inevitabili necessitate ex Dei natura sequi, ac omnes statuunt, ex Dei natura sequi, quod se ipsum intelligit: quod sane nemo negat ex divina natura necessario sequi, et tamen nemo concipit, quod Deus fato aliquo coactus, sed quod omnino libere, tametsi necessario, se ipsum intelligat. Atque hic nihil reperio, quod ab unoquoque non possit percipi, et si haec nihilo minus ex malo animo dicta esse credit, quid ergo de suo Cartesio sentit, qui statuit nihil a nobis fieri, quod a Deo antea non fuerit praeordinatum, imo nos singulis momentis a Deo quasi de novo creati, et nihilo minus nos ex nostri arbitrii libertate agere? Quod profecto ipso Cartesio fatente comprehendere nemo potest.

6. Porro haec inevitabilis rerum necessitas neque leges divinas neque humanas tollit. Nam documenta moralia, sive formam legis ab ipso Deo accipiant, sive non, divina tamen sunt et salutaria, et si bonum, quod ex virtute et amore divino sequitur, a Deo tanquam iudice accipiamus, vel quod ex necessitate divinae naturae emanet, non propterea magis aut minus optabile erit, ut nec contra mala, quae ex malis operibus sequuntur, ideo, quia necessario ex iisdem sequuntur, minus sunt timenda; et denique sive ea, quae agimus necessario vel libere agamus, spe tamen aut metu ducimur. Quare falso asserit, *me statuere praeceptis atque mandatis nullum relinqui locum*, vel, ut postea pergit, *quod nulla exspectatio praemii aut poenae est*, *quando fato omnia ad-*

scribuntur, et inevitabili necessitate omnia a Deo emanare statuitur.

7. Nec hic iam quaero, cur idem sit, vel non multum discrepent, statuere omnia necessario a Dei natura emanare et universum Deum esse; sed velim ut notes ea, quae non minus odiose subiungit. Nempe *me velle, hominem debere virtuti operam dare non propter praecepta et legem Dei aut spem praemii aut poenae metum, sed* etc. Quod sane in meo tractatu nullibi reperies; sed contra cap. IV. expresse dixi, legis divinae (quae menti nostrae divinitus inscripta est, ut cap. II. dixi) summam eiusque summum praeceptum esse, Deum ut summum bonum amare; nempe non ex metu alicuius supplicii (nam amor ex metu oriri nequit), nec prae amore alterius rei, qua delectari cupimus; nam tum non tam ipsum Deum, quam id, quod cupimus, amaremus. Atque hanc ipsam legem Deum prophetis revelasse in eodem capite ostendi, et sive istam legem Dei iuris formam ab ipso Deo accepisse statuam, sive quod ipsam concipiam ut reliqua Dei decreta, quae aeternam necessitatem et veritatem involvunt, manebit nihilo minus Dei decretum et salutare documentum, et sive Deum amem libere, sive ex necessitate Dei decreti, Deum tamen amabo et salvus ero. Quare affirmare hic iam possem, istum hominem ex illorum genere esse, de quibus in fine meae praefationis dixi, me malle, ut meum librum prorsus negligerent, quam eundem perverse, ut omnia solent, interpretando molesti sint, et dum sibi nihil prosunt, aliis obsint.

8. Et quamvis haec sufficere putem ad id quod volebam ostendendum, pauca adhuc tamen notare operae pretium duxi; nempe ipsum falso putare, me ad axioma illud theologorum respicere, qui distinguunt inter sermonem vatis dogmatizantis et simpliciter aliquid narrantis. Nam si per hoc axioma illud intelligit, quod cap. XV. cuiusdam R. Iehudae Alpakhar esse dixi; qua ratione putare potui, meum eidem congruere, quum ipsum in eodem capite tanquam falsum reiecerim? Si autem aliud putat, fateor me illud adhuc ignorare, adeoque ad id minime respicere potui.

9. Porro non etiam video, cur dicit, me existimare omnes eos pedibus in meam sententiam ituros, qui negant rationem et philo-

sophiam esse Scripturae interpretem, quum ego tam horum, quam Maimonidae sententiam refutaverim.

10. Longum nimis foret omnia eius recensere, quibus ostendit, se non omnino sedato animo iudicium de me fecisse. Quare ad eius conclusionem transeo, ubi ait, *mihi nullum superesse argumentum, quo probem Mahometem non fuisse prophetam verum.* Quod quidem ipse ex meis sententiis conatur ostendere, quum tamen ex iisdem clare sequatur eundem impostorem fuisse; quandoquidem libertatem illam, quam religio catholica lumine naturali et prophetico revelata concedit, quamque omnino concedi debere ostendi, ipse prorsus adimit. Et quamvis hoc non esset, an, quaeso, teneor ego ostendere prophetam aliquem falsum esse? Prophetae sane contra tenebantur ostendere, se veros esse. Quod si regerat Mahometem legem etiam divinam docuisse, suaeque legationis certa signa dedisse, ut reliqui prophetae fecerunt, nihil causae profecto erit, cur neget, eundem verum fuisse prophetam.

11. Quod autem ad ipsos Turcas et reliquas gentes attinet. Si Deum cultu iustitiae et caritate erga proximum adorent, eosdem spiritum Christi habere credo et salvos esse, quicquid de Mahomete et oraculis ex ignorantia persuasum habeant.

12. En vides, amice, virum istum longe a vero aberrasse et nihilo minus concedo, ipsum nullam mihi, sed maxime sibi iniuriam facere, quando pronuntiare non erubescit, *me tectis et fucatis argumentis atheismum docere.*

13. Ceterum non puto, te hic aliquid reperturum, quod in hunc virum inclementius dictum iudicare possis. Attamen si quid simile offendas, id quaeso vel ut deleas, vel, prout tibi videbitur, corrigas. Animus non est eum, quisquis tandem sit, irritare et labore meo mihi inimicos parare; et quia hoc saepe similibus disputationibus fit, ideo vix a me impetrare potui, ut responderem, nec impetrare potuissem, nisi promisissem. Vale, et tuae prudentiae hanc epistolam committo, meque, qui sum etc.

EPISTOLA L. *(Versio.)*

Arg. De discrimine inter Spinozae et Hobbesii politicam, de unitate Dei, de figurae notione, de libro professoris Ultraiectini in tractatum theol.-politicum.

Viro humanissimo atque prudentissimo ******

B. d. S.

Humanissime vir,

Quantum ad politicam spectat, discrimen inter me et Hobbesium[1]), de quo interrogas, in hoc consistit, quod ego naturale ius semper sartum tectum conservo, quodque supremo magistratui in qualibet urbe non plus in subditos iuris, quam iuxta mensuram potestatis, qua subditum superat, competere statuo, quod in statu naturali semper locum habet.

2. Porro, quod demonstrationem attinet, quam ego in appendice geometricarum in Cartesii principia demonstrationum stabilio[2]), nempe Deum non nisi valde improprie unum vel unicum dici posse; respondeo, rem solummodo existentiae, non vero essentiae respectu unam vel unicam dici. Res enim sub numeris, nisi postquam ad commune genus redactae fuerunt, non concipimus. Qui verbi gratia sestertium et imperialem manu tenet, de numero binario non cogitabit, nisi hunc sestertium et imperialem uno eodemque, nempe nummorum vel monetarum nomine vocare queat. Nam tunc se duos nummos vel monetas habere, potest affirmare; quoniam non modo sestertium, sed etiam imperialem nummi vel monetae nomine insignit. 3. Hinc ergo clare patet, nullam rem unam aut unicam nominari, nisi postquam alia res concepta fuit, quae (ut dictum est) cum ea convenit. Quoniam vero Dei existentia ipsius sit essentia, deque eius essentia universalem non possimus formare ideam, certum est, eum, qui Deum unum vel unicum nuncupat, nullam de Deo veram habere ideam, vel improprie de eo loqui.

4. Quantum ad hoc, quod figura negatio, non vero aliquid positivum est; manifestum est, integram materiam indefinite consi-

---

1) Respicit *Thom. Hobbesii* (nat. a. 1588., mort. a. 1679.) libros: „de cive" et „de corpore politico."

2) Vid. cogit. metaph. I. cap. 6. §. 2.

deratam nullam posse habere figuram, figuramque in finitis ac determinatis corporibus locum tantum obtinere. Qui enim se figuram percipere ait, nil aliud eo indicat, quam se rem determinatam, et quo pacto ea sit determinata, concipere. Haec ergo determinatio ad rem iuxta suum esse non pertinet; sed e contra est eius non-esse. Quia ergo figura non aliud quam determinatio, et determinatio negatio est, non poterit, ut dictum, aliud quid quam negatio esse.

5., Librum, quem Ultraiectinus professor in meum scripsit, quique post obitum eius luci expositus est[1]), e fenestra bibliopolae pendentem vidi, et ex paucis, quae tum temporibus in eo legeram, eum lectu, multo minus responsione indignum iudicabam. Relinquebam ergo librum eiusque auctorem. Mente subridens volvebam, ignarissimos quosque passim audacissimos et ad scribendum paratissimos esse. Mihi **** merces suas eodem modo, ac propolae, venum exponere videntur, qui semper, quod vilius est, primo loco ostendunt. Aiunt, diabolum esse vaferrimum; mihi vero eorum genius longe hunc vafritie superare videtur. Vale.

Hagae Comitis d. 2. Iunii 1674.

EPISTOLA LI.

ARG. Leibnitius Spinozae mittit libellum de optica editum eiusque cupit cognoscere iudicium. De Franc. Lanae et Ioh. Oltii libris.

Illustri et clarissimo viro B. d. S.

GOTTFRIDUS LEIBNITIUS.

ILLVSTRIS ET CLARISSIME VIR,

Inter ceteras laudes tuas, quas fama publicavit, etiam insignem rei opticae peritiam esse intelligo. Quae res efficit, ut qualemcumque conatum meum ad te destinare voluerim, quo meliorem in hoc studiorum genere censorem non temere reperero. Schedulam hanc, quam mitto, ac *notitiam opticae promotae* inscripsi[2]), ideo publicavi, ut commodius possem communicare cum amicis

---

1) Est *Regneri a Mansvelt* adversus anonymum theologico-politicum liber singularis. Opus posthumum. Amstelod. 1674. 4.

2) Prodiit Francof. 1671. 4., in Leibnitii Opp. tom. III. p. 14. sq. ed. Dutens.

aut curiosis. Audio et amplissimum ****** in eodem genere florere, nec dubito tibi cognitissimum esse.[1]) Unde si huius quoque iudicium et favorem mihi impetraveris, beneficium mirifice auxeris. Schedula ipsa, quid rei sit, satis explicat.

2. Credo ad manus tuas pervenisse *prodromum Francisci Lanae*[2]) soc. Iesu Italice scriptum, ubi dioptrica quoque nonnulla insignia proponit. Sed et *Ioh. Oltius*, Helvetius, iuvenis in his rebus pereruditus, publicavit *cogitationes physico-mechanicas de visione;* in quibus partim machinam quandam poliendis omnis generis vitris simplicem admodum et universalem pollicetur, partim ait, se reperisse modum quendam colligendi omnes radios ab omnibus obiecti punctis venientes in totidem alia puncta respondentia, sed tantum in certa distantia figuraque obiecti.

3. Ceterum id, quod a me propositum est, huc redit, non ut omnium punctorum radii recolligantur (id enim in qualibet obiecti distantia aut figura, quantum hactenus cognitum sit, impossibile est), sed ut aeque colligantur radii punctorum extra axim opticum, ac in axe optico; ac proinde aperturae vitrorum, salva distincta visione, possint fieri quantaecumque. Sed haec acutissimo iudicio tuo stabunt. Vale faveque,

Francofurti d. 5. Octobr. stylo
novo 1671.

amplissime vir,
cultori sedulo
GOTTFRIDO LEIBNITIO,
I. U. D. et consiliario Mogunt.

---

1) Significatur *Ysbrandus Diemerbroeckius*, nat. a. 1609., professor medic. Ultraiectinus, Cartesianus, mort. a. 1674.

2) *Franciscus Lana*, vir ordinis Iesuitarum ingeniosissimus, nat. a. 1631. Bresciae, prof. literarum human., philos. et mathem. universit. Rom., scripsit: „Prodromo promesso all' arte maestra", cuius interpretatio „Prodromus seu specimina novarum inventionum artis magistrae." Mort. a. 1687.

EPISTOLA LII.

Arg. Spinoza se non satis Leibnitii novam sententiam intellexisse respondet eiusque explicationem optat.

Eruditissimo nobilissimoque viro Gottfr. Guil. Leibnitio
Iuris utr. doctori et consiliario Moguntino

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

Eruditissime nobilissimeque domine,

Schedulam, quam mihi dignatus es mittere, legi, magnasque pro eiusdem communicatione habeo gratias. Doleo, quod mentem tuam, quam tamen credo te satis clare explicuisse, non satis assequi potuerim, videlicet, an aliam credis esse causam, cur in vitrorum apertura parci esse debemus, quam quia radii, qui ex uno puncto veniunt, non in alio accurate puncto, sed in spatiolo, quod punctum mechanicum appellare solemus, congregentur, quod spatiolum pro ratione aperturae maius aut minus est. 2. Deinde rogo, num lentes illae, quas pandochas vocas, hoc vitium corrigant, ut scilicet punctum mechanicum sive spatiolum, in quo radii, qui ex eodem puncto veniunt, post refractionem congregantur, idem ratione magnitudinis semper maneat, sive apertura magna sit sive parva. Nam si haec praestant, earum aperturam ad libitum augere licebit, et consequenter omnibus aliis figuris mihi cognitis longe praestantiores erunt; alias nihil video, cur easdem supra communes lentes tantopere commendas. 3. Lentes enim circulares eundem ubique habent axem, adeoque quando illas adhibemus, omnia obiecti puncta, tanquam in axe optico posita, sunt consideranda: et quamvis omnia obiecti puncta non in eadem sint distantia, tamen differentia, quae inde oritur, sensibilis esse non potest, quando obiecta admodum remota sunt, quia tum radii, qui ex uno puncto veniunt, tanquam paralleli considerati, ingrederentur vitrum. Hoc tamen credo lentes tuas iuvare posse, quando plurima obiecta uno obtutu comprehendere volumus (ut fit, quando lentes circulares conversas admodum

magnas adhibemus), ut omnia scilicet distinctius repraesententur. Verum iudicium de his omnibus suspendere malo, donec mentem tuam clarius explices, quod ut facias, enixe rogo. Domino * * * * * ut iubes, alterum exemplar misi. Respondit, sibi impraesentiarum tempus non esse id examinandi; se tamen post unam aut alteram hebdomadam vacaturum sperat.

4. Prodromum Francisci Lanae necdum vidi, ut nec etiam Joh. Oltii cogitationes physico-mechanicas, et, quod magis doleo, nondum hypothesis tua physica ad manus meas pervenit, nec hic Hagae Comitis venalis exstat. Munus igitur, quod mihi tam liberaliter promittis, acceptissimum mihi erit, et si qua alia re tibi inservire potero, semper me invenies paratissimum.*) Precor itaque ut ad haec pauca mihi respondere non graveris.

Hagae Comitis d. 9. Nov. 1671.

Vir amplissime,

ex asse tuus

B. D. SPINOZA.

P. S. Dom. Diemerbruckius hic non habitat. Cogor itaque hanc tabellioni ordinario tradere. Non dubito, quin hic Hagae Comitis aliquem qui epistolas nostras curare velit noveris, quem ego novisse velim, ut epistolae commodius et securius curari possent. Si tractatus theologico-politicus ad tuas manus nondum pervenerit, unum exemplar, nisi molestum erit, mittam. Vale.

---

*) Verba sequentia et P. S. omissa erant in opp. posthumis. Addidi ea ex autographo, quod *Chr. Th. de Murr* contulit in biblioth. regia Hannover. Conf. *eiusdem* B. de Sp. adnotat. ad tract. theol.-pol. Hag. Com. 1802. p. 26. sq.

EPISTOLA LIII.

ARG. Fabritius iussu ac nomine electoris Palatini Spinozae munus professoris philosophiae in academia Heidelbergensi offert cum amplissima philosophandi libertate.

Philosopho acutissimo ac celeberrimo B. d. S.

I. LUDOVICUS FABRITIUS.

CELEBERRIME VIR,

In mandatis mihi dedit serenissimus elector Palatinus*), dominus meus clementissimus, ut ad te, mihi quidem hucusque ignotum, serenissimo vero principi commendatissimum scriberem, ac rogarem, an in illustri sua academia ordinariam philosophiae professionem suscipere animus esset. Stipendium exsolvetur annuum, quo ordinarii professores hodie fruuntur. Non alibi invenias principem faventiorem eximiis ingeniis, inter quae te aestimat. 2. Philosophandi libertatem habebis amplissimam, qua te ad publice stabilitam religionem conturbandam non abusurum credit. Ego sapientissimi principis mandato non potui non obsecundare. Quapropter te rogo quam impensissime, ut quam primum mihi respondeas, tuamque ad me responsionem vel serenissimi electoris residenti Hagae Comitis D. Grotio, vel D°. Gilles van der Hek ad me in fasciculo literarum, quae in aulam transmitti solent, curandam tradas, vel alia denique commoditate, quae opportunissima videbitur, utaris. Hoc unum addo, te, si huc venias, vitam philosopho dignam cum voluptate transacturum, nisi praeter spem et opinionem nostram alia omnia accidant. His vale et salve,

Heidelb. d. 16. Febr. 1673.

vir clarissime,

a nominis tui studiosissimo

I. LVDOVICO FABRITIO,

acad. Heidelb. professore et electoris Palatini consiliario.

---

*) Est *Carolus Ludovicus*, Friderici V. infelicis filius, mortuo patre elector Palatinus ab a. 1632. usque ad a. 1680.

EPISTOLA LIV.

Arg. Spinoza principi clementissimo gratias agit, sed quum nunquam publice docere desideraverit et propter alias quasdam causas, ut hac de re magis deliberare liceat modeste rogat.

Amplissimo nobilissimoque viro D. I. Ludovico Fabritio acad. Heidelbergensis professori et electoris Palatini consiliario

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

Amplissime vir,

Si unquam mihi desiderium fuisset alicuius facultatis professionem suscipiendi, hanc solam optare potuissem, quae mihi a serenissimo electore Palatino per te offertur, praesertim ob libertatem philosophandi, quam princeps clementissimus concedere dignatur, ut iam taceam, quod dudum desideraverim sub imperio principis, cuius sapientiam omnes admirantur, vivere. Sed quoniam nunquam publice docere animus fuit, induci non possum, ut praeclaram hanc occasionem amplectar, tametsi rem diu mecum agitaverim. 2. Nam cogito primo, me a promovenda philosophia cessare, si instituendae iuventuti vacare velim. Cogito deinde, me nescire, quibus limitibus libertas ista philosophandi intercludi debeat, ne videar publice stabilitam religionem perturbare velle: quippe schismata non tam ex ardenti religionis studio oriuntur, quam ex vario hominum affectu vel contradicendi studio, quo omnia, etsi recte dicta sint, depravare et damnare solent. Atque haec quum iam expertus sim, dum vitam privatam et solitariam ago, multo magis timenda erunt, postquam ad hunc dignitatis gradum adscendero. 3. Vides itaque, vir amplissime, me non spe melioris fortunae haerere, sed prae tranquillitatis amore, quam aliqua ratione me obtinere posse credo, modo a publicis lectionibus abstineam. Quapropter te enixissime rogo, ut serenissimum electorem ores, ut mihi hac de re amplius deliberare liceat, deinde ut favorem clementissimi principis cultori devotissimo conciliare pergas, quo magis tibi devincias,

Hagae Comitis d. 30. Martii 1673.

amplissime nobilissimeque domine,

tuum ex asse

B. D. S.

EPISTOLA LV. *(Versio.)*

ARG. Anonymus Spinozae de apparitionibus, spectris et lemuribus sententiam vult cognoscere.

Acutissimo philosopho B. d. S.

* * * * * * *

CLARISSIME VIR,

Causa, cur hanc tibi scribam, est, quod tuam de apparitionibus et spectris vel lemuribus sententiam scire desiderem, et si dentur, quid de illis tibi videatur, et quam diu illorum duret vita; eo quod alii ea immortalia, alii vero mortalia esse opinantur. In hac mea dubitatione, an nimirum ea dari concedas, ulterius non pergam. Certum interim est, veteres eorum existentiam credidisse. Theologi ac philosophi hodierni eiusmodi creaturas existere hactenus credunt, licet in eo, quaenam illorum sit essentia, non concordent. Quidam ex tenuissima et subtilissima constare materia, alii ea spiritualia affirmant. 2. Verum (ut iam dicere coepi) multum ab invicem dissentimus, quia, an largiaris ea existere, dubius sum; quamvis, uti nec te fugit, tot exempla et historiae in omni antiquitate inveniantur, ut revera ea vel negare, vel in dubium vocare, difficile foret. Certum est, nempe quod, si fatearis ea existere, non tamen credas, quaedam eorum esse animas demortuorum, ut Romanae fidei defensores volunt. Hic finiam tuumque exspectabo responsum. Nihil de bello, nihil de rumoribus dicam, eo quod in ea nostra aetas incidit tempora etc. Vale.

D. 14. Septemb. 1674.

EPISTOLA LVI. *(Versio.)*

ARG. Respondet spectra quid sint se ignorare, neque veterum neque recentiorum auctoritatem valere quidquam. (Hagae m. Sept. 1674.)

Amplissimo prudentissimoque viro *******

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

AMPLISSIME VIR,

Tua, quam heri accepi, mihi fuit acceptissima, tam quod aliqoud de te nuntium audire desiderabam, qaum quod te mei peni-

tus non oblitum esse video. Quamvis forte alii malum esse omen putarent, vel lemures causam ad me scribendi fuisse, ego tamen e contra maius quid in eo noto; res non tantum veras, sed et nugas atque imaginationes mihi usui esse posse perpendo.

2. Verum hoc, an nimirum spectra, phantasmata ac imaginationes sint, seponamus; quia nempe non tantum ea negare, verum etiam de iis dubitare, adeo rarum tibi videtur, quam ei, qui tot historiis, quas hodierni et antiqui narrant, convictus est. Magna aestimatio ac honor, in quo te habui semper et adhuc habeo, ut contradicam, multo minus ut tibi blandiar, non patitur. Medium, quod servabo, est, ut ex tot, quas de spectris legisti historias, unam vel alteram eligere placeat, de qua minimum dubitare licet, quaeque clarissime spectra existere demonstrat. 3. Nam, ut verum fatear, nunquam fide dignum legi auctorem, qui ea dari clare ostenderet. Et hactenus quid sint ignoro, nemoque mihi unquam id potuit indicare. Certum tamen est, quod de re, quam tam clare monstrat experientia, debemus scire quid sit; alioquin difficillime ex aliqua historia spectra dari colligimus. Colligitur quidem aliquid esse, quod tamen nemo scit, quid sit. Si philosophi, quae ignoramus, spectra nominare volunt, ea haud negabo, quia res infinitae sunt, quae me latent.

4. Denique, vir amplissime, antequam me hac in materia ulterius explicem: dic quaeso mihi, quaenam res haec spectra vel spiritus sint. Suntne infantes, stulti vel insani: quia quae de iis auribus hausi, potius insipientibus, quam sapientibus conveniunt, quaeque, ut ea in meliorem interpretemur partem, rebus puerilibus vel stultorum delectamentis similiora sunt? Antequam finio, hoc unum tibi proponam, illud scilicet desiderium, quod plerumque homines habent, res, non ut revera sunt, sed ut eas desiderant, narrandi, facilius ex narrationibus de lemuribus spectrisque ac ex aliis cognosci. 5. Huius rei praecipua, ut credo, ratio est, quod, quia eiusmodi historiae non alios habent testes, nisi earum narratores, harum inventor pro lubitu circumstantias, quae ei commodissimae videntur, vel addere vel demere potest, nec timet, ut sibi quisquam contra dicat; speciatim vero eas fingit, ut metum, quem de somniis et phantasmatis concepit, iustificet, vel etiam ut audaciam, fidem et opinionem suam stabiliat.

Praeter has alias adinveni rationes, quae me ad dubitandum, si non de ipsis historiis, saltem de narratis circumstantiis permovent, quaeque quam maxime ad conclusionem, quam ex illis historiis deducere conamur, faciunt. Hic desinam, usque dum intellexero, quaenam eae sint historiae, quibus ita convictus es, ut tibi de iis dubitare absurdum videatur etc.

EPISTOLA LVII. *(Versio.)*

Arg. Idem anonymus diversa argumenta et testimonia profert ad spectrorum existentiam demonstrandam.

Acutissimo philosopho B. d. S.

* * * * * * *

Responsio ad praecedentem.

Acutissime vir,

Non aliud, quam ad me dedisti responsum, nimirum ab amico aliamque fovente sententiam exspectabam. Posterius non curo; nam amicos in rebus indifferentibus dissentire semper salva licitum fuit amicitia.

2. Exigis, ut tibi, antequam tuam promas sententiam, quaenam haec spectra spiritusve sint, dicam, an sint infantes, stulti vel insani etc., et addis, quicquid de iis audiveris, potius ab insanientibus, quam sanis profectum fuisse. Verum est proverbium, quod videlicet praeoccupata opinio veritatis indagationem impedit.

3. Credo igitur his de causis spectra dari: primo quia ad universi pulchritudinem ac perfectionem, ut sint, pertinet; secundo quia verisimile est creatorem ea creasse, quia sibi, quam corporeae creaturae, similiora sunt; tertio quia sicuti corpus sine anima, ita etiam anima sine corpore existit; quarto denique quia in supremo aëre, loco vel spatio nullum obscurum corpus esse, quin suos obtineat habitatores, existimo; et per consequens, immensurabile, quod inter nos astraque est, spatium, non vacuum, sed spiritibus habitatoribus repletum esse. Forte summi et remotissimi veri spiritus, infimi vero in infimo aëre creaturae sunt substantiae subtilissimae et tenuissimae, insuperque invisibiles.

Opinor igitur omnis generis, sed fortassis nullos feminini dari spiritus.

4. Hoc ratiocinium eos, qui mundum fortuito creatum esse temere credunt, nullatenus convincet. Quotidiana insuper, his missis rationibus, spectra dari ostendit experientia, quorum multae tam novae, quam antiquae historiae etiamnum exstant. Videantur horum historiae apud Plutarchum in libro ,,de viris illustribus" aliisque eius operibus, apud Suetonium in vitis Caesarum, nec non apud Wierum [1]) et Lavaterum [2]) in libris de spectris, qui de hac materia prolixe egerunt et ex omnis generis scriptoribus eas congesserunt. 5. Cardanus, ob eruditionem suam celeberrimus [3]), etiam de iis in libris *de subtilitate*, *varietate* et *de vita sua* loquitur, ubi ea sibi, cognatis amicisque apparuisse experientia ostendit. Melanthon, vir prudens et veritatis amans, et alii non pauci de suis testantur experientiis. Consul quidam, vir doctus et sapiens, quique adhuc in vivis est, aliquando mihi narravit, de nocte ita audiri opus in matris suae officina cerevisiaria perfici, quemadmodum illud de die, quando cerevisia coquebatur, absolvebatur; quin hoc saepius factum esse testabatur. Idem mihi saepiuscule contigit, quod nunquam memoria excidet; adeo ut his experimentis dictisque rationibus spectra dari victus sim.

6. Quantum ad spiritus malos, qui miseros homines in hac et post hanc vitam torquent, nec non magiam attinet, ego harum rerum historias fabulas esse existimo. In tractatibus, qui de spiritibus agunt, circumstantiarum copiam invenies. Poteris, praeter allegatos, si placet, Plinium Secundum libro septimo in epistola ad Suram [4]), ut et Suetonium in vita Iulii Caesaris capite trigesimo secundo, Valerium Maximum capite octavo libri primi

---

1) *Joh. Wierus* nat. a. 1515., mort. a. 1588. scripsit: ,,de praestigiis et incantationibus," ,,de lamiis," ,,liber apologeticus de pseudomonarchia daemonum." Exstant in eiusdem Opp. omnibus. Amstel. 1660. 4.

2) *Ludov. Lavater* nat. Tiguri a. 1527., mort. a. 1586. ministerii Tigurini antistes. Conf. §. 8.

3) *Geronimo Cardano*, philosophus, medicus et mathematicus clarissimus (nat. a. 1501. Ticini, mort. a. 1575.), se daemonem familiarem, a quo admoneretur, habuisse gloriatus est.

4) Plin. epist. 7, 27.

sectione septima et octava, et Alexandrum ab Alexandro [1]) in opere dierum genialium consulere: hos enim penes te esse libros mihi persuadeo. 7. Non loquor de monachis et clericis, qui tot animarum ac malorum spirituum apparitiones et visiones, totque, ut sic loquar potius, spectrorum fabulas referunt, ut prae copia taedio afficiant lectorem. Thyraeus Iesuita in libro „de spirituum apparationibus" talia quoque tractat. [2]) Illi autem lucri solummodo causa, utque melius esse purgatorium probent, haec tractant, quae ipsis minera, unde tantam auri ac argenti vim effodiunt, exsistit. Id vero in memoratis aliisque modernis scriptoribus nullum obtinet locum, qui sine partium studio maiorem propterea merentur fidem.

8. Responsionis vice ad tuam epistolam, ubi de stultis et amentibus verba facis, hic conclusionem eruditi Lavateri, qua librum suum primum de spectris aut lemuribus his verbis finit, pono: *Qui tot unanimes tam hodiernos, quam veteres negare audet testes, fide mihi indignus censetur. Quemadmodum enim levitatis signum est iis omnibus, qui se quaedam vidisse spectra affirmant, protinus credere; ita e contrario tot fide dignis historicis, patribus aliisque magna praeditis auctoritate temere et impudenter contradicere insignis esset impudentia.*

D. 21. Septemb. 1674.

---

1) *Alexander ab Alexandro* nat. Neapoli a. 1461., monachus ordinis S. Basilii, mort. Romae a. 1523. Eius liber „dies geniales" denuo prodiit Lugd. Batav. a. 1673. 2 vol. 8.

2) *Petr. Thyraeus* prof. Virceburg. mort. a. 1601. scripsit: de daemoniacis, de apparitionibus prodigiosis spirituum et hominum tractatus duo, al.

EPISTOLA LVIII. *(Versio.)*

Arg. Quaestio de mundi creatione necessaria. Anonymi argumenta et scriptorum testimonia refutat. (Hagae a. 1674.)

Amplissimo prudentissimoque viro *******

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

Amplissime vir,

Ego eo, quod in epistola tua die 21. praeteriti mensis dicis, nixus, scilicet amicos in re indifferenti salva amicitia dissentire posse, clare dicam, quid de rationibus et historiis sentiam, ex quibus *omnis generis, sed nullos forte feminini generis dari lemures* concludis. Causa, cur citius non responderim, est quod ii libri, quos citas, ad manum non sunt, nec praeter Plinium et Suetonium ullos reperi. Sed hi duo labore alios inquirendi me sublevabunt, quia mihi persuadeo, eos omnes eodem modo delirare, et historias rerum non vulgarium, quae homines attonitos reddunt atque in admirationem rapiunt, amare. Fateor, me non parum non historias, quae narrantur, sed eos, qui eas scribunt, obstupuisse. Miror, viros ingenio et iudicio praeditos facundiam suam insumere, et ea, ut nobis eiusmodi nugas persuadeant, abuti.

2. Auctores vero missos faciamus et rem ipsam aggrediamur. Primo etenim ratiocinium meum circa conclusionem tuam paulisper versabitur. Videamus, an ego, qui nego, spectra aut spiritus dari, eo minus istos scriptores, qui de hoc negotio scripserunt, intelligam; an tu, qui ea existere statuis, hos scriptores non pluris, quam merentur, facias. Quod ab una parte spiritus dari masculini generis in dubium non voces, ab altera vero parte, an ii feminini generis sint, dubites, phantasiae, quam dubitationi similius videtur. Nam si haec tua esset opinio, magis ea cum vulgi imaginatione, qui Deum masculini, non vero feminini generis esse statuit, convenire videretur. 3. Miror eos, qui spectra nuda conspexere, oculos in genitalia non coniecisse, forte prae timore vel prae ignorantia huius discriminis. Regeres: hoc est ridere, non autem ratiocinari; et hinc video, tuas rationes tam validas tamque

bene fundatas tibi videri, ut iis nemo (tuo saltem iudicio) contradicere queat, nisi perverse aliquis, mundum fortuito factum esse, putaret. Hoc ipsum, antequam praecedentes tuas examino rationes, me urget, ut breviter meam de hac positione opinionem, *an mundus fortuito sit creatus*, proponam. 4. Respondeo vero, quod, sicuti certum est *fortuitum* et *necessarium* duo esse contraria, ita manifestum etiam est, eum, qui mundum necessarium divinae naturae effectum affirmat, omnino etiam mundum casu factum esse negare: illum autem, qui affirmat Deum potuisse creationem mundi omittere, confirmare, licet aliis verbis, eundem casu factum fuisse; quoniam a voluntate, quae nulla esse poterat, processit. Quia vero haec opinio haecque sententia penitus absurda est, vulgo unanimiter, Dei voluntatem aeternam ac nunquam indifferentem fuisse, concedunt: et propterea necessario quoque debent largiri (nota bene), mundum naturae divinae necessarium esse effectum. 5. Vocent hoc voluntatem, intellectum vel quocumque lubet nomine, eo tamen tandem devenient, quod unam eandemque rem diversis nominibus exprimen. Si enim eos roges, an divina voluntas ab humana non differat, respondent, priorem non nisi nomen cum posteriore commune habere: praeterquam quod plerumque Dei voluntatem, intellectum, essentiam aut naturam unam eandemque rem esse concedunt; sicuti et ego, ne divinam naturam cum humana confundam, Deo humana attributa, nempe voluntatem, intellectum, attentionem, auditum etc. non adsigno. Dico igitur, ut iam modo dixi, *mundum divinae naturae necessarium effectum*, *eumque fortuito non esse factum.*

6. Hoc sufficere arbitror, ut tibi persuadeam, eorum opinionem, qui dicunt (si qui tamen tales dantur), mundum fortuito factum esse, meae omnino contrariari, et hac nixus hypothesi ad earum rationum inquisitionem, ex quibus spectra omnis generis existere concludis, pergo. Quod in genere de iis dicere valeo, est, eas magis coniecturas, quam rationes videri, meque difficillime credere, te eas pro rationibus demonstrativis habere. Verum videamus, sive coniecturae sive rationes sunt, an eas pro fundatis assumere liceat.

7. Prima tua ratio est, quod ad pulchritudinem ac universi

perfectionem ea dari pertinet. Pulchritudo, amplissime vir, non tam obiecti, quod conspicitur, est qualitas, quam in eo, qui conspicit, effectus. Si nostri oculi essent vel longiores vel breviores, aut nostrum aliter se haberet temperamentum, ea, quae nunc pulchra, deformia, ea vero, quae nunc deformia, pulchra nobis apparerent. Pulcherrima manus per microscopium conspecta terribilis apparebit. Quaedam procul visa pulchra, et e propinquo conspecta deformia sunt; adeo ut res in se spectatae, vel ad Deum relatae, nec pulchrae nec deformes sint. 8. Is ergo, qui ait, Deum mundum, ut pulcher esset, creasse, horum alterutrum necessario statuere debet; nempe vel Deum mundum ad appetitum et hominum oculos, vel appetitum et hominum oculos ad mundum condidisse. Iam vero sive prius, sive posterius statuamus, cur Deus spectra et spiritus creare debuerit, ut alterutrum horum consequeretur, non video. Perfectio atque imperfectio sunt denominationes, quae non multum a denominationibus pulchritudinis et deformitatis differunt. 9. Ego igitur, ne nimis sim prolixus, solummodo interrogo: quid magis ad ornatum mundi perfectionem faciat, an quod spectra, an quod multiplicia dentur monstra, ut Centauri, Hydrae, Harpyiae, Satyri, Gryphes, Argi et plures huiusmodi nugae? Certe mundus bene exornatus fuisset, si Deus eum pro libitu nostrae phantasiae iisque rebus, quae facile quivis sibi imaginatur et somniat, nemo vero unquam intelligere potis est, ornasset et concinnasset!

10. Secunda ratio est, quod quia spiritus magis, quam aliae corporeae creaturae, Dei imaginem exprimunt, verosimile quos que sit, Deum eos creasse. Profecto me hactenus nescire, in quo spiritus magis, quam aliae creaturae Deum exprimant, fateor. Hoc scio, inter finitum et infinitum nullam esse proportionem; adeo ut discrimen inter maximam et praestantissimam creaturam atque inter Deum non aliud sit discrimen, quam quod inter Deum ac minimam creaturam est. Hoc ergo nihil ad rem facit. Si tam claram de spectris, quam de triangulo vel circulo haberem ideam, nullatenus dubitarem statuere, ea a Deo creata fuisse: verum enim vero, quandoquidem idea, quam de iis habeo, omnino cum ideis convenit, quas de Harpyiis, Gryphis, Hydris etc. in mea deprehendo imaginatione, ea non aliter, quam ut somnia, con-

siderare possum, quae a Deo tantopere, quam ens et non ens discrepant.

11. Tertia ratio (quae est, quod, quemadmodum corpus sine anima, etiam anima sine corpore debeat esse) aeque mihi absurda videtur. Dic, quaeso, mihi, an non etiam sit verisimile, memoriam, auditum, visum etc. sine corporibus dari, eo quod corpora sine memoria, auditu, visu etc. inveniuntur, vel globum sine circulo, quia circulus sine globo existit?

12. Quarta et ultima ratio eadem est cum prima, ad cuius responsionem me refero. Hic loci tantum notabo, me, quinam illi supremi et infimi sint, quos in materia infinita concipis, nescire, nisi terram universi centrum esse sentias. Si enim sol vel Saturnus universi sit centrum, sol vel Saturnus, non autem terra infima erit. Hoc ergo et quod restat praetermittens concludo, quod hae hisque similes rationes neminem convincent, spectra vel lemures omnis generis dari, quam eos, qui aures intellectui occludentes se a superstitione seduci patiuntur; quae adeo rectae rationi infesta est, ut potius, quo philosophorum aestimationem minuat, vetulis fidem habeat.

13. Quantum ad historias attinet, iam in prima mea epistola dixi, me eas non omnino, sed inde deductam conclusionem negare. Huic accedit, quod eas non adeo fide dignas habeam, ut de multis circumstantiis non dubitem, quas saepius addunt, magis ut ornent, quam ut historiae veritatem, vel id, quod inde volunt concludere, aptius efficiant. Speraveram, ut ex tot historiis saltem unam alteramve proferres, de qua minime dubitare liceret, quaeque clarissime spectra vel lemures existere ostenderet. 14. Quod memoratus consul inde, quod in matris suae officina cerevisiaria spectra ita de nocte laborare audivit, vult concludere ea existere, quemadmodum de die audire assuetus erat, risu dignum mihi videtur. Similiter etiam nimis longum videretur, hic loci omnes, quae de his ineptiis conscriptae sunt, historias examinare. 15. Ut ergo brevis sim, me ad Iulium Caesarem refero, qui teste Suetonio haec ridebat, et tamen felix erat, iuxta id, quod Suetonius de hoc principe in vita eius capite 59. narrat. Et ad eum modum omnes, qui mortalium imaginationem et pathematum effectus perpendunt, talia ridere debent; quicquid etiam Lavaterus

aliique, qui cum eo hoc in negotio somniarunt, in contrarium producant.

EPISTOLA LIX. *(Versio.)*

ARG. Scriptor adversus Spinozae dicta argumentatur et ad philosophorum testimonia provocat.

Acutissimo philosopho B. d. S.

* * * * * * *

Responsio ad praecedentem.

ACUTISSIME VIR,

Ad tuas opiniones serius respondeo, eo quod exiguus morbus me studiorum et meditationum oblectamento orbavit et ad te scribere impedivit. Nunc, Deo gratiam habeo, in integrum restitutus sum. In respondendo tuae epistolae vestigia premam, atque tuas in eos, qui de spectris scripserunt, exclamationes transiliam.

2. Dico igitur, me existimare, nulla feminini generis esse spectra, quia eorum generationem infitior. Quod talis sint figurae et compositionis, quia id ad me non pertinet, omitto. Aliquid fortuito factum dicitur, quando praeter auctoris scopum producitur. Ubi terram ad vineam plantandum vel puteum ad sepulcrum faciendum fodimus et thesaurum invenimus, de quo nunquam cogitavimus, id casu fieri dicitur. Nunquam is, qui ex libero suo arbitrio ita operatur, ut possit operari, vel non, casu operari, siquidem operatur, dicitur. Hoc enim pacto omnes humanae operationes casu fierent, quod absurdum esset. Necessarium et liberum, non vero necessarium et fortuitum contraria sunt. Licet vero Dei voluntas sit aeterna, non tamen sequitur mundum esse aeternum, eo quod Deus ab aeterno, ut mundum crearet statuto tempore, definire potuit.

3. Negas porro, Dei voluntatem unquam indifferentem fuisse, quod ego infitior; nec adeo accurate ad hoc, ut tu putas, attendere est necesse. Neque omnes dicunt, Dei voluntatem necessariam esse. Hoc enim necessitatem involvit; quia is, qui alicui tribuit voluntatem, per id intelligit, eum pro sua voluntate posse operari, vel non. Si vero ei adscribimus necessitatem, necessario debet operari.

4. Denique ais, te in Deo nulla humana concedere attributa, ne divinam cum humana confunderes naturam. Quod hactenus probo; neque enim qua ratione Deus operetur, nec qua ratione velit, intelligat, perpendat, videat, audiat, percipimus etc. Verum enim vero, si has operationes summasque nostras de Deo contemplationes pernegas, affirmasque, eas non esse eminenter et metaphysice in Deo; tuum Deum, aut quid per hanc vocem *Deus* intelligas, ignoro. Quod non percipitur, haud negandum est. 5. Mens, quae spiritus et incorporea est, non nisi cum subtilissimis corporibus, nempe humoribus, operari potest. Et quaenam inter corpus mentemque est proportio? Qua ratione mens cum corporibus operatur? Sine his enim illa quiescit, et illis turbatis mens contrarium, quam quod debebat, operatur. Mihi, qui hoc fiat, monstra. Non poteris, ut nec ego. Videmus tamen et sentimus, mentem operari, quod verum manet, licet, qua ratione haec fiat operatio, non percipiamus. 6. Similiter licet, quomodo Deus operatur, non capiamus eique humana nolimus adsignare opera; non tamen de ipso negandum, ea eminenter et incomprehensibiliter cum nostris concordare, uti velle, intelligere, intellectu, non vero oculis aut auribus videre ac audire; ad eum modum, quo ventus atque aër regiones montesque sine manibus aliisve instrumentis destruere, nec non evertere potest; quod tamen hominibus absque manibus machinisque est impossibile. Si necessitatem Deo tribuis, eumque voluntate aut libera electione privas, dubitari posset, numne eum, qui ens infinite perfectum est, instar monstri depingas et exhibeas. Ut tuum attingas scopum, aliis ad iaciendum tuum fundamentum opus erit rationibus; quia, meo iudicio, in allatis nihil soliditatis reperitur, et, si eas probes, aliae adhuc supersunt, quae forte tuarum pondus aequabunt. Sed his missis pergamus.

7. Postulas ad probandum, spiritus in mundo esse, demonstrativas probationes, quae valde paucae in mundo sunt, nullaeque praeter mathematicas adeo certae, ac quidem optamus, inveniuntur; quippe probabilibus, ut et verosimilibus coniecturis sumus contenti. Si rationes, quibus res probantur, essent demonstrationes, non nisi stulti et pervicaces invenirentur, qui eis contradicerent. Verum, dilecte amice, non adeo sumus beati.

In mundo minus accurati sumus, aliquatenus coniecturam facimus et in ratiociniis defectu demonstrationum probabile assumimus. 8. Hoc ipsum ex omnibus tam divinis, quam humanis scientiis controversiarum et disputationum plenis patet, quarum multitudo in causa est, quod tot diversae apud quosvis inveniuntur sententiae. Hac de causa olim, ut nosti, philosophi sceptici dicti, qui de omnibus dubitabant, fuerunt. Hi pro et contra disputabant, ut probabile tantum verarum rationum defectu consequerentur, et ex iis unusquisque, quod probabilius videbatur, credebat. Luna directe infra solem est posita; et ideo sol in quodam terrae loco obscurabitur; et si sol non obscuretur, dum dies est, directe infra eum luna non est posita. Haec est probatio demonstrativa, a causa ad effectum et ab affectu ad causam. Eiusmodi aliquot, sed valde paucae dantur, quae a nullo, si eas modo percipiat, contradici possunt.

9. Quantum ad pulchritudinem, sunt quaedam, quorum partes respectu aliarum proportionales et melius, quam aliae, sunt compositae; et Deus intellectui et iudicio hominis convenientiam et harmoniam cum eo, quod proportionatum est, non vero cum eo, in quo nulla est proportio, attribuit: ut in sonis consonantibus et dissonantibus, in quibus auditus consonantiam et dissonantiam bene distinguere novit, quia illa delectationem, haec vero molestiam adfert. Rei perfectio est etiam pulchra, quatenus nihil ei deest. Huius multa exstant exempla, quae, ne prolixior sim, omitto. 10. Mundum intueamur tantummodo, cui nomen totius vel universi tribuitur. Si hoc verum est, uti revera est, rebus incorporeis non depravatur minuiturve. Quae de Centauris, Hydris, Harpyiis etc. dicis, hic nullum habent locum. Loquimur enim de universalissimis rerum generibus deque primis eorundem gradibus, quae sub se varias et innumerabiles comprehendunt species; scilicet de aeterno et temporali, causa et effectu, finito et infinito, animato ac inanimato, substantia et accidenti vel modo, corporali et spirituali etc. 11. Dico spiritus Deo, quia etiam spiritus est, esse similes. Tam claram de spiritibus, quam de triangulo postulas ideam, quod impossibile est. Dic mihi, obsecro, quam de Deo habeas ideam, et an ea intellectui tuo adeo sit clara, ac idea trianguli! Scio te non habere, dixique, nos

tam beatos non esse, ut res probationibus demonstrativis percipiamus, et plerumque probabile in hoc mundo praevalere. Affirmo nihilo minus, quod sicuti corpus sine memoria etc., ita etiam memoria etc. sine corpore; quodque sicuti circulus sine globo, sic etiam globus sine circulo existit. 12. Sed hoc est ab universalissimis generibus ad particulares species descendere, de quibus hoc ratiocinium non intelligitur. Dico, quod sol sit mundi centrum, quodque stellae fixae longius a terra distent, quam Saturnus, et hic longius, quam Iupiter, hicque longius, quam Mars; adeo ut in indefinito aëre quaedam remotiora a nobis et quaedam propinquiora sint, quae nos altiora vel inferiora nominamus.

13. Ii, qui dari spiritus defendunt, philosophos extra fidem non collocant, sed quidem, qui eos negant; quia omnes philosophi tam antiqui, quam moderni se convictos, spiritus dari, arbitrantur. Plutarchus huius rei testis est in tractatibus de philosophorum sententiis et de Socratis genio. Testantur quoque omnes Stoici, Pythagorici, Platonici, Empedocles, Maximus Tyrius, Apuleius aliique. Ex modernis nemo spectra negat. 14. Reiice ergo tot sapientes oculatos et auritos testes, tot philosophos, tot historicos talia narrantes; affirma eos omnes cum vulgo stultos ac insanos esse: licet tuae responsiones non persuadeant, sed quidem absurdae sint et passim scopum nostrae controversiae non attingant, neque tu ullam quidem probationem, quae tuam confirmet sententiam, proferas. Caesar cum Cicerone et Catone non ridet spectra, sed omina et praesagia; et tamen si eo die, quo interibat, Spurinam non illusisset, ipsius hostes tot vulneribus eum non confodissent.*) Sed haec hac vice sufficiant etc.

*) Conf. Sueton. Iul. Caes. c. 81.

EPISTOLA LX. *(Versio.)*

Arg. Tertio Spinoza ad anonymi quaestiones et argumenta respondet. (Hagae a. 1674.)

Amplissimo prudentissimoque viro *******

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

Amplissime vir,

Ad tuam respondere heri mihi traditam, propero; eo quod, si longiores necto moras, cogar responsionem diutius, quam quidem vellem, differre. Tua me turbasset valetudo, nisi te melius habere intellexissem; et spero, te iam omnino convaluisse.

2. Quam difficulter duo, qui diversa sequuntur principia, in materia a multis aliis dependente invicem possint convenire et idem sentire, ex hac quaestione sola, licet nulla id demonstraret ratio, pateret. Dic mihi, quaeso, an aliquos philosophos videris aut legeris, qui in ea fuerunt sententia, mundum casu factum esse, nempe eo sensu, quo tu intelligis, Deum scilicet in creando mundo scopum sibi praefixum habuisse, et tamen eum, quem decreverat, transgressum esse. Nescio, tale quid unquam in ullius hominis cogitationem incidisse. 3. Similiter me latet, quibus rationibus, ut credam *fortuitum et necessarium* non esse contraria, mihi persuadere conaris. Quam primum animadverto, tres trianguli angulos duobus rectis necessario aequales esse, nego quoque id casu fieri. Similiter, quam primum adverto, calorem necessarium ignis esse effectum, nego quoque id casu accidere. 4. Quod *necessarium ac liberum* duo contraria sunt, non minus absurdum et rationi repugnans videtur. Nam nemo negare potest, Deum se ipsum et cetera omnia libere cognoscere; et tamen cuncti communi suffragio concedunt, Deum se ipsum necessario cognoscere. Quare mihi nullam inter coactionem vel vim et necessitatem differentiam constituere videris. Quod homo vult vivere, amare etc., non est coactum opus, sed tamen necessarium, et multo magis, quod Deus vult esse, cognoscere ac operari. 5. Si praeter dicta animo volvis, indifferentiam non nisi ignorantiam vel dubitationem esse, atque voluntatem semper constantem et in

omnibus determinatam virtutem necessariamque intellectus esse proprietatem, videbis mea verba penitus cum veritate concordare. Si affirmamus, Deum potuisse rem non velle, et non potuisse eam non intelligere, Deo diversas attribuimus libertates, alteram necessariam, alteram indifferentem; et consequenter Dei voluntatem ab essentia sua suoque intellectu diversam concipiemus, et hoc pacto in aliam ac aliam incidemus absurditatem.

6. Attentio, quam in praecedenti mea exegeram, non tibi visa est necessaria; et hoc fuit in causa, quod cogitationes tuas in praecipuum non defixeris, illudque, quod quam maxime ad rem faciebat, neglexeris.

7. Porro, ubi dicis, si in Deo actum vivendi, audiendi, attendendi, volendi etc., eosque in eo esse eminenter nego, quod te tum lateat, qualem habeam Deum: hinc suspicor te credere, non maiorem esse perfectionem, quam quae memoratis attributis explicari potest. Haec non miror; quia credo, quod triangulum, siquidem loquendi haberet facultatem, eodem modo diceret, Deum eminenter triangularem esse, et circulus, divinam naturam eminenti ratione circularem esse. Et hac ratione quilibet sua attributa Deo adscriberet, similemque se Deo redderet, reliquumque ei deforme videretur.

8. Epistolae parvitas et temporis angustia non sinunt, ut meam de divina natura sententiam quaestionesque a te propositas enucleem; praeterquam quod difficultates obiicere non sit proferre rationes. Nos in mundo multa ex coniectura facere verum est; sed nos nostras ex coniectura habere meditationes est falsum. In communi vita verisimillimum, in speculationibus vero veritatem cogimur sequi. Homo siti et fame periret, si, antequam perfectam obtinuisset demonstrationem, cibum ac potum sibi profuturum, edere aut bibere nollet. Id autem in contemplatione locum non habet. E contra cavendum nobis est, quicquam tanquam verum admittere, quod solummodo verisimile est. Ubi enim unam admisimus falsitatem, infinitae sequuntur.

9. Porro hinc, quod divinae et humanae scientiae multis litibus et controversiis repletae sunt, nequit concludi, ea omnia, quae in iis tractantur, incerta esse; quoniam plurimi fuerunt, qui tanto contradicendi studio tenebantur, ut etiam demonstra-

tiones geometricas irriserint. Sextus Empiricus aliique sceptici, quos citas, dicunt falsum esse, quod totum sua parte maius est, et sic de ceteris iudicant axiomatibus.

10. Ut vero, praetermisso ac concesso, nos demonstrationum defectu verisimilitudinibus debere esse contentos, dico, demonstrationem verosimilem talem esse debere, ut, licet de ea dubitare possimus, contradicere tamen nequeamus; quia id, cui potest contradici, non vero, sed falso simile est. Si exempli gratia dico, Petrum in vivis esse, quia eum heri sanum conspexi, vero quidem id simile est, quatenus mihi nemo contradicere potest; si autem alius dicit, se heri vidisse, eum deliquium animi passum fuisse, seque credere, Petrum inde diem obiisse supremum, hic, ut mea verba falsa videantur, efficit. Tuam coniecturam de spectris et lemuribus falsam et ne verisimilem quidem videri, tam clare ostendi, ut in responso tuo nihil animadversione dignum inveniam.

11. Ad quaestionem tuam, an de Deo tam claram, quam de triangulo habeam ideam, respondeo affirmando. Si me vero interroges, utrum tam claram de Deo, quam de triangulo habeam imaginem, respondebo negando. Deum enim non imaginari, sed quidem intelligere possumus. Hic quoque notandum est, quod non dico, me Deum omnino cognoscere; sed me quaedam eius attributa, non autem omnia, neque maximam intelligere partem, et certum est, plurimorum ignorantiam, quorundam eorum habere notitiam, non impedire. Quum Euclidis elementa addiscerem, primo tres trianguli angulos duobus rectis aequari intelligebam; hancque trianguli proprietatem clare percipiebam, licet multarum aliarum ignarus essem.

12. Quod ad spectra vel lemures, hactenus nullam intelligibilem de iis auribus hausi proprietatem; sed quidem de phantasiis, quas nemo capere potest. Quum dicis spectra vel lemures hic inferius (stylum tuum sequor, licet ignorem, materiam hic inferius, quam superius minoris esse pretii) ex tenuissima, rarissima et subtilissima constare substantia, videris de aranearum telis, aëre vel vaporibus loqui. Dicere eos esse invisibiles, tantum mihi valet, ac si diceres, quid non sint, non vero quid sint: nisi forte velis indicare, quod pro lubitu se iam visibiles, iam invisi-

biles reddunt, quodque imaginatio in his, sicut et in aliis impossibilibus inveniet difficultatem.

13. Non multum apud me auctoritas Platonis, Aristotelis ac Socratis valet. Miratus fuissem, si Epicurum, Democritum, Lucretium vel aliquem ex atomistis atomorumque defensoribus protulisses. Non enim mirandum est eos, qui qualitates occultas, species intentionales, formas substantiales ac mille alias nugas commenti sunt, spectra et lemures excogitasse et vetulis credidisse, ut Democriti auctoritatem elevarent, cuius bonae famae tantopere inviderunt, ut omnes eius libros, quos tanta cum laude ediderat, combusserint. Si iis fidem adhibere animus est, quas rationes habes ad miracula divae virginis et omnium sanctorum negandum, quae a tot celeberrimis philosophis, theologis ac historicis conscripta sunt, ut horum vel centum, illorum vero vix unum producere queam? Denique, amplissime vir, longius quam volebam, processi; nec te diutius iis rebus, quas (scio) non concedes, molestias creare volo, quia alia longe a meis diversa sequeris principia etc.

EPISTOLA LXI.

Arg De diversitate sententiarum philosophorum. Cartesius et Spinoza diversi de libero arbitrio.

Praestantissimo acutissimoque philosopho B. d. S.

* * * * * * *

Praestantissime vir,

Miror saltem, quod eo ipso, quo demonstrent philosophi, aliquid falsum esse, eadem ratione ostendant eius veritatem. Certitudinem enim intellectus in *suae methodi initio* Cartesius omnibus aequalem esse putat; in *meditationibus* autem demonstrat. Idem illi probant, qui putant se aliquid certi demonstrare posse hac ratione, ut pro indubitato a singulis hominibus accipiatur.

2. Sed his missis experientiam provoco, et ut ad haec accurate attendas, submisse rogo. Sic enim deprehendetur, si ex duobus unus aliquid affirmet, alter vero neget, et ita, ut sibi eius sint conscii, loquantur, quod, licet verbis contrarii videantur,

attamen perpensis eorum conceptibus ambo (unusquisque pro suo conceptu) vera dicant. Quod quidem refero, quum immensae sit in vita communi utilitatis, et possent hoc unico observato innumerae controversiae et inde sequentes contentiones praecaveri; quamvis veritas haec in conceptu non semper absolute vera sit, sed positis tantum iis, quae in intellectu supponuntur ut vera. 3. Quae regula etiam adeo est universalis, ut apud omnes homines, ne dementibus quidem ac dormientibus exceptis, reperiatur. Quicquid enim hi dicunt, se videre (licet nobis non ita appareat) aut vidisse, certissimum est, haec revera ita se habere. 4. Quod etiam in casu proposito, *de libero* nempe *arbitrio*, clarissime conspicitur. Uterque enim tam qui pro, quam qui contra disputat, verum mihi dicere videtur, prout nimirum quilibet libertatem concipit. Liberum enim dicit Cartesius, quod a nulla causa cogitur; et tu e contra, quod a nulla causa determinatur ad aliquid. Fateor itaque tecum, nos in omnibus rebus a certa causa ad aliquid determinari, et sic nullum nos habere liberum arbitrium. Sed contra quoque puto cum Cartesio in certis rebus (quod statim aperiam) nos nullatenus cogi, atque ita habere liberum arbitrium. Exemplum formabo a praesenti.

5. Triplex autem est status quaestionis: *primo* an in res, quae extra nos sunt, absolute aliquam habeamus potestatem? Quod negatur. Exempli gratia, quod hanc nunc exaro epistolam, non est absolute in mea potestate, quandoquidem certe prius scripsissem, ni vel absentia vel amicorum praesentia impeditus fuissem. *Secundo*, an nos in motus corporis nostri, qui sequuntur, voluntate eos ad id determinante, absolute habeamus potestatem? Respondeo limitando, si nimirum sano corpore vivamus. Si enim valeo, semper me ad scribendum applicare vel non applicare possum. 6. *Tertio*, an, quando mihi meum rationis exercitium usurpare licet, eo liberrime, hoc est, absolute uti possim? Ad quod respondeo affirmative. Quis enim mihi negaret, nisi contradicendo propriae conscientiae, quod non possum in meis cogitationibus cogitare, me velle scribere aut non scribere. Et quoad operationem quoque, quia hoc externae causae permittunt (quod secundum concernit casum), quod equidem tam scribendi, quam non scribendi facultatem habeam: fateor quidem tecum, dari

causas, quae me ad id determinant, quod iam scribo, quia scilicet primo mihi scripsisti, eademque opera postulavisti, ut prima occasione rescriberem et, quia impraesentiarum datur occasio, eam non libenter amitterem. 7. Pro certo etiam affirmo, teste conscientia, cum Cartesio, istiusmodi res me propterea non cogere, meque revera (quod negatu videtur impossibile) id nihilo minus omittere posse, non obstantibus his rationibus. Si quoque cogeremur a rebus externis, cui possibile est habitum virtutis acquirere? Imo hoc posito omnis malitia excusabilis esset. Sed quot modis non fit, ut, si a rebus externis ad aliquid determinemur, obfirmato tamen ac constanti ei resistamus animo?

8. Ut itaque superioris regulae clariorem dem explicationem. Ambo equidem verum dicitis proprium iuxta conceptum. Si autem absolutam veritatem spectemus, haec tantum competit sententiae Cartesii. Supponis enim in conceptu, ut certum, libertatis essentiam in eo consistere, quod a nulla re determinamur. Hoc sic posito utrumque verum erit. Verum tamen quum essentia cuiuslibet rei in eo consistat, sine quo ne quidem concipi possit, et clare sane concipiatur libertas, licet ab externis causis in nostris actionibus ad aliquid determinemur, sive licet semper causae sint, quae incitamento nobis sunt, ut actiones nostras tali modo dirigamus, quum tamen id plane non efficiant; verum nullatenus, posito quod cogamur. Vide praeterea Cartesii epist. tom. I. ep. 8. et 9., item tom. II. ep. 2. in. Sed haec sufficiant. Rogo, ut ad has difficultates respondeas etc.

D. 8. Octob. 1674.

EPISTOLA LXII.

Arg. Argute et sagaciter de libertate exponit. (Hagae m. Oct. 1674.)

Viro doctissimo atque expertissimo *******

B. d. S.

Responsio ad praecedentem.

Expertissime domine,

Misit mihi amicus noster I. R. *) literas, quas ad me dignatus es scribere, una cum iudicio tui amici de mea et Cartesii *de libero*

*) *Ioh. Rieuwerts* bibliopola Amstelodamensis procul dubio significatur.

arbitrio sententia, quae mihi gratissima fuerunt. Et quamvis in praesentia, praeterquam quod valetudinem non satis firmam habeam, aliis rebus admodum distrahar, tamen vel singularis tua humanitas, vel, quod ego praecipuum puto, veritatis studium, quo teneris, me cogit, ut tuo desiderio pro mei ingenii tenuitate satisfaciam. Etenim quid tuus amicus velit, antequam experientiam provocat et accuratam attentionem petit, nescio. Quod deinde addit: *si quando inter duos alter de re quapiam quid affirmat, alter autem neget etc.*, verum est, si intelligit illos duos, quamvis iisdem utantur vocabulis, de rebus tamen diversis cogitare, cuius rei exempla aliquot amico I. R. olim misi, cui iam scribo, ut tibi eadem communicet.

2. Transeo igitur ad illam libertatis definitionem, quam meam esse ait; sed nescio, unde illam sumpserit. Ego eam *rem liberam* esse dico, quae ex sola suae naturae necessitate existit et agit, *coactam* autem, quae ab alio determinatur ad existendum et operandum certa ac determinata ratione. Ex. gr. Deus, tametsi necessario, libere tamen existit, quia ex sola suae naturae necessitate existit. Sic etiam Deus se et absolute omnia libere intelligit, quia ex sola ipsius naturae necessitate sequitur, ut omnia intelligat. Vides igitur me libertatem non in libero decreto, sed in libera necessitate ponere.

3. Sed ad res creatas descendamus, quae omnes a causis externis determinantur ad existendum et operandum certa ac determinata ratione. Quod ut clare intelligatur, rem simplicissimam concipiamus. Ex. gr. lapis a causa externa ipsum impellente certam motus quantitatem accipit, qua postea cessante causae externae impulsu moveri necessario perget. Haec igitur lapidis in motu permanentia coacta est, non necessaria, quia impulsu causae externae definiri debet; et quod hic de lapide, id de quacumque re singulari, quantumvis illa composita et ad plurima apta esse concipiatur, intelligendum est, quod scilicet unaquaeque res necessario a causa externa aliqua determinatur ad existendum et operandum certa ac determinata ratione.

4. Porro, concipe iam, si placet, lapidem, dum moveri pergit, cogitare et scire, se, quantum potest, conari, ut moveri pergat. Hic sane lapis, quandoquidem sui tantummodo conatus est

conscius et minime indifferens, se liberrimum esse et nulla alia de causa in motu perseverare credet, quam quia vult. Atque haec humana illa libertas est, quam omnes habere iactant et quae in hoc solo consistit, quod homines sui appetitus sint conscii et causarum, a quibus determinantur, ignari. 5. Sic infans se lac libere appetere credit; puer autem iratus vindictam velle et timidus fugam. Ebrius deinde credit, se ex libero mentis decreto ea loqui, quae postea sobrius tacuisse vellet. Sic delirans, garrulus et huius farinae plurimi se ex libero mentis decreto agere, non autem impetu ferri credunt. Et quia hoc praeiudicium omnibus hominibus innatum est, non ita facile eodem liberantur. Nam quamvis experientia satis superque doceat, homines nihil minus posse, quam appetitus moderari suos, et quod saepe, dum contrariis affectibus conflictantur, meliora videant et deteriora sequantur, se tamen liberos esse credunt, idque propterea, quod res quasdam leviter appetant, et quarum appetitus facile potest contrahi memoria alterius rei, cuius frequenter recordamur.

6. His, quaenam mea de libera et coacta necessitate deque ficta humana libertate sit sententia, satis, ni fallor, explicui; ex quibus facile ad tui amici obiectiones respondetur. Nam quod cum Cartesio ait, illum liberum esse, qui a nulla causa externa cogitur, si per hominem coactum intelligit eum, qui invitus agit, concedo nos quibusdam in rebus nullatenus cogi, hocque respectu habere liberum arbitrium. Sed si per coactum intelligit, qui quamvis non invitus, necessario tamen agit (ut supra explicui), nego nos aliqua in re liberos esse.

7. At amicus tuus contra affirmat, *nos rationis exercitio liberrime, hoc est, absolute uti posse*, qua in re satis, ne dicam, nimis confidenter perstat. *Quis enim*, ait, *nisi propriae contradicendo conscientiae, negaret, me cogitationibus meis cogitare posse, quod vellem et quod non vellem scribere?* Pervelim scire, quam ille conscientiam praeter illam, quam supra exemplo lapidis explicui, narrat. Ego sane, ne meae conscientiae, hoc est, ne rationi et experientiae contradicam et ne praeiudicia et ignorantiam foveam, nego, me ulla absoluta cogitandi potentia cogitare posse, quod vellem et quod non vellem scribere. 8. Sed ipsius conscientiam appello, qui sine dubio expertus est, se in somnis

non habere potestatem cogitandi, quod vellet et quod non vellet scribere; nec quum somniat se velle scribere, potestatem habet, non somniandi se velle scribere. Nec minus expertum illum esse credo, quod mens non semper aeque apta sit ad cogitandum de eodem obiecto, sed prout corpus aptius est, ut in eo huius vel illius obiecti imago excitetur, ita mens aptior est ad hoc vel illud obiectum contemplandum.

9. Quum praeterea addit, quod causae, cur animum ad scribendum applicuerit, ipsum quidem ad scribendum impulerint, sed non coëgerint, nihil aliud significat (si rem aequo pondere examinare velis), quam quod ipsius animus ita tum erat constitutus, ut causae, quae ipsum alias, quum scilicet magno aliquo affectu conflictatur, non potuissent, nunc facile potuerunt flectere, hoc est, causae, quae ipsum alias non potuissent cogere, còëgerunt iam, non ut invitus scriberet, sed ut necessario scribendi esset cupidus.

10. Quod porro statuit: *quod si a causis externis cogeremur, virtutis habitum acquirere possit nemo;* nescio, quis ipsi dixerit, non posse ex fatali necessitate, sed tantummodo ex libero mentis decreto fieri, ut firmato et constanti simus animo.

11. Et quod denique addit: *quod hoc posito omnis malitia excusabilis esset.* Quid inde? Nam homines mali non minus timendi sunt, nec minus perniciosi, quando necessario mali sunt. Sed de his, si placet, vide meae appendicis ad Cartesii principiorum lib. I. et II. ordine geometrico demonstrator. partis II. caput 8.

12. Denique tuus amicus, qui haec mihi obiicit, vellem, ut mihi responderet, qua ratione ille humanam virtutem, quae ex libero mentis decreto oritur, simul concipiat cum Dei praeordinatione. Quod si cum Cartesio fatetur, se haec nescire conciliare, ergo telum, quo ipse transfixus iam est, in me vibrare conatur. Sed frustra. Nam si meam sententiam attento animo examinare velis, omnia congruere videbis etc.

EPISTOLA LXIII.

Arg. Auctor hortatur Spinozam ad libros de intellectus emendatione et ethice edendos. De motus definitione. De differentia inter ideam veram et adaequatam. (D. 5. Ian. 1675.)

Praestantissimo atque acutissimo philosopho B. d. S.

* * * * * * *

Praestantissime vir,

Methodum tuam recte regendae rationis in acquirenda veritatum incognitarum cognitione, ut et generalia in physicis quando impetrabimus? Novi te iam modo magnos in iis fecisse progressus. Prius iam mihi innotuit, et posterius noscitur ex lemmatibus parti secundae ethices adiectis: quibus multae difficultates in physicis facile solvuntur. Si otium et occasio sinit, a te submisse peto, veram *motus definitionem*, ut et eius explicationem, atque qua ratione, quum extensio, quatenus per se concipitur, indivisibilis, immutabilis etc. sit, a priori deducere possimus, tot tamque multas oriri posse varietates et per consequens existentiam figurae in particulis alicuius corporis, quae tamen in quovis corpore variae et diversae sunt a figuris partium, quae alterius corporis formam constituunt. 2. Praesens mihi indicasti *methodum*, qua uteris in indagandis necdum cognitis veritatibus. Experior eam methodum valde esse praecellentem, et tamen valde facilem, quantum ego de ea concepi, et possum affirmare hac unica observatione magnos me in mathematicis fecisse progressus. Optem idcirco, ut mihi veram traderes definitionem ideae adaequatae, verae, falsae, fictae et dubiae. 3. Differentiam inter *ideam veram et adaequatam* quaesivi. Huc usque tamen nil aliud rescire potui, quam quum rem inquisivi et certum conceptum vel ideam, quod, inquam (ut porro expiscarer, an haec idea vera etiam alicuius rei adaequata esset), ex me quaesiverim, quae sit causa huius ideae aut conceptus; qua cognita denuo interrogavi, quae sit rursus causa huius conceptus, et sic semper in causas causarum idearum inquirendo perrexi, usque dum talem causam nanciscerer, cuius aliam causam rursus videre non possem, quam quod inter omnes ideas possibiles, quas penes me habeo, haec una quoque ex iisdem existat. 4. Si, exempli causa, inquirimus, in quo consistat vera

nostrorum errorum origo; Cartesius respondebit, quod assensum praebeamus rebus nondum clare perceptis. Verum licet haec vera idea huius rei sit, nondum tamen potero omnia circa haec scitu necessaria determinare, nisi quoque huius rei adaequatam ideam habuero; quam ut assequar, denuo in causam huius conceptus inquiro, quare nimirum fiat, ut assensum praebeamus rebus non clare intellectis, et respondeo hoc fieri ex defectu cognitionis. Sed hic rursus ulterius inquirere non licet, quaenam sit causa, ut quaedam ignoremus; ac proinde video me adaequatam ideam nostrorum errorum detexisse. 5. Hic interim a te requiro, an, quia constat, multas res infinitis modis expressas habere adaequatam sui ideam et ex quavis adaequata idea omnia ea, quae de re sciri possunt, educi posse, quamvis facilius ex hac, quam ex illa idea eliciantur, an, inquam, sit medium, quo noscatur, utra prae alia usurpanda sit. Sic exempli gratia adaequata idea circuli consistit in radiorum aequalitate; eadem quoque consistit in infinitis rectangulis sibi invicem aequalibus, factis a segmentis duarum linearum, atque sic porro infinitas habet expressiones, quarum unaquaeque adaequatam circuli naturam explicat; et quamvis ex unaquaque harum omnia alia deducere liceat, quae de circulo sciri possunt, id ipsum tamen multo facilius fit ex una harum, quam ex altera. 6. Sic quoque, qui applicatas curvarum considerat, multa deducet, quae ad dimensionem harum spectant, sed maiori facilitate, si consideremus tangentes etc. Et ita indicare volui, quo usque hac in disquisitione progressus sum; cuius perfectionem vel, si alicubi erro, emendationem, nec non desideratam definitionem exspecto. Vale.

D. 5. Ian. 1675.

EPISTOLA LXIV.

ARG. De differentia inter ideam veram et adaequatam, quae nulla sit praeter relationem extrinsecam. De aliis brevius. (Hagae m. Ian. 1675.)

Nobilissimo ac doctissimo viro *******

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

NOBILISSIME VIR,

Inter ideam veram et adaequatam nullam aliam differentiam agnosco, quam quod nomen veri respiciat tantummodo convenientiam ideae cum suo ideato, nomen adaequati autem naturam ideae in se ipsa; ita ut revera nulla detur differentia inter ideam veram et adaequatam praeter relationem illam extrinsecam. Iam autem, ut scire possim, ex qua rei idea ex multis omnes subiecti proprietates possint deduci, unicum tantum observo, ut ea rei idea sive definitio causam efficientem exprimat. 2. Exempli gratia, ad circuli proprietates investigandas inquiro, an ex hac idea circuli, quod scilicet constat ex infinitis rectangulis, possim omnes eius proprietates deducere; inquiro, inquam, an haec idea causam circuli efficientem involvat. Quod quum non fiat, aliam quaero: nempe quod circulus sit spatium, quod describitur a linea, cuius unum punctum est fixum, alterum mobile. Quum haec definitio iam causam efficientem exprimat, scio me omnes inde posse circuli proprietates deducere etc. 3. Sic quoque quum Deum definio esse ens summe perfectum quumque ea definitio non exprimat causam efficientem (intelligo enim causam efficientem tam internam, quam externam), non potero inde omnes Dei proprietates expromere; at quidem quum definio Deum esse *ens* etc. Vide definit. VI. part. I. ethices.

4. Ceterum de reliquis, nimirum de *motu*, quaeque ad *methodum* spectant, quia nondum ordine conscripta sunt, in aliam occasionem reservo.

5. Circa illa, quae ais, quod ille, *qui considerat applicatas curvarum, multa deducet, quae ad dimensionem earum spectant, sed maiori facilitate considerando tangentes* etc.: ego contrarium

puto, quod etiam considerando tangentes multa alia difficilius deducentur, quam considerando ordinatim applicatas; et absolute statuo, quod ex quibusdam proprietatibus alicuius rei (quacumque data idea) alia facilius, alia difficilius (quae tamen omnia ad naturam illius rei spectant) inveniri possint. Sed hoc tantum observandum existimo, ideam talem esse inquirendam, ex qua omnia elici queant, ut supra dictum. Omnia enim ex aliqua re possibilia deducturus, necessario sequitur, ultima prioribus difficiliora fore etc.

EPISTOLA LXV.

ARG. Quatuor quaestiones de attributis Dei solvendas proponit.

Praestantissimo acutissimoque philosopho B. d. S.

* * * * * * *

PRAESTANTISSIME VIR,

Serio abs te peto, ut dubitationes hic motas solvere tuamque ad eas responsionem mittere placeat. Sit, rogo, demonstratio ea ostensiva, non vero ad impossibile deducens, num scilicet primo nos plura de Deo attributa, quam cogitationem extensionemque possimus cognoscere? Porro num inde sequatur, creaturas aliis constantes attributis nullam posse concipere extensionem? Unde sequeretur tot constituendos esse mundos, quot dantur Dei attributa. Quantae ex. gr. extensionis noster existeret mundus, tantae quoque extensionis mundi aliis affecti attributis essent. Quemadmodum vero praeter cogitationem non nisi extensionem percipimus, ita etiam istius mundi creaturae non nisi sui mundi attributa atque cogitationem perciperent.

2. Secundo, quoniam Dei intellectus tam essentia, quam existentia a nostro differt intellectu, nihil ergo cum nostro commune habebit; ac proinde (per ethic. part. 1. propos. 3.) Dei intellectus nostri causa esse nequit.

3. Tertio, in schol. prop. 10. part. 1. ethic. ais, *nihil in natura clarius esse, quam quod unumquodque ens sub aliquo attributo debeat concipi* (quod optime capio), *et quo plus realitatis aut esse habeat, eo plura ei competant attributa.* Hinc sequi videtur, dari entia, quae tria, quatuor aliaque plura habent attri-

buta, licet ex demonstratis colligere licuerit, unumquodque ens duobus tantum constare attributis, nimirum certo quodam Dei attributo eiusdemque attributi idea.

4. Quarto, eorum, quae a Deo immediate producta sunt, quaeque mediante infinita quadam modificatione producuntur, exempla desiderarem. Prioris generis cogitatio ac extensio, posterioris vero intellectus in cogitatione, motus in extensione esse videntur.

Haec sunt, quae abs te, siquidem tempus aliquod tibi sit reliquum, peto. Vale etc.

Londini d. 25. Iulii 1675.

EPISTOLA LXVI.

Arg. Spinoza respondet ubivis ethices libris tribus primis laudatis, qui in amici manibus esse debebant.

Doctissimo expertissimoque viro *******

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

Expertissime vir,

Gaudeo, quod tandem occasio tibi oblata fuerit, ut me tuis literis, mihi semper gratissimis, recreares, quod ut frequenter facias, enixe rogo etc.

2. Ad dubia pergo; et quidem ad primum dico, mentem humanam illa tantummodo posse cognitione assequi, quae idea corporis actu existentis involvit, vel quod ex hac ipsa idea potest concludi. Nam cuiuscumque rei potentia sola eius essentia definitur (per ethices part. 3. prop. 7.), mentis autem essentia (per ethic. part. 2. prop. 13.) in hoc solo consistit, quod sit idea corporis actu existentis; ac proinde mentis intelligendi potentia ad ea tantum se extendit, quae haec idea corporis in se continet, vel quae ex eadem sequuntur. 3. Ad haec corporis idea nulla alia Dei attributa involvit neque exprimit, quam extensionem et cogitationem. Nam eius ideatum, nempe corpus (per ethic. part. 2. prop. 6.) Deum pro causa habet, quatenus sub attributo extensionis et non quatenus sub ullo alio consideratur; atque adeo (per ethic. part.

1. ax. 6.) haec corporis idea Dei cognitionem involvit, quatenus tantummodo sub extensionis attributo consideratur. Deinde haec idea quatenus cogitandi modus est, Deum etiam (per eandem prop.) pro causa habet, quatenus res est cogitans, et non quatenus sub alio attributo consideratur; adeoque (per idem axioma) huius ideae idea Dei cognitionem involvit, quatenus sub cogitationis et non quatenus sub alio attributo consideratur. 4. Apparet itaque mentem humanam sive corporis humani ideam praeter haec duo nulla alia Dei attributa involvere, neque exprimere. Ceterum ex his duobus attributis vel eorundem affectionibus nullum aliud Dei attributum (per ethic. part. 1. prop. 10.) concludi, neque concipi potest. Atque adeo concludo, mentem humanam nullum Dei attributum praeter haec posse cognitione assequi, ut fuit propositum. Quod autem addis: an ergo tot mundi constituendi sunt, quod dantur attributa? vide schol. prop. 7. ethices part. 2. 5. Posset praeterea haec propositio facilius demonstrari, deducendo rem ad absurdum; quod quidem demonstrandi genus, quando propositio negativa est, prae altero eligere soleo, quia cum natura similium magis convenit. Sed quia positivum tantummodo petis, ad alterum transeo, quod est, an id possit ab alio produci, in quo tam essentia, quam existentia discrepat; nam quae ab invicem ita differunt, nihil commune habere videntur. Sed quum omnia singularia praeter illa, quae a suis similibus producuntur, differant a suis causis tam essentia quam existentia, nullam hic dubitandi rationem video.

6. Quo autem ego sensu intelligam, quod Deus sit causa efficiens rerum, tam essentiae quam existentiae, credo me satis explicuisse in schol. et coroll. prop. 25. ethic. part. 1.

7. Axioma scholii prop. 10. part. 1., ut in fine eiusdem scholii innui, formamus ex idea, quam habemus entis absolute infiniti, et non ex eo, quod dentur aut possint dari entia, quae tria, quatuor etc. attributa habeant.

8. Denique exempla, quae petis, primi generis sunt in cogitatione intellectus absolute infinitus, in extensione autem motus et quies; secundi autem facies totius universi, quae quamvis infinitis modis variet, manet tamen semper eadem, de quo vide schol. lemmatis 7. ante prop. 14. ethic. part. 2.

9. His, vir praestantissime, ad tuas nostrique amici obiectiones respondisse me credo. Si tamen scrupulum adhuc remanere existimas, rogo, ut mihi significare non graveris, ut eum etiam, si possim, evellam. Vale etc.

Hagae Com. d. 29. Iulii 1675.

EPISTOLA LXVII.

ARG. Nova quaestio num duo tantum, an plura sint Dei attributa.

Acutissimo ac doctissimo philosopho B. d. S.

* * * * * *

VIR CLARISSIME,

Abs te peto demonstrationem eius, quod dicis; nempe quod anima non possit plura attributa Dei, quam extensionem et cogitationem percipere. Quod quidem licet evidenter videam, contrarium tamen ex schol. prop. 7. part. 2. ethices posse deduci, mihi videtur, forte non aliam ob causam, quam quia sensum huius scholii non satis recte percipio. Constitui ergo, haec qua ratione deducam, exponere, te, vir clarissime, obnixe rogans, ut mihi velis, ubicumque sensum tuum non recte assequor, solita tua humanitate succurrere. 2. Ea autem sic sese habent. Quod, licet inde colligam, mundum utique unicum esse, id tamen exinde non minus quoque clarum est, eum ipsum infinitis modis expressum, ac proinde unamquamque rem singularem infinitis modis expressam esse. Unde videtur sequi, quod modificatio illa, quae mentem meam constituit, ac modificatio illa, quae corpus meum exprimit, licet una et eadem sit modificatio, ea tamen infinitis modis sit expressa, uno modo per cogitationem, altero per extensionem, tertio per attributum Dei mihi incognitum, atque sic porro in infinitum, quia infinita dantur attributa Dei, et ordo et connexio modificationum videtur esse eadem in omnibus. 3. Hinc iam quaestio oritur: quare mens, quae certam modificationem repraesentat et quae eadem modificatio non solum extensione, sed infinitis aliis modis est expressa; quare, inquam, tantum modificationem illam per extensionem expressam, hoc est, corpus humanum et nullam aliam expressionem per alia attributa percipiat?

Sed tempus mihi non permittit, ut ea prolixius prosequar; forte haec dubia omnia crebrioribus meditationibus eximentur.

Londini d. 12. Augusti 1675.

EPISTOLA LXVIII.

Arg. In hoc epistolae fragmento amicum ad ethic. I. 10. et II. 7. schol delegat.

Nobilissimo ac doctissimo viro *******

B. d. S.

Responsio ad praecedentem.

Nobilissime vir,

—— Ceterum, ad tuam obiectionem ut respondeam, dico, quod quamvis unaquaeque res infinitis modis expressa sit in infinito Dei intellectu, illae tamen infinitae ideae, quibus exprimitur, unam eandemque rei singularis mentem constituere nequeunt, sed infinitas; quandoquidem unaquaeque harum infinitarum idearum nullam connexionem cum invicem habent, ut in eodem scholio propositionis 7. ethic. part. 2. explicui et ex prop. 10. part. 1. patet. Ad haec si aliquantulum attendas, nihil difficultatis superesse videbis etc.

Hagae d. 18. Augusti 1675.

EPISTOLA LXIX.

Arg. Auctor cupit erudiri, quomodo loci quidam epistolae de infinito (i. e. 29.) sint intelligendi.

Acutissimo atque doctissimo philosopho B. d. S.

* * * * * *

Vir clarissime,

—— Primo difficulter admodum concipere queo, qui a priori corporum existentia demonstretur, quae motus et figuras habent; quum in extensione absolute rem considerando nil tale occurrat. Secundo erudiri abs te vellem, quomodo intelligendum sit, cuius meministi epistola de infinito *) his verbis: *Nec tamen concludunt, talia omnem numerum superare ex partium multi-*

*) Provocat ad epist. 29., ubi verba citata §. 12. leguntur.

tudine. Nam revera omnes mathematici mihi videntur circa talia infinita semper demonstrare, quod partium numerus sit tam magnus, ut omnem assignabilem numerum superent, et in exemplo de duobus circulis ibidem allato non hoc ipsum declarare videris, quod tamen susceperas. Ibi enim tantum ostendis [1]), quod non hoc ipsum concludunt *ex nimia spatii interpositi magnitudine* et *quod eius maximum et minimum non habeamus;* sed non demonstras, prout volebas, quod id non concludant ex partium multitudine etc.

D. 2. Maii 1676.

EPISTOLA LXX.

ARG. Spinoza sententiam suam de infinito explanat.

Nobilissimo atque doctissimo viro ******

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

NOBILISSIME VIR,

Quod in epistola de infinito dixi [2]), quod partium infinitatem ex earum multitudine non concludant, hinc patet, quod, si ea ex earum multitudine concluderetur, non possemus maiorem partium multitudinem concipere, sed earum multitudo, quavis data, deberet esse maior; quod falsum est. Nam in toto spatio inter duos circulos diversa centra habentes duplo maiorem partium multitudinem concipimus, quam in eiusdem dimidio, et tamen partium numerus, tam dimidii, quam totius spatii omni assignabili numero maior est. 2. Porro ex extensione, ut eam Cartesius concipit, molem scilicet quiescentem, corporum existentiam demonstrare non tantum difficile, ut ais, sed omnino impossibile est. Materia enim quiescens, quantum in se est, in sua quiete perseverabit, nec ad motum concitabitur, nisi a causa potentiori externa; et hac de causa non dubitavi olim affirmare, rerum naturalium principia Cartesiana inutilia esse, ne dicam absurda.

Hagae d. 5. Maii 1676.

1) Vid. eiusdem epist. §. 13.
2) Vid. epist. 29. §. 12.

EPISTOLA LXXI.

Arg. Doceri desiderat, quomodo ex conceptu extensionis secundum Spinozae meditationes rerum varietas a priori possit ostendi.

Acutissimo doctissimoque philosopho B. d. S.

* * * * * * *

Doctissime vir,

— Velim, ut hac in re mihi gratificeris indicando, qui ex conceptu extensionis secundum tuas meditationes varietas rerum a priori possit ostendi, quandoquidem meministi opinionis Cartesii, in qua Cartesius statuit, se eam ex extensione nullo alio modo deducere posse, quam supponendo, motu a Deo excitato hoc effectum fuisse in extensione. Deducit ergo iuxta meam opinionem corporum existentiam non ex quiescente materia, nisi forte suppositionem motoris Dei pro nihilo haberes; quandoquidem, qui illud ex essentia Dei a priori necessario sequi debeat, abs te non sit ostensum; id quod Cartesius ostensurus captum humanum superare credebat. 2. Quare a te hanc rem requiro, sciens bene, te alias cogitationes habere, nisi alia sontica subsit forte causa, quare illud hactenus manifestum facere nolueris; et si hoc, de quo non dubito, non opus fuisset, tale quid obscure indicares. Sed certo tibi persuasum habeas, quod sive candide mihi *aliquid* indices, sive celes, meus tamen erga te affectus immutatus maneat.

3. Rationes tamen, cur illud specialiter desiderem, hae sunt, quod in mathematicis semper observarim, quod nos ex quavis re in se considerata, hoc est, ex definitione cuiusque rei, unicam saltem proprietatem deducere valeamus; quod si autem plures proprietates desideremus, necesse esse, ut rem definitam ad alia referamus: tunc siquidem ex coniunctione definitionum harum rerum novae proprietates resultant. 4. Ex. gr. si circuli peripheriam considerem solam, nihil aliud concludere potero, quam quod ubique sibi similis sive uniformis existat, qua quidem proprietate ab omnibus aliis curvis essentialiter differt, nec ullas alias unquam potero deducere. Verum si ad alia referam, nimirum ad radios ex centro deductos, ad duas lineas sese intersecantes aut plures quoque, plures utique hinc proprietates deducere valebo;

quae quidem aliquo modo videntur adversari prop. 16. ethices, quae praecipua fere est primi libri tui tractatus, in qua tanquam notum assumitur, posse ex data cuiuscumque rei definitione plures proprietates deduci. Quod mihi videtur impossibile, si non ad alia referamus rem definitam; id quod porro effecit, ut non possim videre, qua ratione ex attributo aliquo solo considerato, ex. gr. extensione infinita, corporum varietas exsurgere possit; vel si existimas, hoc quoque non posse concludi ex unico solo considerato, sed omnibus simul sumptis, vellem hoc edoceri abs te, et qua ratione hoc concipiendum foret. Vale etc.

Parisiis d. 23. Iun. 1676.

EPISTOLA LXXII.

Arg. Spinoza explicat rem quaesitam. De Huëtii libro et novis inventis, quae ad refractionem pertinent.

Nobilissimo atque doctissimo viro *******

B. D. S.

Responsio ad praecedentem.

Nobilissime vir,

Quod petis, an ex solo extensionis conceptu rerum varietas a priori possit demonst credo me iam satis clare ostendisse, id impossibile esse; ideoque materiam a Cartesio male definiri per extensionem; sed eam necessario debere explicari per attributum, quod aeternam et infinitam essentiam exprimat. Sed de his forsan aliquando, si vita suppetit, clarius tecum agam. Nam huc usque nihil de his ordine disponere mihi licuit.

2. Quod autem addis, nos ex definitione cuiusque rei in se consideratae unicam tantum proprietatem deducere valere, locum forsan habet in rebus simplicissimis, vel entibus rationis (ad quae figuras etiam refero), at non in realibus. Nam ex hoc solo, quod Deum definio esse ens, ad cuius essentiam pertinet existentia, plures eius proprietates concludo: nempe quod necessario existit, quod sit unicus, immutabilis, infinitus etc., et ad hunc modum plura alia exempla adferre possem, quae impraesentiarum omitto.

3. Denique rogo, ut inquiras, an tractatus D. Huet (nempe

contra tractatum theologico-politicum), de quo antea scripsisti, lucem iam viderit [1]), et an mihi exemplar transmittere poteris; deinde an iam noveris, quaenam ea sint, quae de refractione noviter inventa sint. Hisce vale, nobilissime vir, et amare perge etc.

Hagae Com. d. 15. Iulii 1676.

EPISTOLA LXXIII.

ARG. Alb. Burgh se ad ecclesiam catholicam transiisse nuntiat, et Spinosam doctorem ut exemplum sequatur adhortatur multis de ecclesiae catholicae praestantia argumentis allatis.

Doctissimo et acutissimo viro B. d. S.

ALBERTUS BURGH

S. P.

Promisi tibi scribere ex patria discedens, nimirum si quid digni mihi in itinere occurreret. Haec autem occasio quum mihi data sit, maximique quidem momenti, debitum meum persolvo, tibi significans, me per infinitam Dei misericordiam in ecclesiam catholicam reductum, eiusdemque membrum effectum esse; quod quomodo acciderit ex scripto, quod clarissimo expertissimoque viro D. Craeneno, professori Leidensi [2]), misi, particularius intelligere tibi licebit; iamque hinc, ad tuam quae spectant utilitatem, brevibus subiungam.

2. Quo magis te antea aliquando prae subtilitate et acumine tui ingenii admiratus sum, eo magis te nunc defleo et deploro; quoniam, homo quum sis ingeniosissimus et praeclaris dotibus mentem a Deo ornatam nactus, veritatisque amans, imo avidus sis, te tamen a misero et superbissimo illo spirituum scelestorum principe circumduci et decipi patiaris. Tota enim tua philosophia quid est, nisi mera illusio et chymaera? Et tamen non solum illi tranquillitatem mentis tuae in hac vita, sed et salutem aeternam animae tuae committis. 3. Vide quam misero omnia tua innitantur fundamento. Te veram philosophiam demum invenisse prae-

1) *Petri Danielis Huëtii* liber „de concordia rationis et fidei" prodiit Cadomi et Parisiis 1692. 4.

2) *Theodor. Craanen*, philos. et medic. prof. universitatis Lugdunensis, gravissimus Cartesianae philosophiae defensor, mort. a. 1688.

sumis. Quomodo scis, tuam philosophiam optimam esse inter illas omnes, quae unquam in mundo doctae fuerunt, etiamnum docentur, aut unquam in posterum docebuntur? An, ut de excogitatione futurarum taceam, omnes illas philosophias tam antiquas, quam novas, quae hic et in India et ubique per totum terrarum orbem docentur, examinasti? Et quamvis illas rite examinaveris, quomodo scis te optimam elegisse? 4. Dices: mea philosophia rationi rectae congrua est; ceterae eidem repugnant. Sed omnes reliqui philosophi praeter tuos discipulos a te dissentiunt, ac eodem iure idem, quod tu de tua, ipsi de se suaque philosophia praedicant, teque, sicut tu illos, falsitatis errorisque arguunt. Manifestum igitur est, a te, ut veritas tuae philosophiae eluceat, proponendas esse rationes, quae reliquis philosophiis non sunt communes, sed soli tuae applicari possint; aut tuam philosophiam aeque incertam et nugatoriam esse, ac alias reliquas, fatendum est.

5. Iam autem me ad librum tuum, cui titulum istum impium praefixisti, restringens *), confundensque philosophiam tuam cum tua theologia, quoniam tu ipse illas revera confundis, quamvis astutia diabolica unam ab altera separatam esse et diversa principia habere, statuere obtendas, sic ulterius pergo.

6. Dices itaque forsan: Alii sacram scripturam toties non legerunt, quam ego, et ex illa ipsa s. scriptura, cuius agnitio auctoritatis differentiam inter Christianos et reliquos totius mundi populos constituit, probo mea placita. Sed quomodo? Applicando textus claros obscurioribus s. scripturam explico et ex illa mea interpretatione dogmata mea compono, vel iam antea in cerebro meo conflata confirmo. 7. Sed obsecro, ut reflectas serio ad hoc, quod dicis! Quomodo enim scis te bene dictam istam applicationem facere, et deinde istam applicationem rite factam interpretationi s. scripturae sufficientem esse, sicque te bene eiusdem s. scripturae interpretationem instituere, praesertim quum Catholici dicant et verissimum sit, verbum Dei universum non esse scriptis traditum, et sic s. scripturam per s. scripturam solam non posse explicari, non dicam ab uno homine, sed ne quidem ab ipsa eccle-

*) Tractatus theologico-politici rationem habet, inprimis cap. 14. et 15.

sia, quae sola est s. scripturae interpres? Traditiones enim apostolicae etiam consulendae sunt, quod ex ipsa s. scriptura et sanctorum patrum testimonio probatur, nec non rationi rectae pariter ac experientiae consentaneum est. Atque ita falsissimum quum sit tuum principium et in exitium ducens; ubi tota tua doctrina huic falso fundamento innixa et superaedificata remanebit?

8. Sic igitur, si in Christum crucifixum credis, agnosce pessimam tuam haeresin, resipiscas a perversione tuae naturae et cum ecclesia reconciliator.

9. Quid enim alio modo tua probas, quam omnes haeretici, qui unquam ex ecclesia Dei exierunt, etiamnum exeunt, aut unquam in posterum exibunt, fecerunt, faciunt aut facient? Omnes enim, sicut et tu, eodem principio, scilicet sola s. scriptura ad sua dogmata conflanda et stabilienda utuntur.

10. Neque tibi abblandiatur, quod forte Calvinistae seu Reformati dicti, neque Lutherani, neque Mennonitae, neque Sociniani etc. tuam doctrinam refellere possint. Omnes enim isti, ut iam dictum est, aeque miseri sunt, ac tu es, et pariter tecum in umbra mortis sedent.

11. Si vero in Christum non credis, miserior es, quam effari possum. Remedium tamen facile est. Resipisce enim a peccatis tuis, animadvertens arrogantiam exitialem miseri et insani tui ratiocinii. In Christum non credis. Quare? Dices: quia principiis meis doctrina et vita Christi, nec non Christianorum de ipso Christo doctrina meae doctrinae minime convenit. Sed iterum dico: tunc te maiorem cogitare audes omnibus iis, qui unquam in civitate vel ecclesia Dei surrexerunt, patriarchis, prophetis, apostolis, martyribus, doctoribus, confessoribus et virginibus sanctis innumeris, imo per blasphemiam ipso domino Iesu Christo.
12. Tune illis solus doctrina, vivendi modo, in omnibus denique antecellis? Tune miser homuncio, vilis terrae vermiculus, imo cinis, vermium esca, te ipsum incarnatae sapientiae infinitae aeterni patris blasphemia ineffabili praeferre gesties? Tune solus prudentiorem et maiorem te ipsum reputabis omnibus iis, qui unquam ab initio mundi in ecclesia Dei fuerunt et in Christum venturum aut iam ventum crediderunt, aut etiamnum credunt? Quo

fundamento innititur haec tua temeraria, insana, deplorabilis et exsecranda arrogantia?

13. Negas Christum filium Dei vivi, verbum aeternae sapientiae patris, manifestatum in carne et pro genere humano passum et crucifixum esse. Quare? Quia principiis tuis illud omne non respondet. Sed ultra quod probatum iam sit, te vera principia non habere, sed falsa, temeraria, absurda, nunc plus dico, nimirum quod, etiamsi veris principiis innixus fueris et iisdem omnia superstrueres, nihilo magis tamen per eadem illa omnia, quae in mundo sunt, evenerunt aut eveniunt, explicare posses, neque audacter asserere tibi liceret, quum aliquid ipsis principiis videtur repugnare, illud idcirco revera impossibile esse aut falsum. 14. Quam plurima enim sunt, imo innumera, quae, si aliquid certi cognosci datur in rebus naturalibus, explicare tamen minime poteris; sed neque quidem apparentem talium phaenomenorum contradictionem cum reliquorum tuis explicationibus a te pro certissimis habitis auferre. Nullum penitus ex tuis principiis explicabis eorum, quae in fascinatione et praecantationibus verborum certorum sola pronuntiatione, aut simplici illorum, aut characterum in quacumque materia expressorum gestatione efficiuntur, nec non phaenomenorum stupendorum a daemoniis obsessorum, quorum omnium ego ipse varia exempla vidi, et innumerorum talium certissima testimonia quam plurium personarum fide dignissimarum et uno ore loquentium intellexi. 15. Quid poteris iudicare de rerum omnium essentiis, concesso, quod ideae aliquae, quas in mente habes, rerum istarum essentiis, quarum ideae sunt adaequatae, conveniant, quum securus nunquam esse possis, an omnium rerum creatarum ideae in mente humana habeantur naturaliter, an vero multae, si non omnes in eadem produci possint et revera producantur ab obiectis externis, ac etiam per suggestionem spirituum bonorum malorumve divinamque revelationem evidentem? 16. Quomodo itaque non consulens aliorum hominum testimonia et rerum experientiam, ne iam dicam de subiiciendo tuo iudicio omnipotentiae divinae, ex tuis principiis definire praecise poteris stabilireque pro certo existentiam actualem aut non existentiam, possibilitatem aut impossibilitatem existendi harum ex. gr. sequentium rerum (scilicet illas vel dari actualiter

vel non dari, aut posse dari vel non posse dari in rerum natura), uti sunt: virga probatoria ad detegendum metalla et aquas subterraneas, lapis, quem quaerunt alchymistae, potentia verborum et characterum, apparitiones spirituum variorum tam bonorum, quam malorum, eorundemque potentia, scientia et occupatio, repraesentatio plantarum et florum in phiala vitrea post illarum combustionem, Syrenes, homunculi in mineris saepius sese, ut fertur, ostendentes, antipathiae et sympathiae rerum quam plurimarum, impenetrabilitas corporis humani etc.? 17. Nihil prorsus, mi philosophe, etiamsi millies subtiliore et acutiore, quam polles, ingenio praevaleres, horum dictorum poteris determinare; et si soli intellectui tuo in hisce et similibus diiudicandis confidis, certe eodem modo iam cogitas de illis, quae tibi incognita aut incomperta sunt, ac proinde impossibilia habentur. Sed revera incerta tantum, donec testimonio quam plurium fide dignorum testium convictus fueris, deberent videri; sicut Iulius Caesar, uti mihi imaginor, iudicaturus fuisset, aliquo ipsi dicente: pulvis aliquis componi potest et posterioribus saeculis communis reddetur, cuius potentia tam erit efficax, ut castella, civitates integras, imo montes ipsos in aëra prosilire faciat, et in quovis loco conclusus, subito post accensionem suam se mirum in modum dilatans, omne, quod actionem eius impedit, disrumpat. Hoc enim Iulius Caesar nullo modo credidisset, sed plenis cachinnis irrisisset hunc hominem, utpote volentem ipsi persuadere rem iudicio ipsius ac experientiae summaeque scientiae militari contrariam.

18. Sed in viam redeamus. Si haec praedicta igitur non cognoscis, neque diiudicare potes; quid superbia diabolica tumidus miser homo iudicabis temerario de mysteriis tremendis vitae et passionis Christi, quae ipsi Catholici docentes incomprehensibilia praedicant? Quid porro insanies, nugatorie et futiliter garriendo de miraculis innumeris et signis, quae post Christum apostoli et discipuli eius, et deinceps aliquot millia sanctorum in testimonium et confirmationem veritatis fidei catholicae per omnipotentem Dei virtutem ediderunt, ac quae per eandem Dei omnipotentem misericordiam et bonitatem etiamnum diebus nostris sine numero per totum terrarum orbem fiunt? Et si hisce contradicere non potes, ut certe minime poteris, quid plus obstrepis? Manum da et re-

sipisce ab erroribus et a peccatis tuis; humilitatem indue et regenerator.

19. Verum praeterea ad veritatem facti, sicut revera est fundamentum religionis Christianae, descendere libet. Quomodo audebis negare, si recte attendas, efficaciam consensus tot myriadum hominum, quorum aliquot millia doctrina, eruditione et vera subtili soliditate vitaeque perfectione te multis parasangis antecelluere ac antecellunt, qui omnes unanimiter et uno ore affirmant, Christum filium Dei vivi incarnatum esse passum et crucifixum, mortuumque esse pro peccatis generis humani, resurrexisse, transfiguratum esse, regnare in coelis cum patre aeterno in unitate spiritus sancti Deum, et reliqua, quae huc spectant, ab eodem domino Iesu, et in nomine eius postea ab apostolis reliquisque sanctis per virtutem divinam et omnipotentem miracula innumera captum humanum non tantum excedentia, sed et sensui communi repugnantia in ecclesia Dei facta fuisse (quorumque in hunc diem usque indicia materialia innumera et longe lateque per orbem terrarum diffusa visibilia signa supersunt), ac etiamnum fieri?

20. An non eodem modo liceret mihi negare, Romanos antiquos unquam in mundo fuisse, imperatoremque Iulium Caesarem oppressa reipublicae libertate illorum regimen in monarchiam mutasse, nihil videlicet curanti tot monumenta omnibus obvia, quae de Romanorum potentia nobis tempus reliquit, nec non contra testimonium gravissimorum illorum auctorum, qui unquam historias Romanae reipublicae et monarchiae, particulariter ibi plurima de Iulio Caesare narrantes, conscripsere„ et iudicium tot hominum millium, qui aut dicta monumenta ipsi viderunt, aut iis (utpote quae ab innumeris existere affirmantur) pariter, ac dictis historiis fidem unquam adhibuerunt, ac etiamnum adhibent; hoc cum fundamento, nimirum quod hac nocte praeterita somniassem, monumenta, quae de Romanis restant, non esse res actuales, sed meras illusiones; similiter et illa, quae de Romanis dicuntur, paria esse cum iis, quae libri isti, quos Romansios vocant, de Amadiis, de Galliis et similibus heroibus pueriliter narrant; nec non Iulium Caesarem, aut unquam in mundo fuisse, aut si exstitit, hominem fuisse Atrabilarium, qui non revera Romanorum libertatem conculcavit, se ipsum super maiestatis imperatoriae thronum erigens;

sed ad credendum, se haec magna perfecisse, sua propria stulta imaginatione, vel amicorum ipsi blandientium persuasione inductus fuit? 21. Annon prorsus eodem modo liceret mihi negare, regnum Chinae a Tartaris occupatum, Constantinopolin sedem imperii Turcarum esse et similia innumera? Verum an ullus me haec negantem mentis habere compotem, ac insaniae deplorandae excusaret? Quoniam omnia haec communi aliquot millium hominum consensu innituntur, ac idcirco eorum certitudo est evidentissima, quia impossibile est, ut omnes talia, imo quam plurima alia asserentes, se ipsos fefellerint, aut fallere alios voluerint per tot saeculorum, imo in quam plurimis a primis mundi annis, usque in hunc diem successionem.

22. Considera secundo ecclesiam Dei ab initio mundi ad hunc usque diem non interrupta successione propagatam, immotam ac solidam persistere; quum omnes aliae religiones paganae aut haereticae initium saltem postea, si non et iam finem habuerint, idemque de regnorum monarchiis et philosophorum quorumvis opinionibus dici debeat.

23. Considera deinde tertio ecclesiam Dei per adventum Christi in carne a cultu veteris ad novi testamenti cultum redactam, et ab ipso Christo filio Dei vivi fundatam, propagatam deinceps fuisse ab apostolis et eorum discipulis et successoribus, hominibus secundum mundum indoctis, qui tamen philosophos omnes confuderunt, quamvis doctrinam Christianam, quae sensui communi repugnat et omne humanum ratiocinium excedit et transcendit, docuerint; hominibus secundum mundum abiectis, vilibus et ignobilibus, quos non adiuvit potentia regum aut principum terrenorum, sed qui e contra ab iisdem omni tribulatione persecuti et reliquas mundi adversitates perpessi sunt, quorumque opus, quo magis potentissimi imperatores Romani illud impedire, imo opprimere nitebantur, quot poterant Christianos omnis generis martyrio interficientes, tanto plus incrementi cepit; atque hoc pacto brevi temporis spatio per totum terrarum orbem diffusam esse Christi ecclesiam, ac tandem ad fidem Christianam conversis ipso Romano imperatore et regibus principibusque Europae in illam potentiae vastitatem excrevisse hierarchiam ecclesiasticam, sicut illam hodie admirari licet; idque omne effectum per caritatem,

mansuetudinem, patientiam, fiduciam in Deo et reliquas Christianas virtutes (non armorum strepitu, exercituum numerosorum vi et devastatione regionum, sicuti principes mundani limites suos extendunt), nihil adversus ecclesiam praevalentibus inferi portis, ut ei promisit Christus. 24. Hic etiam perpende terribile et ineffabiliter severum supplicium, quo Iudaei ad ultimum miseriae et calamitatis gradum depressi sunt, quia Christum crucifigendi auctores fuerunt. Percurre, volve ac revolve omnium temporum historias, et nihil simile quid in alia quavis societate accidisse, ne per somnium quidem, illic invenies.

25. Animadverte quarto in essentia catholicae ecclesiae includi, et revera eiusdem ecclesiae inseparabiles esse proprietates, nimirum *antiquitatem,* qua succedens in locum religionis Iudaicae, quae tunc temporis vera erat, initium suum a Christo ante sexdecim et dimidium saecula numerat, et per quam nunquam interruptae successionis suorum pastorum seriem ducit, quaque fit, ut illa sola libros sacros divinosque puros et incorruptos una cum traditione verbi Dei non scripti aeque certa ac immaculata possideat; *immutabilitatem*, qua doctrina eius et administratio sacramentorum, prout ab ipso Christo et apostolis statuta est, inviolata, atque, uti convenit, in suo vigore conservatur; *infallibilitatem*, qua omnia ad fidem pertinentia summa cum auctoritate, securitate et veritate determinat et decidit, secundum potestatem ipsi a Christo hunc in finem largitam, et spiritus sancti, cuius ecclesia sponsa est, directionem; *irreformabilitatem*, qua corrumpi et falli fallereque quum non possit, nunquam egere constat; *unitatem,* qua omnia eius membra idem credunt, idem quoad fidem docent, unum idemque altare et omnia sacramenta communia habent, ac tandem in unum eundemque finem conspirant, sibi mutuo obedientia; *nullius animae*, sub quocumque demum praetextu, *ab ipsa separabilitatem*, quin simul incurrat aeternam damnationem, nisi ante mortem eidem iterum per poenitentiam fuerit unita, qua patet, omnes haereses ex illa exiisse, dum illa semper sibi eadem constans et stabiliter firma, utpote petrae inaedificata, permanet; *extensionem vastissimam*, qua per totum mundum sese, idque visibiliter, diffundit, quod de nulla alia societate schismatica aut haeretica aut pagana, neque de ullo politico regimine aut philoso-

phica doctrina asseri potest, sicuti nec ulla ex dictis proprietatibus ecclesiae catholicae ulli alii societati convenit aut convenire potest; ac tandem *perpetuitatem usque ad finem mundi*, de qua securam ipsam reddidit ipsa via, veritas et vita, quamque experientia omnium dictarum proprietatum, similiter ipsi ab eodem Christo per spiritum sanctum promissarum ac datarum, manifeste etiam demonstrat.

26. Collige quinto, ordinem admirabilem, quo dirigitur ac gubernatur ecclesia, tantae molis corpus, indicare manifeste, illam admodum particulariter a Dei providentia dependere, et a spiritu sancto mirabiliter disponi, protegi ac dirigi eius administrationem; sicut harmonia, quae in cunctis rebus huius universi perspicitur, omnipotentiam, sapientiam et providentiam infinitam, quae omnia creavit et etiamnum conservat, indigitat. In nulla enim alia societate talis ordo, tam pulcher et strictus et sine interruptione servatur.

27. Cogita sexto, Catholicos, ultra quod innumeri utriusque sexus (quorum adhuc hodie multi supersunt, aliquos ipsemet vidi et novi) admirabiliter et sanctissime vixerint et per virtutem Dei omnipotentem in nomine adorando Iesu Christi multa miracula fecerint, nec non quotidie adhuc fiant conversiones momentaneae quam plurimorum a pessima ad meliorem vere Christianam et sanctam vitam, universos in genere, quo sanctiores et perfectiores, eo humiliores esse, seque magis indignos reputare et aliis cedere laudem sanctioris vitae; peccatores autem vel maximos semper nihilo minus respectum debitum in sacra retinere, confiteri suam propriam malignitatem, accusare propria vitia et imperfectiones, et ab illis velle liberari et sic emendari: ita ut possit dici, perfectissimum haereticum aut philosophum, qui unquam fuit, vix inter imperfectissimos Catholicos mereri ut consideretur. Ex quibus etiam liquet et evidentissime sequitur, doctrinam catholicam sapientissimam et profunditate admirabilem esse, uno verbo, omnes reliquas doctrinas huius mundi antecellere; siquidem homines meliores ceteris alius cuiusvis societatis efficiat, illosque viam securam ad tranquillitatem mentis in hac vita et salutem animae aeternam post eandem consequendam doceat ac tradat.

28. Septimo reflecte serio ad multorum haereticorum obstina-

tione induratorum et gravissimorum philosophorum confessionem publicam, nimirum quod post receptam ab ipsis fidem catholicam demum viderint cognoverintque, se antea miseros, caecos, ignorantes, imo stultos et insanos fuisse, dum prae superbia tumidi et arrogantiae vento inflati, se supra ceteros doctrinae, eruditionis et vitae perfectione longe evectos esse sibi falso persuadebant; et quorum deinde aliqui vitam sanctissime traduxerunt et innumerorum miraculorum memoriam post se reliquerunt, alii martyrio alacriter et summo cum iubilo obviam ierunt; nonnulli etiam, inter quos divus Augustinus, subtilissimi, profundissimi, sapientissimi ac proinde utilissimi ecclesiae doctores, imo sicut columnae, effecti sunt.

29. Et reflecte tandem ultimo ad miserrimam et inquietam vitam atheorum, quamvis prae se ferant aliquando magnam mentis hilaritatem, et iucunde ac cum summa interna animi pace vitam traducere velint videri; praecipue vero infelicissimam et horrendam eorundem mortem intuere, quorum aliqua exempla ipsemet vidi, quam plurima, imo innumera ex relatione aliorum et ex historia aeque certo scio; et disce horum exemplo in tempore sapere.

30. Atque sic igitur vides, aut saltem te videre spero, quam temerarie te ipsum committas opinionibus tui cerebri (si enim Christus verus Deus est et homo simul, ut certissimum est, vide, quo redactus sis; perseverans enim in tuis abominandis erroribus et gravissimis peccatis, quid aliud tibi exspectare licet, quam damnationem aeternam? quod quam horrendum sit ipse recogites); quam parum argumenti habeas irridendi totum mundum praeter tuos miseros adoratores; quam stulte superbus et inflatus evadas cogitatione excellentiae tui ingenii et admiratione vanissimae, imo falsissimae et impiissimae tuae doctrinae; quam turpiter te ipsum miseriorem facias ipsis bestiis, tollendo tibi ipsi libertatem voluntatis, quam tamen, si revera non experireris neque agnosceres, quomodo tibi posses illudere, cogitando tua esse summa laude, imo et exactissima imitatione digna?

31. Si nolis (quod absit cogitare), ut Deus tui misereatur aut proximus tuus, tu ipsemet saltem miserere tui ipsius miseriae, qua miseriorem te ipsum, quam nunc es, aut minus miserum, quam si ita continuaveris, futurus es, studes efficere.

32. Resipisce, homo philosophe, agnosce stultitiam tuam sapientem et sapientiam tuam insanam; ex superbo devenito humilis, et sanatus eris. Adora Christum in sanctissima trinitate, ut dignetur misereri tuae miseriae, et excipiet te. Lege sanctos patres et doctores ecclesiae, et instruent te de iis, quae tibi facienda sunt, ut ne pereas, sed habeas vitam aeternam. Consule catholicos homines fidem suam profunde edoctos et bonae vitae, et tibi multa dicent, quae nunquam scivisti et quibus obstupesces.

33. Atque ego quidem hanc epistolam tibi perscripsi cum intentione vere Christiana, primo ut cognoscas amorem, quem erga te, quamvis gentilem, habeo; ac deinde, ut rogarem te, ne perseveres alios etiam pervertere.

34. Concludam sic igitur: Deus animam tuam vult ab aeterna damnatione eripere, modo tu velis. Ne dubites domino obedire, qui de vocavit tam saepe per alios, iam iterum et forte ultima vice te vocat per me, qui, gratiam hanc ab ineffabili ipsius Dei misericordia consecutus, eandem tibi ex toto animo precor. Ne renuas. Si enim iam non auscultes Deum te vocantem, ipsius Domini ira contra te accendetur, et periculum est, ne ab eius misericordia infinita derelinquaris, et iustitiae divinae omnia in ira consumentis misera evadas victima. Quod omnipotens Deus avertat ad maiorem nominis sui gloriam et animae tuae salutem, nec non in multorum infelicissimorum tui idololatrarum salutiferum et sequendum exemplum, per dominum et salvatorem nostrum Iesum Christum, qui cum aeterno patre vivit et regnat in unitate spiritus sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Florentiae III. Non. Sept. CIↃ IↃ CLXXV.

EPISTOLA LXXIV.

Arg. Spinoza dolet discipuli casum eiusque argumenta refutat. (Hagae Com. a. 1675. exeunte.)

Nobilissimo iuveni Alberto Burgh

B. D. S.

S. D.

Responsio ad praecedentem.

Quod ab aliis mihi relatum credere vix potueram, ex tuis tandem literis intellexi; nimirum te non tantum Romanae ecclesiae membrum effectum, ut ais, sed et eius acerrimum propugnatorem esse, iamque maledicere et petulanter in tuos adversarios debacchari didicisse. Ad easdem nihil respondere proposueram, certus tibi magis opus esse temporis usu, quam ratione, ut ad te tuosque restituaris; ut iam taceam alias causas, quas tu olim probasti, quando de Stenonio (cuius nunc vestigia sequeris) sermo inter nos fuit. *) Sed amici quidam, qui ex egregia tua indole magnam spem mecum conceperant, me summopere rogarunt, ne amici officio deessem et id potius cogitarem, quod nuper fueris, quam quod nunc sis et alia huiusmodi; quibus tandem adductus sum haec pauca tidi scribere, enixe rogans, ut eadem aequo animo legere digneris.

2. Neque hic sacerdotum et pontificum vitia, ut ecclesiae Romanae adversarii solent, narrabo, quo te ab iisdem avertam. Solent enim haec saepe malo ex affectu vulgari, et magis ad irritandum, quam ad docendum adduci. Imo concedam in Romana plures reperiri magnae eruditionis viros et probatae vitae, quam in alia quacumque ecclesia Christiana: plures enim huius ecclesiae membra quum sint, plures etiam cuiuscumque conditionis viri in eadem reperiuntur. 3. Hoc tamen negare minime poteris, nisi forte cum ratione memoriam etiam amisisti, in quacumque ecclesia plures dari viros honestissimos, qui Deum iustitia et caritate colunt. Plures enim huius generis inter Lutheranos,

*) *Nicol. Steno*, Hafniae nat. a. 1638., Florentiae a. 1669. ad ecclesiam Catholicam transiit, et inde ab hoc tempore contra Reformatores plures edidit libros. Mortuus a. 1586.

Reformatos, Mennonitas et Enthusiastas novimus; et, ut alios taceam, parentes tuos nosti, qui tempore ducis Albani pari animi constantia ac libertate omnium tormentorum genera propter religionem passi sunt. Ac proinde concedere debes vitae sanctitatem non esse Romanae ecclesiae propriam, sed omnibus communem.
4. Et quia per hoc novimus (ut cum apostolo Iohanne epist. 1. cap. 4. vers. 13. loquar), quod in Deo manemus et Deus manet in nobis, sequitur, quicquid Romana ecclesia ab aliis distinguit, superfluum omnino esse, et consequenter ex sola superstitione institutum. Est enim, ut cum Iohanne dixi, iustitia et caritas, unicum et certissimum verae fidei catholicae signum et veri spiritus sancti fructus; et ubicumque haec reperiuntur, ibi Christus revera est, et ubicumque desunt, deest Christus. Solo namque Christi spiritu duci possumus in amorem iustitiae et caritatis. Haec si tecum recte voluisses perpendere, nec te perdidisses, nec tuos parentes in acerbum moerorem coniecisses, qui tuam fortunam nunc misere deflent.

5. Sed ad tuam epistolam revertor, in qua primo defles, quod me a scelestorum spirituum principe circumduci patiar. Sed quaeso bono animo sis atque ad te redi. Quum mentis compos eras, Deum infinitum, ni fallor, adorabas, cuius virtute omnia absolute fiunt et conservantur: iam vero principem Dei hostem somnias, qui invito Deo homines plerosque (rari quippe boni) circumducit et decipit, quos propterea Deus huic scelerum magistro in aeternum cruciandos tradit. Patitur ergo divina iustitia, ut diabolus homines impune decipiat; at minime, homines misere ab ipso diabolo deceptos et circumductos manere impunes.

6. Atque haec absurda toleranda adhuc essent, si Deum adorares infinitum et aeternum, non illum, quod Chastillon in oppido Tienen, sic a Belgis nuncupato, equis comedendum impune dedit. Et me defles, miser? meamque philosophiam, quam nunquam vidisti, chymaeram vocas? O mente destitute iuvenis, quis te fascinavit, ut summum illud et aeternum te devorare et in intestinis habere credas?

7. Ratione tamen velle uti videris, meque rogas, *quomodo sciam, meam philosophiam optimam esse inter illas omnes, quae unquam in mundo doctae fuerunt, etiamnum docentur aut un-*

quam in posterum docebuntur? Quod profecto longe meliori iure te rogare possum. Nam ego non praesumo, me optimam invenisse philosophiam, sed veram me intelligere scio. Quomodo autem id sciam, si roges, respondebo: eodem modo, ac tu scis tres angulos trianguli aequales esse duobus rectis; et hoc sufficere negabit nemo, cui sanum est cerebrum, nec spiritus immundos somniat, qui nobis ideas falsas inspirant veris similes. Est enim verum index sui et falsi.

8. At tu, qui demum optimam religionem, vel potius optimos viros invenisse praesumis, quibus credulitatem tuam addixisti, *qui scis*, *eos optimos esse inter omnes*, *qui alias religiones docuerunt*, *etiamnum docent aut in posterum docebunt? An omnes illas religiones tam antiquas quam novas*, *quae hic et in India et ubique per totum terrarum orbem docentur*, *examinasti? Et quamvis illas rite examinaveris*, *quomodo scis te optimam elegisse*, quandoquidem tuae fidei rationem nullam dare potes? At dices, te in interno spiritus Dei testimonio acquiescere, reliquos autem a scelestorum spirituum principe circumduci ac decipi. Sed omnes, qui extra ecclesiam Romanam sunt, eodem iure id, quod tu de tua, ipsi de sua praedicant.

9. Quod autem addis de communi hominum myriadum consensu deque interrupta ecclesiae successione etc., ipsissima Pharisaeorum cantilena est. Hi namque non minori confidentia, quam ecclesiae Romanae addicti testium myriadas exhibent, qui aequali ac Romanorum testes pertinacia audita, tanquam ab ipsis experta, referunt. Stirpem deinde suam ad Adamum usque proferunt. Eorum ecclesiam in hunc usque diem propagatam, immotam et solidam invito hostili ethnicorum et Christianorum odio permanere, pari arrogantia iactant. Antiquitate omnium maxime defenduntur. 10. Traditiones ab ipso Deo acceptas, seque solos verbum Dei scriptum et non scriptum servare, uno ore clamant. Omnes haereses ex iis exiisse, ipsos autem constantes aliquot annorum millia absque ullo imperio cogente, sed sola superstitionis efficacia mansisse, negare nemo potest. Miracula, quae narrant, delassare valent mille loquaces. Sed quo sese maxime efferunt, est, quod longe plures, quam ulla natio, martyres numerent et numerum quotidie augeant eorum,

qui pro fide, quam profitentur, singulari animi constantia passi sunt; neque hoc mendacio. Ipse enim inter alios quendam Iudam, quem fidum appellant, novi, qui in mediis flammis, quum iam mortuus crederetur, hymnum, qui incipit: *Tibi Deus animam meam offero*, canere incepit et in medio cantu exspiravit.

11. Ordinem Romanae ecclesiae, quem tantopere laudas, politicum et plurimis lucrosum esse fateor; nec ad decipiendam plebem et hominum animos coërcendum commodiorem isto crederem, ni ordo Mahumedanae ecclesiae esset, qui longe eundem antecellit. Nam a quo tempore haec superstitio incepit, nulla in eorum ecclesia schismata orta sunt.

12. Si igitur recte calculum ineas, id solum, quod tertio loco notas, pro Christianis esse videbis, quod scilicet viri indocti et viles totum fere orbem ad Christi fidem convertere potuerint. Sed haec ratio non pro Romana ecclesia, sed pro omnibus, qui Christi nomen profitentur, militat.

13. At pone, omnes, quas adfers, rationes solius Romanae ecclesiae esse. Putasne te iisdem eiusdem ecclesiae auctoritatem mathematice demonstrare? Quod quum longe absit, cur ergo vis, ut credam, meas demonstrationes a scelestorum spirituum principe, tuas autem a Deo inspirari, praesertim quum videam et tuae literae clare indicent, te huius ecclesiae mancipium factum, non tam amore Dei ductum, quam inferorum metu, qui superstitionis est unica causa? Estne haec tua humilitas, ut nihil tibi, sed ut aliis, qui a plurimis damnantur, credas? An arrogantiae et superbiae ducis, quod ratione utar, et in hoc vero Dei verbo, quod in mente est, quodque nunquam depravari nec corrumpi potest, acquiescam? 14. Apage hanc exitiabilem superstitionem et, quam tibi Deus dedit, rationem agnosce, eamque cole, nisi inter bruta haberi velis. Desine, inquam, absurdos errores mysteria appellare, nec turpiter confunde illa, quae nobis incognita vel nondum reperta sunt, cum iis, quae absurda esse demonstrantur, uti sunt huius ecclesiae horribilia secreta, quae, quo magis rectae rationi repugnant, eo ipsa intellectum transcendere credis.

15. Ceterum tractatus theologico-politici fundamentum, quod scilicet scriptura per solam scripturam debeat exponi, quodque tam proterve absque ulla ratione falsum esse clamas, non tantum

supponitur, sed ipsum verum seu firmum esse apodictice demonstratur, praecipue cap. 7., ubi etiam adversariorum opiniones confutantur; quibus adde, quae in fine cap. 15. demonstrantur. Ad haec si attendere velis, et insuper ecclesiae historias (quarum te ignarissimum video) examinare, ut videas, quam falso pontificii plurima tradunt et quo fato quibusque artibus ipse Romanus pontifex post sexcentos demum annos a Christo nato ecclesiae principatum adeptus est, non dubito, quin tandem resipiscas. Quod ut fiat, tibi ex animo opto. Vale etc.

EPISTOLA LXXV.

ARG. Spinoza cum Velthusio consilium communicat, ***tractatum theolog. politicum*** notis illustratum denuo edendi, ita ut adiungat quae ipse Velthusius contra scripserat una cum responsione sua, idque ut concedat et nova quaedam argumenta addat, ab eo petit. (Hagae Comitum anno 1674. vel 1675.)

Domino doctissimo Lamberto van Velthuysen

Dr. med. Ultraiectino

B. D. S.

PRAESTANTISSIME CLARISSIMEQUE DOMINE,

Miror Neostadium [1]) nostrum dixisse, me animo volvere refutationem eorum scriptorum, quae ab aliquo tempore contra meum tractatum [2]) sunt edita, et inter ea mihi refutandum proponere manuscriptum tuum. Nam scio, me numquam in mente habuisse, meorum quemquam adversariorum refellere; adeo omnes mihi indigni visi sunt, quibus responderem; nec domino Neostadio aliud me dixisse memini, quam quod proposuerim praedicti tractatus loca quaedam obscuriora notis illustrare [3]), iisque manuscriptum tuum una cum mea responsione adiungere, si hoc bona

1) Hic non est *Carolus Neostadius* iurisconsultus et ordinum Batavorum generalium senator, mortuus iam a. 1606., sed eius procul dubio propinquus quidam.

2) Tractatus est theolog. politicus, de cuius adversariis saepissime loquitur. Conf. ep. 50.

3) Idem est quod se suscepturum esse Oldenburgio ep. 19. scribit anno 1675. med., unde de huius epistolae tempore coniicere licet.

tua venia posset fieri [illegible] peteret, ipsum rogavi, addens, quod si for[illegible] [illegible]enia[illegible] concedere ea de causa nolles, quod in mea [illegible] quaedam asperius dicta sint, ut tibi eadem vel corrigendi vel delendi integra esset potestas. 2. Sed interim domino Neostadio nihil succenseo, tibi tamen rem, ut est, indicare volui, ut si quam peto veniam impetrare non potero, ostenderem saltem, me manuscriptum tuum te invito nequaquam vulgare voluisse. Et quamvis credam posse id fieri absque ullo tuae famae periculo, si modo nomen tuum eidem non inscribatur, nihil tamen faciam, nisi mihi eiusdem evulgandi licentiam concedas. 3. Sed, ut verum fatear, rem mihi multo magis gratam faceres, si argumenta illa, quibus te meum tractatum impugnare posse credis, velis scribere, et manuscriptum tuum iisdem augere, quod ut facias enixissime rogo. Nam nemo est, cuius ego argumenta libentius perpendere velim; scio enim te solo veritatis studio teneri, et singularem tui animi candorem novi, per quem te ego iterum atque iterum oro, ut hoc laboris ad te suscipere non graveris, et me esse credas

tui observantissimum

B. DE SPINOZA.

TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.